શ્રી પૂંજાભાઈ જૈન ગ્રંથમાળા-૩

ભગવાન મહાવીરની ધર્મકથાઓ

[નાયધમ્મકહા]

અનુવાદક

અધ્યાપક બેચરદાસ દોશી



ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ

ઈ. સ. ૧૯૩૧ કિં૦ ૧-૦-૦

પ્રકાશક :
નરહરિ દ્વારકાદાસ પરીખ
મહામાત્ર, ગુજરાત વિદ્યાપીઠ

પ્રથમ આવૃત્તિ
પ્રત ૧૧૦૦

મુદ્રણસ્થાન "ઉત્કૃષ્ટ મુદ્રણાલય"
મુદ્રક પુરુષોત્તમદાસ શંકરદાસ પટેલ
ગાંધીરોડ, " : અમદાવાદ

અર્પણ

જ્વલત અહિસા અને સત્યવ્રતમા પરાયણ પુરુષના મુખમા મુકાયેલી ધર્મકથાઓનો આ અનુવાદ, એવા જ જ્વલત અહિસા અને સત્યવ્રતમા પરાયણ પૂજ્ય શ્રી ગાધીજીને ચરણે ધરીને કૃતકૃત્ય થાઉ છુ

સેવક

બેચરદાસ

અનુક્રમણિકા

		પાન
	અનુવાદકનું નિવેદન	૬
	દૃષ્ટિ અને બોધ	૧૭
	પ્રાસ્તાવિક	૧
૧	પગ ઊંચો કર્યો	૩
૨	બે સાથે બાંધ્યા	૩૪
૩	બે ઈંડાં	૪૧
૪	બે કાચબા	૪૪
૫	શૈલક ઋષિ	૪૭
૬	તુંબડું	૬૩
૭	રોહિણી	૬૫
૮	મલ્લિ	૭૦
૯	માકંદી	૭૬
૧૦	ચંદ્રમા	૮૪
૧૧	દાવદ્રવનાં ઝાડ	૮૬

અનુક્રમણિકા

૧૨ પાણી	૮૯
૧૩ દેડકો	૯૬
૧૪ અમાત્ય તેયલિ	૧૦૪
૧૫ નંદીફલ	૧૧૨
૧૬ અપરકંકા નગરી	૧૧૭
૧૭ ઘોડાઓ	૧૪૫
૧૮ સુસુમા	૧૫૧
૧૯ પુંડરીક	૧૫૮
દ્વિતીય શ્રુતસ્કંધ	**૧૬૪**
પ્રાસ્તાવિક	૧૬૪
૧ કાલી	૧૬૬
ટિપ્પણો	**૧૭૪**
અધ્યયન ૧	૧૭૫
અધ્યયન ૨	૨૧૦
અધ્યયન ૩	૨૧૨
અધ્યયન ૪	૨૧૩
અધ્યયન ૫	૨૧૫
અધ્યયન ૬	૨૧૯
અધ્યયન ૭	૨૨૦
અધ્યયન ૮	૨૨૨
અધ્યયન ૯	૨૨૭
અધ્યયન ૧૦	૨૨૮
અધ્યયન ૧૧	૨૨૮
અધ્યયન ૧૨	૨૨૯
અધ્યયન ૧૩	૨૩૦

અનુક્રમણિકા

અધ્યયન ૧૪	૨૩૨
અધ્યયન ૧૫	૨૩૨
અધ્યયન ૧૬	૨૩૭
અધ્યયન ૧૭	૨૪૭
અધ્યયન ૧૮	૨૫૧
અધ્યયન ૧૯	૨૫૪
દ્વિતીય શ્રુતસ્કંધ	૨૫૭
પ્રાસ્તાવિક	૨૫૭
અધ્યયન ૧	૨૫૯
કોરા	૨૬૨
શુદ્ધિપત્ર	૨૭૯

અનુવાદકનું નિવેદન

શ્રી પૂંજાભાઈ જૈન ગ્રંથમાળામાં પાઠાંતર, આવશ્યક શબ્દોનો કોશ, ટિપ્પણીઓ અને મૂળના શુદ્ધ પાઠ સાથે પ્રત્યેક સૂત્ર યથાકાળે પ્રકાશિત થવાનું છે જ તે પહેલાં આ અનુવાદ પ્રકાશિત થાય છે બધા સંપ્રદાયવાળાઓ આ અનુવાદને સારી રીતે વાંચી શકે એ જાતનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે સૂત્રસાહિત્યમાં ભગવાન મહાવીર આર્ય સુધર્મા, પરિષદ, ધર્મદેશના રાજાઓ, રાણીઓ, સાર્થવાહો, સાર્થવાહીઓ, ઉપાસકો, ઉપાસિકાઓ, ઉપાસકોનાં વ્રતો તથા તપશ્ચર્યાઓ ચૈત્ય, નગર, દીક્ષા, જન્મ, સોળ સંસ્કારો, કળા-ગ્રહણ, વરઘોડાઓ ઇ નું વર્ણન લગભગ બધે જ એકસરખું આવે છે આ બધું ઉવવાઇય સૂત્રમાં ઘણુંખરું મળે છે એ સૂત્રનો પણ અનુવાદ આ ગ્રંથમાળામાં પ્રકાશિત થવાનો છે. એટલે આ અનુવાદમાં તેવાં વર્ણકો ઓછા કરવામાં આવ્યા છે ખરા પણ મૂળ વસ્તુમાં ક્યાંય ફેરફાર કરવામાં નથી આવ્યો

મલ્લિની કથાની કેટલીક ક્ષામી હકીકત કથાના રસમા ક્ષતિ ન થાય તે માટે પાછળ ટિપ્પણુમાં લઈ જવામાં આવી છે

આશા છે કે આ મક્ષિમ અનુવાદની પદ્ધતિ વાંચકોને અનુકૂળ આવશે

મૂળ સૂત્રમાં આવેલા ઐતિહાસિક ભૌગોલિક અને જૈન આચારવિષયક શબ્દો ઉપર બીજા સપ્રદાયોનાં શાસ્ત્રો સાથેની તુલનાવાળા વિસ્તૃત ટિપ્પણો પાછળ આપવામાં આ યા છે અનુવાદમા આવેલા કઠણ શબ્દોનો અર્થ સાથેનો કોશ પણ મૂકેલો છે

આપેલા ટિપ્પણો વિચારક વાચકોને વૈદિક જૈન અને બૌદ્ધ સસ્કૃતિની એકવાકયતાનો ખ્યાલ જરૂર આપી શકે એવાં છે તથા અહિંસામાથી જન્મેલી અને અહિંસાને પોષે તેવી સ્યાદ્વાદમૂલક સર્વધર્મસમભાવની વૃત્તિને જગાડનારા છે

આ રીતે અનુવાદ વાચકોને ઉપયોગી થઈ પડે તે માટે ખાસ કાળજી રાખવામાં આવી છે છતા રહી ગયેલી ખામીઓને તેઓ જરૂર દરગુજર કરશે અને અનુવાદકના ધ્યાન ઉપર લાવશે એવી આશા છે

આખ ખરાબ થઈ જવાને લીધે આ જાતનું કામ હુ કરી શકત નહિ પણ વિદ્યાપીઠે શ્રી ગોપાલદાસભાઈને મારા સહકારી નીમેલા છે તેથી જ આ ઉત્તમ કામ થઈ શક્યુ છે આ કામમા તેમના અભ્યાસનો લીધેલો લાભ ભૂલી શકાય તેમ નથી

બેચરદાસ જી દોશી

દૃષ્ટિ અને બોધ

(૧)

શ્રી પૂંજાભાઈએ જૈનસાહિત્યપ્રકાશન માટે વિદ્યાપીઠને જે સખાવત આપી છે તેની યોજનાને અનુસરીને જૈન આગમો નો ગુજરાતી અનુવાદ પ્રસિદ્ધ કરવાનુ પ્રકાશનસમિતિએ નક્કી કર્યું તે પ્રમાણે આગમનુ પ્રથમ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરતાં અમને આનંદ થાય છે ભગવતીસૂત્રના અનુવાદમા મૂળ અને ટીકા બન્નેના અનુવાદથી શરૂઆત કરી હતી આગળ જતાં ટીકાનો અનુવાદ છોડી દેવો એ જ યોગ્ય લાગ્યુ હતું એ જૂના અનુભવને લીધે થોડુ આગળ વધીને આ અનુવાદમા મૂળનો પણ કંઈક સક્ષેપ કરવો એમ નક્કી કર્યું છે કેમકે મૂળમા ઔદ્દેશ જેટલો વિસ્તાર ભલે ન હોય તોય કેટલાક વર્ણનો તો ફરી ફરીને એ જ આવે છે અનુવાદનો ઉદ્દેશ મૂળ ગ્રથ આગળ રાખી તે શીખવામા વિદ્યાર્થીઓને મદદ થાય એવો નથી પણ સામાન્ય વાચકોને જૈન આગમમાં આવેલી વસ્તુ પ્રામાણિક અનુવાદમા જ સીધી રીતે મળી શકે

એવો છે તેથી આ અનુવાદ સ્વતંત્ર રીતે પ્રસિદ્ધ કર્યો છે પોતે કરેલો ગીતાનો અનુવાદ પણ મૂળ વગર સ્વતંત્ર રીતે પ્રસિદ્ધ કરવાનો આગ્રહ ગાંધીજીએ એ જ કારણે રાખ્યો છે અનાસક્તિયોગનો સ્વતંત્ર ઉપયોગ થાય, પારાયણ પણ સ્વતંત્ર થાય એવી એમની ઇચ્છા છે

ધર્મતત્ત્વનું ગ્રહણ કરવાની દરેક જમાનાની ઢબ કંઈક જુદી હોય છે થોડા દિવસ પહેલાં મૂળ જેવું હોય એવો જ એનો અનુવાદ અભ્યાસકોના અધ્યયન માટે તૈયાર કરવાનો રિવાજ હતો આજે જ્યારે જનસમાજમાં આચરણની દૃષ્ટિએ ધર્મજિજ્ઞાસા વધી છે ત્યારે લોકો દરેક ગ્રંથમાં આવેલી મતમતની વાતો પ્રામાણિક રીતે પોતાની આગળ રજૂ થાય એમ ઇચ્છે છે જમાનાનું એ લક્ષણ ધ્યાનમાં લઈ આ અનુવાદમાળા ગોઠવી છે લોકોને જરૂરનું જણાય એવું કશું આ અનુવાદમાં બાતલ રાખ્યું નથી આવા ગ્રંથોને લીધે જૈન આગમોનું મૌલિક અધ્યયન વધે અને આખા સમાજમાં ધર્મચર્ચા અને ધર્મજાગૃતિને ચાલન મળે એવી અપેક્ષા રાખેલી છે અને એટલા જ ખાતર જેમણે આખો જમાનો જૈન ધર્મશાસ્ત્રોના અધ્યયન પાછળ ગાળ્યો છે એવા પંડિત બેચરદાસની આ અનુવાદ માટે યોજના કરી છે મૂળ શાસ્ત્રો પ્રત્યે અનન્ય શ્રદ્ધા અને સાંપ્રદાયિક સંકુચિતતાનો અભાવ આ બે ગુણોને લીધે તેમનું કામ હંમેશ આદરણીય ગણાયું છે

આ પ્રથમ પુસ્તકમાં ભગવાન મહાવીરની ઓગણીશ ધર્મકથાઓ આવેલી છે દરેક ધર્મના સંસ્થાપકો અથવા પ્રચારકોને

જનસમુદાયના કલ્યાણને અર્થે જ બોધ કરવાની પ્રેરણા થયેલી હોવાથી એમને આવો બોધ ધર્મકથા દ્વારા આપવાની રીતી પ્રિય થઈ પડી છે વે૦, કુરાન બાઈબલ અથવા ત્રિપિટક ગમે તે ગ્રથમા આપણે જોઈએ તોય સુભાષિતો, સવાદો અને ધર્મ-કથાઓનું જ પ્રાધાન્ય આપણે જોઈએ છીએ પ્રસ્તુત ધર્મ-કથાઓમાંની પહેલીને અતે આર્ય સુધર્માએ કહ્યુ છે કે "શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે આ કથા દ્વારા શિષ્યને સમજાવવાની પદ્ધતિ આપણને બતાવી છે" બીજે ઠેકાણે આર્ય સુધર્મા કહે છે, "શ્રમણભગવાન મહાવીરે આ અધ્યયનમા આત્માની ઉન્નતિ થવાનાં અને અધોગતિ થવાના કારણો ઉદાહરણ સાથે બતાવ્યા છે" વળી એક ઠેકાણે કહે છે "શ્રમણભગવાન મહાવીરે શ્રી જીવનનો પરાકાષ્ઠાએ પહોચેલ વિકાસ આ અધ્યયનમાં વર્ણવેલો છે" બારમા અધ્યયનને અતે આર્ય સુધર્મા કહે છે, "ભગવાને પોતાનુ મત ય બીજાને બરાબર સમજાવવાની પદ્ધતિ આ અધ્યયનમા વર્ણવી બતાવી છે" સમભાવ કેળવવાની શિક્ષા, આહાર કરવાનો ઉદ્દેશ, સયમની કઠોરતા અને સયમનુ શુભ પરિણામ, અનાસક્તિનુ માહાત્મ્ય ઇત્યાદિ જીવનસાધનાને મહત્ત્વના એવા વિષયો ઉપર ધર્મકથાઓ ઊંડી શ્રદ્ધાથી સાંભળનારને ધર્માભિમુખ કરવાનો ભગવાનનો પરમ કારુણિક અને મગળ પ્રયત્ન આ કથાઓમા આપણે જોઈએ છીએ આ કથાઓ શાસ્ત્રીય વિવા૦ માટે લખાયેલી નથી પણ જીવના કલ્યાણ માટે લખાયેલી છે જેને પોતાની ઉન્નતિની અલ્પ માત્ર પણ ઇચ્છા હોય એને આમાં સ પડયા વિના રહેવાનો નથી

પ્રાચીન ગ્રથોમા દેશ, કાલ તથા પરિસ્થિતિ વિષે

રિવાજો અને માન્યતાઓ વિષે પ્રસગપરત્વે જે ઉલ્લેખ આવે છે તેનુ મહત્ત્વ ઐતિહાસિકોને અને સશોધકોને અસાધારણ હોય છે પ્રસગપરત્વે સહેજે કરેલા ઉલ્લેખો ખાસ લખાયેલા ઇતિહાસ કરતા અનેક દૃષ્ટિએ વધારે પ્રામાણિક હોય છે માત્ર એવા ઉલ્લેખોનુ મૂલ્ય આકવાની પદ્ધતિ હાથમા આવવી જોઈએ

એવા ઉલ્લેખોનુ સ્પષ્ટીકરણ કરનાર ટિપ્પણીઓ આ ગ્રથને અતે આપેલી છે તેથી અભ્યાસકોને આ ગ્રથ વિશેષ ઉપયોગી થયો છે તે વખતની કેળવણી પ્રમાણે જે વસ્તુઓ લોકોને માટે સર્વવિશ્રુત હતી, જેમકે વિદ્યાઓ કળાઓ વગેરે તે આજે સામાન્ય લોકો તો શુ પણ પડિતો પણ જાણતા નથી એવી વસ્તુઓનુ વિવરણ કરવુ આજના જમાનામાં વિશેષ આવશ્યક છે એમા કેવળ કુતૂહલની તૃપ્તિ નથી પણ પ્રાચીન કાળની સસ્કારિતાનો આદર્શ કેવો હતો એનો આખો ચિતાર એમા મળી જાય છે

વિજ્ઞાનનો આજે આપણે કઈક વધારે ઉપયોગ કરતાં શીખ્યા છીએ એટલા ઉપરથી આપણે એમ ન માની બેસીએ કે જૂના કાળ કરતા આજનો જમાનો વધારે સસ્કારી છે ખરુ જોતા છેલ્લા સોપચાસ વર્ષમા મનુષ્યજાતિનુ જ્ઞાન અને સામર્થ્ય ભલે વધ્યા હોય પણ સસ્કારિતા અથવા ધર્મબુદ્ધિ સરવાળે કાઈક ઘટ્યાં છે એમ જ કહેવુ જોઈએ નહિ તો વિશ્વશાતિ આટલી જોખમમા આવી ન પડત માણસમા માણસાઈ જે જમાનામાં વધારે હોય તે જમાનો સસ્કારી એ આપણે ભૂલવુ ન જોઈએ ભોગ અને ઐશ્વર્ય બન્ને વાપરવાની યુક્તિઓનો વિસ્તાર

કરે તે જમાનાને મમર્થ ભલે કહીએ પણ એને સરકારી તો ન જ કહી શકાય. ભોગૈશ્વર્યની ઉપાસના આજે એટલી બધી વધી છે કે દુનિયાભરના વિચારક લોકોના મનમા ચિતા પેઠી છે કે મનુષ્યજાતિનુ ગાડુ આગળ કેમ ચાલશે? ઇતિહાસ, સમાજશાસ્ત્ર અને માનસશાસ્ત્ર ત્રણે કહે છે કે મનુષ્યજીવનનો કાઈક ઇલાજ કરવો જોઈએ. દરેક શાસ્ત્ર પોતાની મેળે ઇલાજો શોધી કાઢે છે પણ અંતે મનેકમને એ બધાને ધર્મશાસ્ત્રોના અસકુચિત અને વ્યાપક સર્વકલ્યાણકારી સિદ્ધાંતોનુ જ શરણુ લેવુ પડે છે

આવો પશ્ચાત્તાપાભિમુખ અને અમુક અર્થમા નિવૃત્તિ પરાયણ જમાનો હવે નજીક આવ્યો છે આ ધર્મકથાઓ એ જમાનાની મદદમા અનેક રીતે આવશે અને મૂઝાયેલા જનસમાજને અહિંસામૂલક વિશ્વકુટુબવાદ સ્થાપિત કરવામા મદદગાર થશે એવી શ્રદ્ધા છે

આ કથાઓ દેખાવે ભલે સાદી હોય પણ એમની અસર એમની સાદા, સીધી અને સચોટ શૈલી ઉપર જ કેવળ નથી પણ વિશ્વહિતના સર્વ-મગળકારી સકલ્પથી કરેની ઉગ્રમા ઉગ્ર તપશ્ચર્યાનુ બળ આ કથાઓ પાછળ છે આ સાહિત્યસેવી કલાકારોનુ લલિત લખાણુ નથી પણ જીવનરહસ્યના પારગામી એવા મહાવીરે આખી મનુષ્યજાતિ માટે આપેલા ધર્માનુભવનો નિચોડ એમની પાછળ છે પ્રાકૃતબુદ્ધિ અભણુ અને ભોળા લોકોને માટે પણ પૂરતો બોધ મળે એ હેતુથી ભોળી શૈલીમા આ કથાઓ લખી છે એ જ એમની મહત્તા છે વાચકો શ્રદ્ધાભક્તિથી અને નમ્ર અતકરણથી શિષ્યભાવે એમનુ સેવન કરશે

(૨)

મહાવીર સ્વામીનું જીવનચરિત્ર ગમે તેટલું વિશુદ્ધ ઉદાત્ત અને ઉગ્ર તપવાળુ હોય તોયે તેમા કવિઓને અને કળા-રસિકોને રસ પડે એવા Romantic અંશો નથી' એમ કેટલાકનુ કહેવુ છે અને તેથી ગૌતમ બુદ્ધ શકરાચાર્ય અથવા ઈશુખ્રિસ્તના જીવનપ્રસગો લખતા લેખકોને જેવો રસ છૂટે છે તેવો રસ મહાવીરનુ જીવન લખતાં છૂટતો નથી' એવા ઉદ્ગારો એક વાર માહિત્યસેવીઓ પાસેથી સાભળીએ છીએ -અમેરિકાની શોધ કરનાર કોલબસ, વિજળીની શોધ કરનાર ફેરેડ જીવનનુ ઓસડ શોધનાર બુદ્ધ, તમામ વિકારો ઉપર વિજય મેળવવાનો રસ્તો શોધનાર ભગવાન મહાવીર, એ દરેકના જીવનમાં આપણને સરખો જ અદ્ભુત રસ મળવો જોઇએ. પણ બાહ્ય દુનિયામાં કરેલા પરાક્રમો જેમ નજરે જોવાય છે અને શબ્દે વર્ણવાય છે તેમ આતરિક દુનિયામા કરેલા પરાક્રમો જોવાતા કે વર્ણવાતાં નથી એટલા જ ખાતર માર માથેના યુદ્ધ જેવા અદ્ભુત રસનાં રૂપકો તૈયાર કરવા પડે છે

જીવનમા વિવિધ વિજય પ્રાપ્ત કરવાની તક મળવી એ જેમ એક ભાગ્યનો વિષય છે તેમ માણસને સમર્થ ચરિત્ર-લેખક મળવો એ પણ એક ભાગ્યનો વિષય છે જીવનમા મહત્ત્વના ઘટનાઓ જાતજાતના પરાક્રમો વીતેલા સકટો અને સમાજ ઉપર પાડેલી અસરો એ જેટલો મહત્ત્વનો ભાગ ભજવે છે તેટલો જ મહત્ત્વનો ભાગ આર્ય પુરુષે કરેલા વિચારો, ચલાવેલી કલ્પનાઓ આપેલા બોધો અને ગોઠવેલા સિદ્ધાતો

પણ ભજવે છે જીવનચરિત્રમાં આ બધી જ વસ્તુઓ આવવી જોઈએ ચરિત્રની આ બાજુ ખીલવીને લખવાની કળા જૂના વખતમાં એટલી ખેડેલી ન હતી એટલે જૂના લોકો સવાદોના સ્વતંત્ર સંગ્રહ કરતા હતા અને તે ગાથા અને ભજનોમાં જ બોલે એટલે એમની વાણી એ રીતે અમર રહેતી સવાદોમાં પ્રામાણિક ઐતિહાસિક વાતાવરણ જાળવવું જોઈએ અને બની શકે તો નાટ્યવતીનું અવલંબન કરી પ્રત્યક્ષ વાતાવરણ ઊભું કરવું જોઈએ પણ જૂના જમાનામાં એવો આગ્રહ કેળવેલો નહિ હોવાથી સવાદો પણ વચમાં વચમાં વાર્તાલાપનો ધારણ કરે છે અને વચમાં વચમાં તાર્કિક વિવેચનનું રૂપ લે છે

મૂળ ધર્મસંસ્થાપકો અને આધ્યાત્મવીરો સાધનાની ઉત્કટતામાં જીવન વ્યતીત કરે છે પોતાની પાછળ રમણીય શૈલીનું સાહિત્ય મૂકવાને બદલે રમણીય આચરણવાળા જીવતા શિષ્યોને મૂકવાનો એમનો આગ્રહ વધારે હોવાથી એમનો ઉપદેશ તેમજ એમના જીવનપ્રસંગો એમની પાછળ ઘણે ભાગે નોંધાય છે આવી નોંધો બોધ આપનારની વિભૂતિ કરતાં તે ઝીલનારની પાત્રતા ઉપર જ અવલંબે છે તેથી પહેલવહેલી નોંધો જે લોકો આપણે માટે મૂકી જાય છે તેમના સંજોગો, તેમની વૃત્તિઓ અને તેમની શક્તિ અને અભિરુચિ એ બધાની અમર ધર્મગ્રંથો ઉપર પડે છે

આવી નોંધો ધર્મના આધારરૂપ હોવાથી એમના પ્રત્યે ભક્તિની પરાકાષ્ઠા હોવી એ તો સ્વાભાવિક છે પણ કોકકોક વાર તો આવી ભક્તિ ગ્રંથોની દુર્દશા પણ કરી મૂકે છે ધર્મ એ

એમા વળી જૂના લેખકોને કોકકોક વાર કૂટ શૈલીમા લખવાની પરોક્ષપ્રિયતા થઈ આવતી એટલે શાસ્ત્રનો અર્થ કરવાની મુસીબતોના તો પાર ન મળે

શાસ્ત્રનો જેમ જેમ વિસ્તાર થતો જાય છે તેમ તેમ મૂળ એક કોરે રહી જાય છે અને ટીકાકારો પોતાની માન્યતાઓમા અને પોતાની તર્કપદ્ધતિમા અટવાઈ જાય છે આ કારણે પણ ધર્મશાસ્ત્રનુ અધ્યયન કાટાળુ અને કટાળાભરેલુ થઈ ગયુ છે એમાથી ઊગરી જવાનો રસ્તો એક જ છે કે મૂળ ઝરણારૂપ આદ્ય ધર્મગ્રંથો સ્વાભાવિક બુદ્ધિથી સરળ અર્થમા જોઈ લેવા અને પોતાના જીવનને સદાચાર તરફ વાળવાના પ્રયત્નના દૃષ્ટિએ એમનો ભાવ ગ્રહણ કરવો સદ્‌ભાગ્યે ધર્મસસ્થાપકો આમપ્રજામા રહી એમને જ દોરતા હોવાથી અત્યત સાદી શૈલીમા બોલે છે અથવા લખે છે જીવનની અને બુદ્ધિની નવરાશ જેમની પાસે વધી પડે છે તેઓ કૃત્રિમતા ભલે કેળવે પારમાર્થિક સતો કલ્યાણની ઉત્સુક એવી પ્રજાને સીધી રીતે જ કથાવાર્તા અને દાખલાદલીલો દ્વારા ઉપદેશ કરે છે દરેક જમાનાએ આવા મૂળ લખાણો તરફ જ ફરીફરી ધ્યાન દેવુ જોઈએ સાધુજીવનનુ શાસ્ત્ર પણ સાદુ જ હોય છે એ વિશ્વાસથી શાસ્ત્રગ્રથો વાચવા જોઈએ શાસ્ત્રગ્રથો આગળ આપણે ભક્તિનમ્ર જરૂર થઈએ પણ પગરખા જેમ મદિરબહાર રખાય છે તેમ શાસ્ત્રના અધ્યયન વખતે સાદી સમજણ કોરે રાખવાની ભૂલ આપણે કોઈ કાળે નહિ કરીએ

આ ધર્મકથાઓમા ઈશુખ્રિસ્તની બોધકથા (પેરેબલ્સ) ની પેઠે સહેલુ લોકકાવ્ય છે જીવનનો અઘરો અનુભવ સહેલો

વસ્તુ અનાદિ સનાતન છે અપૌરુષેય છે, ને કોઈકાળે કાળગ્રસ્ત ન થઈ શકે માટે એવા ધર્મના મૂળ ઝરણારૂપ જે ગ્રંથો સ્વીકારાય છે તે ગ્રંથો તેમની ભાષા એમની વાક્યરચના બધું જ અનાદિ છે અપૌરુષેય છે એમ માનવા તરફ માણસનો ઉત્સાહ વળે છે ધર્માનુભવ સનાતન છે નિર્ભ્રાંત છે, ત્રિકાલાબાધિત છે એ વાત સાચી છે પણ તે ઉપરથી જેમણે ધર્માનુભવ લીધો છે એમના ઉદ્‌ગારો અને એમની માન્યતાઓ એમના ભક્ત શિષ્યોએ જેવી નોંધી હશે તેવી પણ અપૌરુષેય છે એટલું જ નહિ પરંતુ તે પણ નિર્ભ્રાંત છે, એમાં આવેલા જ્યોતિષના સૃષ્ટિઉત્પત્તિના ઇતિહાસભૂગોળના, વૈદકના કે સામાજિક વ્યવસ્થાના જેટલા ઉલ્લેખો હોય તે બધા જેવાને તેવા જ સ્વીકારવા જોઈએ એમાં જ નિષ્ઠા કે વફાદારી રહેલી છે એમ લોકો માની લેએ છે અને એકવાર એ વસ્તુ માની લીધી કે પછી અંદર અંદરનો પરસ્પર વિરોધ હોય તો તેનો પરિહાર કરવાનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ વિરુદ્ધ જતો હોય તો એમાંથી આધ્યાત્મિક અર્થ કાઢવાનું ઇતિહાસથી વિસંગત વાતો આવતી હોય તો કલ્પભેદની વ્યવસ્થા કરવાનું નીતિવિરુદ્ધ કાંઈ દેખાતું હોય તો તેના પૂર્વજન્મના સંબંધોથી સમર્થન કરવાનું એક મોટું શાસ્ત્ર ઉત્પન્ન થાય છે એકાક્ષરી કોષ વ્યાકરણ અને તર્કને જોરે શબ્દોમાંથી ગમે તે અર્થ ખેંચી કાઢવાનું શાસ્ત્ર તો વળી જુદું મૂળ એક ખોટી માન્યતાના આગ્રહને વળગવાથી આ બધી અનર્થપરંપરા ઉત્પન્ન થાય છે પાર્વતી-પરમેશ્વરૌમાં વૈષ્ણવ સમ્પ્રદાયને સંતોષ નથી એટલા ખાતર પાર્વતીપ-રમેશ્વરૌ એવો વિગ્રહ કરવા જે તૈયાર થાય છે તેમની સત્યનિષ્ઠા અને સાહિત્યરસિકતા વિષે શું કહેવાય?

એમા વળી જૂના લેખકોને કોકકોક વાગ્ કૂટ શૈલીમા લખવાની પરોક્ષપ્રિયતા થઈ આવતી એટલે શાસ્ત્રનો અર્થ કરવાની મુસીબતોનો તો પાર ન મળે

શાસ્ત્રનો જેમ જેમ વિસ્તાર થતો જાય છે તેમ તેમ મૂળ એક કોરે રહી જાય છે અને ટીકાકારો પોતાની માન્ય તાઓમા અને પોતાની તર્કપદ્ધતિમા અટવાઈ જાય છે આ કારણે પણ ધમશાસ્ત્રનુ અધ્યયન કાગળ અને કટાળાભરેલું થઈ ગયુ છે એમાથી ઊગરી જવાનો રસ્તો એક જ છે કે મૂળ ઝરણારૂપ આદ્ય ધર્મગ્રંથો સ્વાભાવિક બુદ્ધિથી સરળ અર્થમા જોઈ લેવા અને પોતાના જીવનને સદાચાર તરફ વાળવાના પ્રયત્નની દૃષ્ટિએ એમનો ભાવ ગ્રહણ કરવા સદ્ભાગ્યે ધમ-સસ્થાપકો આમપ્રજામા રહી એમતે જ દોરતા હોવાથી અત્યત સાદી શૈલીમા બોલે છે અથવા લખે છે જીવનની અને બુદ્ધિની નવરાશ જેમની પાસે વધી પડે છે તેઓ કૃત્રિમતા ભલે કેળવે પારમાર્થિક સતો કલ્યાણની ઉત્સુક એવી પ્રજાને સીધી રીતે જ કથાવાર્તા અને દાખલાદલીલો દ્વારા ઉપદેશ કરે છે દરેક જમાનાએ આવાં મૂળ લખાણો તરફ જ ફરીફરી ધ્યાન દેવુ જોઈએ સાધુજીવનનુ શાસ્ત્ર પણ સાદુ જ હોય છે એ વિશ્વા-સથી શાસ્ત્રગ્રથો વાંચવા જોઈએ શાસ્ત્રગ્રથો આગળ આપણે ભક્તિનમ્ર જરૂર થઈએ પણ પગગ્યા જેમ મદિરબહાર રખાય છે, તેમ શાસ્ત્રના અધ્યયન વખતે સાદી સમજણ કોરે રાખવાની ભૂલ આપણે કોઈ કાળે નહિ કરીએ

આ ધર્મકથાઓમા ઈશુખ્રિસ્તની બોધકથા (પેરેબલ્સ) ની પેઠે સહેલુ લોકમાન્ય છે જીવનનો અઘરો અનુભવ સહેલો

વસ્તુ અનાદિ સનાતન છે અપૌરુષેય છે, તે કોઈકાળે કાળગ્રસ્ત ન થઈ શકે માટે એવા ધર્મના મૂળ ઝરણારૂપ જે ગ્રંથો સ્વીકારાય છે તે ગ્રંથો તેમની ભાષા એમની વાક્યરચના બધું જ અનાદિ છે અપૌરુષેય છે એમ માનવા તરફ માણસનો ઉત્સાહ હોય છે. ધર્માનુભવ સનાતન છે નિર્ભ્રાંત છે, ત્રિકાલાબાધિત છે એ વાત સાચી છે પણ તે ઉપરથી જેમણે ધર્માનુભવ લીધો છે એમના ઉદ્ગારો અને એમની માન્યતાઓ એમના ભક્ત શિષ્યોએ જેવી નોંધી હશે તેવી પણ અપૌરુષેય છે એટલું જ નહિ પરંતુ તે પણ નિર્ભ્રાંત છે એમાં આવેલા જ્યોતિષના સૃષ્ટિઉત્પત્તિના ઇતિહાસભૂગોળના, વૈદકના કે સામાજિક વ્યવસ્થાના જેટલા ઉલ્લેખો હોય તે બધા જેવાને તેવા જ સ્વીકારવા જોઈએ એમાં જ નિષ્ઠા કે વફાદારી રહેલી છે એમ લોકો માની બેસે છે અને એકવાર એ વસ્તુ માની લીધી કે પછી અંદર અંદરનો પરસ્પર વિરોધ હોય તો તેનો પરિહાર કરવાનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ વિરુદ્ધ જતો હોય તો એમાંથી આધ્યાત્મિક અર્થ કાઢવાનું ઇતિહાસથી વિસંગત વાતો આવતી હોય તો કલ્પભેદની વ્યવસ્થા કરવાનું, નીતિવિરુદ્ધ કાંઈ દેખાતું હોય તો તેના પૂર્વજન્મના સંબંધોથી સમર્થન કરવાનું એક મોટું શાસ્ત્ર ઉત્પન્ન થાય છે એકાક્ષરી કોષ વ્યાકરણ અને તર્કને જોરે શબ્દોમાંથી ગમે તે અર્થ ખેંચી કાઢવાનું શાસ્ત્ર તો વળી જુદું. મૂળ એક ખોટી માન્યતાના આગ્રહને વળગવાથી આ બધી અનર્થપરંપરા ઉત્પન્ન થાય છે પાર્વતી-પરમેશ્વરૌમાં વૈષ્ણવ સંપ્રદાયને સંતોષ નથી એટલા ખાતર પાર્વતીપ-રમેશ્વરૌ એવો વિગ્રહ કરવા જે તૈયાર થાય છે તેમની સત્યનિષ્ઠા અને સાહિત્યરસિકતા વિષે શું કહેવાય ?

એમા વળી જૂના લેખકોને કોઈકોઈ વાર કૂટ રીતીમા લખવાની પરોક્ષપ્રિયતા થઈ આવતી એટલે શાસ્ત્રનો અર્થ કરવાની મુસીબતાનો તો પાર ન મળે.

શાસ્ત્રનો જેમ જેમ વિસ્તાર થતો જાય છે તેમ તેમ મૂળ એક કોરે રહી જાય છે અને ટીકાકારો પોતાની માન્યતાઓમા અને પોતાની તર્કપદ્ધતિમા અટવાઈ જાય છે આ કારણે પણ ધર્મશાસ્ત્રનુ અધ્યયન કાગળુ અને કંટાળાભરેલુ થઈ ગયુ છે એમાથી ઊગરી જવાનો રસ્તો એક જ છે કે મૂળ ઝરણારૂપ આદ્ય ધર્મગ્રંથો સ્વાભાવિક બુદ્ધિથી સરળ અર્થમા જોઈ લેવા અને પોતાના જીવનને સદાચાર તરફ વાળવાના પ્રયત્નની દૃષ્ટિએ એમનો ભાવ ગ્રહણ કરવા સદ્ભાગ્યે ધર્મ-સસ્થાપકો આમપ્રજામા રહી એમને જ દોરતા હોવાથી અત્યત સાદી રીતીમા બોલે છે અથવા લખે છે જીવનની અને બુદ્ધિની નવરાશ જેમની પાસે વધી પડે છે તેઓ કૃત્રિમતા ભલે કેળવે પારમાર્થિક સતો કલ્યાણની ઉત્સુક એવી પ્રજાને સીધી રીતે જ કથાવાર્તા અને દાખલાદલીલો દ્વારા ઉપદેશ કરે છે દરેક જમાનાએ આવા મૂળ લખાણો તરફ જ ફરીફરી ધ્યાન દેવુ જોઈએ સાધુજીવનનુ શાસ્ત્ર પણ સાદુ જ હોય છે એ વિશ્વાસથી શાસ્ત્રગ્રથો વાંચવા જોઈએ શાસ્ત્રગ્રથો આગળ આપણે ભક્તિનમ્ર જરૂર થઈએ પણ પગરખા જેમ મદિરદ્વાર રખાય છે, તેમ શાસ્ત્રના અધ્યયન વખતે સાદી સમજણ કોરે રાખવાની ભૂલ આપણે કોઈ કાળે નહિ કરીએ

આ ધર્મકથાઓમા ઈશુખ્રિસ્તની બોધકથા (પેરેબલ્સ) ની પેઠે સહેલુ લોકકાવ્ય છે જીવનનો અવરો અનુભવ સહેલો

કરવા પૂરતુ જ એ કથાઓનુ પ્રયોજન હોય છે ધર્મજિજ્ઞાસુ અને ધર્મસાધક એમાંથી જેટલું ગ્રહણ કરી શકે એટલો જ બોધ એમાં છે એમ માનીને આપણે આગળ ચાલવુ જોઈએ જીવન એ વસ્તુ જ ગહન રહસ્યવાળી છે આધ્યાત્મિક અનુભવ તો ઇંદ્રિયાતીત અને અનિર્વચનીય હોય છે એટલે એ વિશદ કરવા માટે રચેલી અથવા કહેલી ધર્મકથાઓમાં કાંઈક ગૂઢભાવ તો હોવો જ જોઈએ પણ એ ગૂઢતા ભાષાની નથી હોતી એટલો વિશ્વાસ આપણે રાખવો જોઈએ

આધુનિક કલારસિકોના દૃષ્ટિએ આ ધર્મકથાઓ આપણે તપાસવા બેસીએ તો આપણને તે ન શોભે મંદિરે દર્શન માટે ગયા હોઈએ તો તે વખતે આસપાસના થાંભલાની કારીગરી ઉચ્ચ કોટિની છે કે સામાન્ય કોટિની એટલું જ તપાસનાર માણસ ભક્ત નથી પારમાર્થિક નથી આ ધર્મકથાઓમાં જે મુખ્ય વસ્તુ તરી આવે છે તે પાપ અને પ્રમાદમાં ડૂબી જનાર જીવાનો ઉદ્ધાર કરવા માટે તલસતુ પરમકારુણિક હૃદય છે સાંભળનારની રુચિ પ્રમાણે જાતજાતના રસ કે રંગ એમાં પૂર્યા હોય તોયે મૂળ ઉપદેશકનો તો એ બધા રસો પ્રત્યે કેવળ વિરાગ જ છે એ આપણે ભૂલી જવુ ન જોઈએ

આત્માઅનાત્માનો ભેદ જાણ્યા પછી આપણી સંપૂર્ણ નિષ્ઠા આત્મતત્ત્વ પ્રત્યે જ હોય છતાં અનાત્મતત્ત્વને—શરીરને અનાસક્તપણે નભાવ્યે જ છૂટકો એ વસ્તુ સાર્થવાહ ધન્ય અને વિજયચોર વાળી વાર્તામાં જેમ બતાવ્યુ છે એટલુ અસરકારક રીતે બતાવેલુ આપણને બીજે ક્યાં મળે ?

રામકૃષ્ણ પરમહંસ કહેતા હતા કે દૂધમાં મેળવણ નાખ્યા

પછી એને અડાય નહિ એને વારેઘડીએ હલાવાય નહિ તો જ સરસ દહીં જામે તે જ રીતે એકવાર નિશ્ચય થઈ દીક્ષા લીધા પછી ' પોતાના વિશ્વાસનું જતન કરવું જોઈએ ' એ બોધ એ ઈંડાં વાળી વાર્તામાં સુંદર રીતે આપ્યો છે પોતે સિદ્ધ થયો છે, ભવમુક્ત થયો છે એવી અંદરથી ખાતરી થાય તોયે ઉતાવળે સાધના ન છોડી જોઈએ, એવી ચેતવણી આપવા મે કાચબા' વાળી વાર્તા આપેલી છે

એકવાર વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થયો તોયે તે ટકશે જ એવી ખાતરી નથી હોતી ત્યાગી પણ ભોગી થાય છે લોકો ચડીને પડયા છે મુક્ત થયા પછી બદ્ધ થયા છે, માટે કોઈ અભિમાન ન કરે કે હું જીત્યો છુ, અને જીત્યા પછી પણ માણસ સાધના છોડી સ્વચ્છંદે વર્તવા જાય તો એ ફરી પટકાવાનો જ એ બોધ શૈલકર્ષિ'ની વાર્તામાં આપેલો છે એ વાર્તાની વિશેષ ખૂબી એ છે કે આવો ચડીને પડેલો માણસ પણ ફરી ન ચડે એમ નથી એ બતાવવા ખાતર શિષ્યે પતિત ગુરુ પ્રત્યે કેવો સબંધ રાખવો જોઈએ એ પણ અહીં બતાવ્યુ છે કેમકે પથક ઋષિએ પોતાની જાગૃતિ અને ગુરુસેવાદ્વારા પોતાના ગુરુ શૈલક ઋષિનો ઉદ્ધાર કર્યો છે

પણ કેટલાક તો એક વાર પડ્યા એટલે પડયા જ, ફરી ચડવાના નથી એ અનુભવ પણ નોંધવા માટે છેલ્લા અધ્યયનમા 'પુંડરીક'ની વાર્તા આપી છે અહીં કંડરીક સાચે સાચો વૈરાગ્ય કેળવીને પ્રવ્રજ્યા લે છે, પણ શરીરધર્મને વશ થઈ ભોગાર્થી બને છે એનો મોટો ભાઈ એને બચાવવાનો પ્રયત્ન કરી જુએ છે એમા ન ફાવવાથી એ મુનિમહારાજને

ભોગાર્થી જોઈ પોતાની રાજગાદી આપી દે છે અને પોતે એનુ વ્રત સ્વીકારી સિદ્ધ, બુદ્ધ અને મુક્ત થવાનો રસ્તો લે છે તુબડાની વાર્તામાં તો હિંસા, અસત્ય ચોર, પરિગ્રહ, અબ્રહ્મચર્ય, ક્રોધ, માન માયા લોભ ઇત્યાદિ કુસસ્કારો માણસને કેમ ડુબાવે છે અને એથી ઊલટા સત્યાદિ સસ્કારો માણસને કેમ તારે છે એ બતાવ્યુ છે

'રોહિણી'ની વાર્તા વાચતા એ જ જાતની બીજી કેટલીયે વાતો યાદ આવે છે સસરાએ આપેલા દાણા ફેકી દેનાર ઉજ્ઝિકા ખાઈ જનાર ભોગવતી, સાચવી રાખનાર રક્ષિતા અને વાવી વધારનાર રોહિણી આ ચાર વહુમા રોહિણી શ્રેષ્ઠ છે એ તો સહેજે સિદ્ધ થાય છે ગુરુના શિષ્યો પણ આ ચાર પ્રકારના હોય છે એ બોધ પણ સ્પષ્ટ છે પણ સામાન્ય લોકવાર્તાની પેઠે સસરાએ રોહિણીને ઘર સોપી બાકીની વહુઓને હાંકી નથી કાઢી રોહિણીને ઘર સોપ્યા પછી રક્ષિકાને સપત્તિની રખેવાળી સોપી ભોગવતીને રસોડાની અધિષ્ઠાત્રી નીમી અને ઉજ્ઝિકાને ઘરની સફાઈની જવાબદારી આપી. યોજક હોય તો દરેકને એને લાયક સ્થાન આપી જ દે

'મલ્લિ' વાળી વાર્તામા બાહ્ય સૌદર્યવાળા શરીરમા કેટલી દુર્ગંધ રહેલી હોય છે એનું દર્શન કરાવી વૈરાગ્યની ભેરણા કરી જ છે, પણ આર્ય સુધર્મા કહે છે તેમ એ વાર્તામા શ્રમણભગવાન મહાવીરે સ્ત્રીજીવનનો પરાકાષ્ઠાએ પહોચનો વિકાસ બતાવ્યો છે કેમકે રૂપવતી રાજકન્યા મલ્લિએ પોતાના પર આશક થયેલા અને પોતાના પિતા સામે રણે ચડેલા રાજકુમારોને યુદ્ધમાથી તો ઉગાર્યા જ પણ તે ઉપ-

રાત તે રાજપુત્રોને ભોગવિલાસમાંથી બચાવી અજરામરતાના માર્ગમા પોતાના આજીવનસહચારી બનાવ્યા સ્ત્રીઓનું રૂપ-લાવણ્ય અને એમની કોમળતા માણસને બોગવિલાસ તરફ લલચાવા પાડે છે પણ જો એ સ્ત્રીઓ ય પોતે શુદ્ધ અને ઉન્નત હોય તો એ જ કોમળતાન બીજે દયાભાવ કેળવી પુરુષને વિષયનિર્મુખ કરી શકે છે અને સદાચાર તરફ ફેરી શકે છે તેમ કરવા ખાતર શરીરની અંદર રહેલી ગદકીનુ સ્મરણ કરાવવુ જોઈએ એવુ નથા

પોતાની સુદર આંખો ઉપર આશક થયેના એક કામુકને પોતાના નખકતી પોતાનો ડોળો કાટી આપનાર બૌદ્ધ ભિક્ષુણી શુભાનુ અહી સ્મરણ થયા વિના કેમ રહે?

'માકદી'ની વાર્તા તો દુનિયાના બધા જ દેશમા એક યા બાજે રૂપે પ્રચલિત છે ચદ્રના શુકલપક્ષ અને કૃષ્ણપક્ષનો ભેદ પણ એટલો જ સાર્વભૌમ છે

'દાવદ્રવનાં ઝાડ'વાળી વાર્તા અત્યત મહત્ત્વની છે જો કે એમાં વાર્તા જેવુ કાંઈ જ નથી અહિંસાના મહાપ્રચારક મહાવીરે પોતાના સપ્રદાયના તેમજ ભિન્ન સપ્રદાયના કે ભિન્ન ધર્મના બધા લોકો જોડે સમભાવ રાખવાનો કરેલો ઉપદેશ આજના જમાનામા કેવળ દિગબર શ્વેતાબર જૈનો માટે જ નહિ પણ બધા જ ધર્મના લોકો માટે ઉપયોગી છે

સાધના કરવાથી પતિનમા પતિત માણસ પણ શુદ્ધ થઈ શકે છે, સુસ્થિતિ અને દુસ્થિતિ સસ્કાર ઉપર જ આધાર રાખે છે એ બતાવવા માટે જિતશત્રુ રાજા અને એના સુબુદ્ધિ અમાત્યની વાર્તા અને એમાં આવેલો પાણીનો દાખલો

એક વાર વાવ્યા પછી ધ્યાનમાંથી ખસે એવો નથી. કેવળ પ્રસિદ્ધિ અને કીર્તિ માટે દાનધર્મ કરનાર કે સમાજસેવા કરનાર આજમાનના ઢગનારાય લોકોને દેડમાની વાર્તા જરૂર બોધ આપવા જેવી છે મચ્છગભયથી નામેનાનુ ચારણ પ્રમત્ત્યા છે અભય જેવા તો એકાન્ત અને જિતેન્દ્રિય જ મોક્ષ લઈ શકે છે એ બોધ આપવા માટે અને એ રીતે માણસોને ધર્માભિમુખ કરવા માટે અમાત્ય તેયલિની વાર્તા છે માણસને ચેતવણી આપવા માટે અત્યંત દયાભાવથી દેવો કોઈકોઈ વાર માણસ ને આફતમાં નાખે છે એ વસ્તુનુ સૂચન આ વાર્તામા છે એ તરફ ખાસ ધ્યાન ખેચાવુ જોઈએ. પૂરેપૂરા એકરાગ એવા રાજા અને અમાત્ય વચ્ચે વિરોધ ઉત્પન્ન કરવા પાછળ પોટ્ટિલ દેવનો શુભ હેતુ જ હતો આ વસ્તુ ધ્યાનમા રાખીને પણ માણસે આવી અસહ્ય વિપત્તિને વધાવી લેવી જોઈએ સાથવાહ ધન્યે સર્વ ધર્મ અને પંથના લોકોને જેમ સરખા જ ભાવથી સાથે રાખ્યા હતા અને બધાની સેવા કરવાનો એને જેમ સરખો ઉત્સાહ હતો તેવી વૃત્તિ હિંદુસ્તાનના લોકો જો આજે રાખે તો આપણી બધી જ મુશ્કેલીઓ ટળી જવાની છે પોતાની જ ન્યાતના લોકોને મદદ કરવાની વૃત્તિ અથવા પોતાના ધર્મ અને સપ્રદાયના લોકો જ પક્ષ તાણવાની સંકુચિતતા મહાવીર સ્વામીને પસંદ ન હતી એટલું જ નહિ પણ જેમ નદીફળ સામે ધન્ય સાર્થવાહે લોકોને પોકારી પોકારીને ચેતવ્યા હતા તેમ સંકુચિતતા સામે ભગવાન મહાવીર માણસમાત્રને પોકારીને ચેતવે છે

'અપરકંકા નગરીવાળી વાર્તા અને તેમા આવેલો

દ્રૌપદીનો ઉલ્લેખ વાચીને અનેક જાતના વિચારો મનમા આવે છે તપની પાછળ જો આસક્તિ હોય તો તે ગમે તેવુ ઉગ્ર હોય છતા ચિત્તશુદ્ધિ કરી શકતું નથી, એ મુખ્ય બોધ તો છે જ પણ દ્રૌપદીની વાર્તા આ રૂપમા જોઈને વિચાર થાય છે, કે મહાભારત લખાયા પહેલાની જ આ હોવી જોઈએ મહાભારત જેવુ મહાકાવ્ય અને વિગટ ઇતિહાસ લખાયા પછી દ્રૌપદીની વાર્તામા આટલો ફેરફાર કરવાનુ કોઈ ને મન થાય નહિ મહાભારત પહેલા પાંડવોની વાર્તા અહીં જેટલી સાદી હશે અને એ વાર્તાના પાયાતગે પણ ઘણા હશે મહાભારતકારને એનુ જે રૂપ પસદ આવ્યુ એ લઈને એણે પોતાની અલૌકિક અને અપ્રતિમ કાવ્યશક્તિ એના ઉપર અજમાવી હશે અહીં આપેલી વાર્તા તો 'બ્લીકિંગ' લોકોની મગા'ઓ જેવી જ લાગે છે અરેબિયન નાઈટ્સવાળી વાર્તાઓ પણ આવી જ જૂની વાર્તાઓ ભેગી કરીને ગોઠવી હશે

ઘોડાઓને પકડવા માટે જેવી લાનચો આઇણ્ણુ નામની વાર્તામાં ઊભી કરી છે એવી જ લાનચો બિચારા સ્પષ્ટશગ સામે પણ પથરાયેલી હતી બ નેમા બોધ તો એક જ છે,– 'શ્રમણે મધુર કે અમધુર શબ્દોને કાનમાં પ્રવેશ કરતા અટકાવવા કાનમા પૂમડા ન નાખતા સમભાવ કેળવવાનો પ્રયત્ન કરવો '

માણસ ખોરાક ખાય તે કેવળ મોક્ષનું સાધન શરીર ટકાવવા પૂરતો જ ખાય એ બોધ ઠસાવવા ઉપનિષદના ઋષિઓએ અને એ પરંપરાના આચાર્યોએ કહ્યુ કે આહાર તો ઔષધ સમજીને જ સેવો પણ આપણે તો મરી, મરચા,

તીજ લવિંગ જેવા ઔષધને ખોરાક કરી મૂક્યો છે ભગવાન મહાવીરે આહાર કરવાનો ઉદ્દેશ સમજાવવા સુસુમા'ની વાર્તા એના રોમાંચકારી ભયાનક રસ સાથે આપણને કહી છે

વાર્તાઓમા અનેક ઠેકાણે શ્રાવકો અને શ્રાવિકાઓ પ્રવ્રજિત થયા પછી પસ્તાય છે શ્રાવકદશામા સ્વાતંત્ર્ય હતુ આકરા આદર્શ પ્રમાણે કોઈ કસોટી કરતુ ન હતુ ઊલટી જ્યા ત્યા સ્તુતિ થતી હતી દીક્ષા લીધા પછી બધુ બદલાય છે દૂરથી જે રૂપાળુ લાગતુ હતુ તેની કઠિનતા નજરે પડે છે અને પછી પસ્તાવો થાય છે કે આપણે ક્યાથી આવી કેદમા પડ્યા છીએ આ મનોવૃત્તિ ભગવાને પહેલી વાર્તામાં પણ ઉઘાડી પાડી છે અને કાલી'વાળી છેલ્લી વાર્તામા પણ ઉઘાડી પાડી છે છેલ્લી વાર્તામા એક જ જાતની અનેક વાર્તાઓ રજૂ કરી સ્ત્રીજાતિનો વૈરાગ્ય કેટલો કાચો હોય છે એ જ જાણે બતાવવા માગતા હોય એમ લાગે છે એ દોષ સ્ત્રીસ્વભાવનો નથી પણ સ્ત્રીના ભાગ્યમા રહેલા સંકુચિત જીવનનો કે સસ્કારના અભાવનો છે માણસ નાગ અંકુશ સ્વચ્છાએ સ્વીકારે ત્યારે એણે સંપૂર્ણ વિચાર કરેલો હોવો જોઈએ દીક્ષા લેનાર અને દેનાર બન્નેએ જો નરકમાથી બચી જવુ હોય તો ભગવાને અનેક દાખલાઓ આપી જે ચેતવણી આપી છે તે બરાબર ધ્યાનમા લાવવી જોઈએ

આ વાર્તાઓ અનેક વાર વાચવા છતા એમા કોઈ પણ ઠેકાણે સામ્પ્રદાયિકતા કે સંકુચિતતા જણાતી નથી આ ઉપદેશ ભલે જૈન સાધુઓને અથવા શ્રાવકોને માટે આપેલો હોય પણ એની સાર્વભૌમિકતાને લીધે એ દરેક ધર્મના અને

પંથના માણસને માટે સરખો જ ગ્રાહ્ય અને લાભદાયક છે કોઈપણ સંપ્રદાયમાં જ્યારે સંકીર્ણતા કે મલિનતા આવે છે ત્યારે મૂળ ઝરણા તરફ તરત દોડી જવું જોઈએ સુધારણા માટે જોઈતી ઘણી ખરી પ્રેરણા ત્યાં જ મળી આવે છે

ધર્મસાધના સાથે ભોગ ભોગ મઠ નિર્માણ કરવાનું કામ આપણા દેશમાં બુદ્ધ મહાવીર અને શંકરાચાર્ય એ ત્રણ જણે પ્રથમ કર્યું જણાય છે યુરોપમાં ઈશુના સંપ્રદાયમાં પણ જબરજસ્ત મઠો સ્થપાયા છે આ બે તદ્દન નિરાળા પ્રયોગો વચ્ચે તુલના કરવી અત્યંત આવશ્યક છે બન્નેમાં વિશિષ્ટ તત્ત્વો અને વિશિષ્ટ ખામીઓ રહેલા છે ઇસ્લામના ફકીરોનો જીવનક્રમ પણ એની સાથે જ તપાસવો જોઈએ

જૈન ધાર્મિક ગ્રંથોમાં અને વાર્તાઓમાં જ્યારે સંખ્યાનો સંબંધ આવે છે ત્યારે લેખક મટુ જ ઉદાર થાય છે હજાર લાખ અને કરોડ વગર એમને સંતોષ થતો જ નથી આમાંની દેખીતી અતિશયોક્તિ કોરે મૂકીએ તોયે હજારોની સંખ્યામાં સાધુઓ વહોરતા ફરે અને એમના ઉપર સંઘનો આચાર્યોનો અથવા સમાજનો કશો અંકુશ ન રહે એ સ્થિતિ ઇષ્ટ છે કે કેમ એ તપાસવા જેવું તો છે જ સાધુઓ ઉચ્ચ મધ્યમ નીચ બધા લોકો પાસેથી પોતાનો ખોરાક લે એ બરાબર છે પણ પુંડરીક જેવા આદર્શ સાધુ નીરસ, વિરસ ઠંડુ, લૂખુ અને અનાયાસે મળે તેટલું જ ખાઈને ચલાવે એમને અજીર્ણથી પિત્તજ્વર થાય અને એમાં જ એમનો દેહ પડે એ સ્થિતિ સાધુઓ માટે કે સમાજ માટે સારી નથી જ સાધુઓ પરિચિત સમાજમાં જ ફરે અથવા જો પતિતોના ઉદ્ધારને અર્થે દૂરદૂરના અજાણ્યા

ધર્મકથાઓ

મુસલમાનોમાં જેમ તેમ એમની ભાષા પરિચિત સમાજ માટેને સાથ એ લોકની પ્રથા મિત્રી સમાજે ધાર્મિક સંમતિ પ્રયત્ને પણ એવી જ ગોઠવણ કરી છે. એ નિયમ અનુસાર કરવાથી સામાજિક શાંતિ ઘટે છે એટલે પણ વિચાર કરો ઘર ઘર સમાજનું ધર્મજીવન અને ધાર્મિક સંસ્થાઓ આદર્શ રીતે ચલાવવા માટે શું શું કરવું પડે છે એનો ફેંસલો જાણવા જેવો છે અને તે માટે બધા જ ધર્મોનો અને તે તે ધર્મના સંસ્થાનો અનુભવ તપાસવો જોઈએ

પણ ધર્મની વ્યવસ્થા કરતાં વધારે અગત્યનું તો કંઈ કાર નહિ ભૂલી જઈએ કે ધર્મ અને એની વ્યવસ્થા એ બન્નેનું મૂળ છે પવિત્ર સામે મૂકવાની ધગશ મોક્ષની તીવ્ર તાલાવેલી લોભ અને સ્વાર્થ પ્રત્યે તિરસ્કાર અને ઇન્દ્રિયોનું દમન કરવા વિષેનું શૌર્ય એ જ મુખ્ય છે એ બોધ આપવા માટે જ આ ધર્મકથાઓ છે આ ધર્મકથાઓનું વાચન અને ચિંતન જીવનયાત્રાનું ઉત્તમ પાથેય છે

દત્તાત્રેય બાલકૃષ્ણ કાલેલકર

ભગવાન મહાવીરની ધર્મકથાઓ

[નાયધમ્મકહા]

પ્રાસ્તાવિક

અંગદેશની[1] રાજધાની ચંપાનગરીમાં[2] કોણિક[3] નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે સમયે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના[4] અંતેવાસી, આર્ય સુધર્મા[5] નામે સ્થવિર—જંબુ[6] પ્રમુખ પાંચસો શિષ્ય સાથે ગામેગામ આનુપૂર્વીએ પગપાળા ફરતાફરતા અને તપ તથા સંયમથી આત્માને ભાવિત કરતા, ચંપા નગરીની બહાર ઈશાનખૂણામાં આવેલા પૂર્ણભદ્ર ચૈત્યમાં[7] આવીને ઊતર્યા.

સુધર્મા સ્વામીને આવ્યા જાણીને રાજા કોણિક તથા ચંપાની સમસ્ત પ્રજા તેમની પાસે ધર્મ સાંભળવા આવી.

તે બધાના ચાલ્યા ગયા બાદ આર્ય સુધર્મા અનગારના મુખ્ય શિષ્ય આર્ય જંબુ નામે અનગારે શ્રદ્ધા, સંશય અને કુતૂહલથી પોતાના ગુરુ આર્ય સુધર્માને વિનયપૂર્વક બે હાથ જોડીને નીચે પ્રમાણે પૂછ્યું—



मेघकुमारनु अंतःपुर

ભગવાન મહાવીરની ધર્મકથાઓ

[નાયધમ્મકહા]

પ્રાસ્તાવિક

અંગદેશની[1] રાજધાની ચંપાનગરીમાં[2] કોણિક[3] નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો તે સમયે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના[4] અંતેવાસી, આર્ય સુધર્મા[5] નામે સ્થવિર–જંબુ[6] પ્રમુખ પાંચસો શિષ્ય સાથે ગામેગામ આનુપૂર્વીએ પગપાળા ફરતાફરતા અને તપ તથા સંયમથી આત્માને ભાવિત કરતા, ચંપા નગરીની બહાર ઈશાનખૂણામાં આવેલા પૂર્ણભદ્ર ચૈત્યમાં[7] આવીને ઊતર્યા

સુધર્મા સ્વામીને આવ્યા જાણીને રાજા કોણિક તથા ચંપાની સમસ્ત પ્રજા તેમની પાસે ધર્મ સાંભળવા આવી

તે બધાના ચાલ્યા ગયા બાદ આર્ય સુધર્મા અનગારના મુખ્ય શિષ્ય આર્ય જંબુ નામે અનગારે શ્રદ્ધા, સંશય અને કુતૂહલથી પોતાના ગુરુ આર્ય સુધર્માને વિનયપૂર્વક બે હાથ જોડીને નીચે પ્રમાણે પૂછ્યું –

નિર્વાણને પામેલા શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે નાયા-ધમ્મકહાઓ નામના છઠ્ઠા અંગનો શો અર્થ કહ્યો છે તે મને કૃપા કરીને કહો.'

આર્ય સુધર્માએ પોતાના શિષ્ય જંબુને એનો આ પ્રમાણે ઉત્તર આપ્યો –

હે જંબુ ! નિર્વાણને પામેલા તે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે આ ણાયાધમ્મકહા નામના છઠ્ઠા અંગના બે શ્રુત-સ્કંધ કહ્યા છે. તેમાં પ્રથમ સ્કંધમાં જ્ઞાતો–ઉદાહરણો છે અને બીજામાં ધર્મકથાઓ છે.'

જંબુએ આર્ય સુધર્માને ફરીવાર પૂછ્યું —

"જેમાં ઉદાહરણો આવે છે તે પ્રથમ સ્કંધમાં કેટલાં અધ્યયનો છે ?" સુધર્મા સ્થવિર બોલ્યા –

'હે જંબુ ! ઉદાહરણપ્રધાન પ્રથમ સ્કંધમાં ૧૯ અધ્યયનો છે. તે બધાં અધ્યયનોનાં નામ ક્રમવાર આ પ્રમાણે છે —

૧ ઉક્ખિત્ત-ણાય	૬ તુંબ	૧૧ દાવદ્દવ	૧૬ અવરકંકા
૨ સંઘાડ	૭ રોહિણી	૧૨ ઉદગણાય	૧૭ આઇણ્ણ
૩ અંડ	૮ મલ્લી	૧૩ મંડુક્ક	૧૮ સુંસુમા
૪ કુમ્મ	૯ માયંદી	૧૪ તેયલી	૧૯ પુંડરીય-ણાય
૫ સેલગ	૧૦ ચંદિમા	૧૫ નંદીફલ	

વળી જંબુએ પૂછ્યું –

'એ ૧૯ અધ્યયનોમાં પહેલા અધ્યયનનો શો અર્થ છે ?'

સુધર્માએ કહ્યું –

"એ પહેલા અધ્યયનનો અર્થ આ પ્રમાણે છે –

૧

પગ ઊંચો કર્યો

[ઉક્ખિત્ત-ણાય૯]

આ જંબુદ્વીપના ભારતવર્ષમાં, દક્ષિણાર્ધ ભરતમાં રાજગૃહ[10] નામે મગધદેશનું[11] પાટનગર હતું તેમાં શ્રેણિક[12] નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો તે જનપદનો પાલક જનપદનો પિતા, જનપદનો પુરોહિત, ની, ન્યાયશીલ અને મર્યાદાશીલ હતો તેને નંદાદેવી નામની રાણી તથા અભયકુમાર નામે ઘણો ચતુર હાજરજવાબી અને પ્રતિભાશાળી પુત્ર હતો શ્રેણિક રાજા પોતાના અગત્યના કામોમાં અભયકુમારની જ સલાહ લેતો

એ અભયકુમાર પોતાના આખા કુટુંબમાં સૌનો મનોહર અને કુળવાન્તેજ હતો એટલું જ નહિ પણ પિતાના સમગ્ર રાજ્યની, તેને અધીન બીજા રાષ્ટ્રોની, ખજાનાની, રાજ્યના અન્નભંડારની, સેનાની, વાહનોની, પ્રત્યેક નગર અને ગામની તથા શ્રેણિકના અંતઃપુરની પણ જાતે વ્યવસ્થા કરતો

રાજા શ્રેણિકને ધારિણી નામે એક બીજી પણ અતિપ્રિય રાણી હતી. તે રાજાએ પોતાની સર્વ રાણીઓ માટે અલગઅલગ મહેલો બંધાવ્યા હતા. તે બધા મહેલો અંદરથી અને બહારથી અત્યંત ઉજ્જ્વલ હતા. તેમની તળભૂમિ સારી રીતે બાંધેલી અને છોપેલી હતી તથા તેમના દરવાજા, બારણાં, બારીઓ, ઝરૂખા અને ગોખલાઓ વગેરે ઉપર અનેક પ્રકારનું ચિત્રકામ અને કોતરકામ હતું. તે મહેલોના દરેક ઓરડાની છતોએ ચંદરવા બાંધેલા હતા અને તે દરેક અનેકપ્રકારના સુગંધિત અને રોગહર ધૂપોથી નિરંતર સુવાસિત રહેતા. તેમના સર્વ બારીબારણાં ઉપર અનેક પ્રકારના ચિત્રોવાળા, સુશોભિત, જુદીજુદી ભાતોની છાપવાળા તથા અનેક તરેહની ગૂંથણીવાળા પડદાઓ બાંધેલા હતા.

આવા એક મહેલમાં ધારિણી દેવી પણ રહેતી હતી. એકવાર રાત્રે તે મચ્છરદાનીથી ઢંકાયેલા પલંગ ઉપર નરમ સુંવાળા અને સુવાસિત ઓછાડથી આચ્છાદિત બિછાનામાં અર્ધજાગૃત અવસ્થામાં સૂતી હતી. તે વખતે રાત્રીના પૂર્વભાગના અંતમાં અને અપર ભાગની શરૂઆતમાં તેણે એક સર્વલક્ષણસંપન્ન રૂપાના ઢગલા જેવો સફેદ અને સાત હાથ ઊંચો એવો ગજરાજ પોતાના મુખમાં પેસતો હોય તેવું સ્વપ્ન જોયું[૧૩]

તે સ્વપ્ન જોઈને જાગી ઊઠેલી ધારિણી દેવી હર્ષિત થઈને જ્યાં રાજા સૂતો હતો ત્યાં ગઈ તથા મધુર વાણીથી તેને જાગૃત કરી, તેની સામે બેસી, બે હાથ જોડી પોતાના સ્વપ્નનું વૃત્તાંત કહેવા લાગી.

રાજા સ્વપ્નની વાત સાંભળી ઘણો ખુશ થયો, તથા મનમાં વિચાર કરીને બોલ્યો –

"હે દેવાનુપ્રિયે! તારું સ્વપ્ન આરોગ્ય, સંતોષ અને આયુષ્ય વધારનારું છે તથા તેનાથી આપણને અર્થલાભ, પુત્રલાભ, રાજ્યલાભ અને ભોગસૌખ્યલાભ થશે એવું સૂચિત થાય છે. પૂરા નવ મહિના અને સાડાસાત દિવસ પૂરા થયે તારી કૂખે કુળદીપક એવા પુત્રરત્નનો જન્મ થશે તે યુવાન અને શૂરવીર થઈ આખા રાજ્યનો સ્વામી થશે"

રાણીએ કહેલી વાત સાંભળી ઘણી ઘણી પ્રસન્ન થઈને પોતાને મહેલ ચાલી ગઈ તથા પોતાનું શુભ સ્વપ્ન બીજા દુષ્ટ સ્વપ્નોથી ન હણાય માટે સવાર થતા સુધી ધાર્મિક વાતો કરતી કરતી જાગ્રત રહી

આણીમાજુ રાજા શ્રેણિકે પોતાના કૌટુંબિક[૧૪] પુરુષોને બોલાવીને સુગંધિત પાણી છાંટી, પાંચ વર્ણના પુષ્પોથી સુવાસિત કરી, યોગ્ય સ્થાને પુષ્પોની માળા લટકાવી, તથા સુગંધી ધૂપોથી ભરેલા ધૂપધાણા મૂકી, પોતાની ઉપસ્થાનશાળા (બેઠક) ને સુસજ્જિત કરવાની આજ્ઞા આપી.

સવાર થતા રાજા શ્રેણિક પણ અટ્ટણશાળામાં જઈ અનેક પ્રકારના વ્યાયામો કર્યા અને કુશળ તૈલમર્દકો દ્વારા હાડના, માંસના, ચામડીના અને રોમના સુખ તેમજ આરોગ્ય માટે અનેક પ્રકારના સુગંધિત તેલોનું મર્દન કરાવ્યું. ત્યારબાદ મજ્જનઘરમાં જઈને સુવાસિત, સમશીતોષ્ણ પાણી દ્વારા સ્નાન કરીને અંગલૂછણાંગ શરીરને સારી રીતે લૂછ્યું તથા યોગ્ય વસ્ત્રાભૂષણો ધારણ કરી બહારની બેઠકમાં આવી સિંહાસન ઉપર પૂર્વાભિમુખ બેઠો

ત્યાં તેણે સોનાની પાસે સિંહાસનખંડમાં થોડા અંતરથી મધ્યે આઠ ભદ્રાસન મુકાવ્યાં તથા બીજી બાજુ જવનિકા[૧૫] બંધાવીને તેની પાછળ રાણી માટે ભદ્રાસન મુકાવ્યું ત્યાર બાદ તેણે અષ્ટાંગનિમિત્તવેદી[૧] સ્વપ્નપાઠકોને બોલાવવાનો હુકમ કર્યો

થોડી વારમાં તે બધા આવી પહોંચ્યા અને રાજાએ કરેલા સત્કારનો સ્વીકાર કરી તેને આશીર્વાદ આપી, તેમને માટે તૈયાર રાખેલા આસનો ઉપર બેઠા રાણી પણ આવીને જવનિકા પાછળ ગોઠવેલા આસન ઉપર બેઠી ત્યારબાદ રાજાએ હાથમાં પુષ્પ તથા ફળ લઈને વિનયપૂર્વક તે સ્વપ્નપાઠકોને ધારિણી રાણીનું સ્વપ્ન કહી બતાવી તેનું ફળ પૂછ્યું

સ્વપ્નપાઠકોએ એ વિષે પરસ્પર ઊહાપોહ કરીને શાસ્ત્રની ગાથાઓ સાથે રાજાને જણાવ્યું –

'હે રાજન ! અમારા સ્વપ્નશાસ્ત્રમાં[૧૭] ૪૨ સ્વપ્ન તથા ૩૦ મહાસ્વપ્નો ગણાવેલાં છે. તે ૩૦ મહાસ્વપ્નમાં મહારાણીએ જણાવેલું સ્વપ્ન આવે છે તેનાથી તમને અર્થલાભ, પુત્રલાભ, રાજ્યલાભ અને ભોગસૌખ્યલાભ થશે એવું સૂચિત થાય છે તેમજ પૂરા નવ માસ અને સાડા સાત દિવસ વીત્યા બાદ રાણીની કુખે કુળદીપક પુત્રનો જન્મ થશે તે યુવાન અને શૂરવીર થઈ રાજ્યનો સ્વામી થશે અથવા ભાવિતાત્મા અનગાર થશે

આ હકીકત સાંભળીને રાજા તેમજ રાણી ખૂબ જ ખુશી થયાં. તેમણે તે સ્વપ્નપાઠકોનો વિપુલ અશન પાન ખાદિમ અને સ્વાદિમ તથા વસ્ત્ર ગંધ માલ્ય અને અલંકાર વડે સત્કાર કર્યો તથા તેઓને જિંદગીપર્યંત ચાલે તેટલું

પ્રીતિદાન આપી વિદાય કર્યા ત્યાર બાદ તે બંને પોતપોતાના આવાસમાં ચાલ્યા ગયા.

ત્યાર પછી ત્રીજે મહિને ધારિણી રાણીને એવો દોહદ[૧૮] થયો કે ઝીણો ઝીણો વરસાદ પડતો હોય, વીજળી ઝબૂકતી હોય, આકાશ ગાજતું હોય, મોર ટહૂકતા હોય, અને દેડકા ડ્રૌં ડ્રૌં કરતા હોય એવે વખતે, હું રાજા શ્રેણિકની સાથે હાથી ઉપર બેસીને રાજગૃહ પાસેના વૈભાર[૧૯] વગેરે પહાડોમાં ફરું તથા તે પહાડો પાસેના ઉદ્યાનોમાંથી ફૂલો વીણું તો કેવું સારું!

પરંતુ તે વખતે વર્ષાઋતુ ચાલતી ન હોવાથી વરસાદ આવવાનો સંભવ ન હતો એટલે દોહદ ન પૂરો થવાને કારણે રાણી દિવસે દિવસે સુકાતી ચાલી તેને ખાવુંપીવું ભાવે નહિ, રાત્રે ઊંઘ ન આવે તથા દોહદની ચિંતામાં દિવસે પણ જરાય ચેન ન પડે

રાણીને દિવસે દિવસે દૂબળી પડતી જોઈ તેની સખીઓ અને પરિચારિકાઓએ તેને પૂછ્યું –

"હે દેવી! તમે હમણાં દૂબળાં કેમ દેખાઓ છો?"

બે ત્રણ વાર પૂછ્યા છતાં રાણીએ જ્યારે કશો જવાબ ન આપ્યો ત્યારે તેમણે રાજા પાસે જઈને તે વાત કહી સંભળાવી

તે વાત સાંભળીને રાજા પણ તુરત ઊઠીને રાણી પાસે ગયો અને તેની તબિયત દિવસ દિવસે નબળી પડતી જવાનું કારણ પૂછવા લાગ્યો પરંતુ તેણે તેમ બેત્રણવાર પૂછ્યા છતાં રાણીએ જ્યારે કશો જવાબ ન આપ્યો ત્યારે રાજાએ તેને શપથ આપીને ભારપૂર્વક પૂછ્યું. એટલે રાણીએ પોતાને

થયેલા દોહદની વાત તેને કહી સમજાવી તે સાંભળી રાજાએ રાણીને ધીરજ આપતા કહ્યુ –

'તું કશી ચિંતા ન કર તારો એ દોહદ સત્વર પૂર્ણ થાય એમ હું અવશ્ય કરીશ

આમ કહી રાજા રાણી પાસેથી ઊઠી પોતાની ઉપસ્થાન–શાળામા આવ્યો અને તે દોહદ પૂરો કરવાનો રસ્તો શોધવા લાગ્યો પરતુ ઘણઘણુ વિચાર્યા છતા જ્યારે તેને એક પણ માર્ગ ન જડ્યો ત્યાર તે અત્યત દિલગીર થઈ લમણે હાથ દઈ શૂન્યમનસ્ક થઈને બેઠો

એવામા તેનો પુત્ર અને મત્રી અભયકુમાર ત્યા આવ્યો. પહેલાં જ્યારે અભયકુમાર રાજા પાસે આવતો ત્યારે રાજા હમેશા તેના કુશળસમાચાર પૂછતો અને મત્રીપણાને યોગ્ય એવુ તેનુ સ્વાગત કરતો પરતુ આજે તેમ કરવાને બદલે રાજાને કાંઈ બોલ્યા વિના ઉદાસ થઈ બેસી રહેલો જોઈ અભયકુમારે તેની ઉદાસીનતાનું કારણ જાણવા ઊંચે સ્વરે "નમસ્કાર' કહી તેને તેની વિચારનિદ્રામાથી જાગૃત કર્યો અને પૂછ્યુ –

'હે પિતાજી! તમે આજે આટલા ઉદાસ કેમ જણાઓ છો?'

રાજાએ તેને તેની ચુલ (નાની) માતાના દોહદની વાત કહી સભળાવી અને કહ્યુ –

"આ વર્ષાઋતુ નથી એટલે વરસાદ આવે શી રીતે અને તેનો દોહદ પૂરો થાય શી રીતે [illegible]
પૂરો નથી થતો ત્યાં સુધી તે [illegible]
દિવસે દૂબળી પડતી [illegible] તથા

અભયકુમારે જવાબ આપ્યો –

"હે પિતાજી ! તમે એ બાતની જરી ફિકર ન કરશો હું તેમનો તે દોહદ પૂરો કરી આપીશ તેમજ તેને લગતી બધી તૈયારી પૂરી કર્યા બાદ તમને તથા ગુરુ માતાને ખબર આપીશ"

અભયકુમારે પછી પોતાના આવાસમા આવીને વિચાર કર્યો કે મનુષ્યપ્રયત્નથી આ દોહદ પૂરો થવો કઠણ છે કોઈ વિદ્યાસિદ્ધની સહાયતા હોય તોજ આ કામ સાધી શકાય તેવુ છે એમ વિચારી તેણે સૌધર્મકલ્પમા રહેતા પોતાના એક દેવમિત્રને બોલાવવાનુ નક્કી કયુ તે માટે તેણે દૃઢ બ્રહ્મચર્ય સાથે અઠ્ઠમનો તપ સ્વીકાર્યો તથા શરીર ઉપરના આભરણો, માળા, વિલેપનો અને શસ્ત્રસરાગનો ત્યાગ કરી પોતે એકલો ત્રણ દિવસ દર્ભની પથારી ઉપર મનમા તેને બોલાવવાનો તીવ્ર સકલ્પ કરી પૌષધશાળામા બેઠે

તપની પૂર્ણાહુતિ સાથે તેના સકલ્પનુ બળ પરાકાષ્ઠાએ પહોચતાજ તે દેવમિત્રનુ આસન ચલિત થયુ પોતાનો મિત્ર અભયકુમાર તેને યાદ કરે છે તેવુ લાગતાજ તેણે સૌધર્મકલ્પથી ઈશાનખૂણામા જઈ વૈક્રિયસમુદ્ઘાત[૨૦] વડે સ્થૂળ પુદ્ગલનો ઝેરી લઈ સૂક્ષ્મ પુદ્ગલોનો સ્વીકાર કર્યો, અને ઘૂઘરિયાળા પચરગી વસ્ત્રો ધારણ કરી, પોતાની વેગવતી ગતિથી માર્ગમા આવતા અસખ્ય દ્વીપોને ઝપાટાબધ ઓળગતો ઓળગતો તે, રાજગૃહમા અભયકુમારની પૌષધ-શાળામા આવી પહોચ્યો આવતા વેતજ તેણે અભયકુમારને, પોતાને યાદ કરવાનુ કારણ પૂછ્યુ અભયકુમારે જવાબ આપ્યો –

"હે પુત્ર ! મારી ચુલ્લમાતા ધારિણી સગર્ભા છે તેને વરસતા વરસાદમા ફરવાનો દોહદ થયો છે પરંતુ આ અકાળે વરસાદ ક્યાંથી હોય ? એ ચિંતામા ને ચિંતામા તે દિનપ્રતિદિન ઘણી સુકાતી જાય છે તે જોઈને મારા પિતા શ્રેણિકરાજા પણ અત્યંત ઉદાસ રહે છે મને પણ લાગ્યું કે માનુષપ્રયત્નથી આ કામ પાર પડવું સંભવિત નથી એટલે મે તારું સ્મરણ કર્યુ માટે હવે તું જેમ બને તેમ જલદીથી તેમ કરવાના પ્રયત્ન કર"

અભયકુમારની વાત સાભળી તે દેવે પોતાના સામર્થ્યને બળે વૈભાર પર્વત ઉપર તેમજ તેની આસપાસ પાણીથી ભરેલા વાદળાનો દેખાવ કરી દીધો થોડી વારમાં વીજળી ચમકવા લાગી અને મેઘગર્જના શરૂ થઈ તે સાભળતાંજ મોર ટહૂકાર કરવા લાગ્યા અને ઝરમર ઝરમર પડતા વરસાદમાં દેડકા ડ્રૌં ડ્રૌં કરવા લાગ્યા

આ જોઈ અભયકુમારે પોતાની ચુલ્લમાતા તેમજ શ્રેણિક રાજા પાસે જઈને ખબર આપી કે વૈભાર પર્વત ઉપર વાદળા ચડેલાં છે તથા વરસાદ વરસે છે

આ સમાચાર સાભળતાંજ ધારિણી દેવી ખુબ પ્રસન્ન થઈ અને શ્રેણિક રાજા પણ ઉદ્વેગરહિત થયો તેણે તરતજ પોતાના કૌટુંબિક પુરુષોને ચતુરંગ સેના તૈયાર કરવાનો સેચનક[૨૧]હાથીને શણગારી મહેલ પાસે લાવવાનો તથા આખા નગરને સુશોભિત કરવાનો હુકમ આપ્યો

એ પ્રમાણે થતાંજ ક્ષણવારમા હજારો નગરવાસી જનો રાજમહેલ પાસે એકઠા થયા અનેક પ્રકારના વાદ્યોના મધુર સ્વર સભળાવા લાગ્યા અને શ્રેણિક રાજા વ્યવસ્થિતરૂપમા

ગૌરવાયેની સવારી સાથે વૈભાર પર્વત તરફ જવા નીકળ્યો.
રાણી ગજ સાથે હાથી ઉપર ખભરાના ભાગમા બેઠી હતી અને રાજાએ તેના માથા ઉપર છત્ર વધુ હતુ

સવારી વૈભાર પવત પાસે પહોચતાજ જોરથી વરસાદ વરસવા લાગ્યો અને રાણો હાથી ઉપરથી ઊતરીને અતિ-પ્રસન્નતાથી વૈભારગિરિ ઉપર તેમજ તેની આસપાસના સ્થાનો ઉપર ત્વરિત ગતિથી ફરવા લાગી ત્યાર બાદ તેણે પાસેના ઉદ્યાનોમાથી ઘણા સુન્દર અને સુગધી પુષ્પો એકત્રિત કર્યા તે બધાને સૂઘતી, ભોગવતી, તથા ચારેબાજુ વહેચતી, જેવી ધામધૂમથી આવી હતી તેવી જ ધામધૂમથી આખા રાજગૃહમા ફરતી ફરતી તે પોતાના આવાસમા પાછી આવી પહોચી

ધારિણી ગર્ભિણીનો દોહદ આમ પૂરો થયો એટલે અભય-કુમારે પૌષધશાળામા આવી પોતાના દેવમિત્રનો સત્કાર કરી તેને વિદાય આપી તે દેવમિત્ર પણ પર્વત ઉપરની પોતાની મેઘમાળા સમેટી લઈ પોતાને સ્થાને પાછો ગયો ધારિણી દેવી પણ દોહદ પૂરો થવાને કારણે ઉત્પન્ન થયેલી પ્રસન્નતા સાથે ગર્ભનુ સાવધાનીથી પાલન કરવા લાગી

હવે ગર્ભની રક્ષાને અર્થે તે ખાવાપીવામા, ઊઘવામા અને બીજી બધી શારીરિક ક્રિયાઓમા ઘણીજ સભાળ પૂર્વક રહે છે તેણે અતિઉષ્ણ, અતિશીત, અતિમિષ્ટ, અતિતિક્ત, અતિક્ષાર એવા શરીરને બાધાકારક સર્વ કુભોજનો તેમજ અતિચિન્તા, અતિશોક, અતિદૈન્ય, અતિમોહ, અતિભય અને અતિપરિશ્રમ વગેરે પ્રવૃત્તિઓનો ત્યાગ કર્યો છે

આ રીતે સમય જતા તેનો પ્રસવકાળ નજીક આવી

પનુઓ અને બરાબર નવ મહિના ઉપર સાડાસાત દિવસ પૂરા થયે, મધ્ય રાત્રે તેણે એક સર્વાંગસુંદર પુત્રને જન્મ આપ્યો.

પુત્રનો પ્રસવ થતાંજ, "ધારિણી દેવીએ નિર્વિઘ્ને પુત્રને જન્મ આપ્યો છે" એવી વધામણી દેવા તેની પરિચારિકાઓ શ્રેણિક રાજા પાસે દોડી. રાજાએ પણ તેમની વધામણી સાંભળતાંજ ખૂબ પ્રસન્ન થઈ ને બધીને અનેક આભૂષણો અમૂલ્ય વસ્ત્રો તથા જીવે ત્યાં સુધી ચાલે તેટલી આજીવિકા આપીને હમેશ માટે દાસીપણાથી મુક્ત કરી

ત્યાર બાદ તે શ્રેણિક રાજાએ પોતાના કૌટુંબિક પુરુષોને રસ્તાઓ સ્વચ્છ કરી દરેક ચોકમાં સુગંધિત ધૂપધાણા મૂકી, તથા સર્વ ઠેકાણે તોરણો તેમજ ફૂલની માળાઓ બાંધી આખા રાજગૃહ નગરને સુશોભિત કરવાની આજ્ઞા આપી. અને જેલખાનામાંથી સર્વ કેદીઓ છોડી મૂકવાનું, તથા તોળવાના સાધનોના વજન અને માપવાના સાધનોના માપ, હોય તેનાથી વધારી મૂકવાનું કહ્યું

આટલું કર્યાં બાદ તે રાજાએ નગરના રાજ ૨૩ અને ઉપવર્ણના લોકોને બોલાવીને આખા રાજ્યમાં દશ દિવસ સુધી જાહેર ઉત્સવ કરવાનું જણાવ્યું તેમજ તમામ પ્રજા તે દિવસો આનંદથી પસાર કરે તે માટે તે ઉત્સવ ચાલે ત્યાં સુધી રાજગૃહ અને તેની હકૂમત નીચેના પ્રદેશોમાં જતા આવતા માલનું દાણ માફ કરવાનો તમામ પ્રકારના કર ઉઘરાવવાનું જપ્તીઓ કરવાનું કે દંડ કરવાનું કામ બંધ કરવાનો તથા આખી પ્રજાનું દેવું રાજ્ય તરફથી ભરપાઈ કરવાનો હુકમ આપ્યો

ત્યાર બાદ તે રાજા બહારની ઉપસ્થાનશાળામાં બેસી

દસ દિવસ મહેોત્સવ, હાગણે અને નાખોના ખર્ચથી યાગો[૨૪] કરાવવા લાગ્યો, તથા પુષ્કળ દાન દેવા લાગ્યો તે વખતે રાજ્યના મોટા અધિકારીઓએ અને નગરવાસીઓએ તેને પુષ્કળ નજરાણા ભેટ કર્યાં.

ઉત્સવના દશ દિવસોમાંથી પ્રથમ દિવસે કુમારનો જાતકર્મ સસ્કાર થયો, બીજે દિવસે જાગરણનો ઉત્સવ થયો અને ત્રીજે દિવસે કુમારને સૂર્યચદ્રના દર્શન કરાવવામા આવ્યા. ત્યાર બાદ બાકીના સાત દિવસ સુધી આખા શહેરમા સગીત, નૃત્ય, વાદિત્ર, ખેલ, નાટક વગેરે દ્વારા આનદની હેલી મચી રહી.

એ ઉત્સવ પૂરો થતા રાજા શ્રેણિકે પોતાના મિત્રો, જ્ઞાતિજનો, આત્મીયો, સ્વજનો સબધીઓ, પરિજનો, ગણનાયકો[૨૫], દડનાયકો, સેનાના માણસો, રાજ્યના બીજા તમામ પ્રકારના કર્મચારીઓ, મોટામોટા રોજગારીઓ, અનેક પ્રકારના કળાકોવિદો-એમ અનેક પ્રકારના લોકોને આમત્રણ આપી પોતાને ત્યા બોલાવ્યા, તથા બારમે દિવસે તે બધાનો ઉત્તમ ખાનપાન, અને ઔચિત્ય પ્રમાણે ધનવસ્ત્રાદિથી સત્કાર કર્યો

તે દિવસે જ્યારે બધા મહેમાનો રાજસભામા બેઠા હતા ત્યાર રાજાએ કુમારના નામકરણસસ્કારની ચર્ચા તેમની આગળ રજૂ કરી, તથા રાણીને કુમાર ગર્ભમા આવ્યો ત્યારે મેઘવૃષ્ટિમા ફરવાનો દોહદ થયો હતો એથી કરીને કુમારનુ નામ મેઘકુમાર રાખવામાં આવે તો કેમ એવો પ્રશ્ન પૂછ્યો આખી સભાએ એ પ્રશ્નનો જવાબ હકારમા આપ્યો સભાના હર્ષનાદ વચ્ચે કુમારનુ નામ 'મેઘકુમાર' જાહેર કરવામા આવ્યુ ત્યાર બાદ સભા બરખાસ્ત થઈ અને સર્વ મહેમાનો

બાગની વિરાધનારી હર્ષ પામવાના સ્થાનોએ નાન્ધ્યું ગયા.

રાજાએ નવજાત કુમારની રક્ષા માટે મહાકુશળની પાંચ ધાત્રીઓને મૂકવાની આજ્ઞા કરી. તે પ્રમાણે કુમારના દૂધની વ્યવસ્થા માટે ક્ષીરધાત્રીની, અંગને યોગ્ય શણગાર માટે મંડનધાત્રીની, સ્નાન વગેરેની વ્યવસ્થા માટે મજ્જનધાત્રીની, રમાડવા માટે ક્રીડનધાત્રીની અને ખોળામાં બેસાડવા માટે અંકધાત્રીની યોજના કરવામાં આવી.

એ પાંચ ધાત્રીઓની નીચે બીજી પણ દેશદેશાન્તરની અનેક દાસીઓ હતી. તેમાંની કેટલીક બબ્બર, દમિલ, સિંહલ, આરબ, પુલિંદ, બહલ, શબર અને પારસ વગેરે દેશની[૨૬] હતી. પોતપોતાના દેશોના વેશ ધારણ કરનારી તે બધી દાસીઓ બાળકના મનને પારખવામાં અત્યંત કુશળ હતી તથા બાળકની ચેષ્ટાઓ ઇંગિત, ચિંતન, અને અભિલાષાઓને સમજી લે તેવી ચતુર હતી. એ બધી સ્વદેશાન્તરી ભાષાઓમાં અનેક પ્રકારની કથાઓમાં અને બાળકને પ્રસન્ન રાખવાના કામમાં નિપુણ હતી. આ ઉપરાંત તે અંતઃપુરમાં બીજા અનેક રક્ષક કંચુકીઓ અને મહત્તરો પણ રાખવામાં આવ્યા હતા.

દિવસે દિવસે પર્વતની કંદરામાં ચંપાનું ઝાડ વધે તેમ મેઘકુમાર અનેક પ્રકારે લાલનપૂર્વક ઉછરતો મોટો થવા લાગ્યો. યોગ્ય સમય થતાં તેને અન્નપ્રાશન, ચંક્રમણ તથા ચોલોપનયન વગેરે સંસ્કારો[૨૭] ખૂબ ધામધૂમથી કરવામાં આવ્યા. એમ અનેક પ્રકારના સંસ્કારથી સંસ્કારતો મેઘકુમાર દિનપ્રતિદિન મોટો થવા લાગ્યો.

જ્યારે તે આઠ વર્ષનો થયો ત્યારે યોગ્ય વયનો જાણીને

તલવરો,[૪૦] મા_બિકો,[૪૧] કૌટુબિકો,[૪૨] ઇબ્યો,[૪૩] શ્રેષ્ઠીઓ,[૪૪] સેનાપતિઓ, સાથવાહો વગેર આર્ય[૪૫] તેમજ અનાર્ય[૪૬] લોકો મહાવીર સ્વામીના ઉતાર તેમના દર્શન માટે આવી પહોચ્યા તે વખતે રાજગૃહના તરભેગઓમા, ત્રણ રસ્તાઓમા ચાર રસ્તાઓમા, ચત્વરોમા, ચોકોમા તથા શેરીએશેરીએ જ્યા જુઓ ત્યા, શ્રમણભગવાન મહાવીર આવ્યાની વાત ચાલી રહી છે અને લોકોની મેદની સર્વત્ર જામી છે

મેઘકુમારે પોતાના વિલાસગૃહમાથી લોકોની એ મેદની જોઈને પોતાના કંચુકીને પૂછ્યુ —

“ આજે રાજગૃહમા એવુ શુ થયુ છે જેથી લોકોના ટોળેટોળા બહારના ઉપવન તરફ દોડાદોડી કરી રહ્યા છે ? આજે નગરમા ઇંદ્રનો, સ્કંદનો રુદ્રનો શિવનો, વૈશ્રમણનો, નાગનો, યક્ષનો, ભૂતનો, નદીનો, તળાવનો, વૃક્ષનો, ચૈત્યનો કે પર્વતનો ઉત્સવ છે યા કોઈ ઉદ્યાનયાત્રા છે કે ગિરિયાત્રા છે ?”

તપાસ કરીને કંચુકીએ મેઘકુમારને કહ્યુ –

“ આજે રાજગૃહનગરની બહાર શ્રમણભગવાન મહાવીર પધાર્યા છે તેથી એમના દર્શન કરવા ઉત્સુક થયેલા લોકોની આમ મેદની જામી છે ”

આ સમાચાર સાભળી મેઘકુમાર પણ તેમના દર્શન માટે ઉત્સુક થયો અને પોતાનો ચાર ઘટાવાળો અશ્વરથ તૈયાર કરાવી ભગવાન મહાવીર જ્યા ઊતર્યા હતા તે તરફ ત્વરાથી [illegible]

રથ [illegible] ક પહોચ્યો ત્યારે ઉતરી તેણે શિષ્ટાચાર [illegible] વાન મહાવીરને જેયા તેમને જેતાજ [illegible] તરી પડ્યો અને પોતાના સર્વ

સરખી યોગ્ય ઉંમરની, સરખા રૂપ, લાવણ્ય અને યૌવનવાળી, અનેક ગુણસમુદાયથી યુક્ત તથા ખાનદાન રાજકુળની આઠ રાજકન્યાઓ પસંદ કરી તથા તેમને દરેકને માટે તેમજ મેઘકુમાર માટે અંદર અને બહારથી ઉજ્જ્વળ, ખૂબ ઊંચા, સર્વ પ્રકારે દર્શનીય તથા બધી ઋતુઓને અનુકૂળ એવા નવ મહેલો બનાવરાવ્યા. સારના શુભ તિથિ નક્ષત્ર, કરણ અને મુહૂર્તનો યોગ આવ્યે મેઘકુમારનું તે કન્યાઓ સાથે પાણિગ્રહણ કરાવ્યું

પાણિગ્રહણ સમયે તેના માતપિતાએ તેને હિરણ્યની તેમજ સુવર્ણની આઠ આઠ કોટી તેમજ અનેક વાહનો અને દાસદાસીઓ પ્રીતિદાનમાં આપ્યા. તે પ્રીતિદાન સાત પેઢી સુધી ખર્ચ્યા કરે તો પણ ખૂટે નહિ તેવું હતું મેઘકુમારે તેના આઠ વિભાગ કરી એક એક ભાગ પોતાની આઠે સ્ત્રીઓને વહેંચી આપ્યો

આ રીતે તે મેઘકુમાર પોતાની સ્ત્રીઓ સાથે ગાનતાન અને વિનોદમાં રહે છે તથા મનુષ્યભોગ્ય સર્વ પ્રકારના સુખો આનંદથી ભોગવે છે

તે સમયે એકવાર ગામેગામ પગપાળા ફરતા, અને સુખે વિહરતા વિહરતા શ્રમણ ભગવાન મહાવીર, રાજગૃહ નગરના ગુણશિલ[31] ચૈત્યમાં આવી ઊતર્યા

ભગવાન મહાવીર આવ્યાની વાત ફેલાતા જ લોકોના ટોળેટોળા તેમના દર્શન માટે જવા ઊલટ્યા. અને અનેક ઉગ્રો[32] ઉગ્રપુત્રો, ભોગો[33], ભોગપુત્રો, રાજન્યો[34] ક્ષત્રિયો બ્રાહ્મણો, ભટો, યોદ્ધાઓ, પ્રશાસ્તારો[35] મલ્લકીઓ,[36] લેચ્છકીઓ[37] તથા બીજા રાજાઓ,[38] ઈશ્વરો[39]

તલવરો ૪૦ માડંબિકો,૪૧ કૌટુંબિકો,૪૨ ઇભ્યો,૪૩ શ્રેષ્ઠીઓ,૪૪ સેનાપતિઓ, સાર્થવાહો વગેરે આર્ય૪૫ તેમજ અનાર્ય૪૬ લોકો મહાવીર સ્વામીને ઉતારે તેમના દર્શન માટે આવી પહોંચ્યા તે વખતે રાજગૃહના તરભેટાઓમાં ત્રણ રસ્તાઓમા ચાર રસ્તાઓમા, ચત્વરામા, ચોકોમા તથા ગેરીએગેરીએ જ્યા જુઓ ત્યા, શ્રમણભગવાન મહાવીર આવ્યાની વાત ચાલી રહી છે અને લોકોની મેદની સર્વત્ર જામી છે

મેઘકુમારે પોતાના વિલાસગૃહમાથી લોકોની એ મેદની જોઈને પોતાના કચુકીને પૂછ્યુ —

"આજે રાજગૃહમા એવુ શુ થયુ છે જેથી લોકોના ટોળેટોળા બહારના ઉપવન તરફ દોડાદોડી કરી રહ્યા છે? આજે નગરમાં ઇંદ્રનો સ્કંદનો, રુદ્રનો, શિવનો, વૈશ્રમણનો, નાગનો, યક્ષનો, ભૂતનો, નદીનો, તળાવનો, વૃક્ષનો, ચૈત્યનો કે પર્વતનો ઉત્સવ છે યા કોઈ ઉદ્યાનયાત્રા છે કે ગિરિયાત્રા છે?"

તપાસ કરીને કચુકીએ મેઘકુમારને કહ્યુ —

"આજે રાજગૃહનગરની બહાર શ્રમણભગવાન મહાવીર પધાર્યા છે તેથી એમના દર્શન કરવા ઉત્સુક થયેલા લોકોની આમ મેદની જામી છે'

આ સમાચાર સાભળી મેઘકુમાર પણ તેમના દર્શન માટે ઉત્સુક થયો અને પોતાનો ચાર ઘટાવાળો અશ્વરથ તૈયાર કરાવી ભગવાન મહાવીર જ્યા ઊતર્યા હતા તે તરફ ત્વરાથી જવા લાગ્યો

રથ જ્યારે ગુણશિલ પહોચ્યો ત્યારે દૂરથી તેણે શિલાપટ્ટ ઉપર બેઠેલા ભગવાન મહાવીરને જોયા તેમને જોતાંજ તે રથ ઉપરથી ઊતરી પડ્યો અને પોતાના સર્વ

રાજચિહ્નો-ખડ્ગ છત્ર, મુકુટ જોડા અને ચામર-રૂપી નાખ્યા. બાદમાં યજ્ઞોપવીતની પેઠે ઉત્તરાસંગ કરીને, બંને હાથ જોડી વિધિપૂર્વક મનની એકાગ્રતા સાથે તે ભગવાન મહાવીરની પાસે જઈ પહોંચ્યો. તથા તેમની ફરતી ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરીને વંદન તથા નમસ્કાર કર્યા બાદ તેમની સામે હાથ જોડીને બેઠો. શ્રમણભગવાન મહાવીરે ત્યાં આવેલા મેઘકુમારને અને શ્રોતાઓની મોટી સભાને ઉદ્દેશીને આ પ્રમાણે વિવિધ પ્રકારનો ધર્મ કહ્યો –

“જીવિત કોઈ પણ ઉપાયે જરા વ્યાધિ અને મૃત્યુથી રહિત થઈ શકતું નથી માટે કલ્યાણને ઇચ્છનારા મનુષ્યે જરા પણ પ્રમાદ ન કરવો. જરાથી ઘેરાયેલાનું રક્ષણ નથી એમ અવશ્ય જાણવું. પ્રમત્ત, અસંયમશીલ અને હિંસક લોકો કેવી રીતે રક્ષણ મેળવી શકે?

જે માણસો દુર્બુદ્ધિથી પાપકર્મ કરીને ધન પેદા કરે છે તેઓ વૈરયુક્ત થઈને નરકને માર્ગે જાય છે.

ચોર જેમ પોતે જ કરેલા સંધિમુખમાં પકડાઈ જાય છે તેમ પાપકારી મનુષ્ય પોતે કરેલા કર્મોમાં જ બંધાય છે. આ લોક અને પરલોકમાં સમસ્ત જીવો પાપ કરીને પીડાય છે. કારણ કે કરેલા કર્મોને ભોગવ્યા સિવાય છૂટકો નથી.

પોતાને કે પરને માટે જે માણસ પાપકર્મો કરે છે તેના ફળ તેને એકલાને જ ભોગવવા પડે છે. તે વખતે બંધુઓ બંધુતા દાખવી શકતા નથી.

મોહવશ થયેલો પ્રાણી જોયેલી ખરી વસ્તુને પણ અવગણી ધનાદિમાં આસક્ત થાય છે પરંતુ તે પ્રમત્ત માણસ પાપકર્મનાં ફળોમાંથી ધનાદિ વડે બચી શકતો નથી.

સુતેનાઓની વચ્ચે પણ જાગતા રહેવુ આશુપ્રજ્ઞ પંડિતે સુતેનાઓનો વિશ્વાસ ન કરવો કાળ નિર્દય છે અને શરીર અબળ છે માટે અપ્રમત્ત રહીને સદાચરણ કરવુ

બધ નાળા સ્થાનમા સાવચેતીથી રહેવુ સયમનો લાભ થતો હોય ત્યા સુધીજ જીવનને પાળવુ જ્યારે તે અસયમનુ કારણ થાય ત્યારે તેનો નાશ કરવો

સારી રીતે કેળવેલો તેમજ બખ્તરવાળો ઘોડો જેમ રણક્ષેત્રમાં પાછો હઠતો નથી તેમ સ્વચ્છદ રોકનારો મનુષ્ય જ નિર્વાણમાર્ગથી પાછો હઠતો નથી

શાશ્વતવાદી કહે છે કે જે પહેલા સમજતો નથી તે પાછી પણ સમજી શકતો નથી શિથિલ સાધુ કાળે કરીને શરીરનો ભેદ થતા અને આયુષ્ય તૂટતા પસ્તાય છે

કોઈ સહેજમા જ વિવેકને પામી શકતુ નથી માટે જાગ્રત થાઓ! કામનાઓ છોડી દો! તથા સમાજનુ સ્વરૂપ સમજી, સમભાવ કેળવી, અસયમથી આત્માનુ રક્ષણ કરતા અપ્રમત્તપણે વિચરો

મોહ જીતવા પ્રયત્ન કરનારને વચ્ચે વચ્ચે ઘણા પાશો આવે છે માટે તેમા ન ફસાતા સાવધાનતાથી અદ્વેષભાવે પ્રવૃત્તિ કરવી

લલચાવનારા તે પાશો તરફ મનને જતુ રોકવુ, ક્રોધને અકુશમા રાખવો, માન દૂર કરવુ માયાનુ સેવન ન કરવુ અને લોભનો ત્યાગ કરવો'

ભગવાનનો આ પ્રકારનો ઉપદેશ સાભળીને મેઘકુમાર ઘણો પ્રસન્ન થયો, સંતોષ પામ્યો અને જાણે પોતાનુ અતર ઊઘડી ગયુ હોય તેવી પ્રસન્નતા અનુભવવા લાગ્યો તે ફરીથી

ભગવાન મહાવીરને નમ્યા અને તેમની ઉપાસના કરતો આ પ્રમાણે બોલ્યો —

"હે ભગવાન! તમારું કથન મને ગમ્યું છે, તેમાં રુચિ થઈ છે, વિશ્વાસ થયો છે, અને તે પ્રમાણે પુરુષાર્થપૂર્વક પ્રયત્ન કરીને હું બંધનમુક્ત થાઉં એમ ઇચ્છું છું હે ભગવાન! તમે જે કહ્યું છે તે ખરેખરું જ કહ્યું છે હે દેવાનુપ્રિય! હું મારા માતપિતાની સંમતિ લઈ આવું અને પછી તમારા સહવાસમાં રહી તમારી આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તું"

ભગવાને જવાબ આપ્યો, "હે દેવાનુપ્રિય! તને સુખ થાય તેમ કર અને પ્રતિબંધ ન કર."

આ પ્રમાણે વાતચીત કર્યા પછી મેઘકુમાર રથમાં બેસીને પોતાને આવાસે ઉતાવળો ઉતાવળો આવ્યો, તથા પોતાના માતપિતાને નમસ્કાર કરીને કહેવા લાગ્યો —

"હે માતપિતા! હું આજે ભગવાન મહાવીર પાસે જઈને તેમનો ઉપદેશ સાંભળી આવ્યો તે મને ખૂબ ગમ્યો છે"

માતપિતા તે વાત સાંભળી ઘણા ખુશી થયા અને બોલ્યા —

"તું તો ધન્ય છે, સંપૂર્ણ છે કૃતાર્થ છે, ચતુર છે, જેથી તે ભગવાન મહાવીરનો ધર્મ સાંભળ્યો અને તેમાં શ્રદ્ધા કરી"

પછી મેઘકુમારે કહ્યું — હે માતપિતા! મને ભગવાન મહાવીરના ઉપદેશ પ્રમાણે વર્તવાની અને તેમના સહવાસમાં રહેવાની પ્રબળ ઇચ્છા છે તો હું તમારી અનુમતિથી તેમ કરવા ઇચ્છું છું'

કોઈવાર નહિ સાંભળેલું એવું આ વચન સાંભળતાં જ

ધારિણીમાતા મૂર્છિત થઈને જમીન ઉપર ઢળી પડી તથા તેનુ શરીર પરસેવાથી રેમઝેબ થઈ ગયુ. અનેક પ્રકારના શીતોપચારોથી થોડી વારમા મૂર્છા વળતા જ તે રોતી રોતી, શોક કરતી અને વિલાપ કરતી બોલી —

"હે જાયા ! તું મારો એકનો એક વહાલો પુત્ર છે, મારા વિશ્વાસનુ સ્થાન છે, અને ઘરમા રતન જેવો છે હે જાયા ! તારો વિયોગ એક ક્ષણવાર પણ સહન કરવો એ મારે માટે મુશ્કેલ વાત છે હે જાયા ! માટે મારા તરફ નજર કરીને અમે બંને જીવીએ ત્યા સુધી એવુ કાંઈ કરવાની મરજી છોડી દઈ વિપુલ એવા માનુષિક કામભોગોને યથેચ્છ ભોગવ્યા કર અમારુ અવસાન થયા બાદ જ્યારે તુ પરિપક્વ વયનો થાય અને તારો વંશવેલો સારી રીતે વધ્યો હોય ત્યારે સર્વથા નિરપેક્ષ બનીને તુ શ્રમણભગવાન મહાવીર પાસે મુંડ થઈ અનગારિતાનો સ્વીકાર કરજે "

મેઘકુમાર બોલ્યો — "હે માતપિતા ! તમે જે કહ્યુ છે તે બરાબર છે પણ મનુષ્યનો દેહ પાણીના પરપોટાની જેમ અધ્રુવ છે, વીજળીના ચમકારાની જેમ અશાશ્વત છે, દર્ભની અણી ઉપર રહેલા પાણીના બિંદુની જેમ સદા અનિયત છે અનેક ઉપદ્રવોથી ઘેરાયેલો છે, રોગ વગેરે અનેક વિપદો પામનારો છે, અને નાશવત છે તથા પહેલા કે પછી તે અવશ્ય છોડવાનો જ છે આપણા બધામાથી પહેલુ કોણ જશે અને પછી કોણ જશે તેની પણ કોઈને ખબર નથી માટે હે માતપિતા ! તમે અનુમતિ આપો તો મારા મનુષ્યભવને સાર્થક કરવા હું પ્રયત્નશીલ થાઉ

"તમે વળી જે કહ્યુ કે અમારા જીવતા સુધી તું આ

માનુષિક કામભોગોને જ ભોગવ, તો હે માતાપિતા! તે કામભોગો પણ અશુચિ, અશાશ્વત, ધ્રુબાઝર, અધ્રુવ અનિયત, નાશવંત તથા પહેલા કે પછી અવશ્ય ત્યાજ્ય છે

"તમારા મનમા વળી એમ છે કે આપણી પાસે માત પેઢી સુધી ચાલે તેટલી વિપુલ ભોગસામગ્રી તેમ જ ધનસંપત્તિ છે પરંતુ તમે નથી જાણતા કે તે ધન પણ નાશવંત છે તેમજ તેને હરવાની અગ્નિ ચોર રાજા અને દાયાદોનો ભય રહેલો છે, તેમજ પહેલા કે પછી તે અવશ્ય ત્યાજ્ય છે વળી પહેલા કે જાઉં કે તે જશે તે પણ કહી શકાતું નથી '

આ સાભળી મેઘકુમારનાં માતપિતાએ નિશ્ચય કર્યો કે લાલચથી આ દીકરો ફેરવાય તેમ નથી, માટે તેને થોડો ભય બતાવવો જોઈએ એમ ધારી તેઓ આ પ્રમાણે બોલ્યા —

"હે જાયા! તને ખબર નથી કે ભગવાનના પ્રવચન પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરવી એ લોઢાના ચણા ચાવવા જેવુ છે એ! એ તો વેળુના કોળિયા છે ધસી આવતી ગંગાના પૂરમા સામે વહેણે તરવાનુ છે, અને ખાડાની ધારે ચાલવા જેવુ છે. હે જાયા! ત્યા લૂખુસૂકુ ખાવાનુ છે અને ફાટ્યાતૂટ્યા કપડા પહેરવાના છે અરણ્યમા મસાણમા ખડેરમા, કે મા, કે એવાજ કોઈ બીજા ભાગ્યાતૂટ્યા મકાનમા રહેવાનુ છે ટાઢ અને તડકો સહેવાના છે ભૂખ અને તરસ વેઠવાના છે, વાત પિત્ત અને કફના વિકારોથી થયેલા અનેક રોગોને સમભાવે સહેવાના છે આહાર માટે પણ ઘેરઘેર ભમીને ભિક્ષા માગવાની છે અને વધ્યુઘટ્યુ માગી લાવી એવ્વાર ખાવાનુ છે તું તો રાજકુમાર છે સુખમા ઊછરેલો છે, તારાથી આ બધુ શી રીતે સહન થશે?'

માતપિતાએ દેખાડેલો ભય સાંભળીને મેઘકુમારે ગભીરતાથી જવાબ આપ્યો —"હે માતપિતા! તમે કહ્યુ તે બરાબર છે પણ એ ભય તો કાયરને માટે છે જે આ લોકમા આસક્ત છે અને જેને પરલોકની દરકાર નથી તે એવા ભયોથી હતાશ થઈ પોતાના નિશ્ચયનો ત્યાગ કરે. પણ જે ભગવાનના પ્રવચનમા શ્રદ્ધાયુક્ત, વિશ્વાસયુક્ત અને આદર-બુદ્ધિવાળો છે, તેવો સ્થિર, નિશ્ચિત અને પ્રયત્નશીલ પુરુષ એવા ભયોથી જરાપણ ન ડરતા ગમે તેવી દુષ્કર વસ્તુ પણ સાધ્ય કરી શકે છે માટે હે માતપિતા! તમે મને અશકિત હૃદયે શ્રમણભગવાન મહાવીર પાસે જઈ પ્રવ્રજ્યા લેવાની અનુમતિ આપો "

માતપિતાએ આટઆટલું સમજાવ્યા છતાં જ્યારે મેઘકુમાર પોતાના દૃઢ સંકલ્પથી ન ચળ્યો ત્યારે છેવટે તેમણે તેને એમ જણાવ્યુ, "હે પુત્ર! બીજુ તો કાંઈ નહિ પણ અમે તારી એક દિવસની રાજ્યશ્રી નજરે જોઈ લેવા ઇચ્છીએ છીએ "

મેઘકુમારે માતપિતાની તે આજ્ઞાનો સ્વીકાર કર્યો રાજાએ તરતજ રાજ્યાભિષેક માટે જોઈતી સામગ્રી—જેવી કે બધા પ્રકારના પાણીથી ભરેલા કળશો, બધા પ્રકારની માટી, પુષ્પ, ગંધ, માલ્ય, ઔષધિ અને સરસવ વગેરે પદાર્થો—એકઠી કરવા માંડી તથા સર્વ પ્રકારની તૈયારી પૂરી થઈ રહેતા દેવી ધારિણી વગેરે મહારાણીઓ, અમાત્યો, ગણનાયકો, દંડનાયકો, વેપારીઓ અને અન્ય પ્રજાજનોની સાથે મળીને રાજા શ્રેણિકે દુંદુભિના નાદ વચ્ચે મોટી ધામધૂમથી મેઘ-કુમારનો રાજ્યાભિષેક કર્યો

પછી ગણનાયકોમાં રાજા શ્રેણિક પુત્રને અભિનંદતાં કહ્યું કે 'હે નંદ! તારો વિજય થાઓ' વગેરે જય શબ્દો કહ્યા. તેને નહિ જિતાયેલાઓને જીત અને જિતાયેલાઓનું પાલન કર તથા સમગ્ર નગરીનું આધિપત્ય ભોગવતો રાજા ભરતની જેમ રાજ્ય કરતાં રહે એમ અભિનંદન પછી દરબારમાં ઉપસ્થિત લોકો વિદાય થયા.

ત્યારબાદ રાજા શ્રેણિક તથા માતા ધારિણીએ મેઘકુમારને પૂછ્યું – 'હે વત્સ! અમે તને શું આપીએ? તારી હવે શી ઇચ્છા છે?'

રાજા મેઘકુમાર બોલ્યા – હે માતપિતા! મને કુત્રિકાપણમાંથી[૪૮] એક રજોહરણ અને પાત્ર એ બે વસ્તુઓ મંગાવી આપો અને મારા કેશ કાપવા માટે એક કાશ્યપ (હજામ)ને બોલાવો.

રાજા શ્રેણિકે શ્રીઘરમાંથી લાખ આપીને રજોહરણ તથા પાત્ર મંગાવી આપ્યાં અને હજામને બોલાવી મંગાવ્યો.

હજામ નાહીધોઈ શુદ્ધ વસ્ત્ર પહેરી 'આપની શી આજ્ઞા છે?' એમ કહેતાં રાજા શ્રેણિક પાસે હાજર થયો.

રાજા શ્રેણિકે તેને સુગંધી અને સ્વચ્છ પાણીથી હાથ પગ ધોઈ, મોઢા આડું ચાર પડવાળું કપડું બાંધી મેઘકુમારના કેશોને શ્રમણોને છાજે તેવી રીતે કાપવાનું કહ્યું.

મેઘકુમારનું રાજા તરીકેનું આ છેલ્લું દર્શન છે એમ સમજીને તેની માતાએ રોતાં રોતાં તે કેશો ઘણી માનપૂર્વક લઈ લીધા અને તેમને સુગંધી પાણીથી ધોઈ ગોશીર્ષ ચંદનમાં રગદોળી, ધોળા કપડામાં બાંધી રત્નના દાબડામાં બંધ કરી

એક પેટીમા મૂક્યા અને તે પેટી મેઘકુમારની હમેશની યાદગીરી માટે પોતાના ઓશિકા નીચે રાખી

ત્યારબાદ મેઘકુમાર સ્નાન કરી નાસિકાના નિશ્વાસથી પણ ઊડી જાય તેવું હસનલણ વસ્ત્ર તેમજ યોગ્ય આભૂષણો પહેરી, શિબિકામાં બેસી, માતપિતા કુટુબ અને પુરજનોના સમુદાય સાથે ભગવાન મહાવીર જ્યા હતા તે ગુણશિલ ચૈત્ય તરફ જવા નીકળ્યો રસ્તામા માગધો વગેરેએ જય જયકાર શબ્દ સાથે તેને નીચે પ્રમાણે આશીર્વાદ આપ્યો –

"નહિ જિતાયેલી ઇંદ્રિયોને જીતજે, શ્રમણધર્મને પાળજે વૈર્યરૂપી કચ્છ બાંધીને તપથી રાગદ્વેષરૂપ મલ્લને હણજે ઉત્તમ શુક્લધ્યાનથી આઠ કર્મોને મસળી નાખજે, નિર્ભય રહીને વિઘ્નોની સેનાનો નાશ કરજે તારા માર્ગમા વિઘ્ન ન આવો "

ગુણશિલ ચૈત્યમા પહોચ્યા બાદ રાજારાણી મેઘકુમારને આગળ કરી ભગવાન મહાવીર પાસે આવ્યા, તથા તેમની ત્રણવાર પ્રદક્ષિણા કરી વદન અને નમસ્કારપૂર્વક બોલ્યા –

"હે દેવાનુપ્રિય ! આ મેઘકુમાર અમારો એકનો એક પુત્ર છે, અમારા પ્રાણ સમો છે, તથા અમારે માટે ઉંબરના પુષ્પ સમો દુર્લભ છે હે દેવાનુપ્રિય ! જેમ ઉત્પલ પદ્મ અને કુમુદ પકમા થાય છે અને પાણીમા વધે છે પણ પકની રજથી કે પાણીના બિંદુથી લેપાતા નથી તેમ કામોમા થયેલો અને ભોગોમા વધેલો આ મેઘકુમાર આપનુ પ્રવચન સાભળીને હવે કામ અને ભોગરજથી ખરડાવા ઇચ્છતો નથી સસારના ભયથી તેને ઉદ્વેગ થયો છે જન્મ જરા અને મરણથી તે ભય પામ્યો છે અને આપ દેવાનુપ્રિયની પાસે

સ્ત્રી, મુંડ થઈ ઘર છોડી તે અનગારિતા લેવા ઇચ્છે છે. હે દેવાનુપ્રિય ! અમે આપને તેની શિષ્યભિક્ષા[૪૯] અર્પીએ છીએ. તે આપ સ્વીકારો.’

મેઘકુમારના માતપિતાએ આમ કહ્યા પછી શ્રમણ-ભગવાન મહાવીરે તે વાતનો સારી રીતે સ્વીકાર કર્યો.

ત્યારબાદ મેઘકુમારે ભગવાન મહાવીરની પાસેથી ઈશાન ખૂણામાં જઈને પોતાનાં પહેરેલાં વસ્ત્રાભૂષણ ઉતારી નાખ્યાં. તે વખતે ગદગદ થઈને તેની માતા બોલી —

“ હે તાત ! તું યત્ન કરજે, પરાક્રમ કરજે અને આ માર્ગમાં લેશ પણ પ્રમાદ ન કરીશ. અમે પણ આ માર્ગે વિચરીએ.”

ત્યારબાદ કુમારના માતપિતા ભગવાનને વાંદીને પાછા ગયા.

પછી મેઘકુમારે જાતે જ કેશનો પોતાને હાથે પંચમુષ્ટિલોચ કર્યો અને શ્રમણભગવાન મહાવીરની ત્રણ પ્રદક્ષિણા સહિત વંદન અને પ્રણામપૂર્વક આ પ્રમાણે કહ્યું —

‘હે ભગવન્ ! આ સંસાર સળગી રહ્યો છે, ભડભડ બળી રહ્યો છે, અને જરા તથા મરણથી ત્રાસી રહ્યો છે. જેમ કોઈ ગૃહપતિ પોતાની એકની એક અમૂલ્ય ચીજને બળતા ઘરમાંથી બહાર કાઢી લે છે તેમ હે ભગવન્ ! આ બળતા સંસારમાંથી મારા પ્રિય અને ઇષ્ટ આત્માને ઉગારવા હું આપની પાસે આવ્યો છું. હે દેવાનુપ્રિય ! હું આપની પાસે પ્રવ્રજિત મુંડ અને શિષ્ય થઈને રહીશ તથા આચાર, ગોચર[૫૦] વિનય, વૈનયિક, ચરણકરણ યાત્રા[૫૧] અને માત્રા[૫૨] શીખીશ.’

શ્રમણભગવાન મહાવીરે મેઘકુમારનું કહ્યું માભળીને તેને જાતેજ પ્રવ્રજ્યા આપીને કહ્યું –" હું દેવાનુપ્રિય ! સયમથી ચાલવું, બેસવું, ખાવું, બોલવું અને મત્ર પ્રાણ, ભૂત, જીવ તથા સત્ત્વો સાથે સયમથી વર્તવું આ વિષયમા લેશ પણ પ્રમાદ ન કરવો "

મેઘકુમારે ભગવાન મહાવીરના ઉપદેશ સારી રીતે સાભળ્યો અને સ્વીકાર્યો હવે તે સર્વદા સયમથી રહે છે

ગુણશિલ ચૈત્યમા ભગવાન મહાવીર મોટા સમુદાય સાથે ઉતર્યા હતા તેથી ત્યા અનેક શ્રમણોની બેઠકો હતી તેમા મેઘકુમારની બેઠક સાથી છેલ્લી, છેક ઝાપા પાસે હતી ત્યા થઈને, બેઠકમાથી ઉઠીઉઠીને વાચન માટે, પ્રશ્નો પૂછવા માટે, સૂત્રો ગણવા માટે, ધર્મના વિચાર માટે અને લઘુશકા તથા શૌચ માટે શ્રમણનિગ્રથો વારવાર આવજા કરતા હતા તે વખતે અજાણમા મેઘકુમારને તેમના પગ કે હાથની ઠેસો વાગતી તથા તેમના પગની ધૂળથી તેની બેઠક ભરાઈ જતી રાતે પણ તેમજ ચાલતું હોવાથી તેને લગાર પણ નિદ્રા આવી નહિ. તેથી તેને આ પ્રમાણે વિચાર આવ્યો —

" હું રાજપુત્ર છુ જ્યારે હુ ગજભુવનમા હતો ત્યારે આ જ શ્રમણો મારો આદર કરતા, સત્કાર કરતા, સન્માન કરતા અને મને સારી રીતે બોલાવતા પણ જ્યારથી હુ મુડ થયો છુ, ત્યારથી આ શ્રમણો મારો આદર કરતા નથી મારી સાથે સારી રીતે બોલતા નથી, એટલુ જ નહિ પણ દિવસ રાત મારી બેઠક આગળથી આવજા કરી મને જરાપણ ઝપવા દેતા નથી માટે સવાર થતા જ શ્રમણભગવાન મહાવીરને પૂછીને હું મારે ઘેર ચાલ્યો જઈશ '

રહી, મુ‍ થઈ ઘર છોડી, તે અનગાર
દેવાનુપ્રિય ! અમે આપને તેની શિષ્ય
તે આપ સ્વીકારો '

મેઘકુમારના માતપિતાએ આ
ભગવાન મહાવીરે તે વાતનો સ્વીકાર
ત્યારબાદ મેઘકુમારે ભગવાન મ
ખૂણામાં જઈને પોતાના પહેરેલા વસ્ત્ર
તે જોતી વખતે ગળગળી થઈ ; તેની

હે જાયા ! તુ યત્ન કરજે, પ
કામમા લેતા પણ પ્રમાદ ન કરીશ. અમે પ
ત્યારબાદ કુમારના માતપિતા
પાછા ફર્યા

પછી મેઘકુમારે બાકી રહેલા
પચમુષ્ટિલોચ કર્યો અને શ્રમણભગ
પ્રદક્ષિણા લઈ વદન અને પ્રણામપૂર્વક

' હે ભગવાન ! આ સસાર સ
બળી રહ્યો છે, અને જરા તથા મ
જેમ કોઈ ગૃહપતિ પોતાની એની
બળતા ઘરમાથી બહાર કાઢી લે છે
બળતા સસારમાથી મારા પ્રિય અને
હું આપની પાસે આવ્યો છુ હે દેવા
પ્રવ્રજિત મુ‍ અને શિષ્ય થઈને
ગોચર[50] વિનય વૈનયિક,
માત્રા[52] શીખીશ

પડી ગયા તું પણ ડિંમૂઢ થઈને નાસતો નાસતો એક કીચડવાળા તળાવમા ઢળી ગયો જેમ જેમ તું તારા શરીરને બહાર કાઢવા વધારે ને વધારે પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો તેમ તેમ તુ તેમા વધારે ને વધારે ઊંડો ઊતરવા લાગ્યો એવી અવસ્થામા તારા કેટલાય દિવસો ચાલ્યા ગયા તળાવનું પાણી પણ તારી સૂઢ ન પહોંચે તેટલુ દૂર હોવાથી તને પાણી પણ પીવા ન મળ્યુ એવામા એક દિવસ તારા વૈરી હાથીએ તને એ અસહાય સ્થિતિમા ફસાઈ પડેલો જોઈ પોતાના તીક્ષ્ણ દૂશળો વડે તારા ઉપર વેગથી હુમલો કર્યો ભૂખેતરસે અવમૂઓ થઈ ગયેલો તું તેના તીક્ષ્ણ પ્રહારોથી રાતદિવસ તીવ્રવેદના ભોગવીને તેના ઉપર વેર લેવાના વિચારો કરતો કરતો મરણ પામ્યો હે મેઘ! તે તીવ્રવેદના તને યાદ છે?

"બીજે જન્મે તુ ગગાને દક્ષિણ કિનારે વિન્ધ્યગિરિની તળેટીમા ફરી ચાર હાથીઓનો રાજા થયો તે જન્મમા પણ તુ તેવોજ કામી મત્ત હતો એકવાર એ વિન્ધ્યાટવીમા ભયકર દાવાનળ સળગતા સઘળા વનચર પ્રાણીઓ ભયથી ચારે દિશામા નાસવા લાગ્યા તું પણ નાસતો નાસતો એક સુરક્ષિત સ્થાને જઈ પહોંચ્યો ત્યા ગયા બાદ તને આગળ જોયેલા દાવાનળનુ સ્મરણ થઈ આવ્યુ તે ઉપરથી તે વિચાર કર્યો કે જગલોમા વારવાર દવ લાગ્યા કરે છે માટે તેવે પ્રસગે મને આવે તેવુ એક સુરક્ષિત સ્થાન તૈયાર કરી રાખવુ જોઈએ પછી તે ગગા નદીના દક્ષિણ કાંઠાના એક યોજન જેટલા વિસ્તારવાળા ભાગને ઝાડ, પાન, લાકડા, કાંટા, વેલ અને રોપા વગેરે ખોદી કાઢીને દાવાનળથી સુરક્ષિત બનાવ્યો અને ત્યારપછી તું તે સ્થાનની નજીકમા રહેવા લાગ્યો

આ રીતે વિચાર કરીને તેણે જેમતેમ કરીને તે રાત્રી પસાર કરી અને સવાર થતા જ તે ભગવાન મહાવીર પાસે જઈ ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણા કરી, તથા વંદન અને નમસ્કાર કરી તેમની પાસે બેઠો.

મેઘકુમારની ખિન્ન આકૃતિથી જ તેના વિચારો કળી જઈ શ્રમણભગવાન મહાવીરે તેને કહ્યું —

"હે મેઘ! રાત્રે તને નિદ્રા નથી આવી કે શું? આટલા મોટા સમુદાયને છેડે તારી બેઠક હોવાથી, તથા શ્રમણોની ત્યાં ચર્યાને વારવાર અવરજવર થતી હોવાથી તને ઊંઘ ન આવે તે સ્વાભાવિક છે પણ તેથી તારે મૂંઝાવાનું કે ખેદ કરવાનું કારણ નથી

હે મેઘ! તને તો યાદ નહિ હોય પણ હું બરાબર જાણુ છુ કે તું આજથી ત્રીજા ભવમાં સુમેરુપ્રભ નામે હાથીઓના રાજાના અવતારમાં વૈતાઢ્ય પર્વતની તળેટી આગળ રહેતો હતો ત્યાં તારી સાથે તારી અનેક પ્રિય હાથણીઓ અને બચ્ચાં હતાં. તે જ સમયે તું અત્યંત કંદર્પશીલ અને કામભોગમાં આસક્ત હોઈ નિરંતર તારી પ્રિય હાથણીઓ સહિત પહાડોમાં નદીઓમાં વનરાજીઓમાં અને પુષ્કરણીઓમાં અનેક પ્રકારના વિલાસો કરતો ફર્યા કરતો હતો

"એકવાર જેઠ મહિનામાં અકસ્માત એક મોટી આંધી ચડી આવી અને મહાવેગથી પવન ફૂંકાવો શરૂ થયો તેના ઝપાટાથી ઝાડો પરસ્પર ઘસાઈ અથડાઈને તૂટવા લાગ્યાં અને આખા વનમાં ભયંકર દાવાનળ સળગ્યો એ વખતે અંધકારથી ચારે દિશાઓ વ્યાપ્ત થતાં તારા ટોળાની બધી હાથણીઓ અને હાથીઓ ભયથી ચારે દિશામાં નાસતા તારાથી છૂટા

પડી ગયા તુ પણ દુ ખ ત થઈ નાસતો નાસતો એક કીચડવાળા તળાવમા ખૂંપી ગયો જેમ જેમ તુ તારા શરીરને બહાર કાઢવા વધારે ને વધારે પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો તેમ તેમ તુ તેમાં વધારે ને વધારે ઊંડો ઉતરવા લાગ્યો એવી અવસ્થામા તારા કેટલાય દિવસો ચાલ્યા ગયા તળાવનુ પાણી પણ તારી સૂંઢ ન પહોચે તેટલુ દૂર હોવાથી તને પાણી પણ પીવા ન મળ્યુ. એવામા એક દિવસ તારા વૈરી હાથીએ તને એ અસહાય સ્થિતિમાં ફસાઈ પડેલો જોઈ પોતાના તીક્ષ્ણ દતૂશળો વડે તારા ઉપર વેગથી હુમલો કર્યો ભૂમિતરસે અધમૂઓ થઈ ગયેલો તું તેના તીક્ષ્ણ પ્રહારોથી રાતદિવસ તીવ્રવેદના ભોગવીને તેના ઉપર વેર લેવાના વિચારો કરતો કરતો મરણ પામ્યો હે મેઘ! તે તીવ્રવેદના તને યાદ છે?

"બીજે જન્મે તું ગગાને દક્ષિણ કિનારે વિધ્યગિરિની તળેટીમા ફરી વાર હાથીઓનો રાજા થયો તે જન્મમા પણ તુ તેવોજ કામોન્મત્ત હતો એકવાર એ વિધ્યાટવીમા ભયકર દાવાનળ સળગતા સઘળા વનચર પ્રાણીઓ ભયથી ચારે દિશામા નાસવા લાગ્યા તુ પણ નાસતો નાસતો એક સુરક્ષિત સ્થાને જઈ પહોચ્યો ત્યા ગયા બાદ તને આગળ જોયેલા દાવાનળનુ સ્મરણ થઈ આવ્યુ તે ઉપરથી તે વિચાર કર્યો કે જગલોમા વારવાર દવ લાગ્યા કરે છે માટે તેવે પ્રસગે કામ આવે તેવુ એક સુરક્ષિત સ્થાન તૈયાર કરી રાખવુ જોઈએ પછી તે ગગા નદીના દક્ષિણ કાઠાના એક યોજન જેટલા વિસ્તારવાળા ભાગને ઝાડ, પાન, લાકડાં, કાટા, વેલ અને રોપા વગેરે ખોદી કાઢીને દાવાનળથી સુરક્ષિત બનાવ્યો અને ત્યારપછી તુ તે સ્થાનની નજીકમા રહેવા લાગ્યો

'તું જ્યાં ગ્તો હતો ત્યા પણ થોડા દિવસ બાદ એક બીજાુ દાવાનળ મળગી ઊઠ્યો તે તૈયાર કૈ ના સુરક્ષિત સ્થાનમા નાસી જવાનો તુ વિચાર કરતો હતો તટલામા તો સિંહ વાઘ વરુ વગેરે અનેક જંગલી પ્રાણીઓથી તે આખુ સ્થાન ગીચોગીચ ભરાઈ ગયુ. તું ત્યા ગયો ત્યારે ઘણી સાકડી જગામા મહા મુશ્કેલીથી મા માડ ઊભા રહી શક્યો

થોડી વાર તેમ ઊભા રહ્યા બા તને શરીરે ખજવાળ આવી તે મગાડવા તે તારો એક પગ ઊચો કર્યો. એટલામાં બીડથી હડમેનો ખાઈ ે એક સસનો તે પગની જગાએ ગભરીને બેમી ગયો જ્યારે તુ તારો પગ પાછો નીચે મૂક્વા ગયો ત્યારે તે તે સમનાને જોયો તેને દેખી તારા ચિત્તમા મૈત્રી–ભાવનાનો આવિર્ભાવ થયો અને તને વિચાર આવ્યો કે જો હુ મારો પગ નીચે મૂકીશ તો આ સસનો અવશ્ય દબાઈને મરી જશે આમ વિચારી તું તારો પગ એમને એમ ઊચો ગભીનેજ ઊભો રહ્યો

"વનનો દાવાનળ અઢી દિવસ સુધી મળગ્યો તેટલો વખત તુ પણ ત્રણ પગેજ અખડ ઊભો રહ્યો જ્યારે દાવાનળ શમ્યો ત્યારે બધા પ્રાણીઓ ત્યાથી આસપાસના જગલમા ચાલ્યા ગયા. તુ પણ ત્યાથી જવાનો વિચાર કરી ે જેવો વેગથી પગ ઉપાડવા જાય છે તેવોજ અઢી દિવસથી ત્રણ પગેજ ... રહી ... શરીર અકડાઈ ગ...
પૃથ્વી ઉ... ...ઓ ત્રણ
વેદના ...
...
લીધે ત્ય...

પુત્ર થયો હવે તો તું આત્માનો ઘાત કરનાર ભોગવિલાસો છોડીને મારી પાસે શ્રમણ થયો છે તારામા હવે બળ, વીર્ય, પુરુષાર્થ, પરાક્રમ, અને વિવેક છે તો પછી પશુયોનિમા પણ આટલો સમભાવ અને સહનશક્તિ બતાવ્યા પછી આ વખતે અધ્યયન વગેરે પ્રવૃત્તિ અર્થે જ આવતા જતા શ્રમણોની અજાણતાં જ વાગતી ઠેસોથી કેમ આટલો બધો વ્યાકુળ થઈ જાય છે? તને આ દીનતા હવે શોભે ખરી?"

શ્રમણભગવાન મહાવીરે કહેલી એ વાત સાભળીને મેઘનું ચિત્ત વળી વધુ પ્રસન્ન બન્યુ તથા તેના ચિત્તમા વિશેષતર પ્રમોદવૃત્તિ મનોવૃત્તિ અને સમભાવનો આવિર્ભાવ થયો પોતાના પૂર્વભવની વાત સાભળતા જ તેને તે બધી વાતનુ સ્મરણ થઈ આવ્યુ આખમા હર્ષાશુ આવ્યા આખા શરીરે રોમાચ થયા અને તેના મનોવેગમા સમભાવ વધારે થયો પછી ભગવાન મહાવીરને વદન તથા નમન કરી કરીને તેણે આ પ્રમાણે કહ્યુ –

"હે ભગવાન! આજથી માડીને મારા આ શરીરને બધાજ સતશ્રમણોની સેવામા સમર્પી દઉ છુ" એમ કહીને ભગવાન મહાવીરને ફરીવાર વદન કરી આ પ્રમાણે બોલ્યો –

"હે ભગવાન! શ્રમણોની આશાતનાના દોષમાથી નિવૃત્ત થયેલા મને આપ ફરીવાર દીક્ષા આપો અને ધર્મોપદેશ કરો"

શ્રમણભગવાન મહાવીરે તેને ફરીવાર દીક્ષા આપી અને ધર્મોપદેશ કરતા કહ્યુ કે "હે દેવાનુપ્રિય! સયમથી ચાલવુ, બેસવુ, ઊઠવુ, ખાવુ પીવુ, બોલવુ અને સર્વ પ્રાણ, ભૂત જીવો અને સત્વો સાથે સયમથી વર્તવુ"

હવે મેઘકુમાર સમભાવથી રહે છે. અપ્રમત્ત વર્તે છે, ભગવાનના સ્થવિરો પાસે સામાયિક વગેરે અગિયાર અંગોનું અધ્યયન કરે છે. ઉગ્ર સંયમ તથા તપથી મન, વચન અને કાયાને પોતાના વશવર્તી કરે છે, દિવસે સૂર્યાભિમુખ આતાપના ભૂમિમાં ઊભો રહીને તથા રાત્રે ઓઢ્યા વિના વીરાસને બેસીને ધ્યાન કરે છે અને આમ ઊંડે ઊંડે રહેલા કામ ક્રોધ મોહ લોભ વગેરેના સંસ્કારોનો નાશ કરવા ઉગ્ર પ્રયત્ન કરે છે તથા પોતાનું તપોમય અંતિમ જીવન ભગવાન મહાવીરની અનુમતિથી રાજગૃહના વિપુલપર્વત[૫૩] ઉપર વિતાવે છે.

હે જંબુ! શ્રમણભગવાન મહાવીરે આ પ્રમાણે શિષ્યને સમજાવવાની પદ્ધતિ આપણને બતાવી છે એ હું તને કહું છું." એમ આર્ય સુધર્મા બોલ્યા.

૨

બે સાથે બાંધ્યા

[સંઘાડ૧]

શ્રમણભગવાન મહાવીરે કહેલા નાયાધમ્મકહાના પ્રથમ અધ્યયનનો અર્થ જાણ્યો તો હવે તેના બીજા અધ્યયનનો શો અર્થ કહ્યો છે તે જણાવો એમ આર્યજંબુએ પોતાના ગુરુ આર્ય સુધર્માને કહ્યું

આર્ય સુધર્મા બોલ્યા —

"રાજગૃહમા શ્રેણિક નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો તે નગરની બહાર ગુણશિલ નામે ચૈત્ય હતુ તેની પાસે ઉજ્જડ થઈ ગયેલુ એક મોટુ ઉદ્યાન હતું એમા પડી ગયેલા અનેક જૂના દેવળોના ખડેરો હતા તેમા અનેક હિંસ્ર જાનવરોના રહેઠાણવાળી અનેક જાતની ગીચ ઝાડીઓ ઠેરઠેર ઊગેલી હતી તેની વચ્ચોવચ્ચ એક જૂનો ભાંગેલો કૂવો હતો અને તેની પાસે જ એક મોટો માલુયાકચ્છ[2] હતો તે અંદરથી પોલો, બહારથી વિસ્તારવાળો તથા અનેક પ્રકારની વેલીઓ ઘાસ અને ઝૂડાથી ઘેરાયેલો હતો.

તે નગરમા વેપારીઓમા શ્રેષ્ઠ, આગળ વર્ણવેલા સાર્થવાહ અને બજારના નામ જેવો ધન્ય નામે એક સાર્થવાહ રહેતો હતો તેને ભદ્રા નામે ભાર્યા હતી પણ સતતિ નહોતી એ બે જણ જ રહેતા હતા. તેમને પથક નામે એક દેખાવડો બાળક રમાડવામા કુશળ અને હૃષ્ટપુષ્ટ નોકર હતો

તે જ નગરમા વિજય નામનો ચડાળ જેવો નિર્દય ભયકર વિશ્વાસઘાતી અને જુગારી ચોર રહેતો હતો. તે ગીધની પેઠે માસલોલુપ અગ્નિપેઠે સર્વભક્ષી, અને પાણીપેઠે સર્વગ્રાહી હતો. તીર્થસ્થાના લૂટતા પણ તે અચકાતો નહિ.

તે વિજયચોર ચોરી માટે નગરની બહાર અને અદર ઠામેઠામ ફર્યા કરતો જુગારીઓમાં પરબોમા ઉજ્જડ ઘરોમાં અને વેશ્યાઓને ત્યા તે વારવાર રખડ્યા કરતો કોઈ વાર વ્રત હોય, ઉત્સવ હોય પર્વનો દિવસ હોય, જમણવાર હોય, તિથિઓની ઉજવણી હોય, કે ઘણા દારૂડિયા એકઠા મળ્યા હોય એવી જગાઓ તે શોધ્યા જ કરતો તથા ગામ બહારના બગીચા, ઉદ્યાનો વાવો, પુષ્કરણીઓ, જગલો, ભાગેલા કૂવા અને સ્મશાનોમા પણ તે ભક્ષ્યની શોધમાં ભમ્યા કરતો.

ભદ્રાશેઠાણીને ધન અને વૈભવ અઢળક હોવા છતાં પાછળ કોઈ જ પાણી મૂકનાર ન હોવાનુ અત્યત દુખ હતું પુત્ર વિના મરતા પોતાની શી અવગતિ થશે તે ચિતામા જ તે હમેશા ગરક રહેતા

"ધાવનાં ખોળામા રમતા અને કાલુંકાલુ બોલતાં બાળકોની માતાઓને ધન્ય છે, તેમનો જન્મ સફળ છે હું એકલી જ અધન્ય છુ અપુણ્ય છુ મારુ વાઝિયામેણુ રો ટળે?'

"નાગ, ભૂત, યક્ષ, ઇંદ્ર, સ્કંદ, રુદ્ર, શિવ, અને વૈશ્રમણ વગેરેનો યાગ કરું, તેમની માનતા માનું અને ગમે તેવી આકરી બાધા રાખું, પણ આ મહેણું તો ટાળું જ" એવો રોગણીએ દૃઢ સંકલ્પ કર્યો રોડ પણ તેમાં સંમત થયા

ત્યારબાદ ભદ્રા સાર્થવાહીએ વિવિધ પ્રકારનું નૈવેદ્ય તૈયાર કરાવ્યું, ભારે પૂજાપો મંગાવ્યો, અને પુષ્કરણીએ ઉજાણીમાં આવવા સગાસબંધીમાં નોતરા ફેરવ્યા વખતસર સૌ ભેગા થઈને પુષ્કરણીએ ગયા ભદ્રા સાર્થવાહીએ નાહી ધોઈને ભીને કપડે નૈવેદ્ય, પૂજાપો, અને પુષ્કરણીના ફૂલ વડે નાગ વગેરેની પ્રતિમાઓની પૂજા કરી અને પગે પડી માનતા માની - 'હે દેવો! જો મને પુત્ર કે પુત્રી થશે તો દર માસની ચૌદશ, આઠમ, અમાસ અને પૂનમે હું તમારો યાગ કરીશ

સમય જતા ભદ્રાનો કોડ પૂરો થયો અને તેણે એક સુંદર પુત્રને જન્મ આપ્યો પુત્રજન્મથી ખુશી થઈને તેણે માનેલી માનતા પ્રમાણે સર્વ પ્રકારના યાગો કર્યા, દાન દીધા તથા અક્ષયનિધિમાં ખૂબ વધારો કર્યો

દેવનો દીધેલો હોવાથી રોગણીએ પોતાના પુત્રનું નામ દેવદત્ત પાડ્યું રોગણીએ હવે દેવદત્ત પંથકને સોંપ્યો તે તેને કેડે તેડી ફર્યા કરતો અને નાના છોકરાઓમાં સાથે રમતો એકવાર તે તેડીને પંથક રાજમાર્ગ ઉપર આવ્યો ત્યાં દેવદત્તને જવરઅવર વિનાના એકાંત ભાગમાં બેસાડીને પોતે બીજા છોકરા સાથે રમતે વળગ્યો પંથકનું ધ્યાન રમતમાં હતું એવામાં લાગ શોધતો વિજયચોર ત્યાં આવી પહોંચ્યો ઘરેણાથી મઢેલા દેવદત્તને એણે જોતા જ તેને

કાખે લઈ, એમથી નાઠી તે ઝપાટાબંધ પેલા ઉજ્જડ ઉદ્યાનમાના કૂવા પાસે આવી પહોંચ્યો

ત્યા આવી દેવદત્તના સર્વ ઘરેણા ઉતારી લઈ તેને મારી નાખી, તેના શબને તેણે તે કૂવામા ફેંકી દીધુ અને પોતે માલુમાકચ્છની ઝાડીમા ભરાઈ ગયો

પથક થોડી વારમા રોતો રોતો અને બીમો નાખતો ઘેર આવી કહેવા લાગ્યો –

"હે સ્વામી ! હુ દેવદત્તને રમાડવા લઈ ગયેલો પણ તે એકાએક ગૂમ થયો છે, અને ઘણી તપાસ કરવા છતા મળતો નથી '

પથકનુ કહેવુ સાભળતાજ શેઠ મૂર્ચ્છિત થઈને જમીન ઉપર ઢળી પડ્યા થોડીવાર પછી જાગૃત થઈ તેમણે દેવદત્તની ચારેકોર તપાસ કરવા માડી પરતુ ક્યાય તેનો પત્તો ન લાગ્યો તેથી તે મોટી ભેટ લઈ કોટવાળ પાસે ગયા અને તેને પોતા ના છોકરાની તપાસ કરવાનુ ઘણી આજીજી સાથે કહ્યુ

કોટવાળ પોતાના સૈનિકોને લઈને શેઠ સાથે દેવદત્તની શોધમા નીકળી પડ્યો ફરતા ફરતા તે પેલા જૂના કૂવા પાસે આવ્યો તેમા તેણે એક મુડદુ તરતુ જોયુ કોટવાળે તરત તેને બહાર કઢાવ્યુ અને પેદ માટે ધન્યના હાથમા આપ્યુ ત્યારબાદ તે ત્યાથી ચોરને પગલે આવતો માલુકાકચ્છમા આવી પહોંચ્યો. ત્યા સતાઈ રહેલો વિજયચોર તેના હાથમા સપડાયો કોટવાળે તેની પાસેના ઘરેણા લઈ લીધા અને "વિજય બાળકોનો ચોર છે બાળકોનો ઘાતક છે' એવો ઉદ્‌ઘોષ કરતો કરતો તે તેને મારીપીટે મારતો મારતો રાજગૃહની વચ્ચોવચ થઈ જેલખાનામા લાવ્યો

ત્યાં તે વિજયચોરને હેડમા નાખવામાં આવ્યો, તેનુ ખાવાપીવાનુ બધ કરવામા આવ્યુ અને તેને સવાર, બપોર અને સાજ માર મારવાનો હુકમ થયો

વખત જતા ભદ્રા અને ધન્યનો પુત્રશોક વિસારે પડયો અને તેઓ પહેલાંની જેમ શાતિથી રહેવા લાગ્યા.

તેજ અરસામા ધન્ય સાથવાહ રાજાના કોઈ અપરાધમા આવી ગયો રાજાએ તેને વિજયચોરની સાથે એકજ હેડમાં બાંધી જેલમા પૂરવાનો હુકમ કર્યો

ભદ્રાશીએ ધન્ય માટે જેલમા મોકલવા સારુ વિપુલ અશન, પાન, ખાદિમ અને સ્વાદિમ તૈયાર કર્યા તેના ભાજનોને ભોજનપિટકમા ભરી મહોરસુદ્રા કરી પાણીના ઘડા સાથે તે બધુ ધન્યને આપવા તેણે પથકને જેલખાનામા મોકલ્યો.

વિજયે ધન્યને કહ્યુ ' હે દેવાનુપ્રિય! હું ઘણા દિવસનો ભૂખ્યો છુ તમારા ભોજનમાથી કૃપા કરીને મને થોડુક આપો"

ધન્યે જવાબ દીધો "આમાથી જો કાંઈ વધશે તો હું કાગડા કે કૂતરાને આપી દઈશ અથવા છેવટે ઉકરડે ફેંકાવી દઈશ પણ હે પુત્રઘાતી વિજય! તને તો તેમાથી એક દાણો પણ આપવાનો નથી"

ભોજન વગેરેથી પરવાર્યા બાદ ધન્યને શૌચ તથા લઘુશંકાની હાજત થઈ પરતુ તેને વિજયચોર સાથે એક જ હેડમા નાંખેલો હોવાથી એકલો ધન્ય ક્યાંય જઈ શકે તેમ ન હતુ તેથી તેણે વિજયચોરને ઊઠીને પોતાની સાથે આવવાનુ કહ્યુ પરતુ વિજયચોરે જ્યા સુધી તે તેને રોજ ખાવાનુ આપવાનું કબૂલ ન કરે ત્યા સુધી ઊઠવાની

ના પાડી ઉંવરે હાજતથી અચત પી ધેના શેઠે મનથી તે વાતનો સ્વીકાર કર્યો

તે દિવસથી શેઠ વિજયચોરને પોતાના ભોજનમાંથી ભાગ આપે છે અને નાધારહિત થઈને વિજયચોર સાથે રહે છે

શેઠ વિજયચોરને ખાવાનુ આપે છે એ વાત પથક પાસેથી જાણી ગેહાણી ધન્ય ઉપર અસત નાખુશ થયા

થોડા દિવસ બાદ લાગવગ અને પૈસાને બળે શેઠ જેલખાનામાથી છૂટ્યા અને આલકારિક સભા (હજામતખાના) મા જઈ, તળાવે નાહી, ચોખ્ખા થઈ ઘેર આવ્યા ત્યા તેમના માતપિતા અને બહેન વગેરેએ તેમનુ પ્રેમથી ઘણુ સ્વાગત કર્યું માત્ર ભ દ્રશેઠાણી ઉદાસ થઈ એક બાજુ બેસી રહ્યા.

શેઠે ભ દ્રાને પૂછ્યુ "હે દેવાનુપ્રિયે! મારા આવવા છતા તું ઉ દાસીન કેમ છે?

ભદ્રા બોલી મારા પુત્રના ઘાતક વિજયચોરને તમે ખવરાવતા તેથી મને ખોટુ લાગ્યુ છે"

શેઠે તેનો ખુલાસો કરતા કહ્યુ કે હે ભદ્રે! મે મિત્ર-ભાવે ખુશીથી તેને કશુજ આપ્યુ નથી પરતુ હું અને તે બંને એકજ હેડમા બધાયેલા હોવાને લીધે મારુ સ્વાસ્થ્ય સભાળવાની ગરજે તેને ખાવાનુ આપવુ પડ્યુ છે તે જો ઊઠવા કબૂલ ન થાય તો મારાથી લઘુશ કા કરવા પણ ન જઈ શકાય, એને હુ તેને ખાવાનુ આપવા કબૂલ ન થયો હોત તો આજે જીવતો પણ પાછો ન આવી શકત"

આ ખુલાસો સાભળીને ભદ્રાનુ મન શાત થયુ અને તે પ્રસન્ન થઈને શેઠ સાથે રહેવા લાગી વખત જતા ત્યા આવેલા ધર્મઘોષ સ્થવિર પાસે ધ યે સાગધર્મનો સ્વીકાર કર્યો

અને કાળ કરીને તે દેવયોનિમા ગયો ત્યાથી મહાવિદેહવાસ પામીને તે સિદ્ધ, બુદ્ધ અને મુક્ત થશે

આણીબાજુ ભૂખ્યો, તરસ્યો, અને અનેક પ્રકારના માર ખાતો વિજયચોર પણ મરણ પામીને વિવિધ પ્રકારના દુઃખોથી ઘેરાયેલી યોનિમા ઉત્પન્ન થયો

એ પ્રમાણે હે જંબુ! ઘર છોડીને ભિક્ષુ થયેના આપણા જે નિર્ગ્રંથનિર્ગ્રંથીઓ, વિપુલ મણિ, મોતી, ધન, કનક વગેરેમા લોભાય છે તે બધા વિજયચોરની જેમ અનેક દુઃખોથી ઘેરાયેલી યોનિમા જન્મીને અસહ્ય વેદનાઓ સહન કરે છે

વળી હે જંબુ! ધન્ય સાર્થવાહે માત્ર શરીરની રક્ષા માટે જ વિજય જેવા પોતાના વિરોધીને પણ પોતાનુ ભોજન આપ્યુ હતુ તે જ પ્રમાણે સ્નાન, મર્દન, મા ય અને અલંકારોનો સંપૂર્ણ ત્યાગ કરનારા આપણા નિર્ગ્રંથનિર્ગ્રંથીઓ આત્માથી વિરુદ્ધ સ્વભાવવાળા શરીરને, તે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર્યનુ વાહન છે એમ માનીનેજ તેને ખોરાક આપે છે, વર્ણ માટે, રૂપ માટે નથી આપતા એવુ આચરણ રાખનારા નિર્ગ્રંથ અને નિર્ગ્રંથીઓ જ શ્રમણશ્રમણીઓમા તથા શ્રાવકશ્રાવિકાઓમા આદરને પામે છે અને ક્રમે ક્રમે સંસારના દુઃખથી પર થઈ નિર્વાણપદને પામે છે એમ શ્રમણભગવાન મહાવીરે કહેલુ છે, તે હું તને કહુ છુ ”

સાર-વિજયચોર ધન્યનો કાર્યસાધક હતો તેથીજ તેણે તેને ખવરાવેલુ તે પ્રમાણે આ શરીર સંયમ, અહિંસા, સત્ય, ત્યાગ અને તપ વગેરેની સાધનામા અનિવાર્ય કારણભૂત છે માટે જ તેને ખવરાવવુ યોગ્ય છે કેટલાક લોકો સંયમ કે અહિંસા વગેરેની દરકાર રાખ્યા વિના માત્ર એકલા તપથી જ

શરીરને ક્ષીણ કરી નાખે છે, જ્યારે બીજા કેટલાક વિનાસની દૃષ્ટિથી શરીરને ખવરાવ્યા જ કરે છે આ બન્નેનો માર્ગ નિર્વિઘ્ન નથી. મધ્યમમાર્ગ એ છે કે સયમાદિના પાલનનુ કારણભૂત છે એ સિવાય બીજા કોઈ ઉદ્દેશથી શરીરને પોષવુ નહિ.

સમુદ્રને પાર કરવાની ઇચ્છાવાળા લોકો જો પોતાની હોડી સાચવે નહિ, કાણાવાળી કે જીર્ણશીર્ણ થવા દે તો તે અધવચેજ બૂડી જાય તેમ જે લોકો વિષયકષાયાદિના પ્રચ. સમુદ્રને તરવા ઉજમાળ થયા છે તેઓએ પોતાની શરીરરૂપી નૌકાને અવસ્ય સાચવવી જોઈએ જો તેઓ તેમ ન કરે અને શરીરને વગરવિચાર્યે ક્ષીણ થવા દે તો તેમની હોડી ભવસમુદ્રમા જ ડૂબી જવાની

અનમત્ત શરીર વિજયચોર જેવુ મહાભયકર છે, પરતુ ધન્ય સાર્થવાહે પોતાના પુત્રઘાતક એ ચોરનો પોતાના કાર્ય માટે ખાનાનુ આપીને ઉપયોગ કરી લીધો તેમ સંયમાદિ માટે આ શરીરનો પણ ઉચિત પોષણ આપીને સદુપયોગ કરી લેવો જોઈએ

આહારથી પોષ્યા વિનાનો દેહ સયમનો સાધક થઈ શકતો નથી તેથી સયમની દૃષ્ટિએ જ મુમુક્ષુઓએ શરીર તરફ લક્ષ્ય રાખવુ જોઈએ

जयं चरे जयं चिट्ठे जयमासे जयं सए।
जयं भुंजतो भासतो पावं कम्मं न बंधइ॥

૩

બે ઈંડાં

[અ ૬ ૧]

શ્રમણભગવાન મહાવીરે કહેલાં નાયાધમ્મકહાનાં દ્વિતીય અધ્યયનનો અર્થ જાણ્યો તો હવે ત્રીજા અધ્યયનનો શો અર્થ કહ્યો છે તે જણાવો એમ આર્યજંબુએ પોતાના ગુરુ આર્ય સુધર્માને કહ્યું.

આર્ય સુધર્મા બોલ્યા —

"ચંપા નગરીની બહાર ઈશાનખૂણામાં સુભૂમિભાગ નામે નંદનવન જેવું એક ઉદ્યાન હતું. તેની ઉત્તરે એક મોટો માલુકાકચ્છ હતો. ત્યાં એક ઢેલડી બે ઈંડાં મૂકીને, તેમને સેવતી રહેતી હતી. ઈંડાં મૂઠી જેવડાં મોટાં, છિદ્ર વગરનાં અને શ્વેતવર્ણનાં હતાં.

એ નગરીમાં જિનદત્ત અને સાગરદત્ત નામે બે સાર્થવાહ રહેતા હતા. તે બન્નેને એક એક પુત્ર હતો. તે બન્ને પુત્રો સાથે જન્મેલા, સાથે ઊછરેલા, સાથે રમેલા, સાથે પરણેલા અને પરસ્પર અત્યંત અનુરક્ત હતા. એક બીજાની ઇચ્છાને સંપૂર્ણ રીતે અનુસરતા, અને પરસ્પર મદદ કરતા તે બન્ને પોતપોતાના કામમાં અત્યંત પ્રવીણ હતા.

એક વખત તેઓ બને રાજમાન્ય દેવદત્તા ગણિકાને સાથે લઈને સુભૂમિભાગ ઉદ્યાનમા વિહાર કરવા ગયા ત્યા ફરતા ફરતા તેઓ માલુકાકચ્છ પાસે આવી પહોચ્યા. તેમના આવવાના અવાજથી ઢેલી ડરી ભય અને ત્રાસથી મોટી ચીસો નાખતી ત્યાથી નીકળી ગઈ, અને તેમને તથા પોતાના ઈંડાના સ્થાનને એકીટસે રાકા અને ભયથી જોતી સામેના ઝાડની ડાળ ઉપર બેઠી

બેઉ મિત્રોએ પણ તે માલુકાકચ્છમા ઢેલડીનાં બે સુદર ઈંડા જોયા.

આ બે ઈંડા ઘેર લઈ જઈએ તો આપણને રમવાના મેર થશે એમ વિચારી તેમણે પોતાના નોકરોદ્વારા તે બે ઈંડા ઉપાડાવીને પોતાને ત્યાની ઉત્તમ કૂકડીઓના ઈંડાની ભેગા મુકાવ્યા.

આમ એક ઈંડુ સાગરદત્તને ત્યા અને બીજુ જિનદત્તને ત્યા સેવાવા લાગ્યુ. કૂકડીના ઈંડાં ભેગા રાખેલા તે ઈંડામાથી મોર થશે કે નહિ તે જોવાને સાગરદત્તનો પુત્ર વારવાર તેને ખખડાવવા લાગ્યો વારવાર હલાવવા લાગ્યો તથા આમથી તેમ ફેરવીફેરવીને જોવા લાગ્યો આમ ઘણીવાર થવાથી તે ઈંડુ નિર્જીવ થઈ ગયુ. પોતાના ઈંડાને નિર્જીવ થઈ ગયેલું જોઈ તે ઘણો ખેદ પામ્યો તથા મન સાથે કહેવા લાગ્યો કે આ ઈંડામાથી મારે રમવાને મોર ન થયો

બીજીબાજુ જિનદત્તે કૂકડીના ઈંડા ભેગા રહેલા પોતાના ઈંડાને એમાથી યોગ્ય સમયે મોર અવશ્ય થવાનો છે એવી ચોક્કસ ધારણાથી તેને કદી ખખડાવ્યુ નહિ, ફેરવ્યુ નહિ અને જોયુ સરખુ પણ નહિ. પરતુ તેને એમનું એમ રહેવા દીધુ કાળે કરીને તે ઈંડામાથી મોરનુ બચ્ચુ થયુ

_જિનદત્તના પુત્રે પછી મયૂરપોષકોને[2] બોલાવીને કહ્યુ “હે દેવાનુપ્રિયો! તમે આ બચ્ચાને ઉછેરો, મોટુ કરો સાચવો અને નૃત્યકળા શીખવો ”

મયૂરપોષકોએ તે બચ્ચાને લઈ જઈને મોટુ કર્યું અને તેને નૃત્યકળા શીખવીને પાછુ આપ્યુ તેને જોઈને જિનદત્ત નો પુત્ર ઘણો પ્રમત થયો અને મયૂરપોષકોને ઘણુ મોટુ પારિતોષિક આપ્યુ

હવે તે મોર જિનદત્તે જેર કળા કરીને રોજ નાચે છે, ટહુકા કરે છે અને ચંદ્રકળાવાળા પોતાના પીંછાથી સૌને પ્રસન્ન કરે છે જિનદત્તના પુત્ર પણ તેના વડે લાખોની શરતોમા વિજય મેળવે છે

એ પ્રમાણે હે જબુ! જે શ્રમણનિગ્રંથો અહિંસા, સત્ય, ત્યાગ, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહ વગેરે સયમોની બાબતમા સાગરદત્તના પુત્રની જેમ શકાશીલ રહે છે, તેમનુ બરાબર આચરણ ન કરતા તેમના ફળ વિષે વિવાદ કર્યા કરે છે, પક્ષાપક્ષી માંડે છે કે કદાગ્રહ કરીને ભારે ધમસાણ મચાવે છે તે ભિક્ષુઓ અને ભિક્ષુણીઓ સાગરદત્તના પુત્રની જેમ પસ્તાય છે અને છેવટે ચકરાવામા ને ચકરાવામાજ પોતાનુ જીવન પૂરુ કરે છે

પરતુ હે જબુ! જે શ્રમણો અને શ્રમણીઓ જિનદત્તના પુત્રની જેમ અહિંસા, સત્ય ત્યાગ, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહ વગેરે સયમોની બાબતમા શકાશીલ ન રહેતા તેમનુ અશકભાવે આચરણ કર્યા કરે છે તેમને વિષે દશા વિવાદ કે પક્ષાપક્ષી માડતા નથી કે કદાગ્રહ કરીને ભારે ધમસાણ નથી મચાવતા તે શ્રમણો અને શ્રમણીઓ ચોક્કસ આ સસારસમુદ્રને તરી જાય છે ’

૪

બે કાચબા

[કુમ્મ ૧]

શ્રમણભગવાન મહાવીરે કહેલા નાયાધમ્મકહાના ત્રીજા અધ્યયનનો અર્થ જાણ્યો. તો હવે તેના ચોથા અધ્યયનનો શો અર્થ કહ્યો છે તે જણાવો એમ આર્યજંબુએ પોતાના ગુરુ આર્ય સુધર્માને કહ્યું

આર્ય સુધર્મા બોલ્યા —

'...દિશમા વાગણસી[2] નામનુ પાગનગર હતુ તેની પાસે ગંગા નદીમા મતંગતીર[3] નામનો એક મોટો ધરો હતો. એ ધરો અનેક જાતના સુંદર અને સુગંધી પુષ્પોથી સુશોભિત તથા દર્શનીય હતો તેમા અનેક માછલાં, કાચબા, ગ્રાહ મગર, અને સુસુમાર નામે જળચર પ્રાણીઓ નિર્ભય રીતે સુખથી રહેતાં હતાં. તે ધરાની પાસે જ એક મોટો માલુયાકચ્છ હતો. તેમા કૂર, તુચ્છા, અને બીજાના લોહીના તરસ્યા એવા બે શિયાળ રહેતા હતા તે બને દિવસે છુપાઈ રહેતા પણ રાત પડે જળચરોને પકડવા ધરા પાસે આવતાં.

એકવાર મનુષ્યોનો પગરવ બંધ થયો અને બધુ જગ ઝંપી ગયું એટલે રાતને વખતે બે ધરામાંથી બે કાચબા બહાર નીકળ્યા અને ખાવાનુ શોધવા આમતેમ ફરવા લાગ્યા પેલા ભુખ્યા શિયાળ તે બંને કાચબાને જોતાંવેંત જ તેમને પકડવા માટે તેમની પાસે આવી પહોંચ્યાં.

શિયાળોના પગનો અવાજ સાંભળતા જ ભય અને ત્રાસથી તે કાચબાઓએ પોતાના બે હાથ, બે પગ, અને ડોક એમ પાંચે અંગ પોતાની ઢાલ નીચે છુપાવી દીધા અને હાલ્યાચાલ્યા વિના જ એક જગાએ પડી રહ્યા

પેલા શિયાળોએ આવીને તેમને વારંવાર હલાવ્યા, બચકા ભર્યા અને નખ માર્યા પરંતુ કાંઈજ વળ્યુ નહિ. છેવટે થાકીને તેઓ કાચબાઓ ફરી હાથેંઆવે તેની રાહ જોતા થોડે છેટે એકાંતમાં છુપાઈને બેસી રહ્યા.

શિયાળ ચાલ્યા ગયા એમ સમજીને બેમાંના એક કાચબાએ પોતાનો એક પગ ધીમેધીમે બહાર કાઢ્યો તે જોતા જ એક શિયાળે એકદમ આવીને તેનો પગ કરડી ખાધો. એ જ રીતે તે મૂર્ખ કાચબાના બીજા અવયવો પણ કરડી ખાઈને તે શિયાળોએ તેનો નાશ કર્યો

એક કાચબાને ન ધરાતા તે ભુખ્યા શિયાળ બીજા કાચબાને પણ તે પ્રમાણે જ પૂરો કરવાની આશાથી દૂર સંતાઈ રહ્યા. પરંતુ તે બીજો કાચબો તો પોતાનો એકે અવયવ બહાર ન કાઢતા કેટલોય વખત સાનિ ત્યાં નિશ્ચેષ્ટ થઈને પડી રહ્યો તે શિયાળોએ તે જગાએ બે ત્રણ વાર ફેરા ખાધા પરંતુ તેમનુ કાંઈ વળ્યુ નહિ. છેવટે કંટાળીને હતાશ થઈને, તેઓ ચાલ્યા ગયા

શિયાળો ચાલ્યા ગયા સારમાદ પણુ કેટલાક વખત જવા દઈને તે ચતુર કાચબાએ પોતાની ડોક ધીરે ધીરે ઊચી કરીને ચારેકોર જોયુ. આસપાસ કોઈને ન જોવાથી તે ઝપાગમધ ભેડીને પોતાના ધરામા પેસી ગયો અને પોતાના સગાસબધીઓને મળીને સુખેથી રહેવા લાગ્યો

એ જ પ્રમાણે હે જબુ! જે શ્રમણો અને શ્રમણીઓ પોતાની પાચ ઇદ્રિયોને તાબામા ન રાખતા સ્વચ્છદથી વર્તે છે, આહાર ઉપરનો સયમ ગુમાવી સ્વાદમા લોલુપ થઈ જાય છે અતિશય મિષ્ટ અને સ્નિગ્ધ પદાર્થોને જ શોધ્યા કરે છે વિગઈઓ (વિકૃતિઓ)ને[૪] લેવામા વિવેક રાખતા નથી, તથા કાઈ પણ શ્રમ ન કરતા આખો દિવસ અને રાત પ્રમાદમા જ ગાળે છે તેવા શ્રમણ અને શ્રમણીઓનો પહેલા કાચબાની પેઠે ભૂરે હાલે નાશ થાય છે

તેથી ઊલટુ જે શ્રમણો અને શ્રમણીઓ પોતાની પાચે ઇદ્રિયો તાબામા રાખે છે સયમથી વર્તે છે આહારનુ પ્રમાણ બરાબર સમજી લૂખાસૂકા ભોજનનો પણ શરીરના પોષણ પૂરતો જ ઉપયોગ કરે છે સ્વાધ્યાય અને પરહિતની પ્રવૃત્તિમાજ પોતાનો સમય ગાળે છે સતત વિચરતા રહીને માધુકરી કરીને જ શરીરનુ પોષણ કરે છે અને સ્વીકારેલા પાચ મહાવ્રતોને પાળવામા નિરતર તત્પર રહે છે તેવા શ્રમણ અને શ્રમણીઓ બીજા કાચબાની પેઠે સુખેથી પોતે તરે છે અને બીજાને પણ તારે છે એમ શ્રમણભગવાન મહાવીરે કહેલુ છે તે હુ તને કહુ છુ' એમ આર્ય સુધર્મા બોલ્યા

जे केइ पव्वइए निद्दासीले पगामसो।
भुच्चा पिच्चा सुहं सुअइ पावसमणे त्ति वुच्चइ॥

૫

શૈલક ઋષિ

[સેવગ ૨]

શ્રમણભગવાન મહાવીરે
ચોથા અધ્યયનનો અર્થ
અધ્યયનનો શો અર્થ કહ્યો છે તે
પોતાના ગુરુ આર્ય સુધર્માને કહ્યું
આર્ય સુધર્મા બો

'ઇંદ્રની અમરાવતી જેવી દ્વા
રાજધાની હતી તેની બહાર ઇશા
વાળો વિવિધ વૃક્ષો પશુપક્ષીઓ
પ્રપાતોથી સુશોભિત રૈવતક
પાસે સ્વર્ગના નંદનવન જેવું જ,
ફળોથી સમૃદ્ધ અને પ્રસન્નતા આપ
હતું તેની વચ્ચોવચ્ચ સુરપ્રિય નામનું

તે નગરીમાં વસુદેવનો પુત્ર
રુક્મિણીપ્રમુખ ૩૨૦૦૦ સ્ત્રીઓ
અંત સુધીનું આખું દક્ષિણાર્ધ

તે જ વખતમાં ત્યાં થાવચ્ચા નામે એક સમૃદ્ધ અને બુદ્ધિશાળી સાર્થવાહી રહેતી હતી. તેને થાવચ્ચાપુત્ર નામે રૂપાળો અને તેજસ્વી પુત્ર હતો. તે આઠ વર્ષનો થયો ત્યારે તેને કલાચાર્ય પાસે બધી કળાઓ શીખવા મોકલ્યો. તેની પાસે રહી બધી કળાઓમાં પ્રવીણ થઈ યૌવન આવતાં જ તેને ઇભ્યકુળની ૩૨ કન્યાઓ સાથે પરણાવવામાં આવ્યો. તેમની સાથે તે અનેક સુખોપભોગ ભોગવતો આનંદથી રહે છે.

એ અરસામાં અરિષ્ટનેમિ નામે અર્હત ફરતા ફરતા દ્વારિકા આવ્યા અને તે નગરની બહાર આવેલા સુરપ્રિય નામના યક્ષાયતનમાં અશોક વૃક્ષની નીચે ઊતર્યા.

તેમના આવ્યાના સમાચાર જાણીને કૃષ્ણવાસુદેવે પોતાનો પરિવાર, નાગરિકો અને પ્રજાજનોને ભેગા કરવા કૌમુદીભેરી વગાડી. એ બધો સમુદાય લઈને વિજયગંધ હાથી ઉપર બેસી કૃષ્ણવાસુદેવ અર્હતના દર્શને આવ્યા. તેમની સાથે થાવચ્ચા સાર્થવાહી અને થાવચ્ચાપુત્ર પણ હતાં.

ભગવાનનું પ્રવચન સાંભળીને થાવચ્ચાપુત્રની ભોગવાસના શાંત થઈ અને તેને જીવમાત્ર ઉપર સમભાવની વૃત્તિ ઊપજી. ઘેર આવીને તેણે પોતાની માતાને કહ્યું —

'હે માતા! જો તમારી અનુમતિ હોય તો હું કાયમને માટે અરિષ્ટનેમિ અર્હત પાસે તેમનો શિષ્ય થઈને રહું અને તેમની પાસે સદાચાર, વિનય, સેવાવૃત્તિ અને સમભાવ શીખીને મારા ચિત્તની શુદ્ધિ તથા રાગદ્વેષાદિ મળનો નાશ કરું.'

આ વાત સાંભળી ધારિણી રાણીએ જેમ મેઘકુમારને પ્રવ્રજ્યા લેતો અટકાવવા અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ વાણીથી સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો હતો તેમ થાવચ્ચાએ પણ પોતાના

પુત્રને ઘણાઘણું સમજાવ્યો પણ જ્યારે તે કોઈ પણ ઉપાયે પોતાના નિશ્ચયથી ન ચળ્યો ત્યારે અનિચ્છાએ તેણે તેને રજા આપી અને તેના નિષ્ક્રમણાભિષેકની તૈયારીઓ કરવા માંડી.

થાવચ્ચા સાર્થવાહી વાસુદેવ પાસે આવી કહેવા લાગી –

"હે દેવાનુપ્રિય! મારો એકનોએક પુત્ર અર્હતની પાસે પ્રવ્રજિત થવાને તૈયાર થયો છે મારે તેનો આ છેલ્લો સત્કાર કરવાનો છે તો તે માટે ચામર, છત્ર અને મુગટ આપવાની મહેરબાની કરો"

તે સાંભળીને વાસુદેવે કહ્યુ –"હે દેવાનુપ્રિયે! તું નિશ્ચિંત રહે હું પોતે જ થાવચ્ચાપુત્રનો નિષ્ક્રમણસત્કાર કરીશ"

પછી કૃષ્ણવાસુદેવ ચતુરંગ સેના સાથે વિજયગંધ હસ્તીરાજ ઉપર બેસીને સાર્થવાહીને ઘેર આવ્યા અને થાવચ્ચાપુત્રને કહેવા લાગ્યા –

"હે દેવાનુપ્રિય! તું ભોગોનો ત્યાગ શા માટે કરે છે? મારી છાયામાં રહીને તું નિરાતે ભોગો ભોગવ તને જે કંઈ તકલીફ હોય તે મને કહી દે હું તે બધીનું નિવારણ કરી આપીશ"

થાવચ્ચાપુત્રે જવાબમાં વાસુદેવને કહ્યુ –"હે દેવાનુપ્રિય! જો તમે મારા જીવિતનો નાશ કરનારા મૃત્યુને રોકી શકતા હો, શરીરના સૌન્દર્યનો વિનાશ કરનારી જરાને અટકાવી શકતા હો તો હું જરૂર તમારી છાયામાં રહીને આ કામભોગોને ભોગવ્યા કરું'

કૃષ્ણ બોલ્યા –"હે દેવાનુપ્રિય! મૃત્યુ કોઈથી રોકી શકાય તેવું નથી દેવ અને દાનવ પણ તેને રોકી શકતા

નથી કષાયના સરમ્ભોની હયાતી સુધી મૃત્યુનો ભય રહેવાનો જ '

ત્યારે થાવચ્ચાપુત્ર બોલ્યો –

"હે દેવાનુપ્રિય! હું મૃત્યુભય ઇચ્છતો નથી તેથી જ તેને વધારનારા વિનાશના સમ્ભોનો ત્યાગ કરવા ઇચ્છું છું"

આ સાભળીને વાસુદેવે આખી નગરીમા ઘોષણા કરાવી કે જે લોકો મૃત્યુભયનો નાશ ઇચ્છતા હોય અને તે માટે વિષયકષાયોનો ત્યાગ કરવા ઉજમાળ થવા તૈયાર હોય, પરતુ માત્ર મિત્ર જ્ઞાતિ કે સબધી માણસોના યોગક્ષેમની ચિતાથી જ અટકી રહ્યા હોય તેઓએ ખુશીથી થાવચ્ચાપુત્રની જેમ પ્રવ્રજ્યા લેવા તૈયાર થવુ, કારણ કે તેમના સબધીઓના વર્તમાન યોગક્ષેમનો પાછળથી હું નિર્વાહ કરીશ.

આ ઘોષણાથી બીજા અનેક વિચારક યુવાનો પણ થાવચ્ચાપુત્ર સાથે અર્હત અરિષ્ટનેમિ પાસે ગયા ત્યા ગયા બાદ થાવચ્ચાપુત્ર વગેરે યુવાનોને આગળ કરીને કૃષ્ણવાસુદેવે અર્હત અરિષ્ટનેમિને કહ્યુ –'હે દેવાનુપ્રિય! આ થાવચ્ચાપુત્ર તેની માનો એકનો એક છે તેની માતાના સ્નેહનુ પાત્ર છે, અને તેના બીજા હૃદય જેવો છે પણ તમારુ પ્રવચન સાભળ્યા બાદ તેની વૃત્તિ વિષયવિનાસાદિથી જુદી ગઈ છે તે તમારી સાથે રહીને અહિંસાદિની પાચ પ્રતિજ્ઞા સ્વીકારવા ઇચ્છે છે, તે માટે તેની માતાએ તેને આપની પાસે મોકલ્યો છે તો હું તેની માતાની વતી આપને આ શિષ્યભિક્ષા સ્વીકારવા વિનતિ કરુ છુ.'

તે વખતે બીજા બધા યુવાનો માટે પણ તેમના માત-

પિતાએ આપેલી અનુમતિ વાસુદેવે અર્હત પાસે પ્રગટ કરી અર્હતે તે બધાને પણ શિષ્ય તરીકે સ્વીકાર્યા

પછી થાવચ્ચાપુત્ર વગેરે યુવાનોએ ઈશાનખૂણામા જઈ પોતાના કપડાલત્તા ઉતાર્યા. પોતાના દીકરાએ ઉતારેના કપડા લેતી અને સ્નેહથી આસુ સારતી થાવચ્ચા સાર્થવાહી બોલી–"હે જાયા ! આ માગમા યત્ન કરજે, પરાક્રમ કરજે, કદી પ્રમાદ ન કરીશ '

ત્યારબાદ સાર્થવાહી વગેરે બીજા લોકો પોતપોતાને સ્થાને ચાલ્યા ગયા

આમ થાવચ્ચાપુત્ર વગેરે બધા યુવાનો અર્હત અરિષ્ટ નેમિના અતેવાસી થયા તેમને અર્હતે કહ્યુ–"સયમથી ચાલવુ, બેસવુ, ખાવ, પીવુ બોલવુ અને સર્વ પ્રાણુ, ભૂત, જીવ અને સત્ત્વો સાથે સયમથી વર્તવુ આમા લેશ પણ પ્રમાદ ન કરવો

થાવચ્ચાપુત્ર વગેરે યુવાનો અર્હતના આદેશ પ્રમાણે હમેશા સયમથી વર્તવા લાગ્યા થાવચ્ચાપુત્રે અર્હતના સ્થવિરો પાસે સામાયિક વગેરે ચૌદે પૂર્વોનુ અધ્યયન કર્યું તથા ઇન્દ્રિયદમન અને તપની અવિશેષ સાધના કરી તેની સાથે અતેવાસી થયેલા બધા કુમારોને અરિષ્ટનેમિ અર્હતે તેના શિષ્ય તરીકે તેને સોપી દીધા પછી અર્હતની અનુમતિથી તે બધાને સાથે લઈને, લોકોને સયમાદિનો ઉપદેશ કરતો થાવચ્ચાપુત્ર ગામેગામ વિહરવા લાગ્યો

સેલગપુરમાં સેલક નામે રાજા હતો તેને પદ્માવતી રાણી અને મડુક નામે યુવરાજ હતો તેની રાજસભામાં અભય-કુમાર જેવા પથક વગેરે પાંચસો મત્રીઓ હતા

કાના લોકો તેનું પ્રવચન સાંભળવા ગયા પ્રવચન કરતા શુક પરિવ્રાજક આ પ્રમાણે બોલ્યો –

"હે સુદર્શન! અમારા ધર્મમાં શૌચશુદ્ધિની મુખ્યતા છે તે શુદ્ધિ બે પ્રકારની છે (૧) દ્રવ્યશુદ્ધિ અને (૨) ભાવશુદ્ધિ પાણી અને માટી વડે થતી શુદ્ધિ તે દ્રવ્યશુદ્ધિ અને દર્ભ તથા મંત્રો વડે થતી શુદ્ધિ તે ભાવશુદ્ધિ.

"કંઈપણ અશુચિ થતાજ તેને કુંવારી માટીથી લીંપવામાં આવે અને પછી શુદ્ધ પાણીથી ધોવામાં આવે તો તે અશુચિ શુચિ થઈ જાય છે એ પ્રમાણે પાણીના અભિષેકથી પવિત્ર થયેલા જીવો નિર્વિઘ્ને સ્વર્ગે જાય છે"

શુકનું આ શૌચમૂલક પ્રવચન સુદર્શનને ગમ્યું અને તેણે તે સ્વીકાર્યું ત્યારબાદ તે શેઠે તે બધા પરિવ્રાજકોનો ખાનપાન અને વસ્ત્રો વડે ઘણો સત્કાર કર્યો શુક પરિવ્રાજક પણ પછી પોતાના પરિવાર સાથે જનપદવિહારે વિહરવા લાગ્યો

તે અરસામાં જ પોતાના અંતેવાસીઓ સાથે ફરતા ફરતા અને સંયમપ્રધાન ધર્મની આરાધના કરતા થાવચ્ચાપુત્ર અનગાર તે નગરીમાં આવી પહોંચ્યા અને ત્યાંના નીલાશોક ઉદ્યાનમાં ઊતર્યા. શેઠ સુદર્શન અને અન્ય નગરજનો તેમનું ધર્મપ્રવચન સાંભળવા ગયા

પ્રવચન પૂરું થયા બાદ સુદર્શન શેઠે થાવચ્ચાપુત્રને નમસ્કાર કરીને આ પ્રમાણે પૂછયું –

"હે અનગાર! તમારા ધર્મમાં મુખ્ય તત્ત્વ શું છે?"

થાવચ્ચાપુત્રે કહ્યું –

હે સુદર્શન! અમારા ધર્મમાં વિનય (આચારશુદ્ધિ)

એકવાર, શિષ્યસમુદાય સાથે ફરતા ફરતા થાવચ્ચાપુત્ર અનગાર તે નગરના નૃતુમિત્રાગ ઉદ્યાનમા આવી પહોચ્યા તેમના આવ્યાની વાત સાભળી નગરજનો તેમજ રાજા વગેરે તેમનુ ધર્મપ્રવચન સાભળવા ગયા. ધમપ્રવચન પૂરુ થયા બાદ રાજાએ થાવચ્ચાપુત્ર અનગારને કહ્યું—

"હે દેવાનુપ્રિય! બીજા અનેક લોકોની જેમ વિષય-વિલાસાદિથી સવથા વિરક્ત થઈ પ્રવ્રજ્યા લેવાને હું શક્તિમાન નથી પરન્તુ શ્રમણોપાસકની મર્યાદામાં આવતો સયમ હું સ્વીકારવા ઇચ્છુ છુ

રાજાની સાથે તેના પાચસો મત્રીઓએ પણ થાવચ્ચાપુત્ર પાસે તેટલા મર્યાદિત સયમની પ્રતિજ્ઞા લીધી. ત્યારબાદ થાવચ્ચાપુત્ર ત્યાથી અન્યત્ર વિહરવા લાગ્યા

સૌગધિકા નગરીમા સુદર્શન નામે નગરશેઠ રહેતો હતો. એક વખત પોતાના પરિવાર સાથે અનેક ઠેકાણે ફરતો ફરતો તથા સાખ્યપ્રક્રિયાથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતો શુક નામે પરિવ્રાજક તે નગરમાં આવ્યો, અને પરિવ્રાજકોના ઉતારામા ઊતર્યો. તે શુક પરિવ્રાજક ઋગ્વેદ, યજુર્વેદ સામવેદ અને અથર્વવેદ તેમજ ષષ્ટિતત્ર અને સાખ્યના સિદ્ધાતમા નિપુણ હતો તે જ્યાં જ્યા જતો ત્યા શૌચમૂલક પાચ યમ અને પાચ નિયમવાળા, દશ પ્રકારના પરિવ્રાજક ધર્મનો ઉપદેશ કરતો દાનધર્મ, શૌચધર્મ અને તીર્થાભિષેકની પ્રરૂપણા કરતો ગેરવારગના વસ્ત્રો પહેરતો અને હાથમા ત્રિદડ, કુડિકા છત્રક કરોટિકા, અકુશ પવિત્રી અને કેસરી (પૂજણી) રાખતો

તેને આવેલો જાણીને સુદર્શન નગરશેઠ તથા સૌગધિ-

કાના લોકો તેનુ પ્રવચન સાભળવા ગયા પ્રવચન કરતાં શુક પરિવ્રાજક આ પ્રમાણે બોલ્યો -

"હે સુદર્શન! અમારા ધર્મમા શૌચશુદ્ધિની મુખ્યતા છે તે શુદ્ધિ બે પ્રકારની છે (૧) દ્રવ્યશુદ્ધિ અને (૨) ભાવ શુદ્ધિ પાણી અને માટી વડે થતી શુદ્ધિ તે દ્રવ્યશુદ્ધિ અને દર્ભ તથા મંત્રો વડે થતી શુદ્ધિ તે ભાવશુદ્ધિ

' કઇપણ અશુચિ થતાજ તેને તુવારી માટીથી લીપવામાં આવે અને પછી શુદ્ધ પાણીથી ધોવામા આવે તો તે અશુચિ શુચિ થઈ જાય છે એ પ્રમાણે પાણીના અભિષેકથી પવિત્ર થયેના જીવો નિર્વિઘ્ને સ્વર્ગે જાય છે

શુકનુ આ શૌચમૂલ- પ્રવચન સુદર્શનને ગમ્યુ અને તેણે તે સ્વીકાર્યું ત્યારબા તે શેઠે તે બધા પરિવ્રાજકોનો ખાનપાન અને વસ્ત્રો વડે ઘણો સત્કાર કર્યો શુક પરિવ્રાજક પણ પછી પોતાના પરિવાર સાથે જનપદવિહારે વિહરવા લાગ્યો

તે અરસામા જ પોતાના અતેવાસીઓ સાથે ફરતા ફરતા અને સંયમપ્રધાન ધર્મની આરાધના કરતા થાવચ્ચાપુત્ર અનગાર તે નગરીમા આવી પહોચ્યા અને ત્યાના નીલાશોક ઉદ્યાનમા ઊતર્યા શેઠ સુદર્શન અને અન્ય નગરજનો તેમનુ ધર્મપ્રવચન સાભળવા ગયા

પ્રવચન પૂરું થયા બાદ સુદર્શન શેઠે થાવચ્ચાપુત્રને નમસ્કાર કરીને આ પ્રમાણે પૂછ્યુ -

"હે અનગાર! તમારા ધર્મમા મુખ્ય તત્ત્વ શું છે?"

થાવચ્ચાપુત્રે કહ્યુ -

'હે સુદર્શન! અમારા ધર્મમા વિનય (આચારશુદ્ધિ)

મુખ્ય છે તેના અગારવિનય અને અનગારવિનય એમ બે પ્રકાર છે. પાંચ અણુવ્રત, સાત શિક્ષાવ્રત તથા ઉપાસકોની અગિયાર પ્રતિમાઓ એ અગારવિનય છે અને અહિંસા સત્ય અસ્તેય બ્રહ્મચર્ય, અપરિગ્રહ એ પાંચ મહાવ્રત અને રાત્રિભોજનવિરમણ, સર્વ દોષોની વિરતિ, દશ પ્રકારનું પ્રત્યાખ્યાન, તથા ભિક્ષુની બાર પ્રતિમાઓ એ અનગારવિનય છે. આ બન્ને પ્રકારના વિનયમૂલક ધર્મ દ્વારા આચારશુદ્ધિ કરીને પ્રાણી નિર્વાણ સુધી પહોંચી વિશુદ્ધ થાય છે.'

આવું કહ્યા બાદ થાવચ્ચાપુત્રે સુદર્શનને પૂછ્યું—'હે દેવાનુપ્રિય! તમારા ધર્મમાં શું મુખ્ય છે?'

સુદર્શને જવાબ આપ્યો—

"હે દેવાનુપ્રિય! અમારા ધર્મમાં શૌચ મુખ્ય છે." આમ કહીને તેણે શુક પરિવ્રાજકે કહેલો શૌચપ્રધાન ધર્મ કહી સંભળાવ્યો. તે સાંભળીને થાવચ્ચાપુત્ર બોલ્યા—

"હે સુદર્શન! કોઈ માણસ રુધિરથી ખરડાયેલા કપડાને રુધિરથી ધુએ તો તે સાફ થાય ખરું?"

સુદર્શને જવાબ આપ્યો 'ના તે સાફ ન થાય.'

થાવચ્ચાપુત્ર—"એજ પ્રમાણે હે સુદર્શન! હિંસા અસત્ય, અને ચોરી વગેરે દોષોથી યુક્ત મનુષ્યની શુદ્ધિ હિંસા, અસત્ય અને ચોરીની પ્રવૃત્તિથી થતી નથી. હે સુદર્શન! કોઈ માણસ રુધિરથી ખરડાયેલા કપડાને સાજીખારમાં બોળે અને બાફે તથા પછી શુદ્ધ પાણીથી ધુએ તો તે કપડું સાફ થાય ખરું?"

સુદર્શન—'હા તે કપડું શુદ્ધ થાય ખરું.'

થાવચ્ચાપુત્ર –' એજ પ્રમાણે, હે સુદર્શન ! હિંસા, અસત્ય અને ચૌર્ય વગેરે દોષોથી યુક્ત મનુષ્યની શુદ્ધિ અહિંસા, સત્ય અને અસ્તેય વગેરે ગુણોને આચરવાથી થાય છે "

આ સાંભળીને સુદર્શન ઘણો હર્ષિત થયો તેણે થાવચ્ચાપુત્રને નમસ્કાર કરીને કહ્યુ –

" હે ભગવાન ! હુ આપના ધર્મને સાંભળીને તેને વિગતથી જાણવાની ઇચ્છાવાળો થયો છુ તથા આપનો શ્રમણોપાસક થાઉ છુ "

સુદર્શન શ્રમણોપાસક થયાની વાત શુકની પાસે આવી તેથી તેણે વિચાર્યું કે હું તેની પાસે જઈ તેને શૌચમૂલક[૧૧] ધર્મની ફરીથી સમજ આપુ અને તેનો સ્વીકાર કરાવુ. તેથી તે સુદર્શનને ઘેર આવ્યો પરંતુ સુદર્શન તો મૌન જ રહ્યો શુકે સુદર્શનને કહ્યુ –

" હે સુદર્શન ! શૌચમૂલક ધર્મ ત્યજીને તે વિનયમૂલક ધર્મ કોની પાસે સ્વીકાર્યો ?

સુદર્શને આસન ઉપરથી ઉઠીને હાથ જોડીને શુક પરિવ્રાજકને આ પ્રમાણે કહ્યુ –

'હે દેવાનુપ્રિય ! અરિષ્ટનેમિ અર્હતના અંતેવાસી થાવચ્ચાપુત્ર અનગાર અહીં નીલાશોક ઉદ્યાનમા આવ્યા છે, તેમની પાસે મે વિનયમૂલક ધર્મને સ્વીકાર્યો છે "

શુકે સુદર્શનને કહ્યુ –

"હે સુદર્શન ! આપણે તારા ધર્માચાર્ય પાસે જઈએ અને તેને કેટલાક પ્રશ્નો પૂછીએ. જો તે એ પ્રશ્નોના બરાબર ઉત્તર આપશે તો તેનો હું આદર કરીશ, નહિ તો તેને એ પ્રશ્નોદ્વારાજ નિરુત્તર કરીશ.'

આવું નક્કી કરીને હજાર તાપસો અને સુદર્શન શેઠ સાથે શુક પરિવ્રાજક નીલાશોક ઉદ્યાનમા થાવચ્ચાપુત્ર પાસે ગયો અને તેમને નીચે પ્રમાણે પ્રશ્નો પૂછવા લાગ્યો –

'હે ભગવન્! તમને યાત્રા છે? તમને યાપનીય છે? તમને અવ્યાબાધપણું છે? તથા તમારે પ્રાસુકવિહાર છે?"

થાવચ્ચાપુત્ર બોલ્યા –

હે શુક! મને યાત્રા છે યાપનીય છે અવ્યાબાધ છે, અને પ્રાસુકવિહાર પણ છે'

શુક –" હે ભગવન્! યાત્રા એટલે શું?

થાવચ્ચાપુત્ર – 'હે શુક! જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્ર તપ અને સયમ વગેરે યોગોમા તત્પરતા તે યાત્રા '

શુક – 'હે ભગવન્! યાપનીય એટલે શું?

થાવચ્ચાપુત્ર – 'હે શુક! ઇદ્રિયયાપનીય અને નોઇદ્રિયયાપનીય એમ યાપનીયના બે પ્રકાર છે શ્રોત્ર, ચક્ષુ, ઘ્રાણ, જિહ્વા અને સ્પર્શ એ પાચે કોઈ પણ જાતના ઉપદ્રવ વિનાની ઇદ્રિયો મારા વશમા છે તે મારુ ઇદ્રિયયાપનીય છે તથા ક્રોધ, માન માયા અને લોભ એ ચાર કષાયોના મારા સંસ્કારો કેટલાક તો ક્ષીણ થઈ ગયા છે અને કેટલાક શમી ગયા છે તે મારુ નોઇદ્રિયયાપનીય છે

શુક – હે ભગવન્! અવ્યાબાધ એટલે શું?

થાવચ્ચાપુત્ર – 'હે શુક! વાત, પિત્ત કે કફ તથા તે ત્રણેના સન્નિપાત (મિશ્રણ)થી થતા વિવિધ રોગો મને ત્રાસ નથી આપતા એ મારું અવ્યાબાધ (પણ) છે '

શુક – 'હે ભગવન્! પ્રાસુકવિહાર એટલે શું?

થાવચ્ચાપુત્ર –"હે શુક ! બગીચાઓમા, ઉદ્યાનોમા, દેવળોમા, પરબોમા, અને સ્ત્રી પશુ તથા નપુંસકોથી રહિત વસ્તીઓમા હુ રહુ છુ એ મારો પ્રાસુકવિહાર છે '

શુક –"હે ભગવન્ ! સરિસવયા ભક્ષ્ય છે કે અભક્ષ્ય ?"

થાવચ્ચાપુત્ર –"હે શુક ! તે ભક્ષ્ય છે તેમજ અભક્ષ્ય પણ છે જ્યારે તેનો અર્થ સદશવય (સરખી ઉમરવાળા) થાય ત્યારે તે અભક્ષ્ય છે પરતુ જ્યારે તેનો અર્થ સર્ષપ (સરસવ) થાય ત્યારે જો નિર્દોષ રીતે પ્રાપ્ય હોય તો ભક્ષ્ય છે, નહિ તો અભક્ષ્ય છે

"એજ પ્રમાણે કુલત્થ વિષે સમજવુ જ્યારે તેનો અર્થ કુલસ્થ એટલે કે કુલવધૂ, કુલમાતા કે કુલપુત્રી થાય ત્યારે તે અભક્ષ્ય છે પરતુ જ્યારે તેનો અર્થ કળથી હોય ત્યારે જો તે નિર્દોષ રીતે પ્રાપ્ય હોય તો ભક્ષ્ય છે

"એજ પ્રમાણે માસનુ પણ સમજવુ જ્યારે તેનો અર્થ કાલમાસ એટલે કે શ્રાવણથી અષાડ સુધીના મહિના થાય અથવા તો સામાનુ માપ થાય ત્યારે તે અભક્ષ્ય છે પણ જ્યારે તેનો અર્થ માષ (અડદ) થાય ત્યારે જો તે નિર્દોષ રીતે પ્રાપ્ય હોય તો ભક્ષ્ય છે "

શુક –"તમે એક છો, બે છો, અનેક છો, અક્ષત છો, અવ્યય છો, અવસ્થિત છો કે અનેક ભૂત અને ભવિષ્યત્-રૂપ છો ?"

થાવચ્ચાપુત્ર –"દ્રવ્યની અપેક્ષાએ હું એક છુ તથા જ્ઞાન અને દર્શનની અપેક્ષાએ હુ બે છુ મારે અનેક અવયવો છે માટે હું અનેક છુ પ્રદેશની અપેક્ષાએ અક્ષત છુ, અવ્યય છુ અને અવસ્થિત છુ ઉપયોગની અપેક્ષાએ ભૂત, વર્તમાન,

અને ભવિષ્યનો જ્ઞાતા હોવાથી હું ભૂત, વર્તમાન અને ભવિષ્યતરૂપ પણ છુ"

આ સાભળીને શુક સતુષ્ટ થયો અને થાવચ્ચાપુત્રને નમસ્કાર કરીને બોલ્યો –

"હે ભગવન્! જ્ઞાનીએ કહેલો ધર્મ આપ મને સભળાવો એવી મારી વિનતિ છે'

ત્યારબાદ થાવચ્ચાપુત્રે તેને અહિંસા સત્ય, અને અસ્તેયાદિ સદાચારપ્રધાન ધર્મ કહી સભળાવ્યો તે પણ પોતાના પરિવાર સાથે તેમનો અતેવાસી થયો થાવચ્ચાપુત્રે તેના તે હજાર તાપસોને તેના શિષ્ય તરીકે સોપ્યા

શુક અનગાર સામાયિક વગેરે ચૌદ પૂર્વનો અભ્યાસ પૂરો કરી સયમપૂર્વક ગામેગામ વિહરવા લાગ્યા થાવચ્ચાપુત્ર પણ નીલાશોક ઉદ્યાનથી નીકળી પોતાના પરિવાર સાથે પુડરીક પર્વત ઉપર ગયા તથા ત્યા પોતાનુ શેષ જીવન પૂરુ કરી, સિદ્ધ બુદ્ધ અને મુક્ત થયા

શુક અનગાર ફરતા ફરતા સેલકપુર નગરના સુભૂમિભાગ ઉદ્યાનમા ... ઊતર્યા તેમના ... ન
સાભળીને રાજા ... નગરજનો ...
પ્રવચન ...ભળાવા ... સાભળ્યા
બોલ્યે...
... તેવાસી
કથા... ... મ...
રા ... તિ

તેમ

મેનક રાજાએ જઈને પોતાના પાચસો મત્રીઓ સમક્ષ પોતાનો સકલ્પ વ્યક્ત કર્યો તે મત્રીઓએ પણ રાજાની સાથે જ પ્રવ્રજ્યા લેવાની ઇચ્છા બતાવી પછી મડૂકનો રાજ્યાભિષેક કરી રાજા મેનક નીકળ્યો એટલે પોતાના કુટુબનો કારભાર પોતાના પુત્રને સોપીને તેના ૫૦૦ મત્રીઓ પણ ઘર છોડીને તેની સાથે નીકળ્યા

સેનક મુનિ સામાયિક વગેરે ૧૧ અગો ભણ્યા અને સયમપૂર્વક પોતાનુ જીવન વિતાવતા વિહરવા લાગ્યા શુક મુનિએ તેમને પથક વગેરે પાચસો શિષ્યોના ગુરુ નીમ્યા

ત્યારબાદ શુક મુનિ પોતાના પરિવાર સાથે મેનકપુરના સુભૂમિભાગ ઉદ્યાનમાથી નીકળી ગામેગામ ફરતા ફરતા પુંડરીક પર્વત ઉપર આવીને રહેવા લાગ્યા

સેનક મુનિ ઉગ્ર સયમનુ આચરણ કરતા અને વધ્યુઘટ્યુ, લૂખુસૂકુ, ઠડુ વિરસ તથા જેવુ મળે તેવુ ભોજન લેતા તે પણ તેમને ઘણીવાર તો વખતસર કે પેટપૂરતું પણ મળતુ ન હતુ આ પ્રમાણના આહારથી સેનક ઋષિનુ સુકુમાર શરીર પિત્તજ્વરની પીડાથી સુકાવા લાગ્યુ

ગામેગામ ફરતા ફરતા સેનક ઋષિ એક વખત મેલકપુર આવીને ત્યાના સુભૂમિભાગ ઉદ્યાનમા ઊતર્યા તેમને આવ્યા જાણીને નગરજનો તેમજ મડૂક રાજા તેમનુ પ્રવચન સાંભળવા ગયા

સેનક ઋષિનુ સુકાયેલુ નિસ્તેજ શરીર જોઈને મડૂક રાજાએ તેમને કહ્યુ-' હે ભગવન્! તમે મારી યાનશાલામા આવીને ઊતરો તો શ્રમણોને યોગ્ય ઔષધોદ્વારા કુશળ ચિકિત્સકો મારફત તમારી ચિકિત્સા કરાવુ "

સેનક ઋષિએ મદ્રૂકની વિનતિ મા ય કરી અને પોતાના પરિવાર સાથે તેની યાનશાળામાં જઈને રહ્યા રાજાએ મોકલેના વદ્યોએ તેમના રોગનુ નિદાન કરીને યોગ્ય ઔષધ અને પથ્યની વ્યવસ્થા કરી તેમા મદ્ય પણ આપવાનુ હતું

યોગ્ય ઔષધ,૧૧ પથ્ય, અને મદ્યપાનદ્વારા સેનકનો રોગ શમી ગયો, તથા તે શરીરે હષ્ટપુષ્ટ અને બલવાન બન્યો

રોગ શમ્યા પછી પણ સ્વાદમા લુબ્ધ થયેલો સેનક ઋષિ પૌષ્ટિક ખાનપાન અને મદ્યપાન તજવાને બદલે શ્રમણત્વથી ભ્રષ્ટ, પ્રમત્ત અને કુશીલ થઈને ત્યાંનિત્યાજ પડયો રહ્યો

તેની સાથેના ૫૦૦ શિષ્યોએ વિચાર્યું કે આ સેનક ઋષિ વિષયવિલાસો તજી શ્રમણ થયા પરતુ નિરોગી થયા છતા ખાનપાન અને મદ્યનુ સેવન કરતા રહી એક જગાએ પડી રહે છે પણ નિરોગી શ્રમણે એક જગાએ પડી રહેવુ એ ઉચિત નથી માટે આપણે બધા તો તેમની અનુમતિ લઈને અહીંથી વિહાર કરીએ અને તેમની સેવાને માટે આ પથક ઋષિને મૂકતા જઈએ

બીજા બધા શિષ્યોના ચાલ્યા ગયા બા પથક પોતાના ગુરુની ખૂબ ભક્તિથી સેવા કરવા લાગ્યો એક વાર ચોમાસાના અંતે કાર્તિકીને દિવસે સેનક ઋષિ સારી રીતે ખાઈને તથા ખૂબ મદ્ય પીને બપોર પછી સતા હતા. તે વખતે ધ્યાન અને દૈવસિક પ્રતિક્રમણ કરીને ચાતુર્માસિક પ્રતિક્રમણ કરતા પથકે પોતાના અવિનયની માફી માગતાં ગુરુના ચરણમા માથુ નમાવ્યુ પગને માથુ અડતા જ સેનક ગુસ્સે થયા અને બો યા –

"એ કોણ દુષ્ટ છે જે મને સૂતેલાને જગાડે છે?"

ગુરુના વાક્યથી ભય પામેલા પંથકે કહ્યું–"હે ભગવન્! એ તો હું આપનો પંથક છું. ચોમાસું વીતી ગયું છે તેથી આ ચોમાસામાં મારાથી કંઈ અવિનય થયો હોય તેની માફી માગવા મેં આપના ચરણમાં માથું મૂક્યું. તેથી આપની નિદ્રાનો ભંગ થયો, તો હે દેવાનુપ્રિય! આપ મારા અપરાધની માફી આપો."

પંથકનું વચન સાંભળતા જ સેલક સચેત થયો અને વિચારવા લાગ્યો કે જે વિષયવિકારોને છોડવા હું કટીબદ્ધ થયેલો તેમાં જ હું પાછો સપડાયો છું અને શિથિલ થઈને એક સ્થાને જ પડી રહ્યો છું. મારું તીવ્ર તપ કે સ્વાદેન્દ્રિયના જયની મારી ઉગ્ર સાધના ક્યાં ગયાં? અરેરે! આ શું થયું? આમ વિચારી સેલકે વાપરવા આણેલા સેજ સંથારો પીઠ અને ફલક તેમના માલિકને પાછાં સોંપી દીધાં. બીજે દિવસે જ એ સ્થાન છોડી પંથક સાથે વિહાર કરી જવાનો નિશ્ચય કર્યો. બહાર ગયેલા શિષ્યોએ સેલકનો આ સંકલ્પ જાણ્યો એટલે તેઓ પણ તેની સાથે રહેવા પાછા આવ્યા. તે બધાએ પુંડરીક પર્વત ઉપર જઈને પોતાનું શેષ જીવન વ્યતીત કર્યું.

એ પ્રમાણે હે જંબુ! જે નિર્ગ્રંથ અને નિગ્રંથીઓ સેલકની પેઠે કુશીલ થશે, શિથિલ થશે અને શ્રમણત્વથી ભ્રષ્ટ થશે તે બધા સર્વ પ્રકારે નિંદનીય અને તિરસ્કારને પાત્ર થઈને ચોરાશીના ફેરામાં જ ફર્યા કરશે. પરંતુ જેઓ તેની પેઠે પાછા ફરી સુશીલ થશે, તપ અને સંયમમાં ઉદ્યત થશે

અને સ્વીકારેના શ્રમણત્વની પૂરેપૂરી રક્ષા કરશે તેઓ એની પેઠે કલ્યાણનુ ભાજન થઈ નિર્વાણને પામશે

હે જબુ! આ પ્રમાણે શ્રમણભગવાન મહાવીરે આ પાંચમા અધ્યયનમા વર્ણવેલુ સેલકનું મનોગત મે તને ફરી સભળાવ્યુ એમ આર્ય સુધર્મા બોલ્યા

૭

રોહિણી

[રોહિણી ૧]

શ્રમણભગવાન મહાવીરે કહેલો નાયાધમ્મકહાના છઠ્ઠા અધ્યયનનો અર્થ જાણ્યો તો હવે તેના સાતમા અધ્યયનનો શો અર્થ કહ્યો છે તે જણાવો એમ આર્ય જબુએ પોતાના ગુરુ આર્ય સુધર્માને કહ્યુ

આર્ય સુધર્મા બોલ્યા –

“રાજગૃહ નગરમા ધન્ય નામે સમૃદ્ધ અને બુદ્ધિમાન સાર્થવાહ રહેતો હતો તેને ભદ્રા નામે ભાર્યા તથા ધનપાળ, ધનદેવ, ધનગોપ અને ધનરક્ષિત નામે ચાર પુત્રો હતા તે પુત્રોને અનુક્રમે ઉજ્ઝિકા, ભોગવતી રક્ષિકા અને રોહિણી નામે ચાર સ્ત્રીઓ હતી

ધન્ય સાર્થવાહને એકવાર વિચાર થયો કે મારા કુટુબના કામકાજમા હું વડેરો છુ, સૌને સલાહ આપુ છુ, બધા મને પૂછવા આવે છે અને બધા કાર્યોનો પ્રવર્તક પણ હું જ છુ પરતુ કદાચ હું ગામાતરે ગયો હોઉં, કામ કરવાને અસમર્થ થયા હોઉં, માંદો પડ્યો હોઉં, વિદેશ ગયો

"હે ગૌતમ! જેમ કોઈ પુરુષ એક મોગ મૂકા, કાણાવિનાના, આખા તુબાને દાભથી વીટે, તેના ઉપર માટીનો લેપ લગાવે પછી તેને તડકે સૂકવે તથા એવી જ રીતે ઉપરાઉપરી આઠ વાર કરે અને ત્યારબાદ તેને ઊંડા પાણીમા ફેકે તો હે ગૌતમ! માટીના આઠ લેપોથી ભારે થયેલુ તે તુંબડુ પાણીની સપાટીની નીચે ચાલ્યુ જાય છે, એજ પ્રમાણે હે ગૌતમ! જીવો હિંમા અસત્ય ચૌર્ય, પરિગ્રહ અબ્રહ્મચર્ય ક્રોધ માન, માયા, લોભ વગેરેના કુસસ્કારોને લીધે ભારે થાય છે તેવા જીવો મરણ પામીને અધોગતિએ જાય છે

હવે હે ગૌતમ! પાણીમા પડેલા તે તુંબડા ઉપરના લેપનો પહેલો થર કોહાઈને ઊખડી જાય છે ત્યારે તે નીચેથી જરાક ઉપર આવે છે એ રીતે જ્યારે તેની ઉપરના બધા જ થરો ઊખડી જાય છે ત્યારે તે પોતાના મૂળ સ્વભાવને એટલે કે હલકાપણાને પામીને સપાટી ઉપર આવી જાય છે એજ પ્રમાણે જીવો અહિંમા સત્ય, અસ્તેય, અપરિગ્રહ, બ્રહ્મચર્ય, ક્ષમા મૃદુતા, સરળતા અને નિર્લોભતા વગેરેના આચરણથી હિંસા વગેરેના કુસસ્કારોને ધીરેધીરે ઓછા કરે છે તે રીતે જ્યારે તે સસ્કારો છેક નિર્મૂળ થઈ જાય છે ત્યારે આત્મા પોતાના અસલ સ્વભાવમા આવી જાય છે અને અજરામરપણુ પામે છે

હે જબુ! શ્રમણભગવાન મહાવીરે આ પ્રમાણે આ છઠ્ઠા અધ્યયનમા આત્માની ઉન્નતિ થવાના અને અધોગતિ થવાના કારણો ઉદાહરણ સાથે બતાવ્યા છે જે હું તને કહું છુ" એમ આર્ય સુધર્મા બોલ્યા.

પોતાના પ્રિયમિત્રોને બોલાવીને કહ્યું કે વર્ષાઋતુની શરૂઆતમાં જ તમે એક નાના ક્યારામાં આમને વાવીને ફરતી વાડ કરી સભાળજો

પાકનો સમય થતાં જ એના પાચે છોડ ખુબ ફૂલ્યા ફાલ્યા અને તેમાથી નવઘડા ભરાય તેટલા ચોખા નીકળ્યા

બીજે વર્ષે પણ તેણે તે ચોખા પહેલાની માફક વવરાવ્યા અને તેમાથી અનેક કુડવ ચોખા નીપજ્યા એ રીતે તેણે લાગલાગટ પાચ વર્ષ સુધી તેમનુ વાવેતર કરાવ્યુ તેમાથી અનેક ગાડા ભરાય તેટલા ચોખા નીપજ્યા તે તેણે પોતાની પિયરિયાને ત્યાં કોઠારમાં ભરાવી રખાવ્યા

પાંચ વર્ષ પૂરા થયે ધન્ય સાર્થવાહે પોતાનુ કુટુંબ ફરીવાર એકઠું કર્યું અને સૌને વિપુલ અશન, પાન, ખાદિમ અને સ્વાદિમથી સંતુષ્ટ કર્યાં ત્યાર બાદ તેણે બધાની સમક્ષ પોતાની સૌથી મોટી પુત્રવધૂ ઉજ્ઝિકાને બોલાવી અને કહ્યુ –

"હે પુત્રી ! પાચ વર્ષ પૂર્વે આ કુટુબ સમક્ષ મે તને શાળના પાચ દાણા આપેલા તે તુ મને પાછા આપ "

સસરાનુ વચન સાંભળી ઉજ્ઝિકાએ કોઠારમાથી શાળના પાચ દાણા લાવીને આપ્યા

શેઠે તેને સોગદ દઈને પૂછ્યુ કે "આ દાણા મે આપેલા તે જ છે કે બીજા"? ઉજ્ઝિકા બોલી –"હે તાત ! તમારા કોઠારમાં ઘણી શાળ ભરી છે એમ માની મે તે પાચે દાણા ફેકી દીધેલા અને આ નવા દાણા લાવી છુ "

બીજી ભોગવતીએ તે પ્રમાણે પૂછતા જણાવ્યુ કે "હે તાત ! હું તમે આપેલા દાણા ખાઈ ગઈ હતી આ દાણા તો હું કોઠારમાથી નવા લાવી છુ "

હોઉ વિદેશમાં જઈને રહ્યો હોઉ અથવા મરી ગયો હોઉ તો મારા કુટુંબનો આધાર કોણ થાય તે હું જાણતો નથી માટે મારે તેની ખાત્રી કરી લેવી જોઈએ

આમ વિચાર કરી પોતાની ચારે પુત્રવધૂઓની પરીક્ષા કરવા માટે તેણે બીજે દિવસે વિપુલ અશન પાન ખાદિમ અને સ્વાદિમ તૈયાર કરાવીને પોતાનાં તેમજ તે પુત્રવધૂઓનાં સર્વ સગાંને જમવા તેડ્યાં. જમણ થઈ રહ્યા બાદ બધાની સમક્ષ તેણે પોતાની એક એક પુત્રવધૂને બોલાવી અને તે દરેકને શાળના પાચ પાચ દાણા આપીને કહ્યું કે "હે પુત્રીઓ! તમે આ દાણા સાચવજો તથા જ્યારે હું ફરી માગું ત્યારે મને પાછા આપજો

મોટી પુત્રવધૂ ઉજ્ઝિકાએ તે પાચ દાણા લીધા અને "સસરાજીના કોઠારમાં શાળના ઘણાય પાલાં ભરેલાં છે, એટલે જ્યારે તે દાણા પાછા માગશે ત્યારે તેમાથી પાંચ દાણા લઈને આપી દઈશ એમ વિચારીને કોઈ ન જાણે તેમ બહાર ફેંકી દીધા[2]

બીજી પુત્રવધૂ ભોગવતીએ એ દાણા લીધા અને 'સસરા મારી ત્યારે કોઠારમાથી અપાશે' એમ ધારી તે દાણા સાફ કરીને ખાઈ ગઈ[3]

ત્રીજી પુત્રવધૂ રક્ષિકાએ તે દાણા એક ચોખ્ખા કપડામાં બાધ્યા અને રત્નના કરંડિયામાં મૂકી ઓશિકા નીચે સાચવી રાખ્યા[4] તથા દિવસમાં ત્રણવાર તેમને સભાળવા લાગી

સૌથી નાની રોહિણીએ[5] તે દાણા લીધા આ પ્રમાણે પાચ પાચ દાણા આપવાનો મર્મ તે સમજી ગઈ તેણે

પોતાના પિયરિયાને બોલાવીને કહ્યું કે વર્ષાઋતુની શરૂઆતમાં જ તમે એક નાના ક્યારામાં આમને વાવીને ફરતી વાડ કરી સભાળજો

પાકનો સમય થતા જ એના પાકે છોડ ખૂબ ફૂલ્યા ફાલ્યા અને તેમાથી નવ ઘડા ભરાય તેટલા ચોખા નીકળ્યા

બીજે વર્ષે પણ તેણે તે ચોખા પહેલાની માફક વવરાવ્યા અને તેમાંથી અનેક ઘડા ચોખા નીપજ્યા એ રીતે તેણે લાગલાગટ પાચ વર્ષ સુધી તેમનુ વાવેતર કરાવ્યું તેમાથી અનેક ગાડા ભરાય તેટલા ચોખા નીપજ્યા તે તેણે પોતાના પિયરિયાને ત્યાં કોઠારમાં ભરાવી રખાવ્યા

પાચ વર્ષ પૂરા થયે ધન્ય સાથવાહે પોતાનુ કુટુંબ ફરીવાર એકઠું કર્યું અને સૌને વિપુલ અશન પાન, ખાદિમ અને સ્વાદિમથી સતુષ્ટ કર્યા ત્યાર બાદ તેણે બધાની સમક્ષ પોતાની સૌથી મોટી પુત્રવધૂ ઉજ્ઝિકાને બોલાવી અને કહ્યું –

"હે પુત્રી! પાચ વર્ષ પૂર્વે આ કુટુંબ સમક્ષ મે તને શાળના પાચ દાણા આપેલા તે તુ મને પાછા આપ"

સસરાનુ વચન સાંભળી ઉજ્ઝિકાએ કોઠારમાથી શાળના પાચ દાણા લાવીને આપ્યા

ત્યારે તેને સોગદ દઈને પૂછ્યુ કે "આ દાણા મે આપેલા તે જ છે કે બીજા'? ઉજ્ઝિકા બોલી –"હે તાત! તમારા કોઠારમા ઘણી શાળ ભરી છે એમ માની મે તે પાચે દાણા ફેંકી દીધેલા અને આ નવા દાણા લાવી છુ"

બીજી ભોગવતીએ તે પ્રમાણે પૂછતા જણાવ્યું કે 'હે તાત! હું તમે આપેલા દાણા ખાઈ ગઈ હતી આ દાણા તો હુ કોઠારમાથી નવા લાવી છુ"

ત્રીજી રક્ષિકાએ ઘરમાથી કરડિયો આણી તેમા મૂકેલી દાણાની પોટલી સસરાને આપતા કહ્યુ કે "હે તાત! આપે આપ્યા હતા તે જ આ દાણા છે'

છેલ્લી રોહિણીએ કહ્યુ–"હે તાત! એ દાણા એમ નહિ આવે આપ ગાડા મોકલાવો તો આણી શકાશે"

શેઠે હસીને પૂછ્યુ–"એ પાચ દાણા માટે તે ગાડાં જોઈએ?" ત્યારે તેણે તે પાચ દાણા પોતાને પિયર મોકલાવીને પાચ વર્ષ સુધી કરાવેલા વાવેતરની વાત કરી.

આ વાત સાભળી અતિ સતુષ્ટ થઈને શેઠે આખા કુટુબની સમક્ષ કહ્યુ કે 'આ રોહિણીને હુ ઘરનો બધો ભાર ભાર સોપુ છુ તથા આજથી તેને જ હુ કુટુબના બધાં કામ-કાજમા સલાહકાર નીમુ છુ આ રક્ષિકાને હુ ઘર અને કુટુબની બધી સપત્તિની રખેવાળી સોપુ છુ ભોગવતીને રસોડાની અધિષ્ઠાત્રી નીમુ છુ અને ઉજ્ઝિકાને ઘરની સફાઈની જવાબદારી સોપુ છુ"

હે જબુ! જે નિગ્રથ અને નિગ્રથીઓ પોતે સ્વીકારેલી અહિંસા સત્ય અસ્તેય બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહની પાચ પ્રતિજ્ઞાઓને ઉજ્ઝિકાની જેમ ફેકી દે છે તેઓ સઘના તિરસ્કારને પાત્ર છે અને તેઓ અધોગતિએ જાય છે એમ જાણવુ

હે જબુ! જે નિગ્રંથ અને નિગ્રથીઓ પોતે સ્વીકારેલી પાચે પ્રતિજ્ઞાઓને ભોગવતીની જેમ ગળી જાય છે એટલે કે તે પાચે પ્રતિજ્ઞાઓ ગ્રહણ કરી તેમનુ માત્ર આજીવિકાને માટે જ પાલન કરે છે અને તેથી મળતા આહારાદિ

માં જ આસક્ત રહે છે તે પણ મોગરાળથી વંચિત થઈ પરલોકમા દુ ખના ભાગી થાય છે

હે જબુ ! જે નિર્ગ્રંથ અને નિર્ગ્રંથીઓ રક્ષિકાની પેઠે પોતે સ્વીકારેલી પાચે પ્રતિજ્ઞાઓને કાળજીપૂર્વક પાળવે છે અને સભાળે છે તેઓ સઘમા પૂજનીય અને વન્દનીય થાય છે તથા પોતાના મનુષ્યજીવનને સાર્થક કરે છે

હે જબુ ! જે નિર્ગ્રંથ અને નિર્ગ્રંથીઓ પોતાની પાંચે પ્રતિજ્ઞાઓને રોહિણીની પેરે સારી રીતે પાળવે છે તેમજ ખીલવે છે તેઓ જ સૌથી ઉચ્ચ કોટીના ટોઈ અનન્ય નિર્વાણપદને પામે છે

આ પ્રમાણે હે જબુ ! શ્રમણભગવાન મહાવીરે આ સાતમા[૭] અધ્યયનમા શ્રમણોની જે ચાર કોટી બતાવી છે તે મે તને કહી" એમ આર્ય સુધર્મા બોલ્યા

૮

મલ્લિ

[મલ્લિ ૧]

શ્રમણભગવાન મહાવીરે કહેલા નાયાધમ્મકહાના સાતમા અધ્યયનનો અર્થ જાણ્યો તો હવે તેના આઠમા અધ્યયનનો શો અર્થ કહ્યો છે તે જણાવો એમ આર્ય જંબુએ પોતાના ગુરુ આર્ય સુધર્માને કહ્યું

આર્ય સુધર્મા બોલ્યા —

"વિદેહની રાજધાની મિથિલામાં કુંભ નામે રાજા હતો. તેને પ્રભાવતી રાણી તથા મલ્લિ નામની પુત્રી અને મલ્લદિન્ન નામે પુત્ર હતા. મલ્લિ રૂપ, લાવણ્ય અને યૌવનથી સર્વોત્કૃષ્ટ હોવા છતાં કુમારી હતી અને આજીવન કૌમારવ્રત પાળવાનો તેનો સંકલ્પ હતો તે અનુસાર રાજકુમારી હોવા છતાં તેની રહેણીકરણી અને ખાનપાન બ્રહ્મચર્યને અવિરોધી એવાં સાદાં હતાં.

એ સમયે કોશલમાં પડિબુદ્ધિ અંગમાં ચંદ્રચ્છાય કાશીમાં શંખ કુણાલમાં રુપિ કુરુમાં અદીનશત્રુ અને પંચાલમાં જિતશત્રુ નામે રાજાઓ રાજ્ય કરતા હતા

કોશલના રાજાએ પોતાના મંત્રી સુબુદ્ધિ પાસેથી,[3] અંગના રાજા ચંદ્રચ્છાયે ચંપાના વહાણવટીઓ પાસેથી,[4] કાશીના શંખરાજાએ સોનીઓ પાસેથી,[5] કુણાલના રૂપ્પિએ પોતાના વર્ષધર પાસેથી,[6] કુરુના અદીનશત્રુએ એક ચિતારાના ચિત્ર[7] ઉપરથી અને પંચાલના જિતશત્રુએ પોતાની રાજધાનીમાં આવેલી એક તાપસી પાસેથી[8] મલ્લિના અપૂર્વ લાલિત્યની કીર્તિ જાણી તે બધાએ તે રાજકુમારી તરફ આકર્ષિત થઈને તેનું માગું કરવા પોતપોતાના દૂતો કુંભ રાજા પાસે મોકલ્યા.

રાજા કુંભ પાસે આવીને તે દૂતોએ પોતપોતાના રાજાઓની માગણી કહી સંભળાવી. પરંતુ કુંભે તે બધાને નકારમાં જવાબ વાળ્યો.

આ માગાની વાત કુમારી મલ્લિ પાસે પણ પહોંચી. તેણે વિચાર્યું કે એ બધા રાજાઓ જરૂર ગુસ્સે થઈને તેના બાપ ઉપર ચડાઈ કરશે માટે તે બધાને શાંત કરી સંયમશીલ બનાવવા માટે તેણે એક યુક્તિ ગોઠવી.

પોતાના મહેલના એક સુંદર અને વિશાળ ઓરડાની મધ્યમાં તેણે પોતાની એક આબેહૂબ સુવર્ણમૂર્તિ મુકાવી. તે મૂર્તિ અંદરથી પોલી હતી અને તેના માથા ઉપર કમળવાળું એક ઢાંકણું હતું. એ મૂર્તિને જોતાં જ સાક્ષાત્ મલ્લિ પોતે જ ન ઊભી હોય તેવો ભાસ થતો.

રાજકુમારી તે મૂર્તિના પેટમાં રોજ સુગંધી ખાદ્યો નાખ્યા કરતી. તેમ કરતાં કરતાં જ્યારે તે મૂર્તિ પૂરેપૂરી ભરાઈ ગઈ ત્યારે તેણે પેલું કમળવાળું ઢાંકણું તેના ઉપર મજબૂત રીતે બેસાડી દીધું.

આ તરફ પેલા રાજાઓએ દૂતોએ આપેલા જવાબ સાંભળીને ખૂબ ગુસ્સે થઈ કુંભ ઉપર ચઢાઈ કરવાનો વિચાર કર્યો એ જાણીને કુંભે પણ યુદ્ધની તૈયારી કરવા માંડી થોડા દિવસમાં બ ને પક્ષ વચ્ચે એક ભયંકર યુદ્ધ થયુ. પણ કુંભ એકલો હોવાથી તેમાં ફાવી શક્યો નહિ. છતાં હતાશ થયા વિના તેણે તે યુદ્ધ ચાલુ રાખ્યુ અને તે દરમ્યાન થોડી સખ્યામાં આવેલા તે પ્રબળ શત્રુઓ ઉપર વિજય કેમ કરીને મેળવવો તેની ઉગ્ર સાથે ચિંતા કરવા લાગ્યો

આણી બાજુ મનુષ્યોનો સહાર કરનારુ તે ભયંકર યુદ્ધ જોઈને મલ્લિએ પોતાના પિતાને વિનતિ કરી કે મારે ખાતર આવી ખૂનખાર લડાઈ લડાવવાની જરૂર નથી તમે તે બધા રાજાઓને એકવાર મારી પાસે આવવા દો તો હું જરૂર તેમને સમજાવીને શાંત પાડીશ

રાજા કુંભે "રાજકુમારી મલ્લિ તમને બધાને મળવા ઇચ્છે છે" એવો સદેશો દૂત મારફતે તે રાજાઓને પહોંચાડ્યો રાજાઓએ આથી સતુષ્ટ થઈને પોતાનુ સૈન્ય રણક્ષેત્રમાંથી પાછુ ખેંચી લીધુ

હવે જે ઓરડામાં મલ્લિની સુવર્ણમૂર્તિ ગોઠવેલી હતી તે ઓરડામાં જ તે બધાને લઈ જવામાં આવ્યા રાજાઓ તે મૂર્તિને જ મલ્લિ સમજી તેના રૂપમાં વળી વધારે લુબ્ધ થયા ત્યારબાદ વસ્ત્રાભૂષણોથી સજ્જ થઈને રાજકુમારી મલ્લિએ તે ઓરડામાં પ્રવેશ કર્યો ત્યારે જ રાજાઓને ભાન આવ્યુ કે આ મલ્લિ નથી પણ મૂર્તિ જ છે ત્યા આવીને પોતાનુ આસન લેતા રાજકુમારીએ મૂર્તિ ઉપરનુ ઢાંકણુ ખોલી નાખ્યુ

ઢાંકણુ દૂર થતા જ અંદરથી નીકળતી તીવ્ર દુર્ગંધથી

આખો ઓરડો એટલે ભરાઈ ગયો અને રાજાઓએ અકળાઈને પોતાને નાકે પોતાના ખેસ ઢાંક્યા. તેમને તેમ કરતા જોઈને મલ્લિ નમ્રભાવે બોલી –

"હે રાજાઓ! તમે તમારા ખેસ તમારે નાકે કેમ ઢાંક્યા? જે મૂર્તિનું સૌંદર્ય દેખી તમે મુગ્ધ થયા હતા તે જ મૂર્તિમાંથી આ દુર્ગંધ નીકળે છે.

"મારું સુંદર દેખાતું શરીર પણ તે જ પ્રમાણે લોહી, રુધિર, થૂંક, મૂત્ર અને વિષ્ટા એમ અનેક પ્રકારની ઘણા ઉપજાવે તેવી વસ્તુઓથી ભરેલું છે. તેમાં જતી મારી સારી સુગંધીવાળી કે સ્વાદિષ્ટ વસ્તુઓ પણ દુર્ગંધરૂપ વિષ્ટા બનીને બહાર નીકળે છે. તો પછી આવી દુર્ગંધથી ભરેલા અને વિષ્ટાના ભંડારરૂપ આ શરીરના બાહ્ય સૌંદર્ય ઉપર કયો વિવેકી પુરુષ મુગ્ધ થાય?"

મલ્લિની આ માર્મિક વાણી સાંભળીને તે રાજાઓ શરમાઈ ગયા અને પોતાનું અંતર ખોલી અધોગતિના માર્ગમાંથી બચાવનાર મલ્લિને કહેવા લાગ્યા –"હે દેવાનુપ્રિયે! તું જે કહે છે તે તદ્દન ખરું છે. અમે અમારી ભૂલને કારણે અત્યંત પસ્તાઈએ છીએ."

ત્યારબાદ મલ્લિએ તેમને ફરીથી કહ્યું –"હે રાજાઓ! મનુષ્યના કામસુખો આવા દુર્ગંધયુક્ત શરીર ઉપર જ અવલંબેલા છે. વળી તેનું બાહ્ય સૌંદર્ય પણ સ્થાયી નથી. જ્યારે તે શરીર જરાથી અભિભૂત થાય છે ત્યારે તેની કાંતિ વિવર્ણ થઈ જાય છે, ચામડી નિસ્તેજ થઈ લબડી જાય છે, આંખો ઊંડી જતી રહે છે, દાંતુ પડી જાય છે, મુખમાંથી લાળ ટપકે છે અને આખું શરીર હાલતાં ચાલતાં થરથર કંપે છે. તો હે દેવાનુ-

પ્રિયો ! એ પ્રકારના શરીરથી નીપજતા કામસુખોમા કોણ આસક્તિ રાખે અને તેમાં મોહ પામે ?

"હે રાજાઓ ! મને આ પ્રકારનાં કામસુખોમા જરાપણ આસક્તિ નથી મે એ સર્વ સુખો તજીને દીક્ષા લેવાનુ તથા આજીવન બ્રહ્મચારી રહી, સયમનુ પાલન કરી ચિત્તમાં રહેલી કામ ક્રોધ વગેરે અસદ્‌વૃત્તિઓને નિર્મૂળ કરવાનુ નક્કી કર્યું છે આ વિષે તમારો શો વિચાર છે તે મને કહો"

આ વાત સાભળી રાજાઓ અતિ નમભાવે બોલ્યા— 'હે મહાનુભાવ ! તારુ કહેવુ ખરુ છે અમે પણ તુ જેમ કરવા ધારે છે તેમ કામસુખો તજી પ્રવ્રજ્યા લેવા તૈયાર છીએ'

મલ્લિએ તેમના વિચારને અનુમોદન આપીને, તેમને એકવાર પોતાની રાજધાનીમા જઈ, પોતાના પુત્રોને રાજ્યભાર સોપી તેમની અનુમતિ લઈ, પાછા પોતાની પાસે આવવાનું કહ્યુ

આમ્નુ નક્કી કર્યાબાદ તે આ બધા રાજાઓને લઈને પોતાના પિતા પાસે આવી ત્યા તે રાજાઓએ પોતે આપેલા ત્રાસ બદલ કુભ રાજાની ક્ષમા માગી કુભે પણ તે બધાનો યથેષ્ટ સત્કાર કરી તેમને પોતપોતાની રાજધાનીઓ પ્રત્યે વિદાય કર્યા

તે રાજાઓના ગયા બાદ મલ્લિએ પ્રવ્રજ્યા લીધી તે રાજકુમારી હોવા છતાં ગામેગામ ફરવા લાગી તથા ભિક્ષા વડે મળતા લૂખાસૂખા અન્ન વડે પોતાનો નિર્વાહ કરવા લાગી તેનું આ જાતનુ સામર્થ્ય જોઈને બીજી અનેક સ્ત્રીઓ પણ તેની પાસે દીક્ષિત થઈને એ માર્ગે વળી

પેલા રાજાઓ પણ પોતપોતાની રાજધાનીઓમા જઈ,

પોતાના પુત્રોને રાજ્યકારભાર સોંપી, મલ્લિ પાસે આ યા અને પ્રવ્રજિત થયા

મલ્લિ તીર્થંકર થઈ અને મનુષ્યસમાજના ઉત્કર્ષ માટે વધારે ને વધારે પ્રયત્ન કરવા લાગી આ પ્રવૃત્તિમા પેલા છ રાજાઓ પણ તેના આજીવન સહચારી થયા

આ પ્રમાણે મધ્યદેશમાં[૯] વિહાર કરતી મલ્લિએ પોતાનુ અતિમ જીવન બિહારમા આવેલા સમેત[૧૦] પર્વત ઉપર વિતાવ્યુ અને અજરામરતાનો માગ માપ્યો

હે જબુ! શ્રમણભગવાન મહાવીરે સ્ત્રીજીવનનો પરાકાષ્ઠાએ પહોંચેલો વિભમ આ અધ્યયનમા વર્ણવેલો છે જે મે તને કહ્યો " એમ આર્ય સુધર્મા બોલ્યા

૯

માકંદી

[માયંદી]

શ્રમણભગવાન મહાવીરે કહેલા નાયાધમ્મકહાના આઠમા અધ્યયનનો અર્થ જાણ્યો. તો હવે તેના નવમા અધ્યયનનો શો અર્થ કહ્યો છે તે જણાવો એમ આર્ય જંબુએ પોતાના ગુરુ આર્ય સુધર્માને કહ્યું.

આર્ય સુધર્મા બોલ્યા–

ચંપા નગરીમાં કોણિક નામે રાજા હતો. ત્યાં માકંદી નામે એક મોટો સાર્થવાહ રહેતો હતો. તેને ભદ્રા નામની પત્ની અને જિનપાલિત તથા જિનરક્ષિત નામે બે પુત્ર હતા. તે બંને ભાઈઓ ચતુર વેપારી તેમજ સાહસિક વહાણવટી હતા. અત્યાર અગાઉ તેઓ અનેક જાતના કરિયાણાથી ભરેલા મોટા મોટા વહાણો લઈને અગિયાર વાર લવણસમુદ્રની સફરે ગયા હતા તથા અપાર સંપત્તિ કમાઈ લાવ્યા હતા.

એકવાર તે બંને ભાઈઓએ ફરીથી દરિયાઈ સફરે જવાનો વિચાર કર્યો અને તે માટે પોતાના માતપિતાની સંમતિ માગી.

માતપિતાએ કહ્યું –

'હે પુત્રો ! હવે તો તમે આ એકઠા થયેલા અખૂટ ધનનો ઉપભોગ કરો તોયે ઘણું છે હવે વધારે દરિયાઈ મુસાફરીનું સાહસ ખેડવું રહેવા દો તમે અનેક વાર ત્યાંથી સફળતા સાથે ક્ષેમકુશળ પાછા ફર્યા છો એ ઓછું નથી ''

પરંતુ તે બંને ભાઈઓને તો દરિયાઈ સફરની ધૂન બરાબર લાગી હતી એટલે ગમે તેમ કરીને પણ માતપિતાની સંમતિ મેળવી લઈ તેઓ વહાણો સાથે સમુદ્રની સફરે ચડ્યા

તેઓએ દરિયામાં થોડોક માર્ગ કાપ્યો એટલામાં તો આકાશમાં એકાએક અકાળે વાદળાં ચડી આવ્યાં મેઘ ગાજવા લાગ્યો અને પવન પ્રચંડ વેગથી ફૂંકાવા લાગ્યો થોડીવારમાં તો વહાણો ઊછળવા તથા આમતેમ અથડાવા લાગ્યાં તેમનાં પાટિયાં તૂટવા લાગ્યાં અને સઢ ફાટવા માંડ્યા થોડી વારમાં તો નાવિક કર્ણધારો, અને વ્યાપારીઓ ગભરાયા, તથા બધે હાહાકાર થઈ રહ્યો, કૂવા તૂટી ગયા, ધજાઓ નષ્ટ થઈ ગઈ, વળીઓના ચૂરેચૂરા થઈ ગયા અને તે સર્વ વહાણો કોઈ પર્વત સાથે અથડાઈ જોતજોતામાં સમુદ્રમાં ગરક થઈ ગયાં સાથે ઘણાં કરિયાણાં અને માણસો પણ અલોપ થયાં

ભાગ્યયોગે તે બે ભાઈઓને એક મોટું પાટિયું હાથ આવી ગયું તેને આધારે તરતા તરતા તે બંને ભાઈઓ એક અદ્ભુત દ્વીપ પાસે આવી પહોંચ્યા તેનું નામ રત્નદ્વીપ હતું તે ઘણો સુંદર, દર્શનીય, પ્રાસાદિક અને અનેક વૃક્ષોથી સુશોભિત હતો ત્યાં રત્નદ્વીપદેવતા નામે એક ભયંકર અને

દુષ્ટ દેવી પોતાના એક ભવ્ય મહેલમાં રહેતી હતી તે મહેલની ચારે બાજુ મોગ મોટા વાખડે હતા

પેના બે ભાઈઓએ બેગને કાંઠે આવી ખૂબ વિસામો લીધો ત્યારબાદ આસપાસ ફરીને ફળો વીણી ખાધાં શરદી દૂર કરવા નારિયેળ વીણીને તેમનું તેલ શરીરે મસળ્યુ તથા પુષ્કરણીમા નાહીને એક પૃથ્વીશિલાપટ્ટ ઉપર નિરાંતે બેઠા

ચપા નગરી માતપિતાની સમ્મતિ, સમુદ્રની સફર પ્રચડ પવનનો ઉત્પાત વહાણોનુ ભાગવુ ખાટિયાનુ મળવુ અને આ દ્વીપને કાંઠે ઊતરવુ એ બધુ જાણે સ્વપ્નુ આવ્યુ હોય એમ તેમને ભાસવા લાગ્યુ

થોડીવારમા તો તે બે ભાઈઓના આવ્યાની વાત જાણીને તે દેવી તેમની પાસે આવી પહોંચી અને કહેવા લાગી –"હે માકદીના પુત્રો ! તમને જો જીવિત વહાલુ હોય તો મારા મહેલમા આવીને મારી સાથે વિવિધ કામસુખો ભોગવતા રહો નહિ તો આ તીક્ષ્ણ તરવારથી તમારાં ડોકાં ઉડાવી દઈશ '

તે દેવીના ક્રોધયુક્ત આ વચનો સાભળીને તે બને ભાઈઓ અત્યત ભય પામ્યા અને તેની ઇચ્છા અનુસાર તેના મહેલમા રહી તેની સાથે કામક્રીડા કરવા લાગ્યા. તે દેવી પણ તેમને તે દ્વીપમાં થતા અમૃત જેવા મીઠાં ફળો આણી આપવા લાગી તથા તેમની સાથે તેમની પત્નીની જેમ રહેવા લાગી

એક દિવસ લવણસમુદ્રના સુસ્થિત નામના રખવાળે શક્રના વચનથી તે દેવીને આવીને કહ્યુ કે તારે આ લવણસમુદ્રમાં જે કાંઈ ઘાસ, પાંદડ, લાકડુ, કચરો કે બીજુ અશુચિ એવુ

પડ્યુ હોય તે બધુ એકવીસ વાર આંટાફેરા કરીને સાફ કરવાનુ છે

તે પ્રમાણે લવણસમુદ્ર સાફ કરવાના કામે જતી તે દેવીએ તે બંને ભાઈઓને કહ્યુ કે "હે દેવાનુપ્રિયો ! તમે અહી જ રહેજો અને કયાય આ-પા જશો નહિ મારા વિયોગથી અકળાઈને કદાચ કયાક બહાર ફરવા જવાનો વિચાર કરો તો દક્ષિણ દિશા સિવાય બીજી બધી દિશાઓના વનખડોમાં જજો. પૂર્વના વનખડોમા હમેશા વર્ષા અને શરદ ઋતુના દેખાવો રહે છે તથા તેમા કેટલાય લતામડપો, પુષ્કરણીઓ વગેરે છે તે સર્વ દેખાશે તમે યથેચ્છ ફરજો તથા મઝા કરજો.

"જ્યારે ત્યાં ફરીને કટાળો ત્યારે ઉત્તરના વનખડોમાં જજો. ત્યાં હમેશ શિશિર અને હેમન્ત ઋતુના દેખાવો રહે છે

"ત્યાથી પણ જ્યારે કટાળો ત્યારે પશ્ચિમ દિશામાં જજો. ત્યાં હમેશ વસત અને ગ્રીષ્મ ઋતુના દેખાવો રહે છે તે વનખડોમા ઘણાવાળા અનેક આંબાઓ છે તથા અશોક વગેરે ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારના વૃક્ષોથી તે અત્યત સુશોભિત છે

"જ્યારે ત્યાથી પણ કટાળો ત્યારે પાછા મહેલમા જ આવજો પણ દક્ષિણ દિશામા ભૂલેચૂકે પણ ન જતા કારણ કે ત્યા જેની દૃષ્ટિમાત્રથી પણ મૃત્યુ થાય એવો ઉગ્ર વિષ વાળો એક ભયકર દૃષ્ટિવિષ સર્પ રહે છે "

દેવીના ગયા પછી તે બંને ભાઈઓ તે તે વનખડોમા વારાફરતી આનદથી ફરવા લાગ્યા પરતુ તે દેવીએ મોટો ભય દર્શાવીને દક્ષિણ દિશા તરફ જવાની મના કરેલી હોવાથી જ

નતા યો પણ જ્યારે તે જરા પણ ડગ્યા નહિ ત્યારે તેણે શૃંગારયુક્ત હાવભાવથી તેમને લોભાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો તેને લાગ્યું કે જિનરક્ષિત કંઈક ઢીલો છે એટલે તેને ઉદ્દેશીને તે મધુર સ્વરે બોલવા લાગી –

હે પ્રિય! હે વલ્લભ! હે કંથ! આ જિનપાલિતને તો હું નહોતી ગમતી, પણ તને તો હું અત્યંત પ્રિય હતી તો પછી તું શા માટે મને વિનાકારણ એકલી મૂકીને ચાલ્યો જાય છે? તારા વિના આ ખારા સમુદ્રમાં મારા દિવસો શી રીતે જશે? હે નાથ! જો તું મારા ઉપર દયા નહિ કરે તો હું જરૂર અહીં પ્રાણત્યાગ કરીશ તેના આવા પ્રેમ તથા અનુનયયુક્ત મધુર વચનોથી જિનરક્ષિત ગળી ગયો અને તેની સામે જોવા લાગ્યો. આમ થતાં જ પેલા યક્ષે તેને પોતાની પીઠ ઉપરથી જોરથી સમુદ્રમાં ફેંક્યો અને પેલી દેવીએ તેને પોતાની તરવાર ઉપર જ અદ્ધર ઝીલી લઈ તત્કાળ મારી નાખ્યો

ત્યારબાદ તે જિનપાલિતને લોભાવવા પ્રયત્ન કરવા લાગી પરંતુ જ્યારે ઘણું કરગરવા છતાં રડવા છતાં કે હાવભાવ બતાવ્યા છતાં તે જરા પણ ડગ્યો નહિ ત્યારે થાકીને તે પોતાના ભવન તરફ પાછી ચાલી ગઈ

ચંપા નગરી પહોંચતા જ પેલા યક્ષે જિનપાલિતને તેની પાસેના એક બગીચામાં ઉતારી મૂક્યા

તેણે પોતાને ઘેર જઈ પોતાના માતપિતાને રડતાં રડતાં પોતાના વીતકની અને જિનરક્ષિતના મૃત્યુની બધી હકીકત કહી સંભળાવી ત્યારબાદ સમય જતાં શોક વિસારે પડતાં બધાં સુખથી રહેવા લાગ્યા.

એક વખત ચંપા નગરીના પૂર્ણભદ્ર ઉદ્યાનમાં ભગવાન મહાવીર પધાર્યા જિનપાલિતે તેમનું ધર્મપ્રવચન સાંભળ્યું અને પોતાના જીવનની શુદ્ધિ માટે તે માતપિતાની સંમતિ લઈને તેમનો અંતેવાસી થઈ સંયમપૂર્વક રહેવા લાગ્યો

હે જંબુ! જિનરક્ષિત જે પ્રમાણે દેવીના હાવભાવથી મોહિત થઈ, શૈલક યક્ષની પીઠ ઉપરથી ગબડી પડીને હજારો જળચર પ્રાણીઓથી વ્યાપ્ત એવા સાગરમાં મરણ પામ્યો તે પ્રમાણે જે શ્રમણો અને શ્રમણીઓ અવિરતિથી મોહ પામીને ચારિત્ર્યથી ભ્રષ્ટ થશે તે દુખથી વ્યાપ્ત અને ભયંકર સ્વભાવવાળા અપાર સંસારસાગરમાં પડીને ભ્રમણ કર્યા કરશે.

તેમજ હે જંબુ! જેમ જિનપાલિત દેવીથી ક્ષોભ ન પામતા પોતાના સ્થાને જઈ જીવિત અને સુખ પામ્યો તે પ્રમાણે જે શ્રમણો અને શ્રમણીઓ સર્વ પ્રકારના માનુષિક કામભોગોને એક વાર મૂક્યા પછી ફરી ઇચ્છતા નથી તે આ ભયંકર સંસારસમુદ્રને ઓળંગી સિદ્ધિપદને પામે છે

હે જંબુ! શ્રમણભગવાન મહાવીરે નવમા અધ્યયનનો આ પ્રમાણે અર્થ કહ્યો છે જે તને હું કહું છું' એમ આર્ય સુધર્મા બોલ્યા

૧૦

ચંદ્રમા

[ચંદિમા૧]

શ્રમણભગવાન મહાવીરે કહેલો નાયાધમ્મકહાના નવમા અધ્યયનનો અર્થ જાણ્યો તો હવે તેના દશમા અધ્યયનનો શો અર્થ કહ્યો છે તે જણાવો એમ આર્ય જંબુએ પોતાના ગુરુ આર્ય સુધર્માને કહ્યું

આર્ય સુધર્મા બોલ્યા –

'એકવાર રાજગૃહ નગરની બહારના ગુણશિલક ચૈત્યમાં શ્રમણભગવાન મહાવીર આવીને ઊતર્યા હતા

તેમના મોટા શિષ્ય ગૌતમે તે વખતે તેમને નીચે પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછ્યો –

"હે ભગવાન ! આત્માની શુદ્ધિનો વિકાસ કેવી રીતે થાય છે અને હ્રાસ કેવી રીતે થાય છે તે મને કહો '

શ્રમણભગવાન મહાવીર બોલ્યા –

' હે ગૌતમ ! વર્ણ શીતળતા સ્નિગ્ધતા, કાંતિ દીપ્તિ દ્યુતિ, છાયા પ્રભા, ઓજસ લેશ્યા અને મંડળની બાબતમાં કૃષ્ણપક્ષના પડવાનો ચંદ્ર પૂર્ણિમાના ચંદ્ર કરતાં હીન હોય છે

"તે જ પ્રમાણે કૃષ્ણપક્ષના પડવાના ચંદ્ર કરતાં બીજનો ચંદ્ર હીનતર હોય છે અને એ રીતે દરરોજ હીન થતો થતો અમાસની રાતે તે છેક નષ્ટ થઈ જાય છે

"એ જ પ્રમાણે હે આયુષ્મન્ શ્રમણ ! ક્ષમા, નિર્લોભતા, જિતેન્દ્રિયતા, સરળતા, મૃદુતા લઘુતા, સત્ય, તપ, ત્યાગ, અકિંચનતા અને બ્રહ્મચર્યના ગુણોથી રહિત થઈને આપણા નિર્ગ્રંથનિર્ગ્રંથીઓ પ્રતિદિન હીન હીનતર અને હીનતમ દશાને પામતા પામતા છેવટે અમાસના ચંદ્રની જેમ બિલકુલ નાશ પામે છે

"વળી હે ગૌતમ ! શુક્લપક્ષના પડવાનો ચંદ્ર વર્ણ, દ્યુતિ વગેરે ગુણોની બાબતમાં અમાવાસ્યાના ચંદ્ર કરતાં અધિક હોય છે તે જ પ્રમાણે શુક્લપક્ષમાં બીજનો ચંદ્ર પડવાના ચંદ્ર કરતાં અધિકતર હોય છે એ રીતે વધતાં વધતાં પૂર્ણિમાનો ચંદ્ર એ બધા ગુણોથી પરિપૂર્ણ હોય છે

"એ જ પ્રમાણે હે આયુષ્મન્ શ્રમણ ! ક્ષમા વગેરે ગુણોને વધારીને વધારે ખીલવનારા નિર્ગ્રંથ અને નિર્ગ્રંથીઓ છેવટે પૂર્ણિમાના ચંદ્રની પેઠે પરિપૂર્ણ થાય છે

હે જંબુ ! આ પ્રમાણે શ્રમણભગવાન મહાવીરે દશમા અધ્યયનનો અર્થ કહ્યો છે જે હું તને કહું છું" એમ આર્ય સુધર્મા બોલ્યા

•

૧૧

દાવદ્દવનાં ઝાડ

[દાવદ્દવ ૧]

શ્રમણભગવાન મહાવીરે કહેલો નાયાધમ્મકહાના દશમા અધ્યયનનો અર્થ જાણ્યો તો હવે તેના અગિયારમા અધ્યયનનો શો અર્થ કહ્યો છે તે જણાવો એમ આર્ય જંબુએ પોતાના ગુરુ આર્ય સુધર્માને કહ્યું.

આર્ય સુધર્મા બોલ્યા –

'એકવાર રાજગૃહ નગરની બહાર ગુણશિલક ચૈત્યમાં શ્રમણભગવાન મહાવીર આવીને ઊતર્યા.

તેમના મોટા શિષ્ય ગૌતમે તે વખતે તેમને નીચે પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછ્યો –

'હે ભગવન્! કેવા પ્રકારના જીવોને આરાધક કહેવા અને કેવા પ્રકારના જીવોને વિરાધક કહેવા તે મને કહો."

શ્રમણભગવાન મહાવીરે જવાબ આપ્યો –

'કોઈ સમુદ્રને કાંઠે ઘણાવાળા, પત્ર, પુષ્પ અને ફળોથી લચેલા તથા પુષ્કળ હરિયાળીવાળા સુશોભિત દાવદ્દવ નામનાં

વૃક્ષો હોય છે હવે જ્યારે કોઈ વાર દ્વીપના ઈષત્પુરોવાત, પશ્ચાત્વાત, મદવાત અને મહાવાત વાને છે ત્યારે તે વૃક્ષોમાના કેટલાક તો જેવા હોય છે તેવાજ સુશોભિત રહે છે, કેટલાક જીર્ણ થઈ જાય છે કેટલાક કરમાઈ જાય છે અને કેટલાક સૂકા ઠૂઠા જેવા થઈ જાય છે

"એજ પ્રમાણે જે નિર્ગ્રંથ અને નિગ્રથીઓ બીજા શ્રમણ અને શ્રમણીઓના કે શ્રાવક અને શ્રાવિકાઓના સસર્ગમા આવતા પોતાની સહનશીલતા ગુમાવતા નથી અને નિર્ભય રહીને સાવધાનપણે બધુ સહન કરી લે છે, પરંતુ અન્ય ધર્મવાળાઓના સમાગમમા આવતા જ ઊકળી જાય છે કે ક્ષમાને કોરે મૂકી કશુ સહન કરવાની દરકાર રાખતા નથી અને ધર્મને નિમિત્તે ક્રોધને વશ થાય છે તેઓને અંશથી વિરાધક કહ્યા છે

'જે નિર્ગ્રંથ અને નિગ્રથીઓ અન્ય તીર્થિકોના સસર્ગમા આવતા શાંત રહે છે પણ શ્રમણ અને શ્રમણીઓ તથા શ્રાવક અને શ્રાવિકાઓના સમાગમા આવતા જ ખળભળી ઊઠે છે, ક્રોધે ભરાય છે, યદ્વા તદ્વા બોલી નાખે છે અને સહનશીલતાને કોરે મૂકે છે તેઓને અંશથી આરાધક કહ્યા છે

'જે નિર્ગ્રંથ અને નિગ્રથીઓ કોઈના પણ સહવાસમાં આવતા પોતાનો સમભાવ ગુમાવી બેસે છે અને અવિવેકને વશ થઈ વિષમભાવમા પ્રવર્તે છે તેઓને સર્વાશે વિરાધક કહ્યા છે

"અને જે શ્રમણ અને શ્રમણીઓ ગમે તેના સહવાસમા આવતાં સમભાવે જ વર્તે છે, કદી ગુસ્સે થતા નથી કે આકૃતિમા ભાષામા કે વિચારમા ક્રોધનો અશ પણ આવવા દેતા નથી તેવા ક્ષમાશીલ શ્રમણ શ્રમણીઓને સર્વાશે આરાધક કહ્યા છે"

હે જબુ! જીવોની આરાધકતાનો પાયો તેમની સહન-

હીનતા ઉપર છે અને વિરાધકતાનું મૂળ તેમના ક્રોધી સ્વભાવમાં છે એ અર્થ શ્રમણભગવાન મહાવીરે આ અગિયારમા અધ્યયનમાં કહ્યો છે, જે હું તને કહું છુ " એમ આર્ય સુધર્મા બોલ્યા

સાર —

આ અધ્યયનમાં આરાધક અને વિરાધકનું સ્વરૂપ બતાવવામાં આવ્યું છે આરાધક એટલે ભગવાનની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલનાર અને વિરાધક એટલે તે પ્રમાણે નહિ ચાલનાર

જે મનુષ્ય પોતે માનેલા સ્વજનો સાથે કે અન્ય ધર્મવાળાઓ સાથે કોઈ પ્રકારની નાથ ક્ષમણમાં આવે છે તેને આમાં સ્પષ્ટ શબ્દમાં વિરાધક કહ્યો છે અને જે બધા સાથે સમભાવથી વર્તે છે તેને આરાધક કહ્યો છે અન્ય તીર્થિકો (અન્ય સંપ્રદાયવાળાઓ) સાથે અથડામણમાં આવવાનું નિમિત્ત માત્ર સાંપ્રદાયિક અસ્મિતા સિવાય બીજું કાંઈ હોઈ શકતું નથી ભગવાન જાણતા હતા કે આ એક જ ધરણીથી એક ધર્મને માનનારા પણ ભિન્ન ભિન્ન મત વાળા અને જુદા જુદા ધર્મને માનનારા એ બધા પોતપોતાને સાચા માનીને તે પ્રમાણે વર્તશે તો નહિ પણ લડશે જરૂર એવા લડનારાઓને તેમણે વિરાધક કહીને ખાસ વખોડ્યા છે આથી સ્પષ્ટ માનવું પડે છે કે જિનપ્રવચનમાં સ્વમત પરમતને અંગે જૈનોએ પરસ્પર ધર્મકલહ કર્યો એ ભગવાનની ચોખ્ખી વિરાધના છે તેમજ બીજા પ્રવચનોની સાથે તેમને મિથ્યા કહીને કલહ કર્યો એ પણ વિરાધના જ છે ભગવાનના કહ્યા પ્રમાણે જે પુરુષ સ્વ કે પરધર્મી સાથે સહિષ્ણુતાથી વર્તે છે તેજ આરાધક કહેવાય છે

૧૨

પાણી

[ઉદગ-ણાય ૧]

શ્રમણભગવાન મહાવીરે કહેલો નાયાધમ્મકહાના અગિયારમા અધ્યયનનો અર્થ જાણ્યો તો હવે તેના બારમા અધ્યયનનો શો અર્થ કહ્યો છે તે જણાવો એમ આર્ય જંબુએ પોતાના ગુરુ આર્ય સુધર્માને કહ્યું

આર્ય સુધર્મા બોલ્યા –

"ચંપા નગરીમા જિતશત્રુ નામે રાજા હતો તેને ધારિણી નામે સ્ત્રી અને અદીનશત્રુ નામે યુવરાજ પુત્ર હતો તેના રાજ્યની ધુરા સુબુદ્ધિ નામે શ્રમણોપાસક અમાત્યના હાથમા હતી

ચંપાની બહાર એક મોટી ખાઈ હતી તેનું પાણી મડેના મુડદા જેવુ ગંધાતું જોતું કે અડવું ન ગમે તેવુ ગંદુ અને અસંખ્ય કીડાઓથી ખદબદતુ હતુ

એ વાર જિતશત્રુ રાજા અનેક મોટા રાજાઓ ધનાઢ્યો અને સાર્થવાહો સાથે ભોજન લીધા પછી ભોજનની સામગ્રીનાં વખાણ કરતો તેઓને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો –

"હે દેવાનુપ્રિયો ! આપણે લીધેલા ભોજનનો રસ ઉત્તમોત્તમ હતો તેનો વર્ણ, ગંધ અને સ્પર્શ પણ એવો જ સુંદર હતો ભોજન દીપક, તર્પક અત્યંત આસ્વાદવાળુ તથા આપણા શરીરને ઇંદ્રિઓને હર્ષ વાળે એવુ આહ્લાદક હતું- અમાત્ય સુબુદ્ધિ સિવાય ત્યાં બેઠેલી મંડળીએ રાજાની હામાં હા મેળવી પણ સુબુદ્ધિએ કહ્યુ -" એમા શુ નવાઈ છે ? એ તો પુદ્ગલ-પરમાણુઓનો સ્વભાવ છે કેટલીક વાર સારા અને મધુર અવાજવાળા પરમાણુઓ કાનને ન ગમે તેવા કઠોર અવાજવાળા થઈ જાય છે અને કાનને ન ગમે તેવા અવાજ-વાળા પરમાણુઓ ઉત્તમ મધુર અવાજવાળા પણ બને છે

"જે અણુઓ આંખને અત્યંત પ્રસન્નતા આપનારા હોય છે તે કોઈ વાર જોવા પણ ન ગમે તેવા થઈ જાય છે અથવા તેથી ઊલટુ પરિણામ પણ આવે છે

સુગંધી અણુઓ કેટલીક વાર માથુ ફાટી જાય તેવા દુર્ગંધ-યુક્ત પણ થઈ જાય છે અને દુર્ગંધી અણુઓ માથાને તર કરે તેવી સુવાસ પણ આપવા લાગે છે

"જીભને સ્વાદિષ્ટ લાગનારા પરમાણુઓ કેટલીક વાર બે-સ્વાદ પણ બની જાય છે અને ચાખવા પણ ન ગમે તેવા અણુઓ અત્યંત મધુર પણ થઈ જાય છે

"જે અણુઓનો સ્પર્શ કરવાનુ આપણને વારંવાર મન થાય તે જ અણુઓ કેટલીક વાર અડકવા પણ ન ગમે તેવાં થઈ જાય છે જ્યારે કેટલીક વાર તેથી ઊલટુ પરિણામ પણ આવે છે

"એટલે કે અમુક ઘણુ સરસ છે અને અમુક ઘણુ જ ખરાબ છે એ કાંઈ નવાઈનો વિષય નથી

"કેટલીક વાર સરસ વસ્તુ સંયોગવશાત્ ખરાબ થઈ પણ જાય છે અને ખરાબ વસ્તુ સુધરી પણ જાય છે એ તો માત્ર પરમાણુઓના સ્વભાવ અને સંયોગની વિચિત્રતા છે"

સુબુદ્ધિની આ હકીકત જિતશત્રુને ગમી નહિ પણ તે આ વિષે વધુ ચર્ચા ન કરતા ચૂપ રહ્યો

એક વાર જિતશત્રુ રાજા ઘોડેસ્વાર થઈને મોટા પરિવાર સાથે નગર બહાર, તે ખાઈના અત્યંત ગંદા પાણી પાસે થઈને ફરવા નીકળ્યો ત્યા તે પાણીની અસહ્ય દુર્ગંધથી તેને નાક દાબવુ પડ્યુ થોડે આગળ જઈને રાજાએ બધા સમક્ષ એ પાણીની નિંદા શરૂ કરી તેણે કહ્યુ –

"એ ખાઈના પાણીનો રંગ ઘણો જ ખરાબ છે અને ગંધ તો સાપના સડેલા મડદા જેવો છે એટલા ઉપરથી જ તેના સ્વાદ અને સ્પર્શની પણ અટકળ કરી શકાય છે'

રાજાની આ વાત પણ અમાત્ય સિવાય બીજા બધાએ કબૂલ રાખી માત્ર અમાત્યે કહ્યુ –' હે સ્વામી! મને તો તમારી આ વાતમા કઈ નવાઈ લાગતી નથી મે પહેલાં કહ્યુ હતુ તે પ્રમાણે એ તો બધુ પરમાણુઓના સ્વભાવની વિચિત્રતામા જ રહેલુ છે'

જિતશત્રુએ સુબુદ્ધિને કહ્યુ –

'હે દેવાનુપ્રિય! તારો અભિપ્રાય બરાબર નથી અને તો તારુ કથન દુરાગ્રહ ભરેલુ જ લાગે છે જે સારી વસ્તુ છે તે સારી જ છે અને ખરાબ વસ્તુ છે તે ખરાબ જ છે તેમનો તે સ્વભાવ પલટાઈ જાય એવુ તે કઈ બનતુ હશે?"

રાજાના કથન ઉપરથી સુબુદ્ધિને લાગ્યુ કે વસ્તુમાત્ર પરિવર્તનશીલ છે એ વાત રાજા જાણતો નથી માટે મારે

કે "હે દેવાનુપ્રિયો! આપણે જે પાણી અત્યારે પીધું એ ઉત્તમોત્તમ છે શું એનો સ્વાદ! શું એનો રંગ! શી એની ગંધ! અને કેવી એની હિમ કરતાયે વધારે શીતલતા! હું તો તેને ઉદકરત્ન કહું છુ"

વખાણ કરતા કરતા રાજાએ પાણિયારીને પૂછ્યું કે "આ પાણી તેં કયાંથી મેળવ્યું?" પાણિયારી બોલી-"મહારાજ! એ પાણી સુબુદ્ધિને ત્યાંથી આવેલું છે" રાજાએ સુબુદ્ધિને બોલાવીને પૂછ્યું-"હે દેવાનુપ્રિય! તું આવું સરસ પાણી ક્યાંથી લાવ્યો?"

સુબુદ્ધિએ જવાબ આપ્યો-"મહારાજ! એ પાણી પેલી ગંધાતી ખાઈનું જ છે"

રાજાએ વિસ્મય સાથે પૂછ્યું કે 'શું આ પેલી ગંદી ખાઈનું પાણી છે?'

સુબુદ્ધિ બોલ્યો-"મહારાજ! એ તેનું જ પાણી છે જિનભગવાને કહ્યું છે કે વસ્તુમાત્ર પરિણમનશીલ છે જ્યારે તમે ભોજનના વખાણ કર્યા અને પાણીની નિંદા કરી ત્યારે મેં તમને જિનભગવાનનો સિદ્ધાંત સમજાવવા પ્રયત્ન કરેલો પણ તમારા મગજમાં તે વાત આવી નહિ. તેથી મેં ખાઈના ગંધાતા પાણી ઉપર પ્રયોગ કરીને તમને તે નજરે કરી બતાવ્યો'

આમ બધું છતા રાજાને સુબુદ્ધિ ઉપર વિશ્વાસ ન આવ્યો તેથી તેણે પોતાની દેખરેખ નીચે કોઈથી ફેરવી ન શકાય તેવા ખાસ અંગત માણસોદ્વારા એ પાણી મંગાવી સુબુદ્ધિના કહેવા પ્રમાણે એ પ્રયોગ ફરી કરી જોયો ત્યાર બાદ

સુબુદ્ધિએ રાજાની તે વાત સ્વીકારી અને એ બંને બાર વરસ સુધી ગૃહસ્થધર્મમા ગયા ત્યાર બાદ ચિત્તવૃત્તિનો પરિપાક થયે રાજાએ પોતે જ સુબુદ્ધિને બોલાવીને કહ્યુ કે ' હવે આપણે આ અદીનકુમારને ગાદી સોપી, તથા કુટુંબની સંમતિ મેળવી, અને સાથે જ પેલા સ્થવિરોના અતેવાસી થઈએ '

એ પ્રમાણે કુમારનો રાજ્યાભિષેક કર્યા બાદ તે બંનેએ પ્રવ્રજ્યા લીધી અને જીવનશુદ્ધિનો માર્ગ સ્વીકાર્યો અને જણાએ અગિયાર અંગોનુ અધ્યયન કર્યુ મનુષ્યમાત્રમા મૈત્રી ભાવ પ્રગટાવવા ઉગ્ર પ્રયત્ન કરી ચિત્તમા સમભાવ કેળવ્યો તથા શરીર અને ઇંદ્રિયોને પોતાના વશમા આણ્યા એ પ્રમાણે કેટલાય વર્ષો સુધી સયમ અને તપનુ આચરણ કરતા તે, છેવટે કાળ કરી સિદ્ધ બુદ્ધ અને મુક્ત થયા

આ પ્રમાણે હે જબુ! શ્રમણભગવાન મહાવીરે પોતાનુ મતવ્ય બીજાને બરાબર સમજાવવાની પદ્ધતિ આ અધ્યયનમા વર્ણવી બતાવી છે, જે હુ તને કહુ છુ " એમ આર્ય સુધર્મા બોલ્યા

ભગવાન બોલ્યા –"હે ગૌતમ! આ નગરમા પહેલા મોટી રિદ્ધિવાળો અને વ્યવહારકુશળ નંદ નામે એક મોટો મણિયાર રહેતો હતો તે વખતે એક વાર ફરતો ફરતો હુ આ નગરમા આવી ચડ્યો નદ મણિયારે મારુ પ્રવચન સાભળી મારી પાસે શ્રમણોપાસકનો ધર્મ સ્વીકાર્યો

પછી દિવસ જતા અસયમીઓના સહવાસને કારણે તે ધીરે ધીરે પોતાના સયમમા શિથિલ થવા લાગ્યો એક વાર જેઠ માસમા નિર્જળા અઠ્ઠમ (ત્રણ ઉપવાસ) સ્વીકારીને તે પોતાની પૌષધશાળામા ગયો હતો છેલ્લે દિવસે તેને અત્યત તૃષા અને સુધા લાગી પણ તે અસયત અને આસક્ત થયો હોવાથી ભૂખ અને તરસ વખતે સમભાવ ટકાવી રાખવાને બદલે અયત વ્યાકુળ થઈ ગયો

તે વખતે તેને વિચાર આવ્યો કે જેઓ લોકોને પીવા માટે નાહવા માટે વાવો, પુષ્કરણીઓ અને તળાવડીઓ ખણાવે છે તેઓને ખરેખર ધન્ય છે હુ જેમ અત્યારે તૃષાથી પીડાઉ છુ તેમ અનેક પ્રવાસીઓ આવા સખત તાપમાં તરસથી તરફડતા હશે. તેઓને માટે એ વાવો અને તળાવડીઓ આશીર્વાદ સમાન છે

આમ વિચાર કરતા તેણે નિશ્ચય કર્યો કે આવતી કાલે સવારે જ એક મોટુ ભેટણ લઈ હુ રાજા પાસે જઈને તેની સમતિ મેળવી એક મોટી પુષ્કરણી ખોદાવીશ

સવાર થતા જ તે પ્રમાણે તેણે રાજા પાસે જઈને તેને વિનતિ કરી –" હે મહારાજ! આપ અનુમતિ આપો તો નગરની બહાર, વૈભાર પર્વત પાસે, વાસ્તુશાસ્ત્રીઓ બતાવે તે

જગાએ હું એક મોટી પુષ્કરણી ખોદાવવાની ઇચ્છા રાખું છું"

રાજાએ તેમ કરવાની તેને ઘણી ખુશીથી રજા આપી

ત્યાર બાદ તેણે વૈભાર પર્વતની પાસે સમચોરસ, સરખા ભાગવાળી અનેક જાતના પુષ્પોથી સુગંધિત અને પુષ્પોની ગંધથી ઉડેલા ભમરા તથા સારસ વગેરે અનેક જળચર પક્ષીઓના અવાજોથી ગુંજાયમાન એવી મોટી પુષ્કરણી બંધાવી

તેની ચારે દિશામાં તેણે ઘટાદાર વૃક્ષોની ગાઢ છાયાવાળા અને સુગંધિત પુષ્પોવાળી લતાઓથી મહેકતા ચાર વનખંડો તૈયાર કરાવ્યા

ત્યાર બાદ પૂર્વના વનખંડમાં તેણે અનેક સ્તંભોથી સુશોભિત અને અત્યંત મનોહર એવી એક મોટી ચિત્રસભા બંધાવી તેમાં પ્રેક્ષકોને પ્રસન્ન કરે તેવા અનેક પ્રકારનાં લાકડાનાં રમકડાં, પુષ્પની બનાવટો, વિવિધ જાતના ચિત્રો માટીની અનેક પ્રકારની સજાવટો, જુદી જુદી જાતનાં ગૂંથણકામ, તથા વીંટીને ભરીને અને સમૂહ કરીને તૈયાર કરેલા દેખાવો વ્યવસ્થિત રીતે ગોઠવવામાં આવ્યા હતા

તે પ્રત્યેકની સમજ આપનારા નિપુણ કારીગરો તેમજ વિવિધ પ્રકારના ગાયનવાદન કરનારા ગાયકો તથા કુશળ નટોને ત્યાં પગાર આપીને રોકવામાં આવ્યા હતા ક્રમથી કંટાળીને નગર બહાર વિહાર કરવા આવનાર લોકો તે સભામાં નિરંતર બિછાવી રખાતાં આસનો ઉપર બેસીને પ્રસન્નતાપૂર્વક તે દેખાવો જોતા, સંગીત સાંભળતા અને નાટકોનો રસ લઈ પોતાનો શ્રમ દૂર કરતા.

દક્ષિણના વનખંડમા અનેક જળયંત્રોથી શોભિત, વિશાળ, ભવ્ય, ઊંચી, તથા મહનાઈથી સ્વચ્છ થઈ શકે તેવી એક પાકશાળા તૈયાર કરાવી હતી તેમાં ખાન, પાન ખાદિમ અને સ્વાદિમ એ ચારે પ્રકારની વિપુલ ભોજનસામગ્રી તૈયાર કરવા પાકશાસ્ત્રમાં પ્રવીણ રસોઇયાઓને રોક્યા હતા તે રસોઇયાઓ ત્યાં આવનારા શ્રમણો, બ્રાહ્મણો, અતિથિઓ, કૃપણ લોકો અને માગણોને તે ભોજનસામગ્રી છૂટે હાથે આપતા ત્યાં આવનાર કોઈ ભૂખ્યું ન જાય તેવી નંદ મણિયારની ખાસ આજ્ઞા હતી

પશ્ચિમના વનખંડમા ચારેકોરથી વિપુલ પ્રકાશ અને સ્વચ્છ હવા આવી શકે તેવું એક મોટું ઔષધાલય બંધાવ્યું હતું ત્યા અનેક વૈદ્યો, વૈદ્યપુત્રો રોગની પરીક્ષા કરનારા અનુભવીઓ અને તર્કથી રોગને સમજનારા ચતુર માણસોને રોકવામા આવ્યા હતા તેઓ ત્યા આવનાર સર્વ રોગીઓ, ગ્લાનો, દુર્બળો અને અનેક વ્યાધિથી પીડાયેલા લોકોની નિદાનપૂર્વક ચિકિત્સા કરતા હતા ચિકિત્સા ઉપરાત રોગીઓના ઉપચાર અને ખાનપાનની પણ ત્યા સભાળભરી વ્યવસ્થા હતી

ઉત્તરના વનખંડમા નંદ શેઠે એક મોટી આલંકારિક-સભા બનાવરાવી હતી ત્યા આવનાર લોકોને સ્વચ્છ કરનારા અનેક આલંકારિકપુરુષો (હજામો) રાખવામાં આવ્યા હતા કેટલાય શ્રમણો, અનાથો, ગ્લાનો રોગીઓ અને દુર્બળો તે સભાનો લાભ લઈ સ્વચ્છ થતા

રાજગૃહમા આવતા કે જતા અનેક મુસાફરો, ઘાસ-ફિયાઓ, કાવડિયાઓ અને મારીગરો, ધામ પા । અને

લાકડાના ભાગ લઈ જનારા અનેક અનાથ કે સનાથ લોકો તે નંદ પુષ્કરણીમાં નાહવા, પાણી પીવા અને પાણી લઈ જવા વારંવાર આવતા તથા કેટલાક તો ત્યાં આવીને માન જળક્રીડા કરતા

પુષ્કરણીકાંઠે ઊભા કરેલા કેળના મંડપોમાં, લતાકુંજોમાં અને પક્ષીઓના અવાજથી કલકલિત અનેક પ્રકારની પુષ્પોની પથારીઓમાં સાયંવિહારે નીકળેલા રાજગૃહવાસીઓ આરામ કરતા

એ પુષ્કરણીને લીધે આખા રાજગૃહમાં અને તેની ચારે બાજુ નંદ મણિયાર ખૂબ જ પ્રસિદ્ધ થયો જ્યાં જઈને સાંભળો ત્યાં લોકો તેના જ ગુણ ગાતા અને કહેતા - ધન્ય છે નંદ મણિયારને! સફળ છે એનો મનુષ્યજન્મ! અને ધન્ય છે તેના માતપિતાને!

આવી ચારે દિશામાં ફેલાયેલી પોતાની કીર્તિ સાંભળીને શ્રમણોપાસકની મર્યાદાથી ચ્યુત થયેલો તે નંદ મણિયાર અધિકાધિક પ્રમત્ત થયો અને પોતાનું નામ અમર થયું જાણી ખૂબ ફુલાતો સુખે સુખે રહેવા લાગ્યો

એમ કેટલાક દિવસો વહી ગયા બાદ એક વાર નંદ મણિયારનું શરીર સોળ મોટા રોગોથી એકીસાથે ઘેરાયું શ્વાસ ખાંસી જ્વર દાહ, શૂળ ભગંદર, હરસ અજીર્ણ, આંખનું શૂળ, માથાનું શૂળ અરુચિ આંખ અને કાનની વેદના ખરજ, જલોદર અને કોઢ એમ મોટા રોગોથી તે હેરાન હેરાન થઈ ગયો

તેણે રાજગૃહમાં ઘોષણા કરાવી કે જે કોઈ વૈદ્ય નંદ

મણિયારના એક પણ રોગને શમાવશે તેને મોમાગ્યુ નાણું આપવામા આવશે આ ઘોષણા તેણે ફરી ફરી બે ત્રણ વાર કરાવી તેને કારણે કેટલાય વદ્યો અને વૈદ્યપુત્રો, ચિકિત્સાને લગતા શસ્ત્રો, પાત્રો, શસ્ત્રોને તીક્ષ્ણ કરવાની પથ્થરીઓ, કરિયાતા વગેરેની સળીઓ ગોળીઓ અને અનેક પ્રકારના ઓસડવેસડ લઈને આવ્યા

તેઓએ આવીને નદ મણિયારનુ શરીર તપાસ્યુ, નિદાન વિષે અદર અદર પડપૂછ કરી કેટલાય વૈદ્યો, ખરડો ચીકણા પીણા વમન અને વિરેચનના ઉપચારો, નાસો, ડામો, અપસ્નાનો, (ચીકાશ દૂર કરવા માટેના સ્નાનો) અનુવાસના,[3] બસ્તીકર્મો, નિરૂહ[4] શિરાવેધો[5] તક્ષણો,[6] પ્રક્ષણો,[7] શિરોવેષ્ટનો,[8] તર્પણો[9] અને પુટપાક[10] વગેરે ઉપાયોની સૂચના કરી તથા ઔષધ તરીકે કેટલાય પ્રકારની છાલો વેલો, મૂળો, કદો પત્રો, પુષ્પો, ફૂલો, બીજો મળીઓ વગેરે ચીધી પણ તેઓના એક પણ ઉપચારથી નદના શરીરને જરાય શાતિ ન વળી

નદ મણિયાર આવા રોગોથી પીડાયેલો હતો છતા તેનું મન તો પોતાની પુષ્કરણીમા જ આસક્ત હતું આખર વખતે પણ તે તેમાથી મન પાછુ ફેરવી શક્યો નહિ.

પરિણામે તે પોતાની જ પુષ્કરણીમા એક દેડકા તરીકે જન્મ્યો ત્યા ચારે બાજુ ફરતો તે દેડકો મોટો થઈ પુષ્કરણીમા આમતેમ ખેલવા કૂદવા લાગ્યો

પુષ્કરણીએ આવેલા લોકો નદનુ નામ લઈ તેની ખૂબ પ્રશસા કરતા અને કહેતા - ' ધન્ય છે નદને ! ધન્ય છે

નની ઉતારનાને!"

એક વાર આ શબ્દો પેલા દેડકાને કાને પડયા તે સાંભળતા જ તેને યાદ આવ્યું કે આ શબ્દો તેણે પૂર્વે પણ ક્યાંક સાંભળ્યા છે વધારે વિચાર કરતા તેને પોતાના પૂર્વ જન્મનું બધું સ્મરણ થયું તે સમજ્યો કે શ્રમણભગવાન મહાવીર પાસે સ્વીકારેલી શ્રમણોપાસકની મર્યાદામાં શિથિલ થઈને તેની રખને આ પુષ્કરણીમાં આસક્ત રહેવાને કારણે જ હું આ દેડકાની દશાને પામ્યો છું

આ વાત સમજતા જ તે અત્યંત પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યો. તેણે પોતાની બુદ્ધિથી ફરી વાર શ્રમણોપાસકની મર્યાદા સ્વીકારી અને જીવન સુધી એ જ સમા પણ બની શકે તેટલો સયમ પાળવાનો સકલ્પ કર્યો

અત્યાર સુધી તે મરજીમા આવે ત્યાર પાણીમા ફરતા બીજાં નાના જીવોને મારી ખાતો અને રમત માટે પણ પાણીમા આમ તેમ ફરી અનેક જતુઓને ત્રાસ આપતો પરંતુ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે શ્રમણોપાસકની મર્યાદા સ્વીકાર્યા બાદ તેણે પોતાની તમામ હિંસક પ્રવૃત્તિ બંધ કરી

અને તે પણ એટલે સુધી કે બે બે દિવસના એકાંતરે ઉપવાસ કરવા છતા ખોરાકમા તે માત્ર પાણી જ લેતો અને તેમા પણ એક પણ જતુ ના આવે તેની પૂરેપૂરી સભાળ રાખતો.

એક વાર તેણે પુષ્કરણીમાં નાહવા આવેલા લોકો પાસેથી સાંભળ્યું કે 'ભગવાન મહાવીર ગુણશિલક ચૈત્યમા પધાર્યા છે' એ વાત સાંભળી તે મારા દર્શન કરવાને ઉત્સુક

થયો અને ધીરે ધીરે બહાર આવી પોતાની પ્લુત ગતિથી મારા ઉતારા તરફ આવવા નીકળ્યો

તે વખતે હે ગૌતમ! રાજા શ્રેણિક ભભામાર પણ પોતાના મોટા પરિવાર સાથે મને વાંદવા આવતો હતો એ દેડકો રસ્તામાજ તેની સવારીમા સપડાઈ ગયો અને એક ઘોડાના બચ્ચાના ડાબા પગ નીચે સખત દબાતા જ તેના આતરડા બહાર નીકળી ગયા હવે તેનાથી આગળ ચાલી શકાય તેમ રહ્યું નહિ એટલે તે ઠેકાણે જ " સર્વ વીતરાગ પુરુષોને તથા મારા ધર્માચાર્ય શ્રમણભગવાન મહાવીરને મારા નમસ્કાર હો " એમ પોતાની ભાષામા બોલ્યો

તે વખતે તેને સ્પષ્ટ સ્મૃતિ થઈ કે તેણે શ્રમણભગવાન મહાવીરની સમક્ષમા હિંસા અસત્ય વગેરે દોષોનો શ્રમણોપાસક ની મર્યાદામા આવે તેટલો જ ત્યાગ સ્વીકાર્યો હતો પણ હવે તેણે સંકલ્પ કર્યો કે " હુ તે દોષોનો શ્રમણોની મર્યાદામાં આવે એવો ત્યાગ સ્વીકારુ છુ અને હવે હુ વધારે જીવુ કે ન જીવુ તો પણ કોઈપણ પ્રકારના ખાજાનો તેમ જ આ દેહની મૂર્છાનો સંપૂર્ણ ત્યાગ કરુ છુ "

તે દેડકો એવો સંકલ્પ કરતો કરતો તે ઠેકાણે જ અવસાન પામ્યો અને ત્યાથી સમભાવ, સયમ અને અનાસક્તિથી વિશુદ્ધ થયેલી ચિત્તવૃત્તિને કારણે દર્દુર[૧૧]નામે તેજસ્વી તેમજ દિવ્ય શક્તિ અને પુરુષાર્થવાળો દેવ થયો '

એ પ્રમાણે હે જબુ! આસક્તિ અને અનાસક્તિનુ પરિણામ બતાવનારુ આ તેરમુ અધ્યયન ભગવાન મહાવીરે કહ્યું છે તે હુ તને કહુ છુ " એમ આર્ય સુધર્મા બોલ્યા

૧૪

અમાત્ય તેયલિ

[તેયલિ૧]

શ્રમણભગવાન મહાવીરે કહેલા નાયાધમ્મકહાના તેરમા અધ્યયનનો અર્થ જાણ્યો તો હવે તેના ચૌદમા અધ્યયનનો શો અર્થ કહ્યો છે તે જણાવો એમ આર્ય જંબુએ પોતાના ગુરુ આર્ય સુધર્માને કહ્યું

આર્ય સુધર્મા બોલ્યા –

તેયલિપુર નગરમાં કનકરથ નામે રાજા હતો. તેને પદ્માવતી નામે રાણી હતી તથા સામ, દામ, ભેદ અને દંડ એ ચારે પ્રકારની રાજનીતિમાં કુશળ એવો તેયલિપુત્ર નામે અમાત્ય હતો

તે નગરમાં મૂષિકારદારક નામે એક સોની રહેતો હતો. તેને ભદ્રા નામની સ્ત્રી અને રૂપ, યૌવન તથા લાવણ્યમાં ઉત્કૃષ્ટ એવી પોટ્ટિલા નામે પુત્રી હતી.

૧૪–અમાત્ય તેયલિ

એક વાર તે પોટ્ટિલા પોતાના આવાસની અગાશી ઉપર પોતાની સખીઓ સાથે સોનાના દડાથી રમતી હતી તે વખતે અશ્વારુઢ થઈ, મોટા પરિવાર સાથે અશ્વવાહનિકા માટે નીકળેલા તેયલિપુત્રે તેને દૂરથી જોઈ તેના રૂપ ઉપર મુગ્ધ થઈને તેણે તેની લગતી ખાસ હકીકત પોતાના માણસોને પૂછી લીધી અને ઘેર પાછા ગયા બાદ તે સોનીને ત્યાં તેની કન્યાનુ માગુ કરવા પોતાના માણસો મોકલ્યા તથા કહેવરાવ્યુ કે જે શુલ્ક જોઈએ તે લઇને પણ તારી કન્યા મને પરણાવ

તે સોનીએ ઘણી ખુશીથી આવેલા માણસોના સ્વાગત સાથે મ ગીનુ કહેવુ સ્વીકાર્યું અને પોતે જાતે મ ત્રીને ઘેર તે વાત કહેવા ગયો પછી વિવાહદાથી તેયલિપુત્ર પોટ્ટિલા સાથે એક પાટ ઉપર બેઠો બ નેએ સ્નાન કર્યું તથા હોમ કર્યો ત્યારબાદ કુટુંબીઓને જમાડીને વિદાય કર્યા પછી અમાત્ય તેયલિપુત્ર પોટ્ટિલા સાથે સુખે સુખે રહેવા લાગ્યો

રાજા કનકરથ રાજ્ય તેમજ અ ત પુરમા અત્ય ત આસક્ત હતો તેની એ આસક્તિ એટલી બધી હતી કે પોતાનો એક પણ પુત્ર રાજ્યને લાયક ન રહે તે માટે તે પોતાને થતા દરેક પુત્રના અગપ્રત્યગો છેદી નાખતો તેની રાણીએ વિચાર કર્યો કે આ રાજા એવો દુષ્ટ છે કે તે મારા એક પણ દીકરાને ગાદીનો વારસ નહિ થવા દે તેથી તેણે અમાત્ય સાથે મળીને પોતાના હવે થનારા એક પુત્રને બચાવી લેવાની ગોઠવણ કરી

યોગ્ય વખતે રાણીને પુત્ર થયો અગાઉથી ગોઠવ્યા

મુજબ તેણે તે પુત્રો પોતાની ધાત્રીદ્વારા અમાત્યને ત્યાં છૂપી રીતે મોકલી આપ્યો તેજ વખતે પોટ્ટિલાએ એક મરેલી છોકરીને જન્મ આપ્યો હતો તે છોકરીને છોકરાને સ્થાને રાણી પાસે મૂકવામાં આવી

રાણીને પ્રસવ થયો છે એવું જાણતાં જ રાજા તેની પાસે ત્વરાથી આવી પહોંચ્યો પણ મૂએલી છોકરી જોઈને ત્યાંથી પાછો ચાલ્યો ગયો.

હવે પેલો રાજપુત્ર અમાત્યને ત્યાં મોટો થવા લાગ્યો. તેનું નામ મોટી ધામધૂમ સાથે કનકધ્વજ રાખવામાં આવ્યું

વખત જતા અમાત્યને પોટ્ટિલા ઉપર અભાવ થયો. તેથી તે ઘણી ખિન્ન થઈ પણ અમાત્યે તેના ખેદનું નિવારણ કરતાં કહ્યું કે "હે દેવાનુપ્રિયે! તારે ખેદ કરવાનું કારણ નથી તું મારા રસોડામાં આવતા તમામ શ્રમણો, બ્રાહ્મણો અને ઇતર માગણોને નિરંતર દાન દીધા કર.'

ત્યારથી પોટ્ટિલા તે પ્રમાણે કરતી સુખેથી રહે છે એવામાં વખત જતા સુવ્રતા નામની બ્રહ્મચારિણી, બહુશ્રુત અને બહુપરિવારવાળી આર્યા ગામેગામ ફરતી ફરતી ત્યાં આવી તથા સંયમ અને તપથી પોતાના આત્માને વાસિત કરતી થોડો વખત ત્યાં રહી. તે આર્યાનો એક સંઘાટક ભિક્ષા સમયે અમાત્યના ઘરમાં આવ્યો પોટ્ટિલાએ તેને ઘણા આદરથી ભિક્ષા આપી અને વિનંતિ કરી –

હે આર્યાઓ! હું પહેલા અમાત્યને અત્યંત ઇષ્ટ હતી પણ હવે હું તેને ગમતી નથી તો એવું કાંઈ ચૂર્ણ, મંત્ર, કામણ કે વશીકરણ છે વા કોઈ ઔષધી છે કે જેનાથી

હું ફરીવાર તેને ઇષ્ટ થાઉં ?"

આ વાત સાંભળીને પોતાના બંને કાન ઢાંકીને તે આર્યાઓ બોલી – 'હે દેવાનુપ્રિયે ! અમે તો શ્રમણનિર્ગ્રંથીઓ તથા બ્રહ્મચારિણીઓ છીએ તારું આવું કથન તો અમારાથી સાંભળી પણ ન શકાય પણ જો તારી ઇચ્છા હોય તો અમે તને કેવળીએ જણાવેલા ધર્મનો ઉપદેશ કરીએ"

પોટ્ટિલાએ તેમ કરવાની ઇચ્છા જણાવતા તે શ્રમણીઓએ તેને શ્રમણોપાસિકાના ધર્મ કહી સંભળાવ્યો પોટ્ટિલાએ તે સમજીને તેનો સ્વીકાર કર્યો હવે તે અવિરતધર્મને પાળતી પોટ્ટિલા કોઈ સતકર્મી પોતાને ત્યાં આવી ચડે તો ખૂબ આદરથી યોગ્ય ભિક્ષા આપતી સુખેથી રહે છે

એક વાર પોટ્ટિલાને વિચાર આવ્યો કે હું મારા ચિત્તની શુદ્ધિ માટે હમેશા તે સુવ્રતા આર્યા પાસે જઉં તો ઠીક તે માટે તે અમાત્ય તેયલિપુત્રની અનુમતિ લેવા ગઈ

અમાત્યે કહ્યું –

" તું આર્યાઓની અંતેવાસિની થયા બાદ જ્યારે કાળ કરીશ ત્યારે જરૂર કોઈ સદ્ગતિમાં જઈશ ત્યાંથી તું આવીને મને બોધ આપવાની કબૂલાત આપે તો હું તને આર્યાઓની અંતેવાસિની થવાની રજા આપુ "

પોટ્ટિલાએ તેની તે વાત સ્વીકારી ત્યાર બાદ અમાત્ય અને પોટ્ટિલા બંને સુવ્રતા આર્યા પાસે ગયાં પોટ્ટિલાને આગળ કરીને અમાત્યે તે આર્યાને કહ્યું – " હે દેવાનુપ્રિયે ! આ પોટ્ટિલા મારી સ્ત્રી છે તે પોતાની ચિત્તશુદ્ધિ માટે તમારી સહવાસિની થવા ઇચ્છે છે તો હું તમને આ શિષ્યાની ભિક્ષા

આપુ છુ તમે તેનો સ્વીકાર કરો "

આર્યાએ તેને સ્વીકારીને તથા પ્રવ્રજિત કરીને પોતાના સધમા રાખી તે પોટ્ટિલા અગિયાર અંગોને ભણી અને ઉગ્ર સયમ તથા તપ આચરતી આચરતી વિશિષ્ટ ચિત્તશુદ્ધિ સાથે રહેવા લાગી. વખત જતા મૃત્યુ સમય નજીક આવ્યો જાણીને તે તપ અને સયમમા વધારે ઉદ્યત થઈ છેવટે કાળ કરીને તે દેવયોનિમા ઉત્પન્ન થઈ

રાજા કનકરથ અવસાન પામ્યો પ્રજાએ તેની પાછળ લૌકિક કાર્ય કરીને તેને સ્થાને હવે ગાદી કોને આપવી એ વિષેનો વિચાર અમાત્ય પાસે મૂકયો અમાત્યે પોતાને ત્યા રહેલા રાજપુત્ર કનકધ્વજનો નિર્દેશ કર્યો અને તેને પોતાને ત્યાં કેમ રાખેલો તે બધુ વિગતવાર કહી સભળાવ્યુ

કનકધ્વજનો રાજ્યાભિષેક થયો કનકધ્વજની માતા પદ્માવતીએ તેને કહ્યુ કે હવે તારે આ અમાત્યને જ પિતા તરીકે સમજવાના છે તેમના પ્રતાપથી જ તુ આ સિહાસન ઉપર આવી શકયો છે ' હવે કનકધ્વજ, અમાત્ય તેતલિપુત્ર ઉપર બહુ પ્રીતિ રાખતો પોતાનો રાજકારભાર ચલાવે છે

પોટ્ટિલાને દેવયોનિમાં ગયા બાદ તે તે અમાત્ય સાથે કરેલી શરત યાદ આવી તેણે અનેક પ્રકારે અમાત્યને ધર્મબોધ કરાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો પણ તેની સુખશીલતાને લીધે તેને સમજાવવામા તે પોટ્ટિલદેવ સફળ નીવડ્યો નહિ. છેવટે તેણે મત્રીને જ્ઞાન આપવા તેની અને રાજાની વચ્ચે વિરોધ પેદા કર્યો તેથી કરીને હમેશની માફક જ્યારે મત્રી રાજા પાસે આવ્યો ત્યારે રાજાએ તેનો જરાય આદર ન કર્યો જે રાજા

પોતાને ઘણા સ માન અ ને આદરથી રાજ બોલાવનો તેને આજે આમ મનનાયેનો જોઈને અમાત્ય ઘણો ખેદ પામ્યો તથા રાજા પોતાને અમા ગ મોતે મરાવી નખાવશે તે શ કાથી અત્યત ભયભીત થયો

તે જલદીથી પોતાને ઘેર પાછો આ યો પરતુ ત્યા પણ તેના માતપિતા કે સેવકોએ તેનો આદર ન કર્યો હવે તો તેણે મરવાનો વિચાર કરીને કાલ કૂટ વિષ ખાધુ પણ તેને તેની કશી અસર ન થઈ પોતાની તરવારને ડોક ઉપર ચલાવી તે પણ નિષ્ફળ ગઈ ગળાફાસો ખાવા ગયો ત્યારે ફાસો જ તૂટી ગયો મોટી શિલાને ડોક સાથે બાધી ઊંડા પાણીમા પડ્યો પણ મર્યો નહિ. છેવટે તે ઘાસની ગજીમા આગ નાખી તેમા પેઠો પણ અગ્નિ બુઝાઈ ગયો

પછી તે નમણે હાથ દઈને ઊતરેને મોએ પોતા ી આ દુર્દશાનો વિચાર કરવા લાગ્યો તે વખતે પેલો પોટ્ટિલ દેવ પોટ્ટિલાના રૂપે તેની સામે હાજર થયો અને બો યો –

"હે તેયલિ! આગળ મોટો ખાડો છે પાછળ ગાડો હાથી ચાલ્યો આવે છે, બ ને બાજુએ ઘોર અધારુ છે, વચ્ચે બાણો વરસે છે, ગામ સળગ્યુ છે અને રણ ધગધગે છે તો હે તેયલિ! હવે કયા જવુ?"

તેયલિ બોલ્યો –' જેમ ભૂખ્યાનુ શરણ અન્ન છે, તર સ્યાનુ શરણ પાણી છે રાગીનુ શરણ ઔષધ છે અને થાકેલાનુ શરણ વાહન છે તેમ જેને ચારે બાજુ ભય છે તેનુ શરણ પ્રવ્રજ્યા છે પ્રવ્રજિત થયેલા ક્ષાત, દાત અને જિતેન્દ્રિયને કશો ભય હોતો નથી '

દેવે કહ્યું – 'હે તેયલિ! જ્યારે તું આ સમજે છે ત્યારે શા માટે ભય કરે છે?"

આ સાંભળીને તેયલિને પોતાના પૂર્વજન્મનું સ્મરણ થયું. તેને યાદ આવ્યું કે પહેલાં તે મહાવિદેહ ક્ષેત્રની, પુષ્કલાવતી વિજયમાં પુંડરીકિણી રાજધાનીમાં મહાપદ્મ રાજા હતો. ત્યાં તે સાંસારિક ભોગવિલાસોને છોડીને સ્થવિરોના સંઘમાં રહ્યો. ત્યાંથી મરીને તે મહાશુક્ર કલ્પમાં દેવ થયો હતો અને ત્યાંથી તે અહીં અમાત્ય થયો છે.

તેણે નિશ્ચય કર્યો કે હવે પણ તેણે એવા જ પ્રકારના સંત સ્થવિરોના સહવાસમાં રહી, ચિત્તશુદ્ધિને અર્થે સંયમ આદરવો જોઈએ. આમ વિચારી તે તેયલિપુરના પ્રમદવન નામના ઉદ્યાનમાં જઈને ઉગ્ર સંયમી તરીકે રહેવા લાગ્યો. આ રીતે સંયમ, તપ અને ત્યાગપૂર્વક રહેતા રહેતા તે સિદ્ધ, બુદ્ધ અને મુક્ત જેવું જીવન ગાળવા લાગ્યો.

હવે રાજા કનકધ્વજને ખબર પડી કે અમાત્ય તેયલિપુત્ર તો ઉદ્યાનમાં એક યોગીની પેઠે રહે છે. પોતે વિના અપરાધે તેનો અનાદર કર્યો હોવાથી તે તેની પાસે જઈને વારંવાર ક્ષમા માગવા લાગ્યો. મંત્રી હવે સમભાવી થયેલો હતો. એટલે તેણે એ રાજાને સમભાવપ્રધાન ધર્મનો ઉપદેશ કર્યો.

રાજાએ પણ શ્રમણોપાસકની મર્યાદામાં આવે તેવો ધર્મ સ્વીકાર્યો. પછી તેયલિપુત્ર યોગી સંયમનો ઉપદેશ દેવાને ગામેગામ ફરતો ફરતો અને સિદ્ધ, બુદ્ધ અને મુક્ત થયો.

હે જમ્બુ! ચાર બાજુ ભયથી ઘેરાયેલા મનુષ્યો પણ આસક્તિ છોડીને ભાગ્યે જ ધર્માભિમુખ થવાનો પ્રયત્ન કરેછે એ હકીકત આ પ્રમાણે શ્રમણભગવાન મહાવીરે આ ચૌદમા અધ્યયનમા સમજાવેલી છે, જે હું તને કહુ છુ" એમ આર્ય સુધર્મા બોલ્યા

૧૫

નંદીફલ

[નંદીફલ ૧]

શ્રમણભગવાન મહાવીરે કહેલા નાયાધમ્મકહાના ચૌદમા અધ્યયનનો અર્થ જાણ્યો, તો હવે તેના પંદરમા અધ્યયનનો શો અર્થ કહ્યો છે તે જણાવો એમ આર્ય જંબુએ પોતાના ગુરુ આર્ય સુધર્માને કહ્યું

આર્ય સુધર્મા બોલ્યા –

"ચંપામાં જિતશત્રુ રાજા રાજ્ય કરતો હતો અને ત્યાંથી ઈશાન ખૂણામાં આવેલી જગનંદેરાની રાજધાની અહિચ્છત્રામાં કનકકેતુ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો ચંપામાં ધન નામે સમૃદ્ધ અને વ્યાપારકુશળ એવો એક સાર્થવાહ રહેતો હતો એક વાર તે સાર્થવાહે વાણિજ્ય માટે અહિચ્છત્રા તરફ જવાનો વિચાર કર્યો

તે માટે તેણે અનેક પ્રકારના કરિયાણાના મોટાં મોટાં ગાડાં ભરાવ્યાં, તથા પ્રયાણની તૈયારી પહેલાં ચંપામાં તેણે ઘોષણા કરાવી કે "જે કોઈ ચરક,[3] ચીરિક,[4] ચર્મખંડિક,[5] ભિક્ષુક,[6] પંડુરંગ,[7] ગૌતમ,[8] ગોવ્રતી,[9] ગૃહિધર્મી,[10] ધર્મચિંતક,[11] અવિરુદ્ધ,[12] વિરુદ્ધ,[1] વૃદ્ધ,[14] શ્રાવક [15] વૃદ્ધ શ્રાવક, રક્તપટ[16] અને નિર્ગ્રંથ વગેરેના પાસંડના પરિવ્રાજક કે ગૃહસ્થ ધન્ય સાર્થવાહની સાથે અહિચ્છત્રા આવવા ઇચ્છતા હોય તે ઘણી ખુશીથી આવી શકે છે. ધન્ય સાર્થવાહ જેની પાસે છત્ર નહિ હોય તેને છત્ર આપશે, જોડા વિનાનાને જોડા આપશે, કુંડી વિનાનાને કુંડી આપશે, ભાતા વિનાનાને ભાતું આપશે, રસ્તામાં જેને જે કંઈ તોટો પડશે તે પૂરો કરશે અને જે કોઈ બિમાર થશે અથવા બીજા કોઈ કારણથી અશક્ત થશે તો તેને સહાય આપશે માટે જેને આવવું હોય તેણે ખુશીથી આવવું "

આ ઘોષણા તેણે ચંપામાં બે ત્રણ વાર કરાવી. અહિચ્છત્રા જનારા બધા પ્રવાસીઓ ધન્યના સાર્થમાં આવ્યા. ધન્યે જેને જે જે જોઈતું હતું તે તે આપ્યું અને કહ્યું કે "તમે બધા ચંપાના અગ્રોદ્યાનમાં મારી રાહ જુઓ હું અમુક દિવસે અહીંથી પ્રયાણ કરીશ

પછી શુભ નક્ષત્ર, તિથિ અને કરણનો યોગ આવ્યે, પોતાની જ્ઞાતિમાં મોટું જમણ આપીને, જ્ઞાતિજનોની અનુમતિથી, કરિયાણાના અનેક ગાડાંઓ સાથે ધન્યે ચંપાથી નીકળી અહિચ્છત્રા તરફ પ્રયાણ કર્યું

નાની નાની મજલો કરતો ધન્ય બધા સાર્થ સાથે

અગદેશની વચ્ચે થઈને સરહ ઉપર આવી પહોચ્યો ત્યા પડાવ નાખ્યા બાદ ભવિ જનના પ્રવાસમા રામનાની સાવચેતીની જાણ માટે તેણે પોતાના સાર્થમા નીચે પ્રમાણે ઘોષણા કરાવી –

"હવે પછીના પ્રવાસમા વૃક્ષોથી ગીચ એવી એક મોટી અટવી આવનાર છે તેમા પત્ર પુષ્પ અને ફળોથી શોભતા દીર્ઘ નામના વૃક્ષો આવશે તે વર્ણ રસ, ગધ સ્પર્શ અને છાયાથી ઘણા મનોહર હોય છે પરતુ જે કોઈ તેમની છાયામા વિસામો લે છે કે તેમના ફળફૂલ ચાખે છે તેનુ અકાળ મૃત્યુ થાય છે માટે કોઈ પ્રવાસીએ તે વૃક્ષોની છાયામાં વિસામો લેવો નહિ કે તેમનુ ફળફૂલ ચાખવુ નહિ."

આ ઘોષણા તેણે આબાલવૃદ્ધને પહોચે તેવી રીતે બે ત્રણવાર કરાવી અને તેનુ પાલન થાય તે માટે પોતાના માણસો મારફત બરાબર ચોકસાઈ રખાવી

પરતુ સાર્થના કેટલાક માણસો ધન્યની આ ઘોષણા તરફ લક્ષ્ય ન રાખીને તે વૃક્ષની છાયા અને ફળફૂલોથી આકર્ષાઈ અકાળ મૃત્યુ પામ્યા પરતુ જેઓએ તે ઘોષણાને ધ્યાનમા રાખી તેઓ તે ઝાડોથી દૂર જ રહ્યા.

એ રીતે પ્રવાસ કરતો ધન્ય અહિચ્છત્રા આવી પહોચ્યો તથા મોટુ નજરાણુ લઈને રાજાને મળ્યો રાજાએ તેના કરિયાણાની જકાત માફ કરવાનો હુકમ કર્યો ધન્ય ત્યાનો સર્વ વેપાર પૂરો કરીને, પાછા તે દેશના કરિયાણાઓથી પોતાના ગાડા ભરીને સુખે સુખે ચપામા આવી પહોચ્યો

એક વાર તે નગરીમા કેટલાક સ્થવિરો આવ્યા

પરિપક્વ વચના અને અનુભવી ધર્મે તેમની પાસે ધર્મપ્રવચન સાંભળ્યુ તેથી તેની ભોગાભિલાષા અને ધનોપાર્જનની વૃત્તિ શમી ને પોતાના મોટા પુત્રને બધો કારભાર સોંપી, કુટુંબની અનુમતિ લઈ, તે સ્થવિરોનો અનેવાસી થયો

ત્યાર બાદ તે ધર્મ શ્રમણ પોતાના સુખભોગના જૂના સંભારો તોડવા માટે ઉગ્ર સંયમ અને તપ આચરવા લાગ્યો, પ્રાણીમાત્ર પ્રત્યે સમભાવ અનુભવાય તેવું સાત્ત્વિક જીવન ગાળવા લાગ્યો પોતાની શારીરિક હાજતો માટે કોઈને જરા પણ ત્રાસ ન થાય તેવી કાળજી રાખવા લાગ્યો અને ઊઠતા, બેસતા ખાતા પીતા સૂતા અને જાગતા અહિંસા તથા સંયમનું જ મનન અને આચરણ કરવા લાગ્યો

સ્થવિરો પાસે તે સામાયિક વગેરે અગિયાર અંગો ભણ્યો અને પોતાનું છેવટનું જીવન અત્યંત સમભાવપૂર્વક ગાળતો રહેવા લાગ્યો અને સિદ્ધાવસ્થા પામીને તે સિદ્ધ, બુદ્ધ અને મુક્ત થયો

હે આયુષ્યમાન શ્રમણો ! ધર્મના સાર્થમાં જે પ્રવાસીઓએ તેની પેલી ઘોષણા ન માની, તેઓ જેમ અમરણમૃત્યુની મરઆ, તેમ જે નિગ્રંથનિગ્રંથીઓ વીતરાગ પુરુષોએ કહેલા સંયમનો સ્વીકાર કરીને પણ કામગુણોમાં લલચાઈને ફસાઈ જાય છે તથા શ્રમણત્વથી ભ્રષ્ટ થાય છે, તેઓ શ્રમણ અને શ્રમણીસંઘમાં નિંદનીય થાય છે એટલું જ નહિ પણ તેઓ સંસારના અંતને પામવાને બદલે તેમાં જ રખડ્યા કરે છે

પરંતુ જે નિગ્રંથનિગ્રંથીઓ ધર્મની ઘોષણાને સ્વીકારીને ચાલનારા પ્રવાસીઓની જેમ પોતાના સંયમમાં વધારે ને

વધારે ઉજમાળ થશે, કામગુણોથી અત્યત દૂર રહેશે, મનથી પણ તેમની પ્રાર્થના નહિ કરે અને તેવી પ્રાથનાની વૃત્તિને રોકવા અહિસા, સત્ય અસ્તેય, ત્યાગ અને બ્રહ્મચર્યના પાનનમા ક્ષણે ક્ષણે ઉદ્યત રહેશે તેઓ સમસ્ત લોકમા વદનીય અને પૂજનીય થઈ થોડા જ વખતમા સસારનો પાર પામી સિદ્ધ, બુદ્ધ અને મુક્ત થશે

હે જબુ! પ્રવાસીનુ ઉદાહરણ આપીને આ પદરમા અધ્યયનમા શ્રમણભગવાન મહાવીરે સયમીઓને જે ચેતવણી આપી છે તે હું તને કહું છુ" એમ આર્ય સુધર્મા બોલ્યા

૧૬

અપરકંકા નગરી

[અવરકંકા[1]]

શ્રમણભગવાન મહાવીરે કહેલા નાયાધમ્મકહાના પંદરમા અધ્યયનનો અર્થ જાણ્યો તો હવે તેના સોળમા અધ્યયનનો શો અર્થ કહ્યો છે તે જણાવો એમ આર્ય જંબુએ પોતાના ગુરુ આર્ય સુધર્માને કહ્યું આર્ય સુધર્મા બોલ્યા —

"ચંપા નગરીમાં વેદ વેદાંગાદિ શાસ્ત્રોમાં પ્રવીણ એવા સોમ, સોમદત્ત અને સોમભૂતિ નામના ત્રણ બ્રાહ્મણ ભાઈઓ રહેતા હતા તેમને અનુક્રમે નાગશ્રી ભૂતશ્રી અને યક્ષશ્રી નામે ભાર્યાઓ હતી

તે ત્રણે ભાઈઓ એટલા બધા સમૃદ્ધ હતા[2] કે કોઈ પણ ઉદ્યોગ કર્યા સિવાય બેઠાબેઠ ખાધા કરે તો પણ સાત પેઢી પહોંચે તેટલું ધન તેમની પાસે હતું

એક વાર તેમને વિચાર થયો કે આપણી પાસે આટલુ બધુ ધન છ ત્યારે આપણે જુદી જુદી રસોઈ ન કરતા વારા ફરતી એક એકને ઘેર જમીએ અને સુખથી રહીએ

એ પ્રમાણે એક વાર નાગશ્રીનો વારો આવ્યો તેણે અશન, પાન ખાદિમ અને સ્વાદિમ એમ ચાર પ્રકારનુ વિપુલ ભોજન તૈયાર કર્યું પરતુ ચૂકથી શરદ ઋતુની કડવી દૂધીનુ શાક બનાવ્યુ રસોઈ તૈયાર થઈ ગયા બાદ તેને આ વાતની ખબર પડી

તેણે વિચાર્યુ કે જો મારી દેરાણીઓ અને દિયરો આ ઝેર જેવુ શાક ખાશે તો મારી નિદા થશે, મારે શરમાવુ પડશે અને કુટુબનો સ્નેહ તૂટી જશે માટે જો કે તે શાક બનાવવામા તેલ, મસાલા વગરે ઘણુ વપરાયુ છે તો પણ તેને એક જગ્યાએ સતાડી રાખી શરદ ઋતુની બીજી મીઠી દૂધીનુ તેવુ જ સુદર શાક બનાવીને તે સૌને જમાડુ

ઘેર આવીને બધા ભાઈઓ જમીને પોતપોતાને કામે લાગ્યા અને પછી ભોજાઈઓ પણ જમીને પોતપોતાને કામે લાગી

એવામા ચપાની બહારના સુભૂમિભાગ નામના ઉદ્યાનમા બહુ પરિવારવાળા, બહુશ્રુત અને સયમના ધારક ધર્મઘોષ નામે સ્થવિર ફરતા ફરતા આવીને ઊતર્યા હના તેમનો શિષ્ય ધર્મરુચિ અનગાર ઊચ નીચ અને મધ્યમ કુળમા ³ ભિક્ષા માટે ફરતો ફરતો નાગશ્રીને ઘેર આવ્યો

માસોપવાસી તે સ્થવિરને આવતો જોઈને નાગશ્રી ઘણી ખુશી થઈ અને ઊઠીને પેલુ કડવી દૂધીનુ બધુ શાક તેને આપ્યુ

ભિક્ષા લઈને પાછા ફરેલા ધર્મરુચિએ પોતાની ભિક્ષા લઈ જઈને ગુરુને બતાવી ગુરુ ગંધથી તે શાકને પારખી ગયા અને બોલ્યા કે "તેનથી લદમ૮ અને અનેક મસાલાથી સંયુક્ત આ શાક તું ખાઈશ તો તારું અકાળ મૃત્યુ થશે, માટે તેને ન ખાતાં કોઈ નિર્જીવ જગામાં પરઠવી દે અને બીજી ભિક્ષા મેળવીને પારણ કર.'

ધર્મરુચિ તે શાકને પરઠવવા માટે ઉદ્યાનની પાસેના ભાગમાં ગયો પહેલાં તો તેણે એક ટીપું લઈને ચોખ્ખી જમીન ઉપર મૂક્યુ. ત્યાં તો તેના ગંધથી લલચાયેલી હજારો કીડીઓ તે ટીપાને ચાખતા વેંત જ મરી ગઈ

આ જોઈને ધર્મરુચિને વિચાર આવ્યો કે જો બધુ જ શાક આમ પરઠવીશ તો કોણ જાણે કેટલાય લાખ કીડીઓ અહીં મરી જશે માટે એને હું જ ખાઈ જાઉં એ વધારે સારું છે

એમ વિચારી કીડીઓ ઉપરની અનુકંપાને લીધે તે બધું શાક તે પોતે જ ગળી ગયો તે શાક ખાવાથી તેના શરીરમાં દુસહ વેદના ઊપડી આવી અને તે ત્યાંથી ઊઠવાને પણ અશક્ત થઈ ગયો જીવનનો અંત આવ્યો જાણીને તે ત્યાં બેઠો બેઠો જ મનથી અરહંતોને અને પોતાના ધર્માચાર્ય ધર્મઘોષને વારંવાર પ્રણામ કરવા લાગ્યો તથા તેમની પાસેથી સ્વીકારેલી હિંસા, અસત્ય, ચૌર્ય, અબ્રહ્મચર્ય અને મૂર્છાના ત્યાગની પ્રતિજ્ઞાઓ વારંવાર યાદ કરવા લાગ્યો અને તેમ કરતો કરતો જ ત્યાં અવસાન પામ્યો

ધર્મરુચિને ગયે ઘણો વખત થયો જાણીને આચાર્યે

એક વાર તેમને વિચાર થયો કે આપણી પાસે આટલું બધું ધન છે ત્યારે આપણે જુદી જુદી રસોઈ ન કરતા વારાફરતી એક એકને ઘેર જમીએ અને સુખથી રહીએ

એ પ્રમાણે એક વાર નાગશ્રીનો વારો આવ્યો તેણે અશન, પાન, ખાદિમ અને સ્વાદિમ એમ ચાર પ્રકારનું વિપુલ ભોજન તૈયાર કર્યું પરંતુ ચૂકથી શરદ ઋતુની કડવી દૂધીનું શાક બનાવ્યું રસોઈ તૈયાર થઈ ગયા બાદ તેને આ વાતની ખબર પડી

તેણે વિચાર્યું કે જો મારી દેરાણીઓ અને દિયરો આ ઝેર જેવું શાક ખાશે તો મારી નિંદા થશે મારે શરમાવું પડશે અને કુટુંબનો સ્નેહ તૂટી જશે માટે જો કે તે શાક બનાવવામાં તેલ, મસાલા વગેરે ઘણું વપરાયું છે તો પણ તેને એક જગ્યાએ સંતાડી રાખી શરદ ઋતુની બીજી મીઠી દૂધીનું તેવું જ સુંદર શાક બનાવીને તે સૌને જમાડું

ઘેર આવીને બધા ભાઈઓ જમીને પોતપોતાને કામે લાગ્યા અને પછી ભોજાઈઓ પણ જમીને પોતપોતાને કામે લાગી

એવામાં ચંપાની બહારના સુભૂમિભાગ નામના ઉદ્યાનમાં બહુ પરિવારવાળા બહુશ્રુત અને સંયમના ધારક ધર્મઘોષ નામે સ્થવિર ફરતા ફરતા આવીને ઊતર્યાં હતા તેમનો શિષ્ય ધર્મરુચિ અનગાર ઊંચ નીચ અને મધ્યમ કુળમાં ભિક્ષા માટે ફરતો ફરતો નાગશ્રીને ઘેર આવ્યો

માસોપવાસી તે સ્થવિરને આવતો જોઈને નાગશ્રી ઘણી ખુશી થઈ અને ઊઠીને પેલું કડવી દૂધીનું બધું શાક તેને આપ્યું

ભિક્ષા લઈને પાછા ફરેલા ધર્મરુચિએ પોતાની ભિક્ષા લઈ જઈને ગુરુને બતાવી ગુરુ ગંધથી તે શાકને પારખી ગયા અને બોલ્યા કે "તેલથી લદબદ અને અનેક મસાલાથી યુક્ત આ શાક તું ખાઈશ તો તારું અકાળ મૃત્યુ થશે, માટે તેને ન ખાતા કોઈ નિર્જીવ જગામાં પરઠવી દે અને બીજી ભિક્ષા મેળવીને પારણું કર

ધર્મરુચિ તે શાકને પરઠવવા માટે ઉદ્યાનની પાસેના ભાગમાં ગયો પહેલાં તો તેણે એક ટીપું લઈને ચોખ્ખી જમીન ઉપર મૂક્યું. ત્યાં તો તેના ગંધથી ખેંચાયેલી હજારો કીડીઓ તે ટીપાને ચાખતા વેંત જ મરી ગઈ

આ જોઈને ધર્મરુચિને વિચાર આવ્યો કે જો બધું જ શાક આમ પરઠવીશ તો કોણ જાણે કેટલાય લાખ કીડીઓ અહીં મરી જશે માટે એને હું જ ખાઈ જાઉં એ વધારે સારું છે

એમ વિચારી કીડીઓ ઉપરની અનુકંપાને લીધે તે બધું શાક તે પોતે જ ગળી ગયો તે શાક ખાવાથી તેના શરીરમાં દુસહ વેદના ઊપડી આવી અને તે ત્યાંથી ઊઠવાને પણ અશક્ત થઈ ગયો જીવનનો અંત આવ્યો જાણીને તે ત્યાં બેઠો બેઠો જ મનથી અરહંતોને અને પોતાના ધર્માચાર્ય ધર્મઘોષને વારંવાર પ્રણામ કરવા લાગ્યો તથા તેમની પાસેથી સ્વીકારેલી હિંસા, અસત્ય, ચોર, અબ્રહ્મચર્ય અને મૂર્છાના ત્યાગની પ્રતિજ્ઞાઓ વારંવાર યાદ કરવા લાગ્યો અને તેમ કરતો કરતો જ ત્યાં અવસાન પામ્યો

ધર્મરુચિને ગયે ઘણો વખત થયો જાણીને આચાર્યે

ઔર ધર્મ[illegible] તેની આગ [illegible] કર્યું ધર્મે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ના આવ્યા અને તેના ઉપર [illegible] કરી [illegible] તેમને પોતાના ઘરે તેના અપમાનની વાત કરી [illegible] તેમને [illegible] [illegible]

ધર્મપત્નીના [illegible] [illegible] ધર્મબુદ્ધિના અપમાનની વાત [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] આવી વાત [illegible] [illegible] [illegible] ઉપર [illegible] અને તેની [illegible] [illegible] કરી તેને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] તેને [illegible] મૂકી.

તે [illegible] [illegible] ધર્મની [illegible] સભામાં [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] તેની [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

તે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

કરવામા આવી હતી

આમ અનેક પ્રકારના લાલનપાલનમા ઊછરતી તે સુકુમાલિકા, પહાડની કન્દરાઓમા ચંપાની વેલ વધે તેમ દિવસે દિવસે મોટી થવા લાગી હવે તો તે બાલિકા મટીને યુવતી પણ થઈ અને તેનુ રૂપ, યૌવન તથા લાવણ્ય સર્વોત્કૃષ્ટ થયા

એ જ નગરીમા જિનદત્ત સાર્થવાહનો સાગર નામે એક યુવાન સુરૂપ અને સુકુમાર પુત્ર રહેતો હતો તેણે એક વાર રસ્તા ઉપર જતા જતા ઘરની અગાશી ઉપર સખીઓ સાથે સોનાના દડાથી રમતી સુકુમાલિકાને જોઈ તેને જોઈને તે તેના ઉપર આસક્ત થયો

ઘેર પાછા ફર્યા બાદ તેણે પોતાના પિતાને સુકુમાલિકાનુ માગુ કરવા તેના પિતા પાસે મોકલ્યો તેણે જઈને તેના પિતાને કહ્યુ કે "હે દેવાનુપ્રિય! જો તમને યુક્ત લાગતુ હોય, પાત્રતા દેખાતી હોય, શ્લાઘા ભાસતી હોય અને સરખો સંયોગ જણાતો હોય તો મારા સાગરને તમારી સુકુમાલિકા આપો તમે માગો તેટલુ શુલ્ક પણ આપવા હુ તૈયાર છુ"

સુકુમાલિકાના પિતાએ જણાવ્યુ -"હે દેવાનુપ્રિય! જો તમારો પુત્ર મારે ત્યા ઘરજમાઈ રહે તો જ હુ તેને મારી પુત્રી આપુ કારણ કે તે મારી પુત્રી એટલી બધી વહાલી છે કે તેના વિના એક ક્ષણ પણ હુ રહી શકતો નથી"

સાગરના પિતાએ પાછા આવીને આ હકીકત સાગરને કહી સંભળાવી સાગરે તેનો કશો વિરોધ ન કર્યો. એથી સારા તિથિનક્ષત્રનો યોગ થયે, વિધિપૂર્વક જ્ઞાતિભોજન કરાવીને

તથા સાગરને શણગારીને જિનદત્ત સાર્થવાહ સાગરદત્તને ઘેર મોટી ધામધૂમ સાથે ગયો સાગરદત્તે પણ તેનો વિપુલ અશન, પાન, ખાદિમ અને સ્વાદિમથી સત્કાર કર્યો તથા પોતાની પુત્રીનુ સાગર સાથે લગ્ન કર્યું

પાણિગ્રહણ સમયે સુકુમાલિકાનો પાણિસ્પર્શ સાગરને તરવાર જેવો તીક્ષ્ણ, અગ્નિ જેવો દાહક અને અત્યત અનિષ્ટ લાગ્યો. તે સ્પર્શથી મુહૂર્ત સુધી તો તે પરવશ જેવો થઈ ગયો લગ્ન થઈ રહ્યા બાદ રાત્રે જ્યારે તે તેણીની સાથે એક પથારીએ સૂતો ત્યારે પણ તેના અગના સ્પર્શે તેને તરવારની ધાર જેવો તીક્ષ્ણ અગ્નિ જેવો દાહક અને અત્યત અનિષ્ટ લાગ્યો આથી તે ઊઠી જુદી પથારીમા જઈને સૂઈ ગયો

મુહૂર્ત પછી જાગીને સુકુમાલિકાએ જોયુ તો પોતાની પથારીમા સાગર ન હતો તેથી તે ઊઠીને સાગરની પથારીમા જઈને તેની સાથે સૂઈ ગઈ ત્યા પણ સાગરને તેનો સ્પર્શ અત્યત અસહ્ય લાગવાથી, કોઈ માણસ જેમ મારાથી નાસી છૂટે તેમ ત્વરાથી સુકુમાલિકાનુ ઘર છોડીને તે પોતાને ઘેર ચાલી આવ્યો

સવાર થતા સુકુમાલિકાની માતાએ દાસીને વરવહુ માટે દાતણગૃહમા મુખશોધનિકા મૂકી આવવાનુ કહ્યુ મુખશોધનિકા મૂકવા ગયેલી દાસીએ રોકકળ કરતી એકલી સુકુમાલિકાને જોઈ પણ સાગરને ન જોયો તેણે આવીને સુકુમાલિકાના પિતા સાગરદત્તને સાગરના ચાલ્યા જવાની વાત કહી.

તે સાભળીને ક્રોધે ભરાયેલો સાગરદત્ત જિનદત્તને ત્યાં જઈ કહેવા લાગ્યો -" હે દેવાનુપ્રિય ! આ શુ યુક્ત છે ?

કાંઈ પણ દોષ બતાવ્યા સિવાય પતિવ્રતા સુકુમાલિકાને છોડીને ઘરજમાઈ રહેવાને મર્યાદા છોડી સાગર તારે ત્યાં ચાલ્યો આવે?"

જિનદત્તે પોતાના પુત્ર સાગરને ઠપકો આપ્યો તથા તેને સસરાને ત્યાં પાછા જઈને રહેવાનો આગ્રહ કર્યો પરંતુ સાગરે કહ્યું—" હું પહાડથી પડી જાઉં અથવા ફાંસો ખાઈને મરી જાઉં મરુભૂમિમાં જઈને વગર પાણીએ દેહ પાડું, પાણીમાં ડૂબી જાઉં, અગ્નિમાં બળી જાઉં, ઝેર ખાઉં, મારા શરીરને જંગલી પશુઓ કે ભૂતરાક્ષસોને અર્પણ કરું, હાથીઓથી ચિરાઈ જાઉં, ગીધો વડે ફોલાઈ જાઉં, પરદેશમાં ચાલ્યો જાઉં કે સંન્યાસી થઈ જાઉં એ કબૂલ છે પણ સાગરદત્તને ઘેર તો હું જવાનો નથી " આ હકીકત ભીંત પાછળ રહેલા સાગરદત્તે સાભળી તેને એમ થયું કે જાણે જમીનમાં પેસી જાઉં તે શરમાઈને પોતાને ઘેર પાછો આવ્યા અને સુકુમાલિકાને ખોળામાં બેસાડી આશ્વાસન આપવા લાગ્યો કે ' હે પુત્રી ! સાગરે તને છોડી તેથી શું થયું ? હું તને એવા જ બીજા વરે આપીશ કે જેને તું ઇષ્ટ અને પ્રિય થઈ પડીશ માટે તું કશી જ ચિંતા ન કર.'

ત્યાર બાદ એક વાર સાગરદત્તે અગાશી ઉપરથી એક ચીથરેહાલ, હાથમાં ઠામપાતર અને ફૂટેલા ઘડાવાળો દ્રમક (ભિખારી) જોયો પોતાના માણસોદ્વારા તેણે તેને ઘેર તેડાવી મંગાવ્યો તથા નવરાવી, ધોવરાવી, વસ્ત્રાભૂષણથી શણગારીને મિષ્ટભોજન જમાડી તૃપ્ત કર્યો ત્યાર બાદ સાગરદત્તે તેને કહ્યું—

"આ મારી પ્રિયપુત્રીને તને સ્ત્રી તરીકે સોંપું છું અને એ બંને કલ્યાણકારી થાઓ "

અને પ્રયોગો ।। જાણનાર છે '

આર્યાઓએ આ વાત સાભળતાજ પોતાના કાન ઢાકયા અને કહ્યુ -" હે દેવાનુપ્રિયે ! અમે તો બ્રહ્મચારિણી તપસ્વિનીઓ છીએ તારુ આ વાકય અમારે સાભળવુ પણ ન જોઈએ અમારુ કામ તો સયમ અને શીલનો પ્રચાર કરવાનુ છે. જો તુ ઇચ્છે તો સયમ અને શીલને આચારમા આણવાની પદ્ધતિ તને બતાવીએ "

પછી આર્યાઓના ઉપદેશથી સુકુમાલિકા પ્રતિબદ્ધ થઈ અને પિતાની સમ્મતિ લઈને ગોપાલિકા આર્યા પાસે પ્રવ્રજિત થઈ હવે સુકુમાલિકા આર્યા ખાવામા પીવામા, ઊઠવામા, બેસવામા, બોલવામા અને ચાલવામા પોતાના સયમશીલને બરાબર સાચવે છે અને ઉગ્રતપ તથા બ્રહ્મચર્યનુ સેવન કરતી ગામેગામ વિહરે છે

એકવાર તેણે પોતાની ગુરુણી ગોપાલિકા આર્યાને કહ્યુ કે 'જો આપની અનુમતિ હોય તો હુ ચપાની બહાર સુભૂમિભાગ ઉદ્યાનમા રહીને બબ્બે ઉપવાસ કરતી સૂર્યાભિમુખ ઊભી રહી ધ્યાન ધરવા ઇચ્છુ '

ગુરણીએ કહ્યુ -" હે આર્યે ! આપણે બ્રહ્મચારિણી શ્રમણીઓ છીએ આપણે એકલા ગામ બહાર જઈ રહીએ નહિ એટલુ જ નહિ પરતુ ગામમા પણ ફરતી વડીવાળા ઉપાશ્રયમા જ વસ્ત્રથી શરીરને ઢાકીને બને પગ પૃથ્વી ઉપર ભેગા રાખી આતાપના લઈ શકીએ '

ગુરુણીનુ આ વાકય સુકુમાલિકાને ગમ્યુ નહિ એટલે તે તો પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે સુભૂમિભાગ ઉદ્યાનમા જઈને ધ્યાન ધરવા લાગી

કરતી અને મારો આદર કરતી હવે હું જ્યારે મુંડ થઈને પ્રવ્રજિત થઈ છુ ત્યારે પરવશ હોવાને લીધે આ શ્રમણીઓ મારું અપમાન કરી મારો તિરસ્કાર કરે છે માટે આવતી કાલે જ સવારના અહીંથી નીકળી આ લોકોથી અળગી થઈ ને હું જુદા ઉપાશ્રયમા રહીશ

સુકુમાલિકા સ્વચ્છંદી હતી તેથી તેને કોઈએ અટકાવી નહિ. એટલે તે જુદા ઉપાશ્રયમા જઈને નિરંકુશપણે રહેવા લાગી ત્યા તે પોતાના નિયમ અને નીતનમા ઘણી પાછી પડી અને એ રીતે કેટલાક વખત પસાર થયા બાદ કાળધર્મ પામી તે ઈશાનકલ્પમા ઘણા લાંબા આયુષ્યવાળી સુકુમાલિકા નામની દેવી થઈ

ત્યાથી તે પચાલ દેશના કાપિલ્યપુર નગરમા દ્રુપદ રાજાને ઘેર ચુલણીની કુક્ષીએ પુત્રી તરીકે અવતરી માતાપિતાએ તેનુ નામ દ્રૌપદી રાખ્યુ તેને ધૃષ્ટદ્યુમ્ન નામનો એક યુવરાજ ભાઈ પણ હતો

દ્રૌપદી દિવસ જતા યુવતી થઈ એક વાર તે નાહીધોઈ, વિભૂષિત થઈને રાજાને પગે લાગવા સભામા આવી પુત્રીને ખોળામા બેસારી તેના માથા ઉપર હાથ મૂકી રાજાએ તેને કહ્યુ " હે પુત્રી તને હું મારી મરજીમા આવે ત્યા પરણાવુ તો કદાચ તુ દુખી પણ થાય અને મને મનમા જીવનભરનુ શલ્ય રહી જાય માટે તેમ ન કરતાં હુ તારે માટે સ્વયવર કરુ જેથી તુ તારી ઇચ્છા પ્રમાણે વર પસંદ કરી શકે" એમ કહીને આશીર્વાદ આપી રાજાએ પુત્રીને વિદાય કરી

ત્યારબાદ રાજાએ કૃષ્ણવાસુદેવ, સમુદ્રવિજયપ્રમુખ

કરતી અને મારો આદર કરતી હવે હું જ્યારે મુંડ થઈને પ્રવ્રજિત થઈ છુ ત્યારે પરવશ હોવાને લીધે આ શ્રમણીઓ મારું અપમાન કરી મારો તિરસ્કાર કરે છે માટે આવતી કાલે જ સવારના અહીંથી નીકળી આ લોકોથી અળગી થઈ ને જુદા ઉપાશ્રયમા રહીશ

સુકુમાલિકા સ્વચ્છંદી હતી તેથી તેને કોઈએ અટકાવી નહિ. એટલે તે જુદા ઉપાશ્રયમા જઈને નિરંકુશપણે રહેવા લાગી ત્યા તે પોતાના સયમ અને શીલમા ઘણી પાછી પડી અને એ રીતે કેટલોક વખત પસાર થયા બાદ કાળધર્મ પામી તે ઈશાનકલ્પમા ઘણા લાબા આયુષ્યવાળી સુકુમાલિકા નામની દેવી થઈ

ત્યાથી તે પચાલ દેશના કાપિલ્યનગરમા દ્રુપદ રાજાને ઘેર ચુલણીની કુક્ષીએ પુત્રી તરીકે અવતરી માતાપિતાએ તેનુ નામ દ્રૌપદી રાખ્યુ તેનો ધૃષ્ટદ્યુમ્ન નામનો એક યુવરાજ ભાઈ પણ હતો

દ્રૌપદી દિવસ જતાં યુવતી થઈ એક વાર તે નાહીધોઈ, વિભૂષિત થઈને રાજાને પગે લાગવા સભામા આવી પુત્રીને ખોળામા બેસારી તેના માથા ઉપર હાથ મૂકી રાજાએ તેને કહ્યું કે હે પુત્રી તને હું મારી મરજીમા આવે ત્યા પરણાવુ તો કદાચ તું દુખી પણ થાય અને મને મનમા જીવનભરનુ શલ્ય રહી જાય માટે તેમ ન કરતાં હું તારે માટે સ્વયવર કરુ જેથી તું તારી ઇચ્છા પ્રમાણે વર પસંદ કરી શકે" એમ કહીને આશીર્વાદ આપી રાજાએ પુત્રીને વિદાય કરી

ત્યારબાદ રાજાએ કૃષ્ણવાસુદેવ, સમુદ્રવિજયપ્રમુખ

ત્યાંમાને સ્વયંવરમાં બોલાવવા બીજો દૂત હસ્તિનાપુરમાં મોકલ્યો ત્રીજા દૂતને અંગરાજ કર્ણ, મેલ્લક, અને નંદી રાજાને બોલાવવા ચંપામાં મોકલ્યો ચોથાને પાંચમો ભાઈઓવાળા, દમઘોષના પુત્ર શિશુપાળને બોલાવવા શુક્તિમતી મોકલ્યો પાંચમાને દમદંતને બોલાવવા હસ્તિશીર્ષ મોકલ્યો છઠ્ઠાને ધરરાજાને બોલાવવા મથુરા મોકલ્યો સાતમાને જરાસંધના પુત્ર સહદેવને બોલાવવા રાજગૃહ મોકલ્યો આઠમાને ભેસગના પુત્ર રુકિમને બોલાવવા કૌડિન્ય નગરમાં મોકલ્યો અને સો ભાઈઓ સાથે કીચકને બોલાવવા નવમાને વિરાટ નગરમાં મોકલ્યો તે ઉપરાંત દશમા દૂતને બીજા અનેક ગામ તથા નગરના રાજાઓને બોલાવવા સૂચના કરી

એ બધા રાજાઓ દ્રુપદના આમંત્રણથી ધામધૂમ સાથે કંપિલપુરમાં આવી પહોંચ્યા રાજા દ્રુપદે તેઓનું સ્વાગત કરીને તેમને યોગ્ય ઉતારા આપ્યા

કંપિલ નગરીની બહાર ગંગા નદીને કાંઠે રાજા દ્રુપદે એક મોટો સ્વયંવરમંડપ તૈયાર કરાવ્યો હતો તેમાં સ્તંભો ઉપર ક્રીડા કરતી અનેક પૂતળીઓ ગોઠવી હતી, શોભા વધારે તેવા અનેક સ્તંભો ઊભા કર્યા હતા અને તેને બની શકે તેટલો સુંદર અને આકર્ષક બનાવવામાં આવ્યો હતો

સ્વયંવરમાં આવેલા બધા રાજાઓને રાજા દ્રુપદ તેમના ઉતારામાં જ હરરોજ વિપુલ અશન, પાન, ખાદિમ, સ્વાદિમ, સુરા, મદ્ય, માંસ, સીધુ અને પ્રસન્ના તથા અનેક પ્રકારનાં પુષ્પો, વસ્ત્રો, ગંધો માલ્યો અને અલંકારો મોકલાવ્યા કરે છે અને તે બધા તેમનો ઉપભોગ કરતા, ગાનતાન સાંભળતા,

નાગો જોતા અને અનેક પ્રકારના વિલાસો કરતા આનંદથી રહે છે

ત્યાર બાદ એક દિવસ દ્રુપદ રાજાએ ઘોષણા કરાવી કે ' આવતી કાલે સવારના પહોરમાં દ્રૌપદીનો સ્વયંવર થશે માટે બધા રાજાઓએ દ્રુપદ ઉપર કૃપા કરીને નાહીધોઈ, વિભૂષિત થઈને પોતપોતાના વૈભવ સાથે વહેલા પધારવું અને દ્રૌપદીની વાટ જોતા પોતપોતાના નામથી અંકિત થયેલા આસન ઉપર મંડપમાં બેસવું

દ્રુપદ રાજાએ મંડપમાં ચારે બાજુ ફૂલની માળાઓ લટકાવરાવી, અનેક પ્રકારના સુગંધી ધૂપોથી ભરેલાં ધૂપધાણાં મુકાવ્યા અને વધારાના પ્રેક્ષકો માટે પગથિયાના આકારે માંચાઓ એક ઉપર એક ગોઠવાવ્યા

વખત થતા બધા રાજાઓ મંડપમાં આવી પહોંચ્યા રાજા દ્રુપદ પણ આવીને બધાઓનો સત્કાર કરી કૃષ્ણ વાસુદેવને શ્વેત ચામર ઢોળતો ઊભો રહ્યો

દ્રૌપદી નાહી, બલિકર્મ કરી, મંદિરે યોગ્ય શુદ્ધ વસ્ત્રો પહેરી જિનગૃહમાં ગઈ ત્યાં તેણે જિન પ્રતિમાને જોતાં જ પ્રણામ કર્યા લોમહસ્તક લઈને પ્રતિમાઓને પરામર્શી અને સૂર્યાભદેવની પેઠે પ્રતિમાઓની પૂજા કરી ધૂપ કર્યો. ત્યારબાદ ડાબા જાનુને ઊંચો કરી જમણા જાનુ નીચે સ્થાપી ત્રણ વાર માથું નમાવી પ્રતિમાની સ્તુતિ કરતી બોલી.—

' नमो त्थु णं अरिहंताणं भगवंताणं जाव संपत्ताणं '

પછી તે અંતઃપુરમાં ગઈ તથા સર્વાલંકારવિભૂષિત થઈને પોતાના ભાઈ ધૃષ્ટદ્યુમ્નથી હંકાતા અશ્વરથમાં બેસી,

અનેક દાસતમીઓ તથા પોતાની ક્રીડાપિકા ધાત્રી અને લેખિમ દાસી સાથે સ્વયવરમડપમા આવી

આવતા વેત જ તેણે નમ્રતાપૂર્વ બધા રાજાઓને પ્રણામ કર્યા પછી હાથમા દર્પણવાળી ધાત્રીને સાથે લઈને તે સ્વયવ-રમા ગજગતિથી ફરવા લાગી દર્પણમા જે રાજાનુ પ્રતિ-બિમ્બ પડતુ તે રાજાના વશ, નામ, ગોત્ર, સત્ત્વ, સામર્થ્ય, પરાક્રમ લાવણ્ય શાસ્ત્રાભ્યાસ, માહાત્મ્ય રૂપ યૌવન, કુલ અને શીલ તે ધાત્રી દ્રૌપદીને વર્ણવી બતાવતી

તે પ્રમાણે દર્પણમા પડતા રાજાઓના પ્રતિબિમ્બ જોતી તથા ધાત્રીએ કહેલુ વર્ણન સાભળતી સાભળતી દ્રૌપદી હજારો રાજકુમારોને વટાવીને જ્યા પાડવો હતા ત્યા આવી

તેણે પાચે પાડવોને પાચ વર્ણના પુષ્પની વરમાળાથી આવેષ્ટિત પરિવેષ્ટિત કર્યા અને કહ્યુ-" આ પાચ પાડવને હુ વરી "

તરતજ બધા લોકોએ ઠીક કર્યુ " " ઠીક કર્યુ " એવી ઘોષણા કરી ત્યારબાદ બીજા બધા રાજાઓ પોતપો-તાને ઉતારે પાછા ચાલ્યા ગયા

પછી ધૃષ્ટદ્યુમ્ન પાચ પાડવ અને દ્રૌપદીને અશ્વરથમા બેસાડી દ્રુપદના રાજમહેલમા લાવ્યો રાજા દ્રુપદે પાચ પાડવો અને દ્રૌપદીને પાટ ઉપર બેસાડી અભિષેક કરાવ્યો, હોમ કરાવ્યો, અને પાચે પાડવો સાથે દ્રૌપદીનું પાણિગ્રહણ કરાવ્યુ તથા પ્રીતિદાનમા અનેક દાસદાસીઓ સાથે વિપુલ ધન આપ્યુ.

ત્યાર બાદ દ્રુપદ રાજાએ વિપુલ અશન પાન, ખાદિમ, સ્વાદિમ તૈયાર કરાવીને આવેલા રાજાઓને ખૂબ આદરથી

જમાડયા અને વિશ્રામ કર્યો તે વખતે પાંડુરાજાએ તે બધા જ રાજાઓને પાંડવો અને દ્રૌપદીના પાણિગ્રહણ ઉત્સવ વખતે હસ્તિનાપુરમાં આવવા વિનંતિ કરી

પાંડુ રાજાએ હસ્તિનાપુરમાં સાત માત માળના ઊંચા પાંચ મહેલો તૈયાર કરાવ્યા અને તે તૈયાર થયે પોતાના પાંચ પુત્રો અને દ્રૌપદીને લઈને મોટા પરિવાર સાથે તે કંપિલપુરથી નીકળી હસ્તિનાપુર આવ્યો

ત્યાં તેણે ગામ બહાર એક મોટો મંડપ કરાવ્યો. યોગ્ય વખતે નોતરેલા બધા રાજાઓ આવી પહોંચ્યા દ્રુપદની પેઠે પાંડુએ પણ તેમનો સારી રીતે સત્કાર કર્યો તથા તે બધાની સમક્ષમાં તેણે પાંચ પાંડવો અને દ્રૌપદીને સાથે પાટ ઉપર બેસાડી અભિષેક કરાવ્યો ત્યારબાદ આવેલા રાજાઓને ઘણા આદર સાથે વિસર્જિત કર્યા

હવે પાંચે પાંડવો દ્રૌપદી સાથે સુખવિલાસથી રહેવા લાગ્યા એવામાં એક વાર મૃગચર્મના ઉત્તરાસંગવાળા હાથમાં દંડ અને કમંડલુ ધારણ કરનારા જટાધારી જનોઈ ગણેત્રિકા, મુંજમેખલા ને વલ્કલ પહેરનારા કચ્છપી વીણા વગાડનારા, કજિયાખોર મધ્યસ્થ અને ગંધર્વપ્રિય એવા કચ્છુ નારદ કજિયાની શોધમાં પાંડુરાજાના મહેલમાં આકાશમાંથી ઊતરીને આવી પહોંચ્યા

નારદને આવતા જોઈને પાંચે પાંડવો, કુંતી અને પાંડુરાજાએ આસનથી ઊઠી, સાત આઠ પગલાં નારદની સામે જઈ તેમની પ્રદક્ષિણા કરી, વંદન અને નમનથી તેમનો સત્કાર કર્યો તથા જમીન ઉપર પાણી છાંટી તેમને બેસવા માટે

દર્ભ ઉપર આસન પાથર્યું

આ આસને બેસીને નારદે રાજાનું, રાજકુટુંબનું અને અંતઃપુરનું કુશળમંગળ પૂછ્યું તે વખતે નારદને અસંયત તથા પાપથી અવિરત સમજીને દ્રૌપદીએ તેમનો આદર ન કર્યો, તેમનું સમાન ન કર્યું અને પાંડવોની પેઠે તેમની ઉપાસના પણ ન કરી

નારદે મનમાં વિચાર આવ્યો કે પાંચ પાંડવોમાં અનુબદ્ધ થયેલી દ્રૌપદી, રૂપ અને લાવણ્યના જોસમાં મારો આદર તથા ઉપાસના નથી કરતી માટે મારે ઋષિના અનાદરનું ફળ તેને બતાવવું જોઈએ

હવે નારદ પાંડુને કુશળમંગળ પૂછીને પૂર્વ દિશા તરફ લવણસમુદ્રની વચ્ચેના માર્ગ ઉપર આકાશમાં વિહરવા લાગ્યા તે વખતે ધાતકીખંડ દ્વીપમાં પૂર્વના દક્ષિણાર્ધ ભરતની અપર કંકામાં પદ્મનાભ નામે રાજા હતો તેને સાતસો રાણીઓ અને સુનાભ નામે યુવરાજ પુત્ર હતો

તે રાજા બધી રાણીઓ સાથે અંતઃપુરમાં સિંહાસન ઉપર બેઠો હતો તે વખતે નારદ ઋષિ તેના ભવનમાં આકાશથી ઊતર્યા પદ્મનાભે પાંડુની પેઠે તેમનો આદર કર્યો અને એમને દર્ભાસન આપ્યું.

નારદે રાજાને કુશળમંગળ પૂછ્યા પછી રાજાએ તેમને કહ્યું કે 'હે દેવાનુપ્રિય! તમે ગામેગામ ઘરેઘરના માહિતગાર છો તો તમે કહો કે મારા જેવું અંતઃપુર તમે ક્યાંય જોયું?"

નારદ થોડું હસ્યા અને લાગ જોઈને બોલ્યા—" હે રાજા! તું તો કૂવાનો દેડકો છે હસ્તિનાપુરના રાજા પાંડુના

પુત્રોની ભાર્યા દ્રૌપદીના પગના અંગૂઠાના ભાગ બરાબર પણ તારું અંતઃપુર નથી" આવું કહી પદ્મનાભનું કુશળ પૂછી નારદ આકાશમાં વિહરવા લાગ્યા

નારદની વાત સાંભળીને રાજા પદ્મનાભ દ્રૌપદીના રૂપલાવણ્યમાં મોહ પામ્યો. તેણે પૌષધશાળામાં જઈ પોતાના પૂર્વના મિત્ર દેવને બોલાવવા અભયકુમારની પેઠે વિશિષ્ટ તપ અને સંકલ્પ ધારણ કર્યા તેના તપ અને સંકલ્પના બળથી ખેંચાઈ આવેલા દેવને તેણે કહ્યું – હે દેવાનુપ્રિય! હું દ્રૌપદીને ચાહું છું માટે તું તેને અહીં ઉપાડી લાવ."

દેવ બોલ્યો – પાંચ પાંડવોને મૂકીને દ્રૌપદી બીજા કોઈ પણ સાથે રાજીખુશીથી એક ક્ષણ પણ રહેવાની નથી એ વાત ચોક્કસ છે પણ માત્ર તારી મરજી છે તેટલા જ કારણે હું દ્રૌપદીને અહીં ઉપાડી લાવીશ આમ કહીને તે દેવ લવણસમુદ્રની વચ્ચે થઈને હસ્તિનાપુર જઈ અગાસીમાં યુધિષ્ઠિર સાથે સુખે સૂતેલી દ્રૌપદીને ઉપાડી ઝપાટાબંધ પદ્મનાભના ભવનમાં લાવ્યો અને ત્યાંની અશોકવનિકામાં તેને રાખી, દ્રૌપદી લાવ્યાની ખબર પદ્મનાભને આપીને પોતાને સ્થાને પાછો ચાલ્યો ગયો

ઘડી બેઘડીમાં તો દ્રૌપદી જાગી ઊઠી પોતે જ્યાં હતી તે સ્થાન તેને ખૂબ અપરિચિત લાગ્યું. તેને એમ થયું

બનીઠનીને તેની પાસે આવ્યો અને કહેવા લાગ્યો -"હે દેવાનુ-પ્રિયે! તુ શો વિચાર કરે છે? તને મે મારે માટે અહી તેડી મગાવી છે માટે મારી સાથે રહીને તું આનદ કર"

દ્રૌપદીએ યુક્તિથી જવાબ આપ્યો કે "ભારતવર્ષની દ્વારિકામા મારા સ્વામીનો ભાઈ કૃષ્ણ વાસુદેવ રહે છે તે જો ૭ મહિનાની અ દર મારી કઈ ભાળ ન કાઢે તો હે રાજા! પછીથી તુ કહીશ તેમ હુ કરીશ"

દ્રૌપદીનુ વચન સાભળીને પદ્મનાભે તેને કન્યાઓના અત પુરમા મૂકી અને ઝાઝી કનડગત ન કરી ત્યા દ્રૌપદી આંતરે આતરે બબ્બે ઉપવાસ અને પારણે પારણે આય બિલનુ ઉગ્ર તપ કરતી રહેવા લાગી

આ તરફ યુધિષ્ઠિર જાગ્યો અને દ્રૌપદીને ન જોતા વિહ્વલ થઈને આમ તેમ તપાસ કરવા લાગ્યો મહેલમા ક્યાય તેની ભાળ ન મળતા તેણે પાડુને તે વાતની ખબર કહી પાડુએ પણ હસ્તિનાપુરને ખૂણે ખૂણે દ્રૌપદીની તપાસ માટે ઘોષણા કરાવી અને કહ્યું કે જે તેની ભાળ આપશે તેને તે ઇચ્છે તેટલુ ધન આપવામાં આવશે

પરતુ જ્યારે હસ્તિનાપુરમા તેનો કશો પત્તો લાગ્યો નહિ ત્યારે પાડુએ કુતીને દ્વારકામા કૃષ્ણ પાસે દ્રૌપદીની શોધ કરાવવા જવાનુ કહ્યું કુતી નાહીધોઈ, બલિકમ કરી, હાથી ઉપર બેસી દ્વારિકા તરફ જવા નીકળી અને ત્યાના અગ્રોદ્યાનમા જઈ પહોચીને પોતાના આવ્યાની ખબર તેણે કૃષ્ણને કહેવરાવી

કૃષ્ણ આવીને પોતાની ફોઈને પગે પડયો અને તેને પોતાના આવાસમા લઈ ગયો ત્યાં ગયા બાદ આવવાનુ

અને પોતાના બધા પરાક્રમી યોદ્ધાઓને તૈયાર થવાની સૂચના આપી

એમ અનેક વીર પુરુષો અને મોટી સેનાથી વીંટળાયેલો કૃષ્ણ વાસુદેવ હાથી ઉપર બેસીને હસ્તિનાપુર આવી પહોંચ્યો તથા પાંડવોને સાથે લઈને અપરકંકા તરફ ચાલ્યો

રસ્તામાં પડાવ નાખી કૃષ્ણે પૌષધશાળામાં જઈને લવણસમુદ્રના અધિષ્ઠાતા સુસ્થિત દેવને ત્રણ દિવસના[૯] તપ અને સંકલ્પથી પોતાની પાસે બોલાવ્યો તથા તેને પોતે અપરકંકા શા માટે જાય છે તે વાત કહી સમજાવી અને વચ્ચે માર્ગમાં આવતા લવણસમુદ્રને પાર કરવા તેમાં માર્ગ કરી આપવાની સૂચના કરી

તે દેવે કૃષ્ણને કહ્યું - "હે દેવાનુપ્રિય ! તું કહે તો હું જ દ્રૌપદીને અહીં ઉપાડી લાવું અને પદ્મનાભ રાજાને તેની સેના સહિત લવણસમુદ્રમાં ફેંકી દઉં "

કૃષ્ણે જવાબ આપ્યો - "હે દેવાનુપ્રિય ! તારે એટલી બધી તસ્દીક લેવાની જરૂર નથી માત્ર અમારા છ રથ જઈ શકે તે માટે લવણસમુદ્રમાં માર્ગ કરી આપ એટલું ઘણું છે

પછી પોતાની બધી સેનાને પાછી વાળીને કૃષ્ણ તથા પાંડવોએ લવણસમુદ્રમાં પોતાના રથો ઉતાર્યા અને તેની વચ્ચે થઈને ઝપાટાબંધ તેઓ અપરકંકાના અગ્રોદ્યાનમાં પહોંચી ગયા

ત્યાં રથ ઊભા રાખીને કૃષ્ણે પોતાના દારુક સારથીને ભાલામાં ભરાવેલા લેખ સાથે પદ્મનાભ પાસે મોકલ્યો અને કહેવરાવ્યું કે "કાં તો દ્રૌપદીને પાછી આપ કે યુદ્ધ માટે તૈયાર થા "

પ્રયોજન પૂછતાં કુંતીએ દ્રૌપદીના ગુમ થવાની વાત જણાવી

કૃષ્ણે કહ્યું – કોઈ તમે જરા પણ ચિંતા ન કરશો. દ્રૌપદીની ભાળ પાતાળમાં અસુરોનાં ભવનોમાં, નંદનવનમાં કે બીજે જ્યાં હશે ત્યાં મેળવી, લાવીને હું જ સોંપીશ " આમ આશ્વાસન આપીને તેણે કુંતીને પાછી હસ્તિનાપુર વિદાય કરી.

ત્યારબાદ કૃષ્ણે પણ પાંડુની પેઠે દ્વારિકામાં દ્રૌપદીની ભાળ મેળવવા ખૂણે ખૂણે જાહેરાત કરાવી પણ ક્યાંક તેનો પત્તો ન મળ્યો.

હવે એકવાર કૃષ્ણ પોતાના અંતઃપુરમાં હતા તે વખતે નારદ આકાશમાંથી ત્યાં આવ્યા. કૃષ્ણે પાંડુની પેઠે તેમનો સત્કાર કર્યો અને પૂછ્યું – હે દેવાનુપ્રિય ! તમે ગામેગામ ઘરે ઘરે ફરો છો તમે ક્યાંય દ્રૌપદી વિષેની વાત સાંભળી છે ?

નારદે જવાબ આપ્યો – હે રાજા ! હું અપરકંકામાં ગયેલો ત્યારે ત્યાં પદ્મનાભના ભવનમાં જેવી પૂર્વે જોઈ હતી તેવી દ્રૌપદી જોઈ હતી.

કૃષ્ણે નારદને કહ્યું કે હે દેવાનુપ્રિય ! આ બધું તમારું જ કામ લાગે છે ! '

દ્રૌપદીના સમાચાર મળતા જ કૃષ્ણે તે ખબર પાંડુને હસ્તિનાપુર મોકલી આપ્યા અને ચતુરંગી સેના સાથે તૈયાર થઈ રહી પોતાની વાટ જોવાનું પાંડવોને કહેવરાવ્યું

ત્યાર બાદ કૃષ્ણે દ્વારિકામાં સન્નાહિકા ભેરી વગડાવી

અને પોતાના બધા પરાક્રમી યોદ્ધાઓને તૈયાર થવાની સૂચના આપી

એમ અનેક વીર પુરુષો અને મોટી સેનાથી વીંટળાયેલો કૃષ્ણ વાસુદેવ હાથી ઉપર બેસીને હસ્તિનાપુર આવી પહોંચ્યો તથા પાંડવોને સાથે લઈને અપરકંકા તરફ ચાલ્યો

રસ્તામા પડાવ નાખી, કૃષ્ણે પૌષધશાળામા જઈને લવણસમુદ્રના અધિષ્ઠાતા સુસ્થિત દેવને ત્રણ દિવસના તપ અને સંકલ્પથી પોતાની પાસે બોલાવ્યો તથા તેને પોતે અપરકંકા શા માટે જાય છે તે વાત કહી સંભળાવી અને વચ્ચે માર્ગમા આવતા લવણસમુદ્રને પાર કરવા તેમા માર્ગ કરી આપવાની સૂચના કરી

તે દેવે કૃષ્ણને કહ્યુ -"હે દેવાનુપ્રિય! તું કહે તો હું જ દ્રૌપદીને અહીં ઉપાડી લાવુ અને પદ્મનાભ રાજાને તેની સેના સહિત લવણસમુદ્રમા ફેંકી દઉ '

કૃષ્ણે જવાબ આપ્યો -"હે દેવાનુપ્રિય! તારે એટલી બધી તક્લીફ લેવાની જરૂર નથી માત્ર અમારા છ રથ જઈ શકે તે માટે લવણસમુદ્રમા માર્ગ કરી આપ એટલુ ઘણુ છે

પછી પોતાની બધી સેનાને પાછી વાળીને કૃષ્ણ તથા પાંડવોએ લવણસમુદ્રમા પોતાના રથો ઉતાર્યા અને તેની વચ્ચે થઈને ઝપાટાબંધ તેઓ અપરકંકાના અગ્રોદ્યાનમા પહોંચી ગયા

ત્યા રથ ઊભા રાખીને કૃષ્ણે પોતાના દારુક સારથીને ભાલામા ભરાવેલા લેખ સાથે પદ્મનાભ પાસે મોકલ્યો અને કહેવરાવ્યુ કે "કા તો દ્રૌપદીને પાછી આપ કે યુદ્ધ માટે તૈયાર થા"

દૂતે ત્યાં જઈને પોતા તરફથી રાજાને પ્રણામ કરીને કૃષ્ણનો સંદેશો કહેવા ભાવામા ભગવેનો લેખ આગગ ધર્યો અને દ્રૌપદીને પાછી આપવાની કે યુદ્ધ માટે તૈયાર થવાની હાકલ કરી

પદ્મનાભ તે સાભળી ખૂબ ગુસ્મે થયો અને રાજનીતિશાસ્ત્રમા દૂત અવધ્ય હોવાથી તેને ન મારતા તેનુ અપમાન કરીને પાછને દરવાજેથી તેને કાઢી મૂકયો અને કહ્યુ –" તારા કૃષ્ણને કહેજે કે , પોતે જ યુદ્ધ માટે સજ્જિત થઈને બહાર આવુ છુ "

ત્યાર પછી પદ્મનાભે પોતાની સેના તૈયાર કરાવી તથા પોતે પોતાના મુખ્ય હસ્તી ઉપર બેસી યુદ્ધ માટે કૃષ્ણ હતા ત્યાં ગયો તેને દૂરથી આવતો જોઈને વાસુદેવે પાડવોને પૂછ્યુ – ' છોકરાઓ ! તમે લડશો કે મારી લડાઈ જોશો ?'

પાન્ડવોએ કૃષ્ણને પોતાની લડાઈ જોવાનુ કહ્યુ પદ્મનાભે ઝપાટાબધ પાડવોને હરાવીને વિખેરી નાખ્યા તથા તેમના રથો અને તે ઉપરના વિજયધ્વજને તોડીફાડીને ફેકી દીધા

હારેલા પાડવો વીલે મોઢે કૃષ્ણ પાસે પાછા આવ્યા તેણે પૂછ્યુ –" તમે શુ ધારીને તેની સામે થયા હતા ?"

પાડવોએ જવાબ આપ્યો –" અમે તો ખાસ કઈ વિચાર કર્યા વિના માત્ર તમારી અનુમતિ લઈ ને તેની સામે થયા હતા "

કૃષ્ણે કહ્યુ — એથી જ તો તમે હાર્યા છો તમે જ રાજા છો અને પદ્મનાભ નથી એવા સકલ્પથી જો તમે લડયા

હોત તો તે ક્યારનોય નાસી ગયો હોત હવે હું પોતે રાજા છુ અને એ રાજા નથી એવા દૃઢ સંકલ્પથી લડું છુ તે તમે જુઓ "

એમ કહીને કૃષ્ણ પદ્મનાભની સામે ગયો. જતાં વેંત જ તેણે રિપુની સેનાનો નાશ કરનારો પોતાનો પાંચજન્ય શંખ ફૂંક્યો તેના અવાજથી પદ્મનાભના સૈન્યનો એક તૃતીયાંશ ભાગ તો નાસી જ ગયો પછી કૃષ્ણે પોતાનું ધનુષ્ય લીધું, દોરી ચડાવી અને ટંકારવ કર્યો એટલામા વળી બીજો તૃતીયાંશ ભાગ નાસી ગયો

પોતે ઘણો અશક્ત છે અને સૈન્ય ઘણુ થોડુ છે એમ સમજીને પદ્મનાભ અપરકંકાના દરવાજા બંધ કરીને તેમા પેસી ગયો કૃષ્ણે અપરકંકા તરફ જઈને નરસિંહરૂપ૧૦ ધારણ કરી મોટા અવાજથી પોતાના પગ પછાડ્યા તે અવાજથી રાજકિલ્લા, ગોપુર વગેરે ખખડીને પડી ગયુ

અપરકંકાને ભોયભેગી થયેલી જોઈને ભય પામેલો પદ્મનાભ દ્રૌપદીને શરણે ગયો દ્રૌપદીએ તેને કહ્યુ કે "મને અહીં આણતાં તે કૃષ્ણ જેવા વીર પુરુષને વિફરાવેલો છે એ નહિ જાણેલુ ?" હજુ પણ તુ આમ કર—નાહી, ભીને કપડે, વસ્ત્રના છેડા છૂટા રાખી, અંતઃપુર સાથે ઉત્તમ નજરાણા લઈ, મને આગળ કરીને તું કૃષ્ણને શરણે જા કારણ કે ઉત્તમ પુરુષો હમેશા શરણે આવેલા ઉપર કૃપાવંત હોય છે "

પદ્મનાભે દ્રૌપદીના કહ્યા પ્રમાણે જઈને કૃષ્ણને દ્રૌપદી પાછી સોંપી. કૃષ્ણે પદ્મનાભને ઠપકો આપતાં કહ્યું કે "હે પદ્મનાભ ! મારી બેન દ્રૌપદીને અહીં લાવતા તે નહિ જાણેલુ

દૂતે ત્યાં જઈને પોતા તરફથી રાજાને પ્રણામ કરીને કૃષ્ણનો સંદેશો કહેવા ભાવામાં ભરાવેલો લેખ આગળ ધર્યો અને દ્રૌપદીને પાછી આપવાની કે યુદ્ધ માટે તૈયાર થવાની હાકલ કરી

પદ્મનાભ તે સાંભળી ખૂબ ગુસ્સે થયો અને રાજનીતિશા-સ્ત્રમાં દૂત અવધ્ય હોવાથી તેને ન મારતા તેનું અપમાન કરીને પાછલે દરવાજેથી તેને કાઢી મૂક્યો અને કહ્યુ – 'તારા કૃષ્ણને કહેજે કે હું પોતે જ યુદ્ધ માટે સજ્જિત થઈને બહાર આવું છું '

ત્યાર પછી પદ્મનાભે પોતાની સેના તૈયાર કરાવી તથા પોતે પોતાના મુખ્ય હસ્તી ઉપર બેસી યુદ્ધ માટે કૃષ્ણ હતા ત્યાં ગયો તેને દૂરથી આવતો જોઈને વાસુદેવે પાંડવોને પૂછ્યુ – 'છોકરાઓ ! તમે લડશો કે મારી લડાઈ જોશો ?"

પાંડવોએ કૃષ્ણને પોતાની લડાઈ જોવાનું કહ્યુ પદ્મ-નાભે ઝપાટાબંધ પાંડવોને હરાવીને વિખેરી નાખ્યા તથા તેમના રથો અને તે ઉપરના વિજયધ્વજો તોડીફાડીને ફેંકી દીધા

હારેલા પાંડવો વીલે મોંએ કૃષ્ણ પાસે પાછા આવ્યા. તેણે પૂછ્યુ – તમે શું ધારીને તેની સામે થયા હતા ?"

પાંડવોએ જવાબ આપ્યો – 'અમે તો ખાસ કંઈ વિચાર કર્યા વિના માત્ર તમારી અનુમતિ લઈને તેની સામે થયા હતા '

કૃષ્ણે કહ્યુ — 'એથી જ તો તમે હાર્યા છો તમે જ રાજા છો અને પદ્મનાભ નથી એવા સંકલ્પથી જો તમે લડ્યા

[illegible] દેવી

હોય તો તે બ્રહ્માસ્ત્ર નાશ પામ્યું [illegible]
છુ અને એ શસ્ત્ર નથી [illegible]
જુઓ ”

એમ કહીને [illegible]
તેણે રિપુની સેનાનો નાશ [illegible]
કર્યો. તેના અવાજથી [illegible]
આમ તો નાસી જ ગયો. પછી કૃષ્ણે [illegible]
દોરી ચડાવી અને ટંકાર કર્યો [illegible]
ભાગ નાસી ગયો

પોતે ઘણો [illegible] છે અને [illegible]
સમજીને [illegible] અપરકંકાના [illegible]
ગયો. કૃષ્ણ અપરકંકા નગર [illegible]
[illegible] પોતાના [illegible]
[illegible] પછી ગયું

અપરકંકાને [illegible]
[illegible] દ્રૌપદીને શરણે ગયો. દ્રૌપદીએ તેને [illegible]
[illegible] તેં કૃષ્ણ જેવા વીર પુરુષને [illegible]
નહિ જાણેલું !” [illegible]
[illegible]
[illegible] અને આગળ કરીને તું કૃષ્ણને શરણે [illegible]
ઉત્તમ પુરુષ હમેશા શરણે આવેલા ઉપર [illegible]

[illegible] દ્રૌપદીના કહ્યા પ્રમાણે [illegible] કૃષ્ણને [illegible]
[illegible] કૃષ્ણે [illegible]
[illegible] મારી બેન દ્રૌપદીને [illegible]

[illegible]ા કરી હસ્તી
[illegible]આવ્યો અને
[illegible]નો પાંચજન્ય
વગાડ્યો આ

[illegible]ને દ્રૌપદીને
આપી તેની
[illegible]યો

[illegible] ગંગા નદી
[illegible]મે ગંગાને
[illegible]સ્થિત દેવને

ગયા પછી
[illegible]કે એ જાણ
[illegible]ને કૃષ્ણની

[illegible]તરવા માટે
ત્યારે તેણે
[illegible]પાઓ અને
[illegible]ને તે
અને પ[illegible]
[illegible]નમા અ[illegible]
[illegible]વખાણ -
સાથે યુ[illegible]

કે તે મૃત્યુ જ નોતર્યું હતું ? છતાં હવે તારે મારાથી બીવાનું કારણ નથી ”

એમ કહી કૃષ્ણે પદ્મનાભને પોતાની રાજધાનીમાં પાછા જવાની રજા આપી તથા પોતે દ્રૌપદીને સાથે લઈને પાંડવો પાસે આવ્યો એ બધા ત્યારબાદ લવણસમુદ્રની વચ્ચે થઈને જબુદ્વીપના ભરતમાં પાછા જવા નીકળ્યા

એ વખતે ધાતકીખંડદ્વીપના પૂર્વાર્ધ ભરતમાં ચંપાનો રાજા કપિલ નામે વાસુદેવ હતો એકવાર એ ચંપામાં મુનિ સુવ્રત અર્હત ફરતા ફરતા આવીને ત્યાંના પૂર્ણભદ્ર ચૈત્યમાં ઊતર્યા

જે વખતે કૃષ્ણ વાસુદેવે અપરકંકામાં પોતાનો પાંચજન્ય શંખ ફૂંક્યો તે વખતે આ કપિલ વાસુદેવ મુનિ સુવ્રત અર્હતની પાસે ધર્મપ્રવચન સાંભળતો હતો તેણે તે શંખનાદ સાંભળ્યો એટલે તેને વિચાર થયો કે ધાતકીખંડના ભરતમાં મારા જેવો કોઈ વાસુદેવ થયો કે શું ? આવો શંખનો શબ્દ વાસુદેવ સિવાય બીજા કોઈનો હોઈ શકે નહિ.

પણ તેની શંકાનું નિરાકરણ કરતાં મુનિ સુવ્રત અર્હતે કહ્યું કે એ શંખ તો અપરકંકાના રાજા પદ્મનાભના પંજામાં સપડાયેલી પાંચ પાંડવોની ભાર્યા દ્રૌપદીને છોડાવવા આવેલા દ્વારિકાના વાસુદેવ કૃષ્ણનો શંખનો છે તારા જેવો બીજો વાસુદેવ અહીં ઊભો થયો નથી એક સાથે એકજ ક્ષેત્રમાં બે વાસુદેવ કદી થતા પણ નથી અને એક બીજાને જોઈ પણ શકતા નથી ” તો પણ તું લવણસમુદ્રની વચ્ચે થઈને પસાર થતા કૃષ્ણ વાસુદેવના રથના ધજાગરાને જોઈ શકીશ.

કપિલ વાસુદેવ, મુનિ સુવ્રત-અર્હતને પ્રણામ કરી, હસ્તી ઉપર બેસી લવણસમુદ્રના વેલાકુળે (કિનારે) આવ્યા અને દૂરથી કૃષ્ણ વાસુદેવના ધ્વજાગ્રને જોઈને તેણે પોતાનો પાંચજન્ય શંખ વગાડ્યો કૃષ્ણે પણ સામો પોતાનો શંખ વગાડ્યો આ રીતે બન્ને પોતપોતાના શંખના શબ્દદ્વારા મળ્યા

કપિલ વાસુદેવે અપરકંકાના રાજા પદ્મનાભને, દ્રૌપદીને સતાવવા બદલ ઠપકો આપ્યો અને તેને દેશવટો આપી તેની જગાએ તેના પુત્રને અપરકંકાની ગાદીએ બેસાડ્યો

પાંડવો અને વાસુદેવ મુસાફરી કરતા કરતા ગંગા નદી પાસે આવ્યા ત્યાં વાસુદેવે પાંડવોને કહ્યું કે 'તમે ગંગાને ઊતરી જાઓ હું આ લવણસમુદ્રના માલિક સુસ્થિત દેવને મળીને આવું છું '

પાંડવો ત્યાંની એક નાવદ્વારા ગંગા ઊતરી ગયા પછી કૃષ્ણ વાસુદેવ ગંગાને હાથથી તરી શકે છે કે નહિ એ જાણવાના કૌતુકથી તેમણે તે નાવ સંતાડી દીધી અને કૃષ્ણની વાટ જોતા સામે કાંઠે બેઠા

સુસ્થિતને મળી આવીને કૃષ્ણે ગંગા ઊતરવા માટે નાવની તપાસ કરી પણ તેને ક્યાંય મળી નહિ ત્યારે તેણે એક હાથમાં ઘોડા અને સારથી સાથે રથ ઉપાડ્યો અને બીજે હાથે સાડી બાસઠ જોજન પહોળી ગંગાને તે તરવા લાગ્યો પરંતુ અધવચ આવતાં તે થાકી ગયો અને પરસેવાથી રેબઝેબ થઈ ગયો તેણે મનમાં ને મનમાં આવી વિશાળ ગંગાને હાથથી તરી જનારા પાંડવોના વખાણ કર્યાં પણ પાંડવોનું આ બળ જોતાં તેઓ પદ્મનાભ સાથે યુદ્ધમાં

એમ કરીને મારી અધા તે તેં સમજાયું નહિ.

જેને નમ કરીને તેણે મધ્ય ભીમતે ગદા પ્રહાર કરી. તથા યોધો સામે આવી પાંડવો પાસે આવી તેમની સમક્ષમાં તેને તેમનો ખૂબ વખાણ કર્યાં. પાંડવોએ નિત્ય દશ દિવસ ૨૧૮ કહી દીધું કે જેમ જનારો વધથી તર્યું નથી પણ નાશથી તર્યું છીએ. આ તો તમારું બળ જોતા અમે દોડી મનાવી લીધા હતા.

આ વાત સાંભળતાં જ કૃષ્ણ ઘણો ગુસ્સો થયો અને ભાગ નજરીને તે બોલ્યો—'જ્યારે મેં એકલાએ દીધાની બચાવી ત્યારે તમે મારું બળ ન જાણી શક્યા કે અત્યારે મને આમ હેરાન કર્યો?'

ગુસ્સામાં ને ગુસ્સામાં કૃષ્ણે એક લોઢદંડથી પાંડવોના બધા રથો ચૂરી નાખ્યા અને તેમને દેશનિકાલ થવાની આજ્ઞા આપી. તે પ્રસંગના સ્મારક તરીકે તેણે ત્યાં રથમર્દન નામનો કોટ બંધાવ્યો.

પછી કૃષ્ણ પોતાના શિબિરમાં જઈ પહોંચ્યા અને સૈન્યને સાથે લઈ દ્વારકા પાછા ગયા.

પાંડવોએ હસ્તિનાપુરમાં આવીને પોતાના પિતાને કૃષ્ણે તેમને કરેલી દેશનિકાલની આજ્ઞાની વાત કરી તથા તેનું કારણ પણ કહી બતાવ્યું. પાંડુએ પણ તેમને ખૂબ ઠપકો આપ્યો.

પછી પાંડુએ કુંતીને બોલાવીને કૃષ્ણ પાસે દ્વારકાં મોકલી અને તેની સાથે કહેવડાવ્યું કે તમે દેશનિકાલ કરેલા પાંડવો કઈ દિશામાં અને કયા ખૂણામાં જાય? તમારું સા-

ગ્રાન્ય તો આખા દક્ષિણાર્ધ ભરતમાં છે

કુંતીએ કહેલી વાત સાંભળીને વાસુદેવે કહ્યું કે દક્ષિણ સમુદ્રને કાંઠે તેઓ પાંડુમથુરા[૧૨] વસાવે અને મારી નજરે કદી ન પડે તે રીતે રહે

પાંડવો હસ્તિનાપુરથી નીકળી કૃષ્ણના કહ્યા પ્રમાણે પાંડુમથુરા વસાવી સુખે સુખે રહેવા લાગ્યા વખત જતાં દ્રૌપદી સગર્ભા થઈ અને નવ મહિના પૂરા થયે તેણે એક સુંદર અને સુકુમાર પુત્રને જન્મ આપ્યો

જાતકર્માદિ સંસ્કારો પૂરા થયા પછી બારમે દિવસે દ્રૌપદીએ અને પાંડવોએ મળીને તેનું નામ પાંડુસેન પાડ્યું દિવસ જતા પાંડુસેન મોટો થયો અને ૭૨ કળામાં નિપુણ થઈ ભોગસમર્થ યુવરાજ થયો

તે વખતે ત્યાં ધર્મઘોષ નામે સ્થવિર ફરતા ફરતા આવી પહોંચ્યા પાંડવોએ તેમની પાસે ધર્મશ્રવણ કર્યું તેમની વિષયવૃત્તિ મંદ થઈ અને ચિત્તશુદ્ધિ માટે તેઓ ઉત્સુક થયા ત્યારબાદ દ્રૌપદીની અનુમતિ[૧૩] લઈને અને પાંડુસેનને રાજગાદી સોંપીને તેઓ તે ધર્મઘોષ સ્થવિરના સહચારી થયા અને ચૌદે પૂર્વોનો અભ્યાસ કરીને ઉગ્ર સંયમ તથા તપ, શીલ સત્ય, અહિંસા અને બ્રહ્મચર્ય પાળતા, ગામેગામ પાંડુમથુરાની આસપાસ ફરવા લાગ્યા

પાંડુસેનની અનુમતિથી દ્રૌપદીએ પણ પોતાની ચિત્તશુદ્ધિ માટે સુવ્રતા આર્યા પાસે પ્રવ્રજ્યા સ્વીકારી તે પોતાની ગુરુણી પાસે ૧૧ અંગો ભણી અને ઉગ્ર તપ સંયમ તથા શીલ સાથે સાંજ પાંડુમથુરાની આસપાસ વિહરવા લાગી

તે વખતે અરિષ્ટનેમિ અર્હત સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં તપ અને સંયમથી આત્માને વાસિત કરતા વિહરતા હતા એમ પાંચેય તેમના સૌરાષ્ટ્રવિહારની વાત સાંભળી યુધિષ્ઠિર વગેરે પાંચે અનગારોએ ત્યાં જવાનો વિચાર કર્યો

પોતાના ગુરુની અનુમતિથી તેઓ પાંડુમથુરાના સહસ્રામ્ર વનથી નીકળીને ગામેગામ ફરતા ફરતા હસ્તકલ્પ[14] નગરની બહારના સહસ્રામ્ર વનમાં આવીને ઊતર્યા

ત્યાં યુધિષ્ઠિર સિવાયના ચાર અનગારોએ નગરમાં ભિક્ષા લઈને પાછા આવતા સાંભળ્યું કે અરિષ્ટનેમિ અર્હત તો ઉજ્જયંત શૈલના[15] શિખર ઉપર જઈને કાળધર્મ પામ્યા છે એટલે તેમણે પાછા જઈને જણાવ્યું અને શત્રુંજય[16] પર્વત ઉપર જવાનો વિચાર કર્યો તેમણે આણેલો આહાર યોગ્ય સ્થળે પરઠાવી દીધો અને ત્યાર પછી ઉપર જઈને તેઓ તપ કરતા રહેવા લાગ્યા તથા તપ સંયમ ધ્યાન અનાસક્તિ વગેરે ગુણોને કેળવતા કેળવતા કાળ કરી સિદ્ધ, બુદ્ધ અને મુક્ત થયા

દ્રૌપદી આર્યા પણ ઘણા વર્ષો સુધી બહુ સમય સુધી સંયમ પાળતી બ્રહ્મલોકમાં દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થઈ ત્યાંથી મહાવિદેહમાં જન્મ પામીને તે સિદ્ધ બુદ્ધ અને મુક્ત થશે.

હે જંબુ! તપની પાછળ જો આસક્તિ હોય તો તે ગમે તેવું ઉગ્ર હોય છતાં ચિત્તશુદ્ધિ કરી શકતું નથી, એ વસ્તુ દ્રૌપદીનું દૃષ્ટાંત આપીને આ સોળમા અધ્યયનમાં ભગવાન મહાવીરે સમજાવેલી છે તે હું તને કહું છું' એમ આર્ય સુધર્મા બોલ્યા

૧૭

ઘોડાઓ

[આઈણ્ણ[1]]

શ્રમણભગવાન મહાવીરે કહેલો નાયાધમ્મકહાના સોળમા અધ્યયનનો અર્થ જાણ્યો તો હવે તેના સત્તરમા અધ્યયનનો શો અર્થ કહ્યો છે તે જણાવો, એમ આર્ય જંબુએ પોતાના ગુરુ આર્ય સુધર્માને કહ્યું

આર્ય સુધર્મા બોલ્યા –

"હત્થિસીસ[2] નગરમા કનકકેતુ નામે રાજા હતો ત્યાં કેટલાય સમૃદ્ધ અને વ્યવહારચતુર વહાણવટી વાણિયાઓ રહેતા હતા એકવાર તે વહાણવટીઓ વહાણો ભરી વેપાર કરવા લવણસમુદ્રને પ્રવાસે ઊપડ્યા

સમુદ્રમા કેટલાય યોજનો ગયા પછી મોટી આધી ઊપડી અને આગળ કહેલા માકંદિપુત્રોની જેમ તેમની હોડીઓ

ડોલવા તથા ભમવા લાગી. વહાણના નિર્યામક નષ્ટબુદ્ધિ થઈ ગયા અને વહાણ ક્યાં લઈ જવાં તેનો વિચાર ન કરી શક્યા.

તે વખતે કેટલાક કુક્ષિધારો, કર્ણધારો, ગર્ભિજ્જકો અને વહાણવટીઓ તે નિર્યામકને કહેવા લાગ્યા "હવે શું કરવું? આ વહાણો તૂટ તૂટ થઈ રહ્યાં છે"

કોઈને કાંઈ સૂઝ ન પડી એટલે ભય પામેલા તેઓએ ઇન્દ્ર, સ્કંદ, રુદ્ર, શિવ વૈશ્રમણ, ભૂત, યક્ષ રાક્ષસ વગેરેની માનતાઓ કરી. એવામાં ગભરાટ ઓછો થવાથી નિર્યામકે કહ્યું કે આપણે કાલિકદ્વીપની પાસે આવ્યા છીએ.

તેઓએ દ્વીપ જોઈ વહાણો આગળ લંગર નાખ્યાં અને નાની હોડીઓદ્વારા તેઓ કાલિકદ્વીપમાં ઊતર્યા. તે દ્વીપમાં હિરણ્ય સુવર્ણ રત્ન અને વજ્રની કેટલીક ખાણો અને ઘોડાઓ તેમની નજરે ચડ્યા.

ઘોડાઓ તે વહાણવટી વાણિયાઓને જોઈને તેમના ગંધથી ભય પામી, ત્યાંથી અનેક યોજન દૂર જંગલમાં નાસી ગયા. વાણિયાઓ ત્યાંની ખાણોમાંથી હિરણ્ય સુવર્ણ, રત્ન, વજ્ર વગેરે લઈને હોડીઓદ્વારા તેમના વહાણોમાં ભરવા લાગ્યા.

અનુકૂળ પવન શરૂ થતાં લાકડાં, પાણી વગેરે જરૂરી સામગ્રી વહાણમાં ભરી લઈને ત્યાંથી નીકળ્યા. તેઓ ગંભીર પોતવહન પટ્ટનમાં આવી પહોંચ્યા અને ત્યાં તેમણે વહાણોના લંગર નાખ્યાં.

નાની હોડીઓદ્વારા વહાણમાં ભરેલું સોનું, રૂપું વગેરે કિનારે ઉતારીને ગાડામાં ભરી તેઓ ત્યાંથી હસ્તિશીર્ષ નગરના

અગ્રોદ્યાનમા આવી પહોચ્યા ,અને મોટા નજરાણા સાથે રાજાને મળ્યા

દરેક ગામ, આકર અને નગર વગેરે તરફ ફરનારા અને વારવાર લવણસમુદ્રની સફરે જનારા તેઓને, રાજાએ, તેમણે જોયેલી કોઈ નવીન વાત સભળાવવાનુ કહ્યુ

તેઓએ કાલિકદ્વીપમા જોયેલા ઘોડાને લગતી વાત રાજાને કહી રાજાએ તે ઘોડાઓ લાવી આપવા તે વહાણ-વટીઓને પોતાના માણસો સાથે તે ટાપુમાં ફરી મોકલ્યા

તેમની સાથે વીણા, વલ્કી, ભ્રામરી, કચ્છપી, ભભા, ષડ્ભ્રામરી વગેરે વીણા અને શ્રોત્રેન્દ્રિયને ઉત્તેજક બીજા વાદ્યોના ગાડાં મોકલ્યા ચક્ષુરિન્દ્રિયને ઉત્તેજક અનેક પ્રકારની લાકડાંની રગબેરગી બનાવટ તથા એવા જ ગૂથેલા, ભરેલા અને મઢેલા અનેક પ્રકારના દેખાવોના ગાડા મોકલ્યા ઘ્રાણેન્દ્રિયને ઉત્તેજક એવા સુગધી કોષ્ઠ તમાલપત્ર જેવા સુગધી પત્ર, ચુવા, તગર, એલચી, હિમેર ચદન કુકુમ, ઉશીર, ચપક, મરુઆ દમણક, જાઈ, જૂઈ, મલ્લિકા, નવમલ્લિકા, વાસતિકા, કેતકી, કપૂર અને પાટલના પુટોના ગાડાં મોકલ્યા સ્વાદેન્દ્રિયને તૃપ્ત કરનાર ખાંડ, ગોળ, સાકર, મત્સ્યડિકા, પુષ્પોત્તર, પદ્મોત્તર વગેરે સ્વાદુ પદાર્થોનાં ગાડાં મોકલ્યાં સ્પર્શેન્દ્રિયને ઉત્તેજક અનેક પ્રકારના, સુંવાળા સ્પર્શવાળા કોયતવ કબલ, પ્રાવરણ, નવતય, મલય અને મસૂરના વસ્ત્રો તથા અનેક પ્રકારના સુવાળા પથ્થરો વગેરેનાં ગાડા મોકલ્યા તથા લાકડા, ઘાસ પાણી, ચોખા, ઘઉંનો લોટ, અને ગોરસ વગેરે મુસાફરીને યોગ્ય પદાર્થોનાં ગાડાં મોકલ્યાં.

આ બધા પદાર્થો તેમણે હોડીઓદ્વારા વહાણમાં ભર્યાં અને પછી તેઓ કાલિકદ્વીપ તરફ ઊપડ્યા. ત્યાં પહોંચીને એ ઘોડાઓ જ્યાં જ્યાં બેસતા, સૂતા, ઊભા રહેતા અને આળોટતા ત્યાં ત્યાં જઈને તેમને આકર્ષવા તે રાજપુરુષોએ વીણાઓ વગેરે વગાડવી શરૂ કરી તથા તે દરેક ઠેકાણે જોવા આંખને ગમે તેવા દેખાવના પદાર્થો, નાકને ગમે તેવા સુગંધી પદાર્થો, ખાંડ વગેરે સ્વાદુ વસ્તુઓ અને મલય મસૂર વગેરે સુંવાળા પદાર્થો ગોઠવી દીધા.

વીણાઓ વગેરેના મધુર અવાજથી તે ઘોડાઓ તે સ્થાને પાસે આવીને ચૂપચાપ બેસી ગયા, સુગંધીઓ સૂંઘવા લાગ્યા, અને વીરડામાં ભરેલા ખાંડ વગેરેથી સ્વાદિષ્ટ કરેલા પાણી પીવા લાગ્યા.

ઘોડાઓને આમ લુબ્ધ થયેલા જાણીને તે લોકોએ તેમને ગળે અને પગે બાંધીને પકડી લીધા તથા નાની હોડીઓમાં ઉતારી વહાણમાં ચડાવ્યા અને ત્યાંથી હત્થિસીસ પાછા ફરી કનકકેતુ આગળ તેમને રજૂ કર્યા.

કનકકેતુએ તે વહાણવટીઓનું બધું દાણ માફ કર્યું અને અશ્વમર્દકોને તે ઘોડાઓ કેળવવા માટે સોંપ્યા.

તે લોકોએ તેમના મો, નાક, કાન, વાળ, ખરી અને કાંડાં બાંધીને ચોકડા ચડાવી, તંગ ખેંચીને, આંકીને તથા વેલ, નેતર, લતા અને ચાબૂક વગેરેના પ્રહારોદ્વારા સારી રીતે કેળવીને તેમને રાજા પાસે આણ્યા.

એ પ્રમાણે હે આયુષ્યમાન શ્રમણ! જે શ્રમણો અને શ્રમણીઓ સત્ય, અહિંસા, વગેરેની સત્પ્રતિજ્ઞાઓ સ્વીકારીને

પેના ઘોડાઓની પેઠે શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ અને ગંધમા આસક્ત થાય છે, રાગ કરે છે, ગૃદ્ધ થાય છે, મોહ પામે છે અને તેમને પ્રાપ્ત કરવા તરફડે છે તેઓ તે ઘોડાઓની પેઠે અસહ્ય દુખ પામે છે અને સંસારચક્રમા ફર્યા કરે છે તેઓ શ્રમણો, શ્રમણીઓ, શ્રાવકો અને શ્રાવિકાઓમા નિંદનીય થાય છે તથા વગોવાય છે

જે મનુષ્યો શ્રોત્રેંદ્રિયને વશ થઈને મધુર શબ્દોમા રાગ કરે છે તે તેતરની પેઠે પાશમાં બંધાય છે

જે મનુષ્યો ઘ્રાણેંદ્રિયને આધીન થઈ અનેક પ્રકારના સુગંધોમા આસક્ત થાય છે તેઓ મદારીના હાથમાં સપડાયેલા સાપની પેઠે અત્યંત કઠોર વધબંધ પામે છે

જે માણસો સ્વાદેંદ્રિયને વશ થઈ અનેક પ્રકારના લિજ્જતદાર ખાનપાનમા ગૃદ્ધ બને છે, તેઓ ગળ ગળેલા મત્સ્યની પેઠે તરફડીને મૃત્યુ પામે છે

જે મનુષ્યો સ્પર્શેંદ્રિયને વશ ન કરતા અનેક જાતના સ્પર્શોથી લલચાય છે તેઓ અંકુશથી વીંધાતા હાથીની પેઠે પરાધીન થઈને મહાવેદના પામે છે

શ્રમણે મધુર કે અમધુર શબ્દોને કાનમા પ્રવેશ કરતા અટકાવવા કાનમા પુમડા ન નાખતાં સમભાવ કેળવવાનો પ્રયત્ન કરવો

શ્રમણે સારા કે નઠારા રૂપો પોતાની આંખો સામે આવતા તે આંખો ઉપર દ્વેષ કરવાને બદલે સમભાવ કેળવવાનો પ્રયત્ન કરવો

શ્રમણે સુગંધ કે દુર્ગંધના અણુઓ નાક પાસે આવતાં

નાક ચડાવવાને બદલે સમભાવ કેળવવાનો પ્રયત્ન કરવો

શ્રમણે જીભ ઉપર સારા કે નરસા રસો આવતા મોઢું મરડવાને બદલે સમભાવ કેળવવાનો પ્રયત્ન કરવો

શ્રમણે શરીરને સારા કે નરસા સ્પર્શોનો પ્રસંગ પડે ત્યારે રુષ્ટ કે તુષ્ટ ન થતાં સમભાવ કેળવવાનો પ્રયત્ન કરવો.

હે જંબુ! એ પ્રમાણે આ સત્તરમા અધ્યયનમાં અશ્વના ઉદાહરણદ્વારા ભગવાન મહાવીરે આપણને સમભાવ કેળવવાની શિક્ષા આપી છે તે હું તને કહું છું "એમ આર્ય સુધર્મા બોલ્યા.

૧૮

સુંસુમા

[સુંસુમા¹]

શ્રમણભગવાન મહાવીરે કહેલા નાયાધમ્મકહાના સત્તરમા અધ્યયનનો અર્થ જાણ્યો તો હવે તેના અઢારમા અધ્યયનનો શો અર્થ છે તે જણાવો, એમ આર્ય જંબુએ પોતાના ગુરુ આર્ય સુધર્માને કહ્યું

આર્ય સુધર્મા બોલ્યા –

“રાજગૃહમા ધન્ય નામે સાર્થવાહ તેની ભદ્રા નામે ભાર્યા સાથે રહેતો હતો તેને ધન, ધનપાળ, ધનદેવ ધનગોપ અને ધનરક્ષિત એ પાંચ છોકરાઓ ઉપરાંત એક સુંસુમા નામની પુત્રી હતી

તેને ત્યાં ચિલાત નામે એક દાસપુત્ર હતો. તે ચિલાત સુંસુમાને રમાડતો અને સ્વભાવનો ચિલાત તોફાની હતો તેથી

તે તેની સાથે રમવા આવતા છોકરાઓના બાળકો, લાખના લખોટાઓ, ભોઈ ડાં, દીગનીઓ અને કપડાં લઈ લેતો કેટલીવાર કોઈના ઘરેણા પણ લઈ લેતો કોઈની સાથે ઝઘડતો કે કોઈને મારતો પણ ખરો

છોકરાના માબાપો આ ફરિયાદ ધ ય સાર્થવાહ પાસે વારવાર લાવતા અને તે પણ ચિલાતને તેમ ન કરવા વારવાર કહ્યા કરતો પણ ચિલાત ધ યનુ કહ્યુ માનતો જ નહિ તેથી એકવાર ગુસ્સે થઈને તેણે ચિલાતને ઘરમાંથી કાઢી મુકયો

તે ચિલાત રાજગૃહની શેરીઓ, રસ્તાઓ, દેવળો, ચોરાઓ, પરબો, જુગારખાનાઓ, વેશ્યાવાસો અને દારૂનાં પીઠાઓમા ફરવા લાગ્યો

આ રીતે ફરતો ફરતો તે સ્વચ્છ દી દારૂડિયો, માસાહારી, જુગારી અને વ્યભિચારી થયો

રાજગૃહની પાસે અગ્નિખૂણામા, પહાડના એક વિષમ ભાગમા, વાસની ગીચ ઝાડીથી વીટળાયેલી સિહગુહા નામની એક ચોરપલ્લી હતી તેમા અનેક ખડો હતા પણ દરવાજો એક જ હતો કોઈ અજાણ્યો ત્યા ન જઈ શકે તે માટે તેની આસપાસ મોટા મોટા ખાડાઓની એક ખાઈ હતી તેની ચારે બાજુ ક્યાય પાણીનુ નામ ન હતું પણ તેની અદર પાણીની ઉત્તમ વ્યવસ્થા હતી આમ તે મોટામા મોટી સેનાથી પણ ન તોડી શકાય એવી મજબૂત હતી.

ત્યા વિજય નામે અધાર્મિક અધર્મકેતુ, શૂર શબ્દવેધી માહસિક અને જેના ત્રાસથી ગામ તથા નગર ત્રાસી ગયાં

છે એવો ચોર સેનાપતિ રહેતો હતો

તેના તાબામાં પાંચસો ચોર હતા કેટલાય યોગી, પારદારિકો, ગઠિયાઓ, સંધિછેદકો, ખાતર પાડનારાઓ, રાજદ્રોહીઓ, દેવાદારો, બાળહત્યારાઓ વિશ્વાસઘાતીઓ જુગારીઓ અને ખંડરક્ષકો તથા બીજા એવા કેટલાય દુષ્ટ લોકો તેના આશ્રયે રહેતા હતા

ને વિજય ચોરે રાજગૃહના અગ્નિખૂણા તરફના ગામ નગરો લૂટીને, ગાયો અને બંદીઓને પકડીને તથા મુસાફરોને લૂટીને ભારે નામ વર્તાવ્યો હતો

લોકોથી હડધૂત થતો પેલો દાસપુત્ર ચિલાત ફરતો ફરતો વિજય પાસે આવી ચડ્યો અને વિજયની પાસે હાથમાં ખડ્ગ તથા યષ્ટિ લઈને અંગરક્ષક તરીકે રહેવા લાગ્યો,

વિજય બીજે કોઈ ઠેકાણે ધાડ પાડવા જતો અને તે દરમ્યાન કોઈ તે ગુફા ઉપર હલ્લો લાવતુ ત્યારે તે ચિલાત તેની બરાબર રક્ષા કરતો

વિજયે ચિલાતને કેટલીયે ચારવિદ્યાઓ, ચોરમંત્રો, ચોરમાયાઓ અને ચોરકળાઓ શીખવી

વખત જતા વિજયનું અવસાન થયું ત્યારે તે પાંચસો ચોરોએ ચિલાતને વિજયની ગાદીએ બેસાડ્યો અને તે પણ વિજયની પેઠે જ ચારે કોર કેર વરતાવવા લાગ્યો

એકવાર વિપુલ અશન, પાન, ખાદિમ સ્વાદિમ, સુરા, મદ્ય, માંસ અને પ્રસન્ના મારી પેઠે તૈયાર કરાવીને તે ચિલાત બધા ચોરો સાથે જમવા બેઠો હતો તે વખતે તેને વિચાર આવ્યો કે રાજગૃહમાં ધન્ય સાર્થવાહ બહુ સંપન્ન છે તથા

તેની પુત્રી સુસુમા પણ બહુ સ્વરૂપવાન છે માટે આજ તો ધન્યનુ ઘર ફાડીએ અને તે છોકરીને ઉપાડી લાવીએ

બરાબર મધરાતે જ્યારે આખુ નગર ઘોર નિદ્રામા હતું તે વખતે ચિલાત પોતાના પાચસો ચોરો સાથે રાજગૃહના પૂર્વ દરવાજા પાસે આવી પહોચ્યો

મમકમાથી પાણી લઈને છાંટતા જ બારણુ ઉઘડી ગયુ અને "હું મારા પાચસો ચોરો સાથે ધન્યનુ ઘર ફાડવા આ મો છુ જે નવી માનુ દૂધ પીવા ઇચ્છતો હોય તે સામો આવી જાય, એમ બોલતો બોલતો ચિલાત ધન્યનુ ઘર તોડી અદર દાખલ થયો

ધન્ય અને તેના પાચ પુત્રો બીતા બીતા ચૂપકીથી બહાર નાસી ગયા ચિલાતે ઘરમાથી પુષ્કળ ધન, સુવર્ણ વગેરે લીધુ તથા સુસુમાને ઉપાડી તે પોતાની સિંહગુફામા પાછો આવ્યો

સવારના પહોરમા ઘેર આવીને જોયું તો ધન્યને જણાયુ કે ધન સાથે સુસુમા પણ ચોરોના હાથમા ગઈ હતી તેથી તે મોટુ નજરાણુ લઈને નગરગોપ્તિકો પાસે ફરિયાદ કરવા ગયો તેમની પાસે જઈને તેણે બનેલી બધી વાત તેમને કહી સભળાવી. તેઓ હથિયાર સજીને જાણે સમુદ્ર ચાલતો હોય તેમ ટોળાબધ રાજગૃહમાથી નીકળી ચિલાતની સિંહગુફા તરફ ચાલ્યા

તેમને આવતા જોઈને ચિલાતના સાથીઓ ભયથી આડાઅવળા નાસી ગયા એકલો ચિલાત સુસુમાને લઈને એક ઘોર અટવી તરફ નાસવા લાગ્યો

ધન્ય અને તેના પાચ પુત્રો તેને સુસુમાને લઈને નાસતો જોઈ, હાકોટા કરતા, પોકાર પાડતા, શોધ નાખતા તેની પાછળ પડયા

કેટલેક દૂર ગયા પછી જ્યારે ચિલાત સુસુમાને ઉપાડીને ચાલવા અશક્ત થઈ ગયો ત્યારે તરવારથી તેનુ માથુ કાપીને પોતાની સાથે લઈ તે ઘોર અટવીમાં નાઠો ત્યાં ભૂખ્યો પડી તરસનો માર્યો તે અધવચ્ચે જ મરી ગયો

આ બાજુ ધન્ય અને તેના પાચે પુત્રો પણ દોડતા દોડતા થાકી ગયા પણ ચિલાતને પકડી શક્યા નહિ. પાછા વળતા, સુસુમાનુ રસ્તામા પડેલુ શબ જોતા જ તેઓ મૂર્છિત થઈને જમીન ઉપર ગબડી પડ્યા

ભાન આવ્યા બાદ તેઓ ભારે કલ્પાંત કરવા લાગ્યા તે બધા થાકી ગયેલા હોવાથી ભૂખ્યા અને તરસ્યા થઈ ગયા હતા. એટલે તેઓ અટવીમા કાઈ ફળફૂલ તથા પાણી શોધવા નીકળ્યા પરંતુ ઘણે દૂર ગયા છતા ખાઈ શકાય તેવુ કે પી શકાય તેવુ કાઈજ તેમને મળ્યુ નહિ

છેવટે ધન્ય સાર્થવાહે પોતાના મોટા દીકરાને બોલાવીને કહ્યુ કે "તમે અહીં ભૂખ્યા તરસ્યા મરી જશો, માટે મને મારીને મારુ માસ અને લોહી ખાઓ તથા રાજગૃહ જીવતા પહોચીને ધર્મ અને પુણ્યના ભાગી થાઓ "

મોટો પુત્ર બોલ્યો ' હે તાત! તમે મારા પિતા છો, ગુરુ છો, સરક્ષક અને સગોપક છો, તમને હું શી રીતે મારું? પણ તમે મને મારીને મારા લોહી અને માસથી જીવતા રહી આ અટવી પાર કરી જાઓ

તેની પુત્રી સુસુમા પણ બહુ સ્વરૂપવાન છે, માટે આજ તો ધન્યનુ ઘર ફાડીએ અને તે છોકરીને ઉપાડી લાવીએ

બરાબર મધરાતે જ્યારે આખુ નગર ઘોર નિદ્રામાં હતુ તે વખત ચિલાત પોતાના પાચસો ચોરો સાથે રાજગૃહના પૂર્વ દરવાજા પાસે આવી પહોચ્યો

મસકમાથી પાણી લઈ ને છાટતા જ બારણુ ઉઘડી ગયુ અને ' હુ મારા પાચસો ચોરો સાથે ધન્યનુ ઘર ફાડવા આ યો છુ, જે નવી માનુ દૂધ પીવા ઇચ્છતો હોય તે સામો આવી જાય એમ બોલતો બોલતો ચિલાત ધન્યનુ ઘર તોડી અદર દાખલ થયો

ધન્ય અને તેના પાચ પુત્રો બીતા બીતા ચૂપકીથી બહાર નાસી ગયા ચિલાતે ઘરમાથી પુષ્કળ ધન, સુવર્ણ વગેરે લીધુ તથા સુસુમાને ઉપાડી તે પોતાની સિહગુહામા પાછો આવ્યો

સવારના પહોરમા ઘેર આવીને જોયું તો ધન્યને જણાયુ કે ધન સાથે સુસુમા પણ ચોરોના હાથમા ગઈ હતી તેથી તે મોટુ નજરાણુ લઈને નગરગોપ્તિકો પાસે ફરિયાદ કરવા ગયો. તેમની પાસે જઈને તેણે બનેલી બધી વાત તેમને કહી સભળાવી તેઓ હથિયાર સજીને જાણે સમુદ્ર ચાલતો હોય તેમ ઠાગામધ રાજગૃહમાથી નીકળી ચિલાતની સિહગુહા તરફ ચાલ્યા

તેમને આવતા જોઈને ચિલાતના સાથીઓ ભયથી આડાઅવળા નાસી ગયા એકલો ચિલાત સુસુમાને લઈને એક ઘોર અટવી તરફ નાસવા લાગ્યો

ધ ય અને તેના પાચ પુત્રો તેને સુસુમાને લઈને નાસતો જોઈ, હાંકોટા કરતા, પોકાર પાડતા, ચડો નાખતા તેની પાછળ પડયા

કેટલેક દૂર ગયા પછી જ્યારે ચિલાત સુસુમાને ઉપાડી ને ચાલવા અશક્ત થઈ ગયો ત્યારે તરવારથી તેનુ માથુ કાપીને પોતાની સાથે લઈ તે ઘોર અટવીમાં નાઠો ત્યાં ભૂખે પડી તરસનો માર્યો તે અધવચે જ મરી ગયો

આ બાજુ ધન્ય અને તેના પાચે પુત્રો પણ દોડતા દોડતા થાકી ગયા પણ ચિલાતને પકડી શકયા નહિ. પાછા વળતાં, સુસુમાનુ રસ્તામા પડેતુ શબ જોતા જ તેઓ મૂર્છિત થઈને જમીન ઉપર ગબડી પડયા

ભાન આવ્યા બાદ તેઓ ભારે કલ્પાંત કરવા લાગ્યા તે બધા થાકી ગયેલા હોવાથી ભૂખ્યા અને તરસ્યા થઈ ગયા હતા એટલે તેઓ અટવીમા જઈ ફળફૂલ તથા પાણી શોધવા નીકળ્યા પરંતુ ઘણે દૂર ગયા છતા ખાઈ શકાય તેવુ કે પી શકાય તેવુ કાંઈ જ તેમને મળ્યુ નહિ

ઉંવરે ધન્ય સાર્થવાહે પોતાના મોટા દીકરાને બોલાવીને કહ્યુ કે "તમે અહીં ભૂખ્યા તરસ્યા મરી જશો, માટે મને મારીને મારું માસ અને લોહી ખાઓ તથા રાજગૃહ જીવતા પહોચીને ધર્મ અને પુણ્યના ભાગી થાઓ "

મોટા પુત્ર બોલ્યો ' હે તાત! તમે મારા પિતા છો, ગુરુ છો સરક્ષક અને સગોપક છો, તમને હું શી રીતે મારું? પણ તમે મને મારીને મારા લોહી અને માસથી જીવતા રહી આ અટવી પાર કરી જાઓ '

ત્રીજા પુત્રે તે સાંભળી પિતાને કહ્યું –" મારી હયાતીમાં મારા ગુરુ અને દેવતા જેવા આપને મારીને ન મારતા મને જ મારી તમે બધા જીવતા રાજગૃહ પહોંચો."

આ રીતે બધા પુત્રોએ પિતાને આગ્રહપૂર્વક કહ્યું ત્યારે ધન્યે પોતાના વહાલા પાંચે પુત્રોને કહ્યું કે ' હે પુત્રો આપણે કોઈ ન મરીએ આ સુસુમાનું શબ નિષ્પ્રાણ અને નિર્જીવ પડ્યું છે તેના માંસ અને લોહીથી આપણે બધા બચીને રાજગૃહ પહોંચીએ '

પિતાની આ વાત બધાને ગમી. તેઓએ અરણી અને શરકના સંયોગથી અગ્નિ મંગાવ્યો અને લાકડાંની તાપણીમાં સુસુમાનું માંસ પકાવ્યું તથા લોહી સાથે ખાધું ત્યારબાદ જીવતા રાજગૃહ પાછા ફરીને તેઓ ધર્મ અને પુણ્યની પ્રવૃત્તિમાં તત્પર થયા

ધન્ય સાર્થવાહે રાજગૃહમાં આવીને સુસુમાનું લૌકિક કર્યું કાળક્રમે બધા સુસુમાના મરણનો શોક ભૂલી ગયા

તે વખતે ભગવાન મહાવીર રાજગૃહના ગુણશિલ ચૈત્યમાં આવીને ઊતર્યા હતા ધન્ય સાર્થવાહે તેમનું ધર્મપ્રવચન સાંભળ્યું તેથી તે પોતાની ચિત્તશુદ્ધિ માટે ચિત્તના વિકારો દૂર કરવા માટે માન ક્રોધ અને લોભના સંસ્કારો છોડવા માટે અને સર્વભૂત પ્રાણે કેળવવા માટે પ્રવ્રજિત થઈ તેમનો સહચારી થઈને રહ્યો અગિયાર અંગો ભણ્યો અને ઉગ્ર-સંયમ તથા તપથી આત્માને વાસિત કરતો વિહરવા લાગ્યો વખત જતાં મરણ કરીને તે દેવયોનિમાં ગયો અને ત્યાંથી મહાવિદેહવાસ પામીને તે સિદ્ધ બુદ્ધ અને મુક્ત થશે.

હે જબુ ! જેમ ધ ય સાથવાહે શરીર ા વર્ણ, રૂપ, બળ અ ે વિષય વધારવા સુસુમાનુ લોહીમાસ ખાધુ ન હતું, પરતુ માત્ર જીવના રાજગૃહ પહોચી, ધર્મારાધન કરવા જ તેનો ઉપયોગ કર્યો હતો તે જ પ્રમાણે આપણા નિર્ગ્રંથ નિર્ગ્રંથીઓ આ ગદા શરીરના વર્ણ, રૂપ, બળ અને વિષય વધારવા આહાર ન કરે પણ નિર્વાણના માર્ગમા શરીર સહાયક છે એમ સમજીને તેને ટકાવી ગખવા માટે જ કરે. ૨

આ રીતે વર્તનારા નિર્ગ્રંથ નિગ્રથીઓ વદનીય અને પૂજનીય થશે તથા ભવસાગરનો પાર પામશે

એ પ્રમાણે હે જબુ! આ અઢારમા અધ્યયનમા શ્રમણો અને શ્રમણીઓને આહાર કરવાનો ઉદ્દેશ ભગવાન મહાવીરે ધન્યના ઉદાહરણથી સ્પષ્ટ રીતે સમજાવ્યો છે, જે હું તને કહુ છુ " એમ આય સુધર્મા બોલ્યા

૧૯

પુંડરીક

[પુંડરીયણાયં[1]]

શ્રમણભગવાન મહાવીરે ન્હેનો નાયાધમ્મકહાના અઢારમા અધ્યયનનો અર્થ જાણ્યો તો હવે તેના ૧૯ મા અધ્યયનનો શો અર્થ છે તે જણાવો એમ આર્ય જંબુએ પોતાના ગુરૂ આર્ય સુધર્માને કહ્યુ

આર્ય સુધર્મા બોલ્યા —

'જંબુદ્વીપના [2] પૂર્વવિદેહમા સીતા મહાનદીને ઉત્તર કાંઠે, નીલવંત પર્વતની[3] દક્ષિણે, ઉત્તર તરફના સીતામુખ વનખંડની પશ્ચિમે અને એકશૈલકવખ્ખાર પર્વતની પૂર્વે પુષ્કલાવતી વિજયમા પુંડરીકિણી નગરીનો મહાપદ્મ નામે રાજા હતો. તેને પદ્માવતી નામે રાણી અને પુંડરીક તથા કંડરીક નામે બે પુત્રો હતા તેઓમા પુંડરીક યુવરાજ હતો

તે વખતે પાચસો અનગારો સાથે ગામેગામ ફરતા તથા તપ અને સયમથી આત્માને વાસિત કરતા ધર્મઘોષ નામે સ્થવિર ત્યાંના નલિનીવન નામે ઉદ્યાનમા આવીને ઊતર્યાં

તેમનુ ધર્મપ્રવચન સાભળીને વિષયવિલાસોથી થાકી ગયેલો રાજા મહાપદ્મ પોતાના પુત્ર પુંડરીકને રાજગાદી આપીને તથા કડરીકને યુવરાજ કરીને તેમનો અંતેવાસી થયો.

અનગાર મહાપદ્મે સ્થવિરોની પાસે ચૌદે પૂર્વોનુ અધ્યયન કર્યું અને પછી તે જનપદવિહારે વિહરવા લાગ્યો.

એકવાર કેટલાક સ્થવિરો ફરતા ફરતા પુંડરીકની રાજધાનીમાં નલિનીવન ઉદ્યાનમાં આવીને ઊતર્યા પુંડરીક તેમ જ કડરીક બને ભાઈઓને તે સ્થવિરોએ ધર્મ કહી સભળાવ્યો પુંડરીકે શ્રમણોપાસકની મર્યાદામા આવે તેટલો ધર્મ સ્વીકાર્યો અને કડરીકે મોટાભાઈની અનુમતિ લઈને, વિષયવિલાસમા ખૂ તેલા પોતાના આત્માનો નિસ્તાર કરવા તેમનો અતેવાસી થવાનો સકલ્પ કર્યો

મોટાભાઈ પુંડરીક તેનો સકલ્પ જાણીને તેને કહેવા લાગ્યો –" હે દેવાનુપ્રિય ! તુ શા માટે મુડ થાય છે, શા માટે પ્રવ્રજ્યા લે છે ? હું તારો રાજ્યાભિષેક કરવાનો વિચાર રાખુ છુ "

પુંડરીકના આમ કહેવાથી કડરીક જરા પણ ચળ્યો નહિ. તેમ જ તેણે તેનો કઈ જવાબ પણ ન આપ્યો આમ એ ત્રણ વાર કહ્યા છતાં જ્યારે પુંડરીકને કડરીકની અભિષેક તરફની રુચિ ન જણાઈ ત્યારે તેણે તેને સ્થવિરોના અંતેવાસી થવાની અનુમતિ આપી તથા " આ મારા પ્રિયભાઈને શિષ્ય-

૧૯

પુંડરીક

[પુંડરીયજ્ઝાયં[1]]

શ્રમણભગવાન મહાવીરે ચૌદમા નાયાધમ્મકહાના અઢારમા અધ્યયનનો અર્થ જણાવ્યો તો હવે તેના ૧૯ મા અધ્યયનનો શો અર્થ છે તે જણાવો એમ આર્ય જંબુએ પોતાના ગુરુ આર્ય સુધર્માને કહ્યું

આર્ય સુધર્મા બોલ્યા —

'જંબુદ્વીપના [2] પૂર્વવિદેહમાં સીતા મહાનદીને ઉત્તર કાંઠે, નીલવંત પર્વતની[3] દક્ષિણે, ઉત્તર તરફના સીતામુખ વનખંડની પશ્ચિમે અને એકશૈલવક્ખાર પર્વતની પૂર્વે પુષ્કલાવતી વિજયમાં પુંડરીકિણી નગરીનો મહાપદ્મ નામે રાજા હતો તેને પદ્માવતી નામે રાણી અને પુંડરીક તથા કંડરીક નામે બે પુત્રો હતા તેઓમાં પુંડરીક યુવરાજ હતો

ારે
તા
ગીને

પણ
ામ્યો
પુકરી
નગામા

જોઈને,

ઉત્રિય!
છુ કે હું
વાર કથા

ભિક્ષામાં તમને આપું છું ' એમ કહી કંડરીકને તેણે તે સ્થવિરોને સોંપ્યો

કંડરીક અગિયાર અંગોને ભણ્યો તથા ઉગ્ર સંયમ, તપ, શીલ અને સત્યને પાળતો ગામગામ વિહરવા લાગ્યો

એકવાર કંડરીક નલિનીવનથી નીકળી અયત્ન વિહાર કરવાને તૈયાર થયો તે તપસ્વી હતો તેથી તે અનપ્રાંત લૂખા-સૂકા અને નીરસ ભોજનથી પોતાનો નિર્વાહ કરતો સ્વાદેંદ્રિયના સંયમમાં તે શાન્ત ઋષિ જેવો હતો

અતિશય લૂખાસૂકા ભોજનથી કંડરીકના શરીરે દાહ-જ્વર થયો છતાં તે વિહાર તો કર્યો જ કરતો એક દિવસ ધર્મઘોષ સ્થવિર ફરતા ફરતા કંડરીકને સાથે લઈને પુંડરી-કની રાજધાનીમાં નલિનીવનમાં આવીને ઊતર્યા

રાજા પુંડરીકે આવીને તેમની પાસે ધર્મપ્રવચન સાંભળ્યું અને પછી વિનંતિ કરી કે હે ભગવાન ! જો તમે મારી યાનશાળામાં આવીને ઊતરો તો આ કંડરીક અનગારની કંઈક ચિકિત્સા થઈ શકે

સ્થવિરો નલિનીવનમાંથી નીકળી પુંડરિકના કહ્યા પ્રમાણે

ગતિએ પહોંચ્યા ત્યાંથી તેમનું અવસાન થયા બાદ તે મહા-વિદેહવાસ પામી, સિદ્ધ, બુદ્ધ અને મુક્ત થઈ સર્વ દુઃખોનો અંત કરશે.

હે આયુષ્યમાન શ્રમણ ! આ પ્રમાણે જે નિર્ગ્રંથો અને નિગ્રંથીઓ કંડરીકની પેઠે સંયમ સ્વીકાર્યા પછી મંદ થશે, સંયમથી ભ્રષ્ટ થશે અને સ્વીકારેલી બધી પ્રતિજ્ઞાઓનો ભંગ કરશે તે કંડરીકની પેઠે દુઃખી થઈ આ અપાર સંસારમાં ભમ્યા કરશે

પરંતુ જે નિગ્રંથો અને નિર્ગ્રંથીઓ પુંડરીકની પેઠે શીલ અને સત્ય સ્વીકાર્યા પછી દૃઢ રહેશે, વિષયવિલાસોમાં આસક્તિ નહિ રાખે અને કષાયોને વશ નહિ થાય તે, શ્રમણો, શ્રમણીઓ અને શ્રાવકશ્રાવિકાઓને અર્ચનીય, વંદનીય, પૂજનીય અને પર્યુપાસનીય થશે તથા છેવટે આ ભયંકર સંસાર કાંતારનો પાર કરી શકશે

હે જંબુ ! શ્રમણભગવાન મહાવીરે આ અધ્યયનમાં કંડરીક અને પુંડરીકના ઉદાહરણ આપીને સંયમની કઠોરતા અને સંયમનું શુભ પરિણામ બંને આપણને દર્શાવ્યા છે જે હું તને કહું છું

હે જંબુ ! આ પ્રમાણે શ્રમણભગવાન મહાવીરે કહેલો ઓગણીસ અધ્યયનવાળો આ પ્રથમ શ્રુતસ્કંધ અહીં સમાપ્ત થાય છે, જે હું તને કહું છું "

પ્રથમ સ્કંધ સમાપ્ત

ઞના કડરીકે કશુ ગણ્યમયુ નહિ. છેવટે રાજાએ કહ્યુ -

"હે ભગવાન ! તમે ભોગાર્થી છો ?"

કડરીકે હા પાડી એટલે તુરત જ પુડરીકે કડરીકને ગાદીએ બેસાડયો ૪ અને પોતે પોતાની જાતે જ કેશોનો લોચ કરીને ચાતુર્યામધર્મનો સ્વીકાર કરી કડરીકનો વેશ પહેરી લીધો

પછી તે પેના સ્થવિ‍ા પાસે આવી પહોચ્યો અને તેમની સમક્ષમા તેણે ફરી ચાતુર્યામધર્મનો સ્વીકાર કર્યો

હવે રાજા કડરીકને પ્રણીત પાન, ભોજન અને ઘણા ઉજાગરાને લીધે અજીર્ણ થયુ અને તેના શરીરમાં પિત્તજ્વર દાખલ થતા દાહ શરૂ થયો એવી સ્થિતિમા અવમાન પામીને તે અધોગતિએ ગયો

હવે પુડરીક અનગાર સંયમને પાળતા ગામેગામ ફરતા વિહરે છે ખાનપાનમા તે અત્યત અનાસક્ત છે નીરસ વીરસ, ઠડુ, લૂખુ એવુ પરિમિત ભોજન પણ સ્વાધ્યાય અને સંય મમા બાધ ન આવે તેવી રીતે તે લે છે અને રાત્રીએ જાગરણ કરીને ધર્મચિંતન કર્યા કરે છે

આમ કરતા કરતા તેમને પર્યા અજીર્ણ થયુ, તથા તેથી તેમના શરીરમાં પિત્તજ્વર દાખલ થતા દાહ શરૂ થયો તેમનુ શરીર અશક્ત અને પરાક્રમહીન થઈ ગયું તેથી તેમણે પોતાનો છેવટનો વખત જાણીને અર્હત ભગવતોને અને પોતાના ધર્માચાર્ય ધર્મોપદેશક સ્થવિરોને નમસ્કાર કર્યા સ્થવિરો પાસે સ્વીકારેલી અહિંસા સત્ય વગેરેની પ્રતિજ્ઞાઓ યાદ કરી અને પાપનુ આલોચન કરતા તે કાળ કરીને સર્વાર્થસિદ્ધની

ગતિએ પહોંચ્યા ત્યાંથી તેમનું અવસાન થયા બાદ તે મહાવિદેહવાસ પામી, સિદ્ધ, બુદ્ધ અને મુક્ત થઈ સર્વ દુઃખોનો અંત કરશે.

હે આયુષ્યમાન શ્રમણ! આ પ્રમાણે જે નિર્ગ્રંથો અને નિર્ગ્રંથીઓ કંડરીકની પેઠે સંયમ સ્વીકાર્યા પછી મંદ થશે, સંયમથી ભ્રષ્ટ થશે અને સ્વીકારેલી બધી પ્રતિજ્ઞાઓનો ભંગ કરશે તે કંડરીકની પેઠે દુઃખી થઈ આ અપાર સંસારમાં ભમ્યા કરશે.

પરંતુ જે નિર્ગ્રંથો અને નિગ્રંથીઓ પુંડરીકની પેઠે શીલ અને સત્ય સ્વીકાર્યા પછી દૃઢ રહેશે, વિષયવિનાશોમાં આસક્તિ નહિ રાખે અને કષાયોને વશ નહિ થાય તે શ્રમણો, શ્રમણીઓ અને શ્રાવકશ્રાવિકાઓને અર્ચનીય, વંદનીય, પૂજનીય અને પર્યુપાસનીય થશે તથા છેવટે આ ભયંકર સંસાર કાંતારનો પાર કરી શકશે.

હે જંબુ! શ્રમણભગવાન મહાવીરે આ અધ્યયનમાં કંડરીક અને પુંડરીકના ઉદાહરણ આપીને સંયમની કઠોરતા અને સંયમનું શુભ પરિણામ અમને આપણને દર્શાવ્યાં છે જે હું તને કહું છું.

હે જંબુ! આ પ્રમાણે શ્રમણભગવાન મહાવીરે કહેલો ઓગણીસ અધ્યયનવાળો આ પ્રથમ શ્રુતસ્કંધ અહીં સમાપ્ત થાય છે, જે હું તને કહું છું."

પ્રથમ સ્કંધ સમાપ્ત

દ્વિતીય શ્રુતસ્કંધ

પ્રાસ્તાવિક

પ્રથમ સ્કંધ સાંભળી રહ્યા બાદ આર્ય જંબુએ પોતાના ગુરુ આર્ય સુધર્માને પૂછ્યું –' આ સૂત્રના બીજા સ્કંધની ધર્મકથાઓનો શો ભાવ છે તે હવે મને કહો

આર્ય સુધર્મા બોલ્યા —

“શ્રમણભગવાન મહાવીરે આ સ્કંધમાં ધર્મકથાઓના દશ વર્ગ કહ્યા છે (૧) ચમરની[1] અગ્રમહિષીઓનો વર્ગ (૨) બલિવૈરોચનેન્દ્રની અગ્રમહિષીઓનો વર્ગ (૩) અસુરેન્દ્ર[2] સિવાય બાકીના દક્ષિણના ઇંદ્રોની[3] અગ્રમહિષીઓનો વર્ગ (૪) અસુરેંદ્ર સિવાય ઉત્તરના ભવનવાસી ઇંદ્રોની અગ્રમહિષીઓનો વર્ગ (૫) દક્ષિણના વાનવ્યંતરો[4]ના ઇંદ્રોની અગ્રમહિષીઓનો વર્ગ (૬) ઉત્તરના વાનવ્યંતરોના ઇંદ્રોની અગ્રમહિષીઓનો

વર્ગ (૭) ચ ની અગ્રમહિષીઓનો વર્ગ (૮) સૂર્યની અગ્ર-
મહિષીઓનો વગ (૯) શક્રની અગ્રમહિષીઓનો વર્ગ (૧૦)
ઈશાનની અગ્રમહિષીઓનો વર્ગ "

આ ધર્મકથાના દશ વર્ગોમા શ્રમણભગવાન મહાવીરે પહેલા વર્ગનો શો ભાવ કહ્યો છે તે કહી સમજાવવા જબુએ પોતાના ગુરુને વિનતિ કરી

ગુરુ બોલ્યા –

"પહેલા વર્ગના પાચ અધ્યયનો છે તેમાનુ પહેલુ કાલી, બીજુ રાઈ, ત્રીજુ રયણી, ચોથુ વિજ્જુ અને પાંચમુ મેહા છે"

આ પાચમાના પહેલા અધ્યયનનો અર્થ જાણવા જબુએ ફરી ગુરુને પૂછતા આર્ય સુધર્મા બોલ્યા —

૧

કાલી

રાજગૃહમા રાજા શ્રેણિક ચેલણા[1] રાણી સાથે રાજ્ય કરતો હતો તે સમયે ત્યાના ગુણશિલ ચૈત્યમા શ્રમણભગવાન મહાવીર આવીને ઊતર્યા

તે વખતે ચમરચચા રાજધાનીમા રહેલી કાલી નામની[2] ચમરની પટરાણીએ ભગવાનને રાજગૃહના ગુણશિલ ચૈત્યમાં આવ્યા જાણીને ત્યા રહ્યા રહ્યા જ પ્રણામ કર્યા

એકવાર કાલીદેવીને શ્રમણભગવાન મહાવીરની પાસે જઈ તેમની ભક્તિ કરવાનો સંકલ્પ થતા તે તેમની પાસે આવી અને દિવ્ય ભક્તિ કરી પોતાને સ્થાને પાછી ચાલી ગઈ

એ દેવીનુ દિવ્ય તેજ જોઈને ભગવાનના પટશિષ્યે શ્રમણભગવાન મહાવીરને પૂછ્યુ – ' હે ભગવન્ ! એ દેવીએ

એવુ અદ્ભુત, દિવ્ય તેજ શાથી મેળવ્યુ ?"

ભગવાન બોલ્યા —"હે ગોતમ! ભારતવર્ષમા આમલ-કલ્પા નગરીમા જિતશત્રુ નામે રાજા હતો ત્યા કાળો નામે એક સમૃદ્ધ ગાથાપતિ રહેતો હતો તેને કાળશ્રી નામે સ્ત્રી તથા ઉમરે મોટી, શરીરે જીર્ણ અને કોઈ વરને પસંદ ન પડે તેવી કાળી નામે એક પુત્રી હતી

તે વખતે આમલકપ્પાના આમ્રશાળ વનમા પાર્શ્વનાથ અર્હત આવીને ઊતર્યા હતા માતાપિતાની રજા લઈને તે કાળી નાહીધોઈ, ચોખ્ખી થઈ શુદ્ધ વસ્ત્રો પહેરી પોતાના પરિવાર સાથે પાર્શ્વનાથ અર્હતને વદન કરવા ગઈ પાર્શ્વનાથ અર્હતનુ પ્રવચન સાભળી તેને તેમા શ્રદ્ધા થઈ, રુચિ થઈ અને તેણે ભગવાનને કહ્યુ —"હુ મારાં માતાપિતાને પૂછીને વિષયવિલાસો છોડી તમારી પાસે સયમનુ વ્રત લેવા ઇચ્છુ છુ"

ત્યાથી પાછા ફરી પોતાના માતાપિતાને તેણે પોતાનો વિચાર જણાવ્યો અને કહ્યુ કે જો તમે અનુમતિ આપો તો હુ માગે સયમ સિદ્ધ કરુ

ગાથાપતિ કાળે તે પ્રસગે મિત્ર, જ્ઞાતિ અને સગાસ બધીઓને મોટુ ભોજન આપ્યુ અને તે તથા તેની સ્ત્રી પોતાની પુત્રી કાળીને લઈને પાર્શ્વનાથ અર્હત પાસે આવ્યા તથા તેમને વિનતિ કરી કહેવા લાગ્યા કે 'હે દેવાનુપ્રિય! આ દીકરી અમને વહાલી છે તે તમારા ઉપદેશથી, સસારથી ઉદ્વેગ પામી છે અને તમારી અતેવાસિની થવા ઇચ્છે છે તો હે દેવાનુપ્રિય! અમો આપને આ શિષ્યાની ભિક્ષા આપીએ છીએ તે તમે સ્વીકારો"

ભગવાને આ બાબતનો તેનો સ્વીકાર કર્યો હવે કાળી કુમારી પોતાનાં આભરણવસ્ત્ર ત્યાગી કેશલુંચન કરી પાર્શ્વનાથ અર્હતની પાસે આવીને કહેવા લાગી – 'હે ભગવન્! આ સંસાર સળગેલો છે એમાંથી મારો નિસ્તાર કરો'

પછી ભગવાને તેને પુષ્પચૂલા આર્યાને શિષ્યા તરીકે સોંપી તે આર્યાએ તેને પ્રવ્રજ્યા આપી હવે તે ખાવાપીવામાં બેસવાઊઠવામાં અને બોલવામાં સંયમને સાચવતી બ્રહ્મચારિણી થઈ તથા સામાયિક વગેરે અગિયાર અંગોને ભણીને પોતાની ગુરુણી સાથે ગામેગામ વિહરવા લાગી

વખત જતાં તે પોતાના સંયમથી શિથિલ થઈ તે પોતાનાં હાથપગ માથું, મોઢું સ્તન કક્ષા અને ગુહ્યાંગોને વારંવાર ધોતી તથા બેસવાના, સૂવાના અને સ્વાધ્યાય કરવાના સ્થાને પહેલાં પાણી છાંટ્યા પછી જ પગ મૂકતી.

ગુરુણીએ તેને કહ્યું – 'હે દેવાનુપ્રિયે! આ આપણો આચાર નથી આપણે બ્રહ્મચારિણી છીએ માટે તમારે આમ કરવું ન ઘટે માટે હે દેવાનુપ્રિયે! તમારે વિચારીને આનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરી શુદ્ધ થવું જોઈએ'

કાળીએ ગુરુણીનું વચન સ્વીકાર્યું નહિ તેથી તેનો શ્રમણીઓમાં આદર ઘટવા લાગ્યો અને તે વારંવાર નિંદાવા લાગી કાળીને એમ થયું કે જ્યારે હું શ્રાવિકા હતી ત્યારે સ્વતંત્ર હતી અને જ્યારથી પ્રવ્રજિત થઈ છું ત્યારથી પરવશ બની છું તો આવતી કાલે અહીંથી નીકળી મારે જુદા જ ઉપાશ્રયમાં રહેવું યોગ્ય છે

જુદા ઉપાશ્રયમાં રહેલી તે બની વિષયસ્વચ્છંદી થઈ

અને પોતે સ્વીકારેલી સયમની પ્રતિમાઓને લગભગ ભૂલી ગઈ એ રીતે સ્વૈની કુશીલવિહારી બની અતે અપમાન પામી ચમરચચા રાજધાનીમા કાલીદેવીનો અવતાર પામી

એ જ પ્રમાણે હે જબુ! ગાથાપતિ રાઈ અને રાઈશ્રી ભાર્યાની પુત્રી રાઈ, ગાથાપતિ રયણી અને રયણશ્રી ભાર્યાની પુત્રી રયણી, ગાથાપતિ વિજ્જુ અને વિજ્જુશ્રી ભાર્યાની પુત્રી વિજ્જુ, ગાથાપતિ મેહ અને મેહશ્રી ભાર્યાની પુત્રી મેહાનુ પણ વૃત્તાત સમજવુ

હે જબુ! એ પ્રમાણે શ્રમણભગવાન મહાવીરે ધર્મકથાનો પહેલો વર્ગ કહ્યો છે હવે તને બીજો વર્ગ કહી સભળાવુ છુ તે સાભળ

આ બીજા વર્ગમા પણ શુભા નિશુભા, રભા, નિરૂભા અને મદના એમ પાચ અધ્યયનો છે એ પાચે અધ્યયનોનો ભાવ કાલીની કથા પ્રમાણે જ સમજી લેવાનો છે માત્ર વિશેષ એ છે કે આ પાચેનુ વાસસ્થાન જિતશત્રુના રાજ્યમા શ્રાવસ્તી[2] હતું તે દરેકના માતાપિતાના નામ અનુક્રમે આ પ્રમાણે છે –

શુભગૃહપતિ, શુભશ્રી ભાર્યા નિશુભ ગૃહપતિ, નિશુભશ્રી ભાર્યા રભ ગૃહપતિ રભશ્રી ભાર્યા, નિરૂભ ગૃહપતિ, નિરૂભશ્રી ભાર્યા મદન ગૃહપતિ અને મદનશ્રી ભાર્યા

ત્રીજા વર્ગના ૫૪ અધ્યયનો છે તેમા (૧) ઇલા (૨) સતેરા (૩) સૌદામિની (૪) ઇદ્રા (૫) ઘના (૬) વિદ્યુત નામની દક્ષિણના ૯ ઇદ્રોમાના દરેકની ૭ ૭ અગ્રમહિષીઓ ગણી અને તેમનુ વૃત્તાત કાલીની કથા પ્રમાણે જ સમજવુ.

માત્ર તેમનુ નિવાસસ્થાન વારાણસી ગણવ એટલે ૫૪ અધ્યયન થશે

ચોથા વર્ગમાં પણ ૫૪ અધ્યયનો છે તેમાં (૧) રુચા (૨) સુરુના (૩) રુપસા (૪) રુચકાવતી (૫) રુચકાતા (૬) રુચપ્રભા–નામના ઉત્તરના ૯ દેવીમાના દરેકની છ છ અગ્રમહિષીઓ ગણવી અને તેમનુ વૃત્તાન્ત પણ કાલીની કથા પ્રમાણે જ સમજવુ માત્ર તેમનુ નિવાસસ્થાન ચપા ગણવ એટલે ૫૪ અધ્યયન થશે.

પાચમા વર્ગમા ૩૨ અધ્યયનો છે તેમા (૧) કમના (૨) કમલપ્રભા (૩) ઉત્પના (૪) સુદર્શના (૫) રૂપવતી (૬) બહુરૂપા (૭) સુરૂપા (૮) સુભગા (૯) પુણ્યા (૧૦) બહુપુત્રિમ (૧૧) ઉત્તમા (૧૨) ભારિયા (૧૩) પદ્મા (૧૪) વસુમતી (૧૫) કનમ (૧૬) કનકપ્રભા (૧૭) વનસા (૧૮) કેતુમતી (૧૯) વજ્રસેના (૨૦) રતિપ્રિયા (૨૧) રોહિણી (૨૨) નવમિકા (૨૩) હી (૨૪) પુષ્પવતી (૨૫) ભુજગા (૨૬) ભુજગવતી (૨૭) મહાકચ્છા (૨૮) અપરાજિતા (૨૯) સુઘોસા (૩૦) વિમના (૩૧) સુસ્વરા (૩૨) સરસ્વતી–નામની દક્ષિણના વાનવ્યતરના ઇદ્રોની અગ્રમહિષીઓ ગણવી અને તેમનુ વૃત્તાન્ત પણ કાલીની કથા પ્રમાણે જ સમજવુ માત્ર તેમનુ નિવાસસ્થાન નાગપુર ગણવુ એટલે ૩૨ અધ્યયનો થશે

છઠ્ઠો વર્ગ પાચમા બરાબર જ ગણવો માત્ર નિવાસસ્થાન સાકેત ગણવુ અને પતિઓ ઉત્તરના વાનવ્યતરના ઇદ્ર ગણવા

સાતમા વર્ગના ચાર અધ્યયનો છે તેમા (૧) સુરપ્રભા (૨) આતપા (૩) અર્ચિમાલી (૪) પ્રભકરા–નામની ચાર

સૂર્યની અગ્રમહિષીઓ ગણવી અને નિવાસસ્થાન અરકખુરી[3] માનવુ બાકી બધુ કાલીની કથા પ્રમાણે જ સમજવુ

આઠમા વર્ગમાં ચાર અધ્યયનો છે તેમા (૧) ચંદ્રપ્રભા (૨) જ્યોત્સ્નાભા (૩) અર્ચિમાલી (૪) પ્રભંકરા—નામની ચાર ચંદ્રની અગ્રમહિષીઓ ગણવી અને નિવાસસ્થાન મથુરા માનવુ બાકી બધુ કાલીની જ કથા પ્રમાણે સમજવુ

આ બધા વર્ગોમા માતપિતાના નામ અગ્રમહિષીઓના નામ ઉપરથી જ સમજવા. જેમકે ઇલાનો પિતા ઇલગૃહપતિ અને માતાનુ નામ ઇલશ્રી

નવમા વર્ગમા આઠ અધ્યયન છે તેમા (૧) પદ્મા (૨) શિવા (૩) સતી (૪) અંજૂ (૫) રોહિણી (૬) નવમિકા (૭) અચલા (૮) અપ્સરા—નામની આઠ શક્ર ઇન્દ્રની અગ્રમહિષીઓ ગણવી અને નિવાસસ્થાન નીચે પ્રમાણે સમજવા—પહેલી બે શ્રાવસ્તીની, બીજી બે હસ્તિનાપુરની, ત્રીજી બે કંપિલપુરની[4] અને ચોથી બે સાકેતપુરની પિતાનુ નામ પદ્મ અને માતાનુ નામ વિજયા બધાનુ જ ગણવુ અને બાકી બધુ કાલીની કથા પ્રમાણે સમજવુ

દશમા વર્ગમા આઠ અધ્યયન છે તેમા (૧) કૃષ્ણા (૨) કૃષ્ણરાજી (૩) રામા (૪) રામરક્ષિતા (૫) વસુકા (૬) વસુગુપ્તા (૭) વસુમિત્રા (૮) વસુંધરા—નામની આઠ ઈશાન ઇન્દ્રની અગ્રમહિષીઓ ગણવી અને નિવાસસ્થાન નીચે પ્રમાણે સમજવા પહેલી બે વાણારસીની, બીજી બે રાજગૃહની, ત્રીજી બે શ્રાવસ્તીની અને ચોથી બે કૌશાબીની[5] બાકી બધુ કાલીની કથા પ્રમાણે સમજવુ પિતાનુ નામ રામ અને માતાનુ

નામ ધર્મી બધાનું જ ગણવું

એ પ્રમાણે હે જંબુ! શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે ધર્મ-કથાનો આ શ્રુતસ્કંધ કહ્યો છે '

સમાપ્ત

૧

ટિપ્પણ

૧ અંગદેશ

મહાભારતમા કહ્યા પ્રમાણે બલિરાજાના પુત્ર અંગના તાબાનો દેશ તે અંગદેશ અને જૈન કથા પ્રમાણે ઋષભદેવના પુત્ર અંગનો દેશ તે અંગદેશ મગધની પાસેના દેશને અંગદેશ કહેવામા આવતો તેની સીમા શક્તિસગમતન્ત્રમા વૈદ્યનાથથી માંડીને પુરી જિલ્લામા આવેલા ભુવનેશ્વર સુધી જણાવવામા આવેલી છે

૨ ચંપા

અંગદેશની રાજધાની હતી ભાગવતની કથા પ્રમાણે હરિશ્ચંદ્રના પ્રપૌત્ર ચંપે તેને વસાવેલી જૈન કથામા કહ્યા પ્રમાણે પિતાના મૃત્યુના શોકથી રાજગૃહમા ન ગમવાથી કોણિક રાજાએ ચંપાના એક સુંદર ઝાડવાળા સ્થળે નવી રાજધાની

તરીકે તેને વગેરેની વૈદિક, જૈન તેમજ બૌદ્ધ એમ ત્રણે સંપ્રદાયવાળા તેને તીર્થસ્થાન ગણે છે તેના બીજા નામો ચંપાપુરી માલિની લોમપાદપુરી અને કર્ણપુરી વગેરે છે. જૂના જૈન યાત્રીઓ લખે છે કે ચંપા પટણાથી પૂર્વમાં ૧૦૦ કોશ દૂર આવેલી છે તેની દક્ષિણે લગભગ ૧૬ કોશ ઉપર મંદારગિરિ નામે એક જૈન તીર્થ છે, જે અત્યારે મંદારહીલ નામે સ્ટેશનની પાસે આવેલું છે ચંપાનું વર્તમાન નામ ચંપાનાલા છે અને તે ભાગલપુરથી ત્રણ માઈલ દૂર આવેલું છે તેની પાસે જ નાથનગર પણ છે

૩ કોણિક

આ રાજા પ્રસેનજિતનો પૌત્ર અને શ્રેણિકનો પુત્ર થાય તેનું બીજું નામ જૈન કથામાં અશોકચંદ્ર પણ આપ્યું છે બૌદ્ધગ્રંથોમાં આ રાજા અજાતશત્રુ નામે પ્રસિદ્ધ છે તે બુદ્ધ તેમજ મહાવીરનો સમસામયિક હતો તેની માતાનું નામ ચેલણા હતું

ભગવતીસૂત્રમાં તેને વજ્જિવિદેહપુત્ત કહ્યો છે જુઓ (ટિપ્પણ નં ૨૧) આ વજ્જિ શબ્દ બૌદ્ધગ્રંથપ્રસિદ્ધ વજ્જિવંશ સાથે સંબંધ ધરાવે છે કૌટિલ્યના અર્થશાસ્ત્રમાં (અધિકરણ ૧૧) તેને માટે વજ્જિક શબ્દ આપેલો છે અભિધમ્મનિકાયની અટ્ઠકથામાં આ વજ્જિવંશની ઉત્પત્તિ બતાવતાં તે શબ્દની વ્યુત્પત્તિ વિચિત્ર રીતે આપેલી છે પરંતુ વ્રજ્-વજ્ ધાતુ ઉપરથી તે શબ્દ થયેલો હોવાથી તેનો અર્થ કોઈ ભટકતી જાતિ એવો થાય

ભગવતીસૂત્રની ટીકામાં વજ્જિનો અર્થ વજ્રી એટલે

'વજ્જવાળો-ઇદ' એવો કરવામા આ યો છે અને આચાય હેમચંદ્રે પણ મહાવીરચરિતમા એ જ અર્થનુ ગમર્થન કર્યુ છે

કોણિકને વિદેહપુત્ત કહ્યો છે તેનુ કારણ એ છે કે તેની માતા ચેલ્લણા વિદેહવનની હતી

વજ્જી રાજાઓની ઉત્પત્તિ વિષે વિશેષ માહિતી માટે પુરાતત્ત્વ પુ ૧ પા ૧૨૫ ઉપરનો આ કોસબીનો લેખ જુઓ

૪ મહાવીર

જૈનધમના ૨૪ તીર્થકરોમાના છેલ્લા તીર્થકર તેમના પિતાનુ નામ સિદ્ધાર્થ માતાનુ નામ ત્રિશલા, ભાઈનુ નામ નદીવર્ધન, પત્નીનુ નામ યશોદા, પુત્રીનુ નામ પ્રિયદર્શના અને જમાઈનુ નામ જમાલિ હતું તે તેમની બેન સુદર્શનાનો પુત્ર હતો

તેમના માતપિતા પાર્શ્વનાથના શ્રમણોપાસક હતા. તેમના પિતા જ્ઞાતકુળ*ના ક્ષત્રિય હતા મહાવીરનો જન્મ વૈશાલિમા (અત્યારનુ બસાઢ, પટણાથી ૨૭ માઈલ ઉત્તરે) ક્ષત્રિયકુડમા થયો હતો તેમના માતપિતાએ તેમનુ નામ વધમાન રાખ્યુ હતુ તે ત્રીસ વષના થતા તેમના માતપિતા મૃત્યુ પામ્યાં. ત્યારબાદ મોટાભાઈની રજા લઈ તેમણે પ્રવ્રજ્યા લીધી અને ૧૨ વર્ષ તપશ્ચર્યા અને ધ્યાનમાં ગાળ્યા બાદ કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યુ ત્યારપછી તે ૩૦ વર્ષ સુધી ઉપદેશ

* આવશ્યકચૂર્ણી મા "ઋષભદેવના પોતાના જ લોકો" ને જ્ઞાતો તરીકે જણાવેલા છે તેઓનું કુળ તે જ્ઞાતકુળ અને તેઓના વશ તે જ્ઞાતવશ

આપના ૭૨ના અને ૭૨ વર્ષની ઉમરે ઈસ પૂર્વે ૪૮૦ની આસપાસમા પાવાપુરીમાં નિર્વાણ પામ્યા શ્વેતાબરા તેમજ દિગબરો બેને મહાવીરસ્વામી તીર્થકર તરીકે સરખા જ માન્ય હોવા છતાં તેમના જન્મની અને વિવાહની હકીકત તથા સમયાદિ વિષે બંનેમા મતભેદ છે

તેમના બીજાં નામ આ પ્રમાણે છે—

વીર, ચરમતીર્થંકૃત, દેવાર્ય, જ્ઞાતનદન, વૈશાલિક, સન્મતિ, મહતીવીર, અત્યકાશ્યપ નાથાન્વય (જ્ઞાતાન્વય)

બૌદ્ધગ્રંથોમા તે દીઘતપસ્વી નિગ્ગઠ નાતપુત્ત નામે પ્રસિદ્ધ છે

વીરનિર્વાણ સંવત ૨૪૬૭ મો અત્યારે ચાલે છે (શ્વેતાબર)

૫ સુધર્મા

તેમના પરિચય માટે જુઓ રાયચદ જિનાગમસગ્રહનુ ભગવતીસૂત્ર પ્રથમ ભાગ–૪ ૧૫

૬ જબુ

તેમના પરિચય માટે પણ ઉપર સુધર્મા માટે બતાવેલુ સ્થાન જુઓ

૭ પૂર્ણભદ્ર ચૈત્ય

ચૈત્ય* એટલે ચિતા ઉપરનુ સ્મારક આ પૂર્ણભદ્ર ચૈત્યનુ વર્ણન કરતા ઔપપાતિક સૂત્રમા નીચે પ્રમાણે જણાવ્યુ છે – તેમા નટ, નર્તક, મલ્લ, મૌષ્ટિક,[1] વેલબક,[2]

*ટીકાકારો ચૈત્યને વ્યતરાયતન–"ભૂત વ્યતરનુ સ્થાન" કહે છે

(૧) મુષ્ટિયુદ્ધ કરનારા (૨) વિડબના–ટીખળ કરનારા

પ્લવક,[1] જલ્ર[2], કથક, રાસક, આખ્યાતા લખ,[3] મખ[4], તુંબ, વીણા વગાડનારા અને માગધો પોતાના ગાયન, વાદન, ખેલન, હાસ્ય વગેરેના પ્રયોગો કર્યા કરતા હતા, આહોતાઓ તેમાં આહુતિઓ આપતા અને હજારો યાગોના લાગા ત્યાં આવતા "

૮ નાયાધમ્મકહા

આ સૂત્રની શરૂઆત કરતા કહેવામા આવ્યુ છે કે "આ છટ્ઠા અગના બે શ્રુતસ્કધ કહ્યા છે તેમા પ્રથમ સ્કધમા જ્ઞાતો ઉદાહરણો છે અને બીજામા ધર્મકથાઓ છે " તેમા મૂળ શબ્દો णायाणि य धम्मकहाओ य છે ટીકાકાર અભયદેવે એ મૂળને અનુસરીને "નાયાધમ્મકહા" શબ્દનો "જ્ઞાતો-ઉદાહરણો અને ધર્મકથાઓ" એવો અર્થ કરેલો છે ,

તત્ત્વાર્થભાષ્યમા આ અંગને માટે "જ્ઞાતધર્મકથા' એ શબ્દનો ઉપયોગ થયેલો છે તેનો ઐતિહાસિક અર્થ કરવામાં આવે તો જ્ઞાત એટલે જ્ઞાતપુત્ર-મહાવીરે કહેલી ધર્મકથાઓ એવો અર્થ જરૂર થઈ શકે પણ ભાષ્યના ટીકાકારે તેનો ज्ञाता दृष्टान्ता तानुपादाय धर्मा यत्र कथ्यन्ते ज्ञातधर्मकथा એટલે કે "ઉદાહરણોદ્વારા જેમા ધર્મનું કથન કરેલુ છે તે કથાઓ" એવો અર્થ કર્યો છે

જ્ઞાતાસૂત્રના ટીકાકાર અભયદેવે જ સમવાયાગની ટીકામા અને મલયગિરિએ નદીસૂત્રની ટીકામાં "જેમા જ્ઞાતો એટલે

(૧) તરનારા (૨) દોરડા ઉપર ખેલનારા (૩) મોટા વાંસડાના અગ્રભાગ ઉપર ખેલનારા (૪) ચિત્રનાં પાટિયાં બતાવનારા ભિક્ષુઓ

ઉદાહરણો પ્રધાન છે તેવી ધર્મકથાઓ " એવો અર્થ લીધો છે તે ઉપરાંત મૂળમા આપેલો " જ્ઞાતો અને ધર્મકથાઓ " એ અર્થ પણ અથવા કરીને લીધેલો છે પરંતુ હેમચન્દ્રાચાર્યે પોતાના કોશમાં ' જ્ઞાતપ્રધાન ધર્મકથાઓ " એવો પ્રથમ અર્થ જ લીધો છે

નાયાધમ્મકહા એ પ્રાકૃત પદમાથી દિગબરોએ નાથધર્મકથા (ગોમ્મટસાર) જ્ઞાતૃધર્મકથા (તત્ત્વાર્થરાજવાર્તિક) તથા શ્વેતાંબરોએ જ્ઞાતધર્મકથા અને જ્ઞાતાધર્મકથા એવા પદો ઉપજાવેલા છે તથા તે પદોમાથી તે ઉપર જણાવેલા ભિન્ન ભિન્ન અર્થો બતાવ્યા છે પરંતુ તે બધામા ભગવાન મહાવીરના નામ સાથે સંબંધ જોડનારો ઐતિહાસિક અર્થ વધુ સુસગત છે માટે જ આ સૂત્રનુ નામ ' નાયધમ્મકહા " મુખપૃષ્ઠ ઉપર અમે મૂકેલુ છે

સમવાયાગ અને નદીસૂત્રમા નાયાધમ્મકહાનો પરિચય આ પ્રમાણે આપેલો છે–

' જેઓ વિષયસુખમા મૂર્છિત છે અને સયમમા કાયર છે તથા સર્વ પ્રકારના મુનિગુણોથી શૂન્ય છે તેવાઓને સંયમમા સ્થિર કરવા તથા સયમમા સ્થિર રહેનાઓના સયમની વૃદ્ધિ કરવા આ કથાઓ કહેવામા આવી છે "

તે કથાઓનુ પરિમાણ જણાવતા કહ્યુ છે કે ' તેના બે શ્રુતસ્કધ છે અને તેમા ૧૯ અધ્યયનો છે તે અધ્યયનોમા આવેલી હકીકતો ચરિત–બનેલી પણ છે અને કલ્પિત પણ છે ધર્મકથાઓના ૧૦ વર્ગો છે એક એક ધર્મકથામા પાંચસો પાંચસો આખ્યાયિકાઓ છે એક એક આખ્યાયિકામા

પાંચસો પાંચસો ઉપાખ્યાયિકાઓ છે અને એક એક ઉપાખ્યાયિકામાં પાચસો પાચસો આખ્યાયિકોપાખ્યાયિકાઓ છે " આ રીતે બધી મળી તેમા ૩ા કરોડ કથાઓ અને પાચ લાખ ૭૬૦૦૦ પદો હોવાનુ જણાવ્યુ છે

દિગબરો તેમા માત્ર અનેક પ્રકારનાં આખ્યાનો ઉપાખ્યાનો હોવાનુ કહે છે અને તેના પદોની સખ્યા પાચ લાખ ૫૬૦૦૦ જણાવે છે

વ્યાકરણમા જેને છેડે વિભક્તિ હોય તેને પદ કહેવામા આવે છે સાહિત્યમા સામાન્ય રીતે આ પદનો જ વ્યવહાર થાય છે જૈનસૂત્રોમા જે પદોની સખ્યા બતાવી છે તે પદનુ સ્વરૂપ આ પદથી કઈક જુદા પ્રકારનુ લાગે છે કર્મગ્રથનો ટીકાકાર કહે છે કે "જ્યા અર્થ પૂરા થાય તે પદ એમ કહેવામા આવ્યુ છે નદીનો ટીકાકાર મલયગિરિ લખે છે કે —

"यत्र अर्थोपलब्धि तत् पदम् એટલે કે જે અર્થવાળુ તે પદ" અનુયોગદ્વારસૂત્રમા વ્યાખ્યાનુ સ્વરૂપ બતાવતા સહિતા, પદ, પદાર્થ, પદવિગ્રહ, ચાલણા, અને પ્રસિદ્ધિ એમ વ્યાખ્યાના અગો બતાવ્યા છે તેમા પદ વિષે લખતા તેનો ટીકાકાર મલધારી વ્યાકરણપ્રસિદ્ધ પદને જ પદ તરીકે જણાવે છે જેમ કે करोमि इति एक पदम्। भदन्त इति द्वितीय पदम्। सामायिकम् इति तृतीय पदम्। વળી નદીનો ટીકાકાર બીજે સ્થળે પદ વિષે લખતા ચૂર્ણીકારનુ પ્રમાણ આપીને જણાવે છે કે "ઉપસર્ગપદ, નિપાતપદ, નામપદ, ક્રિયાપદ અને મિશ્રપદ એમ પાચ પ્રકારના પદો છે એ પદોને આશ્રીને સૂત્રોના

પદો ગણવાના છે અથવા સૂત્રોનો આખો આલાપક એ એક પદ છે અને તે પદની અપેક્ષાએ સૂત્રનાં પદો સમજવાં ' આ બીજાં પદોની અપેક્ષા લઈએ ત્યારે સૂત્રમાં લાખો પદો નહિ થઈ શકે પણ હજારો થશે. આ રીતે પદની જુદી જુદી વ્યાખ્યા અનેક સ્થળે મળે છે કેટલીક જગાએ એમ પણ લખેલું છે કે સંપ્રદાયની પરંપરા નષ્ટ થઈ જવાથી પદનું ખરું પ્રમાણ મળી શકતું નથી અને આમ પણ લખેલું છે કે એક પદમાં ૫૧૦૮૮૬,૮૪૦ શ્લોકો હોય છે દિગંબર સંપ્રદાયમાં પણ ૫૧૦૮,૮૪૬૨૧ફ્રૈ શ્લોકનું એક પદ બતાવેલું છે સમવાયાંગ અને નંદીમાં મૂળમાં જ્યાં નાયાધમ્મકહાનું પ્રમાણ બતાવ્યું છે ત્યાં માત્ર संखेज्जाइं पदसहस्साइं આટલોજ ઉલ્લેખ આવે છે તેનો અર્થ હજારો પદો એવો થાય છે અહીં જે પાંચ લાખ વગેરે પદની સંખ્યા બતાવી છે તે તેની વ્યાખ્યાઓને આધારે છે

૯ ઉક્ખિત્ત-ણાય

આ અધ્યયનમાં મેઘકુમારની વાત આવે છે તેમાં તેણે હાથીના ભવમાં સસલાને બચાવવા ' पाए उक्खित्ते " પગ ઊંચો કર્યો હતો-એવું વર્ણન આવે છે તે ઉપરથી આ અધ્યયનનું નામ ઉક્ખિત્ત-ણાય પડ્યું છે

૧૦ રાજગૃહ

આ નગર બૌદ્ધો અને જૈનોનું પૂજનીય તીર્થ છે ત્યાં મહાવીર અને બુદ્ધે અનેક ચાતુર્માસો કરેલા તેથી જ તેનો ઉલ્લેખ વારંવાર બંને ધર્મના ગ્રંથોમાં આવે છે જરાસંધના સમયમાં રાજગૃહ મગધની રાજધાની હતી એ

જાનની નોધ મહાભારતના સભાપર્વમા મળે છે તેનુ બીજુ નામ ગિરિવ્રજ પણ તેમા નોધેલુ છે આ પાચ પહાડો છે એમ મહાભારતકારે તેમજ જૈન ગ્રથકારોએ જણાવેલુ છે પણ તેમના નામોમા ભેદ નીચે પ્રમાણે છે

મહાભારત –વૈહાર (વૈભાર) વારાહ વૃષભ, ઋષિગિરિ, ચૈત્યક

વાયુપુરાણ –વૈભાર, વિપુલ, રત્નકૂટ, ગિરિવ્રજ, રત્નાચલ.

જૈન –વૈભાર, વિપુલ ઉદય, સુવર્ણ, રત્નગિરિ

આ પહાડોને કારણે તેનુ બીજુ નામ ગિરિવ્રજ પડ્યુ હશે તેનુ વર્તમાન નામ રાજગિર છે તે બિહારથી લગભગ ૧૩ ૧૪ માઈલ દક્ષિણે આવેલુ છે આ જ રાજગૃહની બહાર ઉત્તરપૂર્વમાં જૈન સૂત્રોમા નાલંદા નામનુ સ્થળ હોવાનુ જણાવ્યુ છે પ્રસિદ્ધ નાલંદા વિદ્યાપીઠ ત્યા હતુ

આવશ્યક નિર્યુક્તિની અવચૂર્ણીમા લખેલુ છે કે પહેલાં ત્યાં ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિત નામે નગર હતુ તેને ક્ષીણવાસ્તુ થયેલુ જાણીને જિતશત્રુ રાજાએ તે ઠેકાણે ચનકપુર સ્થાપ્યુ કાળે કરીને તે ક્ષીણ થતા ત્યા ઋષભપુર સ્થપાયુ ત્યારબાદ કુશાગ્રપુર થયુ તે આખુ બળી ગયા પછી શ્રેણિકના પિતા પ્રસેનજિત રાજાએ ત્યા રાજગૃહ વસાવ્યુ

પન્નવણાસૂત્રમા રાજગૃહને મગધની રાજધાની તરીકે વર્ણવેલુ છે

ભગવતીસૂત્રના બીજા શતકના પાચમા ઉદ્દેશકમાં રાજગૃહના ઉના પાણીના ઝરા વિષે ઉલ્લેખ છે તેનુ નામ મહાતપોપતીરપ્રભ આપેલુ છે ચીનાઈ પ્રવાસી ફાહ્યાન અને

હું એ રીતે તે ઊ॥ પાણીના ઝરો જોયાનું લખેલું છે બૌદ્ધગ્રંથોમાં આ ઝરાને તપોદ નામે કહેલો છે

૧૧ મગધ

ઋગ્વેદમા આ દેશનો કીકટ નામે ઉલ્લેખ કરેલો છે અથર્વવેદમા તેનું મગધ નામ આવે છે હેમાચાર્યે પોતાના કોશમાં તેનાં બીજાં નામો આપેલા છે પતંજલિના મહાભાષ્યમા આર્યદેશની ગણનામાં મગધને પહેલો ગણ્યો છે અત્યારના બિહારને પ્રાચીન મગધ કહી શકાય. તેમા બૌદ્ધો અને જૈનોનાં અનેક તીર્થો છે તેથી તેઓ તેને પૂજ્ય અને પવિત્ર માને છે

પરતુ વૈદિક લોકોએ તીર્થયાત્રાના કારણ સિવાય તેમાં પ્રવેશ કરવાનો પણ નિષેધ કરેલો છે અને ત્યા વધુ વખત રહેનારને પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાનુ ફરમાવેલુ છે

એસો વર્ષ પહેલાના એક જૈન યાત્રિકે લખ્યુ છે –

" કાસીવાસી કાગ મૂકઈ મુગતિ લહઈ
મગધિ મુએ નર ખર હુઈ એ "

" કાગડો પણ કાશીમા મરે તો મુક્તિ પામે પરતુ માણસ પણ જે મગધમા મરે તો ગધેડો થાય ' એવી માન્યતા તે તરફના લોકોમા ચાલે છે

૧૨ શ્રેણિક

આ રાજા આગળ આવી ગયેલા કોણિક રાજાનો પિતા થાય તે શિશુનાગવંશનો હતો બૌદ્ધગ્રંથોમા આને સેનિય અને બિંબિસાર નામે વર્ણવેલો છે જૈનગ્રંથોમા તેનુ બીજુ નામ બિંબિસાર કે ભંભાસાર આપેલું છે તેના તે નામનુ કારણ બતાવતા આચાર્ય હેમચંદ્રે જણાવ્યુ છે કે " એક

વાર કુશાગ્રપુરમા આગ થતા રાજા પ્રસેનજિત અને તેના બધા કુમારો મહેલ બહાર નીકળી ગયા બીજા કુમારોએ નીકળતાં નીકળતા હાથી, ઘોડા, રત્ન, મણિ, માણેક વગેરે લીધા પણ શ્રેણિકે માત્ર એક ભભા જ લીધી પ્રસેનજિતે તેો તેનુ કારણ પૂછતા તેણે જણાવ્યુ કે ભભા એ રાજાનુ વિજયચિહ્ન છે માટે મે તેને એકલીને લીધી છે આ ઉપરથી રાજાએ તેનુ નામ ભભાસાર પાડ્યુ' બિબિસાર અને ભિભિસાર એ નામોમા સામ્ય ચોખ્ખુ લાગે છે

૧૩ ધારિણીનુ સ્વપ્ન

લલિતવિસ્તરમા જણાવ્યા પ્રમાણે બુદ્ધની માતા માયાદેવીએ, જ્યારે બુદ્ધ તેના ગર્ભમા પેઠા તે વખતે રૂપાના રંગના જેવો છ દાતવાળો અને સર્વાંગસુંદર હાથી પોતાના ઉદરમા પેસતો હોય એવુ સ્વપ્ન જોયુ હતુ આ પ્રમાણે જૈન તેમજ બૌદ્ધ ગ્રથોમા કોઈ મહાપુરુષ કુક્ષીમા આવવાનો હોય તે પહેલા તેમની માતાઓએ આવા ઉત્તમ સ્વપ્નો જોયાની હકીકત મળી આવે છે

૧૪ કૌટુંબિક પુરુષો

"ખાસ તહેનાતના નોકરો' જૈનસૂત્રોમા નોકર અર્થમા "કૌટુંબિક પુરુષ" તેમજ "દાસચેટ' એમ બે શબ્દોનો પ્રયોગ આવે છે કૌટુંબિક શબ્દનો અર્થ 'કુટુંબનો માણસ' થાય તે ઉપરથી એમ માનવુ પડે છે કે રાજાઓ પોતાના રાજ વશીઓમાથી કેટલાકને ખાસ તહેનાતના નોકરો તરીકે રાખતા પરતુ જે લોકો દાસ જાતિના જ એટલે કે ગુલામ વર્ગના હતા તેમને માટે દાસચેટ શબ્દ વપરાતો હશે જેમને

અત્યારે આપણે ગોના કહીએ છીએ તેવા પ્રકારના જ આ લોકો હતા આ લોકોને એ રીતે જ મથી મરણ સુધી દાસનુ જ કામ કરવાનુ રહેતુ જ્યારે કૌટુબિક પુરુષોને તેવુ બધન ન હોતું કેટલાક વર્ણનો ઉપરથી એવુ લાગે છે કે આ દાસ ચેટો ઘણુ કરીને પરદેશીઓ જ હતા (જુઓ ટિપ્પણ ન ૨૬)

૧૫ જવનિકા

(जवणिया) યવન શબ્દ સાથે આ શબ્દનો સંબધ છે કોશકારોએ આ શબ્દની વ્યુત્પત્તિ जु ધાતુ ઉપરથી બતાવી છે પણ ઇતિહાસની દૃષ્ટિથી વિચાર કરતા લાગે છે કે આ શબ્દ યવન શબ્દમાથીજ નીકળેલો છે કારણ કે यवनिका-પડદો રાખવાની પ્રથા યવનોમા જ હતી તેમ ઇતિહાસ પરથી માનવુ પડે છે

અમરકોશમા जवनिका અને यमनिका એમ બે શબ્દો મૂકેલા છે અને હેમચદ્રે जवनी અને यमनी આપેલા છે પરદેશીઓના સહવાસથી આપણે ત્યા પણ યવનિકા-પડદાનો રિવાજ તેમજ તે શબ્દ દાખલ થયા લાગે છે

જ્ઞાતામા આવેલો યવનિકાનો ઉલ્લેખ અને વર્ણન બરાબર હોય તો એમ કહી શકાય કે બિંબિસારના સમયમા રાજકુટુબોમા તેની પ્રથા તથા યવનોનો પગપેસારો આપણા દેશમા હતો

૧૬ અષ્ટાગનિમિત્તવેદી

નિમિત્તના આઠ અગોને જાણનાર' તે આઠ અગો આ પ્રમાણે છે -(૧) ભૌમ [ભૂકપ વગેરે] (૨) ઉત્પાત [લોહીનો વરસાદ વગેરે] (૩) સ્વપ્ન (૪) અતરિક્ષ [આકાશમા

દેખાતાં ગંધર્વનગર વગેરે] (૫) આગ [આગમાં થનારા-આખનું ફરકવું વગેરે] (૬) સ્વર [પક્ષીઓનું બોલવું વગેરે] (૭) લક્ષણ [સ્ત્રી, પુરુષ વગેરેના લક્ષણો] (૮) વ્યંજન [તલ, મસા વગેરે શરીર ઉપરના ચિહ્ન] આ વિષયનું વિગતવાર શાસ્ત્ર વરાહમિહિરની બૃહત્સંહિતા છે

૧૭ સ્વપ્નશાસ્ત્ર

આ વિષય ઉપર કેટલાય ગ્રંથોમાં અનેક પ્રકરણો મળે છે જેમકે સુશ્રુત-શારીર સ્થાન અધ્યાય ૩૩ બ્રહ્મવૈવર્ત પુરાણ-જન્મખંડ, અધ્યાય ૭ ભગવતીસૂત્ર-શતક ૬, ઉદ્દેશક ૬

૧૮ દોહદ

"ગર્ભિણીને થતી વિવિધ ઇચ્છાઓ" આ ઇચ્છાઓ પૂરી કરવામાં આવે તો જ ગર્ભ સર્વાંગપૂર્ણ થઈ શકે નહિ તો ગર્ભિણી સ્ત્રીને તેમજ ગર્ભને હાનિ થાય સ્ત્રીના દોહદ ઉપરથી ગર્ભસ્થ જીવના સ્વભાવની કલ્પના પણ કરવામાં આવતી તે વિષેના સવિસ્તર વર્ણન માટે જુઓ સુશ્રુત-શારીરસ્થાન અધ્યાય ૩

૧૯ વૈભાર પર્વત

જુઓ રાજગૃહ

૨૦ વૈક્રિય સમુદ્ઘાત

કેટલાંક કારણોને લઈને આત્મા પોતાના પ્રદેશોને (અંશોને) શરીરથી બહાર પ્રસરાવે છે અને પાછા ખેંચી પણ લે છે તે ક્રિયાને જૈન પરિભાષામાં સમુદ્ઘાત કહે છે વૈક્રિયસમુદ્ઘાત શરીરના પરિવર્તન માટે કરવામાં આવે છે યોગસૂત્રમાં જણાવેલી નિર્માણચિત્ત અને નિર્માણકાયની પ્રક્રિ

ચાલે આ પ્રક્રિયા મળતી આવતી હોય એમ લાગે છે વાયુ
પુરાણમાં પણ આ વિધિ ઉલ્લેખ છે મરુદ્ઘાતની ક્રિયા માટે
પરંપરા... ૩૬ મા પર્વમાં વિસ્તારથી લખેલું છે અને
ભગવતીસૂત્રના બીજા શતકના બીજા ઉદ્દેશમાં પણ એ વાતનું
વર્ણન છે

૨૧: સેચનક હાથી

આ હાથી શ્રેણિકનો પટ્ટહસ્તી હતો. શ્રેણિકે સંપત્તિની
ભાગ કર્યા ત્યારે આ હાથી તેણે વિહલ્લકુમારને આપ્યો.
પોતાની સ્ત્રીની હઠથી કોણિકે તે હાથી પોતાને આપવાની
પોતાના ભાઈ વિહલ્લકુમાર પાસે માગણી કરતાં તેણે તેમ કરવા
ના પાડી એટલે કોણિકે તેને યુદ્ધ કરવાની ધમકી આપી તેથી
તે વૈશાલીમાં પોતાના માતામહ ચેટકને શરણે ગયો. ત્યાર બાદ
બંને પક્ષ વચ્ચે ... યુદ્ધ થયું ૧૪
મહાશિલા... અને ... નવ ... એમ અઢાર ગણ
રાજાઓ હતા

આ મહાશિલાકંટક સંગ્રામમાં કોણિકનો જય થયો અને
ચેટકનો પરાજય થયો એ ચેટકના ... આ ... ભગવાન
મહાવીર ભગવતીસૂત્રમાં કહે છે ગૌતમ! વજ્જી વિદેહપુત્ર
... ...
... ... હે ગૌતમ! વજ્જી વિદેહપુત્રનો
(કોણિકનો) જય થયો અને નવ મલ્લકી અને નવ લેચ્છકી
એ અઢાર ગણરાજાઓનો પરાજય થયો

આ વિષે ભગવતીસૂત્રના સાતમા શતકના નવમા ઉદ્દે

શ૮મા, નિરાવલિકાનમા તેમજ હેમચંદ્રના મહાવીરચરિતના ૧૨ મા સર્ગમા સવિસ્તર વર્ણન છે

૨૨ ગર્ભની રક્ષાને અર્થે

ગર્ભિણી સ્ત્રીને લગતા આવા અનેક ઉલ્લેખો જૈનસૂત્રોમા આવે છે

એથી એમ સ્પષ્ટ માલમ પડે છે કે તે સમયના લેકો ગર્ભિણીની તેમજ ગર્ભની રક્ષા માટે કેટલી બધી કાળજી રાખતા જ્યા પ્રસૂતિશાસ્ત્ર તેમજ સતતિશાસ્ત્ર ખૂબ ખેડાયેલુ હોય ત્યા જ આવી વ્યવસ્થાનો સભવ છે ગર્ભિણીના તેમજ ગર્ભના આરોગ્ય માટે તેના ખાદ્યાખાદ્યનો વિચાર આમા સ્પષ્ટ છે ગર્ભ સંસ્કારસપન્ન થાય તે માટે ગર્ભિણીએ કેવી વૃત્તિઓ રાખવી જોઈએ તે વિષે પણ આ સ્થાને સ્પષ્ટ લખેલુ છે આવી જ હકીકત મત્સ્યપુરાણમા કશ્યપે અદિતિને સમજાવેલી છે તે વિષે વીરમિત્રોદય ના સસ્કારપ્રકરણમા (પા ૧૮૦-૧) ઉલ્લેખ છે

૨૩ અઢારે વર્ણ અને ઉપવર્ણ

મૂળમા અઢારસ સેણિપ્પસેણીઓ જ

ટીકાકારે શ્રેણીનો અર્થ कुम्भकारादिजातय એટલે કે "કુભાર વગેરે જાતિઓ" અને પ્રશ્રેણીનો અર્થ तत्प्रभेदरूपा એટલે કે તેના પેટા વિભાગો એમ કરેલો છે જબુદ્વીપપ્રજ્ઞપ્તિની ટીકામા તે અઢારેને નવ નારુ અને નવ કારુ એમ બે ભેદ પાડીને ગણાવેલી છે (૧) કુભાર (૨) પટ્ટઈલ-પટેલ (૩) સુવર્ણકાર-સોની (૪) સૂપકાર-રસોઈઓ (૫) ગાધર્વ (૬) કાસ્યપક-હજામ (૭) માલાકાર-માળી (૮) કચ્છકર

[કે કમ્મગર ?] (૯) તબોળી આ નવ નારુ છે (૧) ચમાર (૨) જંતપીડક-ઘાણી, કોલુ વગેરે ચલાવનારા (૩) ગંછિઅ [ગાંછા-વાંસફોડા ?] (૪) છિપાય-છીપા (૫) કંસકાર-કંસારા (૬) સીવગ-સીવનારા (૭) ગુઆર [?] (૮) ભિલ્લ (૯) ધીવર-માછી આ નવ કારુ છે

૨૪: યાગ

યાગ શબ્દનો વપરાશ વિશેષ કરીને વૈદિક સંપ્રદાયમાં છે ત્યાં તેનો અર્થ 'યજ્ઞ' કરવામાં આવે છે અહીં તેનો અર્થ ટીકાકારે "દેવની પૂજા" કરેલો છે આજ ટીકાકારે ભગવતી સૂત્રમાં (શતક ૧૧ ઉદ્દેશક ૧૧) યાગાન્ પૂજાવિશેષાન્ એટલે કે "એક જાતની પૂજા" એ અર્થ પણ બતાવ્યો છે કલ્પસૂત્રની ટીકામાં યાગાન્ અર્હત્પ્રતિમાપૂજા એટલે કે "અર્હંત પ્રતિમાની પૂજાઓ" એવો અર્થ ઉપાધ્યાય વિનયવિજયજીએ આપેલો છે અને તેનું સમર્થન પણ કર્યું છે આ ઉપરથી માલૂમ પડે છે કે યાગનો નિશ્ચિત અર્થ જૈન પરંપરામાં પ્રસિદ્ધ ન હતો તેમ હોત તો સર્વ ટીકાકારો એક જ અર્થ ટીકાકારો બતાવત. તેના નિશ્ચિત અર્થ ન હોવાનું કારણ એ લાગે છે કે તે શબ્દ મૂળ વૈદિક પરંપરાનો છે

૨૫ ગણનાયકો

આ શબ્દનો સંબંધ ગણરાજ્ય સાથે છે એટલે તેનો અર્થ પ્રતિનિધિશાસનમાં પ્રસિદ્ધ એવા ગણરાજ્યોના નાયકો' એમ થાય.

૨૬: વગેરે દેવો

મૂળમાં અહીં જમ્બૂદ્વીપ કર્તા વગેરે દેવનાં નામ છે

તે નામો આ પ્રમાણે છે–મજણિ (બકુમિ), જોણિય (યો ક), પલ્હવિણ્ (પલ્હવિક), ઇસિણિયા (ઇસિનિકા) ધોરુગિણિ (ધોરુકિનિ), લાસિય (લાસિક), લઉસિય (લકુસિક), પક્કણિ (પક્વણી), મરુંડિ (મુરુંડી)

૨૭ સસ્કારો

જન્મ્યા પછી પહેલે દિવસે જાતકર્મ, બીજે દિવસે જાગરિકા, ત્રીજે દિવસે ચંદ્રસૂર્યદર્શન, બારમે દિવસે નામકરણ પછી પ્રજેમણ ચંક્રમણ, ચૂડાપનયન અને પછી ગર્ભથી આઠમે વરસે ઉપનય–આ રીતે મેઘકુમારના સસ્કારનો ક્રમ છે સૂત્રોમા જ્યા જ્યાં કોઈના જન્મની હકીકત આવે છે ત્યા સસ્કારોનો લગભગ આવોજ ક્રમ હોય છે જેમકે ભગવતીમા (૧૧ મુ શતક ઉદ્દેશક ૧૧) મહાબલના જન્મના પ્રસંગે જણાવ્યુ છે કે પહેલા દસ દિવસ સુધી સ્થિતિપતિતા (કુલાચાર પ્રમાણે કરવાનો વિધિ) કરે છે પછી ચંદ્રસૂર્યદર્શન, પછી જાગરિકા નામકરણ, પરગામણ (ઘૂટણે ચાલવુ) ચંક્રમણ, જેમામણ પિંડવર્ધન (આહાર વધારવો), પજપાવણ (પ્રજલ્પન), કર્ણવેધ, સવત્સરપ્રતિલેખ (વર્ષગાંઠ), ચોલોયણ (ચૂડાકર્મ) ઉપનયન, કલાગ્રહણ વગેરે ગર્ભાધાનથી માડીને બધી પ્રવૃત્તિઓ કરવામા આવે છે

ભગવાન મહાવીરના જન્મપ્રસગે પહેલે દિવસે સ્થિતિપતિતા, ત્રીજે દિવસે ચંદ્રસૂર્યદર્શન, છઠ્ઠે દિવસે ધર્મજાગરિકા, અગિયારમે દિવસે સૂતક કાઢ્યા બાદ બારમે દિવસે નામકરણ (કલ્પસૂત્ર મૂળ) અને પછી આવશ્યકમા લખ્યા પ્રમાણે ૮ વર્ષથી વધારે વયના જાણીને ઉપનય કરે છે

મૂળમાં આ પ્રવૃત્તિને સંસ્કાર શબ્દથી જણાવી નથી પણ એ સંસ્કારો જ છે એ વિષે કંઈ શંકા નથી કારણ કે વૈદિક પરંપરામાં સંસ્કારોનો જે ક્રમ મળે છે તેને જ મળતો જૈન સૂત્રોનો આ ક્રમ છે ગર્ભાધાન, પુંસવન, અનવલોભન, સીમંતોન્નયન જાતકર્મ (પહેલે દિવસે), નામકરણ રેખા રોહણ દુગ્ધપાન, તાંબુલભક્ષણ, નિષ્ક્રમણ ચન્દ્રસૂર્યદર્શન, ક્રીડનબંધન, કર્ણવેધ, અંકુરાર્પણ, અન્નપ્રાશન, અબ્દપૂર્તિકૃત્ય (સંવત્સરપ્રતિલેખ), ચૂડાકરણ વિદ્યારંભ, ઉપનય વગેરે આ જાતનો સંસ્કારોનો ક્રમ વીરમિત્રોદયના સંસ્કારપ્રકાશમાં જૂની સ્મૃતિઓનો આધાર આપીને બતાવેલો છે

સંસ્કારો અને તેમની વિધિ વિષે પ્રાચીન જૈન સાહિત્યમાં કશુંય જણાવ્યું નથી છતાં જૈન કુટુંબોમાં જન્મેલા મેઘકુમાર મહાવીર વગેરેને વદિકપ્રવચનના એ પ્રસિદ્ધ સંસ્કારો કરવામાં આવેલા એમ તે તે ઉલ્લેખો ઉપરથી માલૂમ પડે છે બુદ્ધને પણ જાતકર્મ અને નામકરણ સંસ્કાર થયાનો ઉલ્લેખ બુદ્ધઘોષ પોતાના બુદ્ધચરિતમાં કરે છે

આ ઉપરથી એમ માલૂમ પડે છે કે તે સંસ્કારો અને તેમની વિધિઓ એ વખતે બધાં લોકપ્રચલિત થઈ ગયાં હતાં કે એમાં કોઈ પણ પ્રકારની સાંપ્રદાયિકતા રહી જ ન હતી તેમજ ભિન્ન સંપ્રદાયની વિધિઓ પણ જો અવશ્ય ઉપયોગી હોય તો તેમને પોતાના આચારમાં લેવી પણ ખરી એવો બીજા સંપ્રદાયો પ્રત્યે સમભાવ પણ તે જમાનાના લોકોની અંદર હતો આ માટે બીજા ઘણા પુરાવાઓ આ સૂત્રમાં આગળ આવવાના જ છે

૨૮· ૭૨ કળાઓ

(૧) લેખ [લખવાની કળા બધી પ્રમારની લિપિમા લખી શકવુ કોતરીને, સીવીને, વણીને, છેદીને, ભેદીને, બાળીને અને સક્રમણ કરીને (એક બીજામાં ભેળવીને) અક્ષરો પાડવા સ્વામી સેવક, પિતા પુત્ર, ગુરુ શિષ્ય પતિ-પત્ની, શત્રુ મિત્ર વગેરે સાથે પરસ્પર પત્રવ્યવહારની શૈલી લિપિના ગુણદોષનુ જ્ઞાન] (૨) ગણિત (૩) રૂપ (માટી, પત્થર, સોનુ, મણિ, વસ્ત્રો અને ચિત્ર વગેરમા રૂપનિર્માણ) (૪) નાટ્ય (અભિનયવાળો અને અભિનય વિનાનો નાચ) (૫) ગીત (૬) વાદિત્ર (૭) સ્વરગત (સગીતના સ્વરસપ્તકનુ જ્ઞાન) (૮) પુષ્કરગત (મૃદગ વગેર વગાડવાનુ જ્ઞાન) (૯) સમતાલ (ગીતાદિના તાલનુ જ્ઞાન) (૧૦) દ્યુત (૧૧) જન વાદ (એક જાતનુ દ્યુત) (૧૨) પાશક (પાસા) (૧૩) અષ્ટાપ (ચોપાટ) (૧૪) પુર કાવ્ય (શીઘ્રકવિત્વ) (૧૫) દગમત્તિક (મિશ્રિત દ્રવ્યોની પૃથક્કરણ વિદ્યા) (૧૬) અન્ન વિધિ (પાકવિદ્યા) (૧૭) પાનવિધિ (પાણી સ્વચ્છ કરવાની અને તેના ગુણદોષ પારખવાની વિદ્યા) (૧૮) વસ્ત્રવિધિ (વસ્ત્ર પહેરવાની વિદ્યા) (૧૯) વિલેપન વિધિ (૨૦) શયન વિધિ (પલગ, પથારી ઇત્યાદિના માપ વગેરેનુ જ્ઞાન અથવા કેમ સુવુ તે વિષેનુ જ્ઞાન) (૨૧) આર્યા (આર્યા છદના ભે પ્રભેદોનુ જ્ઞાન)(૨૨)પ્રહેલિકા (સમસ્યા)–(૨૩) માગધિકા–(૨૪) ગાથા–(૨૫) ગીતિ–(૨૬) શ્લોક–(વગેરેના ભે પ્રભેદોનુ જ્ઞાન) (૨૭) હિરણ્યયુક્તિ (રૂપાના ઘરેણા ક્યા કયા પહેરવા તેનુ જ્ઞાન) (૨૮) સુવર્ણયુક્તિ (સોનાના ઘરેણા ક્યાં કયા પહે-

સ્વા તેનુ જ્ઞાન) (૨૮) ચૂર્ણયુક્તિ (સ્નાન મજન વગેરેનાં ચૂર્ણો બનાવવાની યુક્તિ) (૩૦) આભરણવિધિ (૩૧) તરૂણી પ્રતિકર્મ (યુવતીના વણ રંગેને વધારવાનું જ્ઞાન) (૩૨) સ્ત્રી-(૩૩) પુરુષ-(૩૪) હય-(૩૫) ગજ-(૩૬) ગાય-(૩૭) કુક્કુટ-(૩૮) છત્ર-(૩૯) દંડ-(૪૦) અસિ-(૪૧) મણિ-(૪૨) કાકણી (રત્ન)-એ બધાના સામુદ્રિકમાં કહેલા લક્ષણોનુ જ્ઞાન (૪૩) વાસ્તુવિદ્યા (૪૪) સ્કંધાવારમાન (સેનાના પરિમાણનુ જ્ઞાન) (૪૫) નગરમાન (નગરના પરિમાણનુ જ્ઞાન) (૪૬) વ્યૂહ (સેનાના વ્યૂહો રચવાનુ જ્ઞાન) (૪૭) પ્રતિવ્યૂહ (પ્રતિ-દ્વંદ્વીના વ્યૂહનુ જ્ઞાન) (૪૮) ચાર (ગ્રહોની ગતિ વગેરેનું જ્ઞાન) (૪૯) પડિયાર (પ્રતિચાર-ગ્રહોની પ્રતિકૂળ ગતિનુ જ્ઞાન અથવા પ્રતિરોગ-રોગીના ઉપચારનુ જ્ઞાન) (૫૦) ચક્રવ્યૂહ-(૫૧) ગરુડવ્યૂહ-(૫૨) શકટવ્યૂહ-વગેરે વ્યૂહો રચવાનુ જ્ઞાન (૫૩) યુદ્ધ (૫૪) નિયુદ્ધ (મલયુદ્ધ) (૫૫) યુદ્ધાતિયુદ્ધ (મોટી લડાઈ) (૫૬) દૃષ્ટિયુદ્ધ (૫૭) મુષ્ટિયુદ્ધ (૫૮) બાહુયુદ્ધ (૫૯) લતાયુદ્ધ (લતાની પેઠે પ્રતિદ્વંદ્વીને વીંટળાઈને કરવાનુ યુદ્ધ) (૬૦) ઇષ્વસ્ત્ર (બાણો અને અસ્ત્રોનુ જ્ઞાન) (૬૧) ત્સરુપ્રવાદ (તરવારની વિદ્યા) (૬૨) ધનુર્વેદ (૬૩) હિરણ્યપાક (રૂપુ બનાવવાનો કીમિયો) (૬૪) સુવર્ણપાક (સોનાનો કીમિયો) (૬૫) સૂત્રખેડ (દોરીઓ તોડેલી કે બળી ગયેલી હોય પણ દૂરથી કે બળેલી નથી એમ જણાય તે અથવા તો દોરીઓ ખેંચીને કરાતો પૂતળાં વગેરેનો ખેલ) (૬૬) વસ્ત્રખેડ (ફાટેલુ કે ઢંકુ વસ્ત્ર તેવુ ન દેખાય તેવી રીતે પહેરવુ અથવા વસ્ત્રની

ક્રીડા) (૬૭) નાલિકાખેલ* (એક પ્રકારનુ દ્યૂત) (૬૮) પત્ર-છેદ્ય (પાંદડાની થોકડીમા અમુક સંખ્યા સુધીના પાંદડાં છેદવાની કળા) (૬૯) કટકછેદ્ય (વચમા આંતરવાળી તેમજ એક હારમા રહેલી વસ્તુઓના ક્રમવાર છેદનનુ જ્ઞાન) (૭૦) સજીવ (મરેલી ધાતુઓને સહજરૂપમા લાવવાનુ જ્ઞાન) (૭૧) નિર્જીવ (ધાતુઓને મારવાનુ જ્ઞાન) (૭૨) શકુનરુત (શકુનો અને અવાજોનુ જ્ઞાન)

આ રીતે ૭૨ કળાનો ઉલ્લેખ સમવાયાંગના ૭૨ મા સમવાયમાં અને રાજપ્રશ્નીયમાં દૃઢપ્રતિજ્ઞની શિક્ષાના પ્રકરણમા થોડા ઘણા ફેરફારો સાથે આવે છે

કામસૂત્રના વિદ્યાસમુદ્દેશ પ્રકરણમા ૬૪ કળાઓ અને તેમનુ વિવરણ આપેલુ છે એ ચોસઠ કળાઓમા ઉપર જણાવેલી ૭૨ કળાઓ સમાઈ જતી લાગે છે તેમની વિગત આ પ્રમાણે છે —

કામસૂત્ર	જૈનસૂત્રની કઈ કળાઓ તેમાં સમાય છે
૧ ગીત	(૫) ગીત (૭) સ્વરગત
૨ વાદ્ય	(૬) વાદિત્ર (૮) પુષ્કરગત (૯) સમતાલ
૩ નૃત્ય	(૪) નાટ્ય
૪ આલેખ્ય	(૩) રૂપ

* સૂત્રક્રીડાની વ્યાખ્યા આપતાં નાલિકાસંચારાત્ સૂત્રસ્ય અન્યથા અન્યથા દર્શનમ્ અર્થાત્ નળીમા નાખેલા સૂત્રના તાંતણાનેજુ જુદી જુદી રીતે દેખાડવુ એમ વાત્સ્યાયનની ટીકામા જણાવેલુ છે એથી એમ માલમ પડે છે કે નાલિકા-ખેલનો અર્થ સૂત્રક્રીડાને મળતોજ કંઈક હોય વળી આ શબ્દ સૂત્રખેલ અને વસ્ત્રખેલની હારમાં જ છે તેથી પણ આ અર્થ વધુ સુસંગત લાગે છે

૫ વિશેષકચ્છેદ્ય (આને પત્ર-છેદ્ય પણ કહ્યું છે તિલક વગેરે માટે પાંદડાંની અનેક જાતની આકૃતિઓ બનાવવાની કળા)	(૬૮) પત્રચ્છેદ્ય (આની અહીં કરેલી વ્યાખ્યા પણ થઈ શકે છે)
૬ તંડુલકુસુમબલિવિકાર (અનેક રંગના ચોખા વગેરેથી રંગોળી પૂરવી)	
૭ પુષ્પાસ્તરણ (આને પુષ્પશયન પણ કહ્યું છે)	(૨૦) શયનવિધિ
૮ દશનવસનાંગરાગ (દાંત, કપડાં અને શરીર રંગવાં તે)	(૩૧) તરુણીપ્રતિકર્મ (?) (૧૮) વિલેપન (?) (૧૮) વસ્ત્રવિધિ
૯ મણિભૂમિકાકર્મ (સૂવા બેસવા માટે મણિ વગેરેથી જમીન બાંધવી)	
૧૦ શયનરચન	(૨૦) શયનવિધિ
૧૧ ઉદકવાદ્ય (જળતરંગ)	(૬) વાદિત્ર
૧૨ ઉદકઘાત (પાણીની પીચકારીઓ વડે ક્રીડા)	
૧૩ ચિત્રયોગ (કામણટ્રમણ)	
૧૪ માલ્યગ્રથન (માળાઓ ગૂંથવી)	
૧૫ શેખરકાપીડયોજન [ફૂલોનાં શેખરક અને આપીડ (માથાનાં આભૂષણ) ગૂંથવાં]	(૯૦) આભરણવિધિ
૧૬ નેપથ્યપ્રયોગ	(૧૮) વસ્ત્રવિધિ
૧૭ કર્ણપત્રભંગ (દાંત શંખ વગેરેના કાનનાં ઘરેણાં બનાવવાં)	(૧૮) આભરણવિધિ
૧૮ ગંધયુક્તિ	(૨૯) ચૂર્ણયુક્તિ

૧૯ ભૂષણયોજન (૧૮) આભરણવિધિ
૨૦ ઈન્દ્રજાળ
૨૧ કૌસુમારયોગ (સૌભાગ્ય, વાજીકરણ
વગેરે માટે કુસુમારે કહેલા ઉપાયો)
૨૨ હસ્તલાઘવ (હાથ ની ચાલાકી) (૬૮) પત્રછેદ્ય (૬૯) કટ-છેદ્ય
૨૩ વિચિત્ર શાક યૂષ ભક્ષ્ય વિકારક્રિયા (૧૬) અન્નવિધિ
૨૪ પાનકરસરાગાસવયોજન (૧૭) પાનવિધિ
૨૫ સૂચીવાનકર્મ (સીવવા સાધવાની કળા)
૨૬ સૂત્રક્રીડા (૬૫) સૂત્રખેલ (૬૭) નાલિકાખેલ (?)
૨૭ વીણાડમરુકવાદ્ય (૬) વાદિત્ર
૨૮ પ્રહેલિકા (૨૨) પ્રહેલિકા
૨૯ પ્રતિમાલા (અંતકડી)
૩૦ દુર્વાચકયોગ (કિલષ્ટ ઉચ્ચાર
વાળા શબ્દો બોલવાની કળા)
૩૧ પુસ્તકવાચન
૩૨ નાટકાખ્યાયિકાદર્શન
૩૩ કાવ્યસમસ્યાપૂરણ
૩૪ પત્રિકાવેત્રવાનવિકલ્પ (નેતર, સરુ વગેરેથી
ખાટલા કે આસન ભરવાની ક્રિયા)
૩૫ તક્ષકર્મ (ઘડામિયાનુ કામ)
૩૬ તક્ષણ (સુતારી કામ)
૩૭ વાસ્તુવિદ્યા (૪૩) વાસ્તુવિદ્યા (૪૫) નગરમાન
૩૮ રૂપ્યરત્નપરીક્ષા (૪૧) મણિલક્ષણ (૪૨) કાકણી-
લક્ષણ (૨૭) હિરણ્યયુક્તિ (?)

(૨૮) સુવર્ણયુક્તિ (?)

૩૯ ધાતુવાદ (૬૩) હિરણ્યપાક (૬૪) સુવર્ણપાક
(૭૦) સજીવ (૭૧) નિર્જીવ

૪૦ મણિરાગાકરજ્ઞાન (મણિઓના ખાણો અને મણિઓ રંગવાનું મર્મ)

૪૧ વૃક્ષાયુર્વેદ (વનસ્પતિની ... કરવાની વિદ્યા)

૪૨ મેષકુક્કુટલાવકયુદ્ધવિધિ (૫૩) યુદ્ધ (?)

૪૩ શુકસારિકાપ્રલાપન (પોપટ અને મેના વગેરે ...વવા)

૪૪ ઉત્સાદન, સંવાહન અને કેશમર્દનમાં કુશળતા (પગ તથા હાથ વગેરે વડે દબાવવાનું મર્મ જાણવાની અને કેશ ગોઠવવાની કુશળતા)

૪૫ અક્ષરમુષ્ટિકાકથન (ટૂંકાક્ષરીનું જ્ઞાન—શોર્ટહૅન્ડ)

૪૬ મ્લેચ્છિતવિકલ્પ (જાણકાર સિવાય બીજો કોઈ ન સમજી શકે તેવો શબ્દપ્રયોગ)

૪૭ દેશભાષાવિજ્ઞાન

૪૮ પુષ્પશકટિકા (ફૂલોના ગ્યાના, પાનખી વગેરે બનાવવાની કળા)

૪૯ નિમિત્તજ્ઞાન (૭૨)શકુનરુત [(૩૨)સ્ત્રી(૩૩)પુરુષ(૩૪) હય(૩૫)ગજ (૩૬) ગાય (૩૭) કુક્કુટ (૩૮) છત્ર(૩૯) દંડ(૪૦) અસિ (૪૧) મણિ (૪૨) કાકણી—રત્ન—એ સઘળાં લક્ષણોનું જ્ઞાન] (૪૮)ચાર(૪૯) પ્રતિચાર

૫૦ યંત્રમાતૃકા (સજીવ કે નિર્જીવ યંત્રોની રચના)

૫૧ ધારણમાતૃકા (સ્મૃતિશક્તિ—અવધાનકળા)
૫૨ સપાઠ્ય (કોઈ માણસ કાવ્ય બોલતો હોય તેની સાથે જેને તે નથી આવડતું તેવો માણસ પણ એકાદ આમનો શબ્દ સાંભળીને બોલવા લાગે-એ કળા આને જૈન સંપ્રદાયમાં પદાનુસારિણી બુદ્ધિ કહે છે)
૫૩ માનસીકા મક્રિયા (પદ્મ, ઉત્પલ વગેરે આકૃતિવાળા શ્લોકમાં ખાલી રાખેલી જગ્યાઓ પૂરવી)
૫૪ અભિધાનકોશ (શબ્દકોશનું જ્ઞાન)
૫૫ છંદોવિજ્ઞાન (૨૧) આર્યા (૨૩) માગધિમ (૨૪) ગાથા (૨૫) ગીતિ (૨૬) શ્લોક
૫૬ ક્રિયાકલ્પ (કાવ્ય-અલંકાર) (૧૪) પુરઃકાવ્ય
૫૭ છલિતકયોગ (રૂપાંતર કરીને ઠગવાની કળા)
૫૮ વસ્ત્રગોપન
૫૯ દ્યૂતવિશેષ (૧૦) દ્યૂત (૧૧) જનવાદ (૧૨) પાશક (૧૩) અષ્ટાપદ (૧૪) નાલિકાખેલ
૬૦ આકર્ષક્રીડા (પાસાની રમત) (૧૨) પાશક
૬૧ બાળક્રીડન (બાળકો માટે ઢીંગલી વગેરે બનાવવાની કળા)
૬૨ વનયિકી (પોતાને તેમજ બીજાને કેળવવાની કળા અને હાથી વગરે પશુઓને કેળવવાની કળા)
૬૩ વૈજયિકી (વિજયપ્રાપ્તિ માટેની કળા) (૪૬) વ્યૂહ (૪૭) પ્રતિવ્યૂહ (૫૦) ચક્રવ્યૂહ (૫૧) ગરુડવ્યૂહ (૫૨) શકટવ્યૂહ (૫૩) યુદ્ધ (૫૪) નિયુદ્ધ (૫૫) યુદ્ધાતિયુદ્ધ (૫૬) દૃષ્ટિયુદ્ધ

(૫૭) મુષ્ટિયુદ્ધ (૫૮) બાહુયુદ્ધ
(૫૯) લતાયુદ્ધ (૬૦) ઇષ્વસ્ત્ર
(૬૧) ત્સરુપ્રવાહ (૬૨) ધનુર્વેદ
(૪૪) સ્કંધાવારમાન

૬૪ વ્યાયામિકી (આગમ એ વી ના)

જમ્બુદ્વીપપ્રજ્ઞપ્તિની ટીકામા સ્ત્રીની ૬૪ કળાના નામ નીચે પ્રમાણે આપ્યા છે

(૧) નૃત્ય (૨) ઔચિત્ય (૩) ચિત્ર (૪) વાદિત્ર (૫) મંત્ર (૬) તંત્ર (૭) જ્ઞાન (૮) વિજ્ઞાન (૯) દંભ (૧૦) જળસ્તંભ (૧૧) ગીતમાન (૧૨) તાલમાન (૧૩) મેઘવૃષ્ટિ (૧૪) ફલાકૃષ્ટિ (૧૫) આરામરોપણ (૧૬) આકારગોપન (૧૭) ધર્મવિચાર (૧૮) શકુનસાર (૧૯) ક્રિયાકલ્પ (૨૦) સંસ્કૃત જલ્પ (૨૧) પ્રાસાદ નીતિ (૨૨) ધર્મરીતિ (૨૩) વર્ણિકાવૃદ્ધિ (૨૪) સ્વર્ણસિદ્ધિ (૨૫) સુરભિતૈલકરણ (૨૬) લીલાસંચરણ (૨૭) હયગજપરીક્ષા (૨૮) પુરુષસ્ત્રીલક્ષણ (૨૯) હેમરત્નભેદ (૩૦) અષ્ટાદશલિપિપરિચ્છેદ (૩૧) તત્કાલબુદ્ધિ (૩૨) વાસ્તુ સિદ્ધિ (૩૩) કામવિક્રિયા (૩૪) વૈદ્યકક્રિયા (૩૫) કુંભભ્રમ (૩૬) સારીશ્રમ (૩૭) અંજનયોગ (૩૮) ચૂર્ણયોગ (૩૯) હસ્તલાઘવ (૪૦) વચનપાટવ (૪૧) ભોજ્યવિધિ (૪૨) વાણિજ્યવિધિ (૪૩) મુખમંડન (૪૪) શાલિખંડન (૪૫) કથાકથન (૪૬) પુષ્પગ્રથન (૪૭) વક્રોક્તિ (૪૮) કાવ્યશક્તિ (૪૯) સ્ફારવિધિવેષ (૫૦) સર્વભાષાવિશેષ (૫૧) અભિધાનજ્ઞાન (૫૨) ભૂષણપરિધાન (૫૩) ભૃત્યોપચાર (૫૪) ગૃહાચાર (૫૫) વ્યાકરણ (૫૬) પરનિરાકરણ (૫૭) રંધન (૫૮) કેશબંધન (૫૯) વીણાનાદ (૬૦) વિતંડાવાદ (૬૧) અંકવિચાર

(૬૨) લોકવ્યવહાર (૬૩) અત્યાક્ષરિમ (૬૪) પ્રશ્નપ્રહેલિમ

૨૯ પ્રયોગસાથે

પ્રાચીન સમયમા આ બની કળાઓના શાસ્ત્રો હતા વાસ્ત્રીગણિતો ભરતનુ નાટ્યશાસ્ત્ર, વાત્સ્યાયનનુ કામસૂત્ર, ચરક તથા સુશ્રુતની સંહિતાઓ નલનુ પાકદર્પણ, પાલકાપ્યનો હસ્ત્યાયુર્વેદ, નીલકંઠની માતંગલીલા નીલકંઠનુ નિરૂપણ, રુદ્રદેવનું શ્યૈનિકશાસ્ત્ર મયમત અને સંગીતરત્નાકર વગેરે ગ્રંથો તો અત્યારે પણ ઉપલબ્ધ છે એ કળાઓને પહેલા ગ્રંથોથી કંઠસ્થ કરાવતા, પછી તેમનો અર્થ સમજાવવામા આવતો અને ત્યારબાદ તેમનુ પ્રયોગાત્મક શિક્ષણ આપવામા આવતુ આમા ખાસ ધ્યાન રાખવા જેવી વાત તો એ છે કે જૂના લોકો શિક્ષણ વખતે તે તે વિષયોના પ્રયોગોને ભૂલતા ન હતા. વળી આ બધી કળાઓ મનુષ્યની કર્મેન્દ્રિયો અને જ્ઞાનેન્દ્રિયો મનેનો સરાણર વિકાસ કરે એમ યોજાયેલી છ માત્ર એકાંગી માનસિક કેળવણી જૂના જમાનામા ન હતી તેમ આ ઉપરથી જણાય છે

૩૦ અઢાર પ્રકારની દેશી ભાષાઓ

આને માટે મૂળમાં अट्ठारसविहिप्पगारदेसीभासाविसारए છે અને તેનો અર્થ ટીકાકારે આ પ્રમાણે કર્યો છે—

अष्टादश विधिप्रकारा -प्रवृत्तिप्रकारा अष्टादशभिर्वा विधिभिर्भेदैः प्रचार प्रवृत्तिर्यस्या सा तथा तस्या देशीभाषायां देशभेदेन वर्णावलीरूपायां विशारद અર્થાત્ દેશના જુદા જુદા ભાગોમા ચાલતી અઢાર પ્રકારની લિપિમા વિશારદ ઔપપાતિક સૂત્રમા મેઘકુમારના વર્ણન જેવા જ પ્રસંગે अट्ठारसदेसीभासाविसारए

એ'નુ જ લખેનુ છે આ જ ટીકાકારે ત્યા તેના અર્થ વિષે કાઈ લખ્યુ નથી શબ્દ ઉપરથી "અઢાર પ્રકારની દેશી-ભાષાઓમા વિશાર ' એવા જ અર્થ માનવ પડે છે પણ તે દેશી ભાષાઓ કઈ અથવા તે દેશો કયા તે વિષે કશી જ માહિતી મળતી નથી અઢાર પ્રકારની લિપિઓનો ઉલ્લેખ નાયાધમ્મકહાવયણમા અને સમવાયાગમા મળે છે

(૧) બ્રાહ્મી (૨) જવણાલિયા (યવનાની ?) (૩) દોસાપુરિયા (?) (૪) ખરોટી (૫) પુક્ખરસારિયા (પુષ્કરસારિ) (૬) ભોગવઈયા (૭) પહરાઈયા (૮) અનક્ખરિયા (અનાક્ષરી) (૯) અક્ખરપુટ્ઠિયા (૧૦) વેણઈયા (૧૧) નિણ્હઈયા (૧૨) અંક લિવી (૧૩) ગણિતલિવી (૧૪) ગાધવલિવિ (૧૫) આયસ લિવી (૧૬) માહેશ્વરી (૧૭) દોમીલિવી (૧૮) પોલિન્દી.

આ અઢારે લિપિઓ બ્રાહ્મીલિપિના પેટામા ગણાતી એમ પન્નવણાસૂત્રમા લખેલુ છે વિશેષાવશ્યકની ટીકામાં તે અઢાર લિપિઓના નામ બીજી રીતે મળે છે જેમકે —

(૧) હંસલિપિ (૨) ભૂતલિપિ (૩) જક્ષીલિપિ (૪) રાક્ષસીલિપિ (૫) ઉડ્ડીલિપિ (૬) યવનીલિપિ (૭) તુરુક્કીલિપિ (૮) કીરીલિપિ (૯) દ્રવિડીલિપિ (૧૦) સિંધવીલિપિ (૧૧) માલવીનીલિપિ (૧૨) નડીલિપિ (૧૩) નાગરીલિપિ (૧૪) લાટલિપિ (૧૫) પારસીલિપિ (૧૬) અનિમિત્તીલિપિ (૧૭) ચાણક્યલિપિ (૧૮) મૂલદેવીલિપિ.

૩૨ ગુણશિલ ચૈત્ય

અઢારમા સૈકાનો એક જૈન તીર્થમાળાના લખે છે કે —

ગજપુરી પૂરવ દિશિ ગા । ગુણ જગ ભાર

ગુણસિલ વનની જાયગા, ગામ ગુણાયા કહેવાય"

ગુણશિલ ચૈત્ય રાજગૃહની પૂર્વઉત્તરે હોવાનુ સૂત્રમાં લખેલુ છે આ યાત્રી રાજગૃહથી પૂર્વ દિશામા ગુણશિલની જગા હોવાનુ લખે છે એટલે સૂત્રોક્ત ગુણશિલ અને આ યાત્રીએ જોયેલી ગુણશિલની જગા તથા ગુણાયા ગામ કદાચ એક જ હોય બીજો યાત્રી આ વિષે જણાવે છે ' –

"ગામ ગુણાઉઅ જણ કહઇ નિકુ કોસે તમ તીગ ૭
ચૈય ભનુ જેહ ગુણશિલ, મમોસર્યા જિહા વીરો ૭

આ કોહરામા ત્રણ કોશ ક્યાથી લેવા તે સમજાય જણાતુ નથી કારણ કે તેની ઉપર મુખ્ય વર્ણન પાવાપુરીનુ આવે છે

વર્તમાનમા નવાદા સ્ટેશનથી ત્રણેક માઈલ પર એક તળાવમાં મહાવીરસ્વામીનુ મદિર છે તેને ગુણાયા અથવા ગુણશિલ કહેવામાં આવે છે એ નવાદાનો ઉલ્લેખ પણ જૈનયાત્રી કરે છે

૩૨ ઉગ્રા

જે ક્ષત્રિયો આરક્ષક (રખવાળ) અને ઉગ્ર દડ કરનારા હતા તેઓને ઉગ્રા કહેતા છે

૩૩ ભોગા

જે ક્ષત્રિયો ગુરુસ્થાને હતા તેઓને ભોગા કહેતા છે

૩૪ રાજન્યો

જે ક્ષત્રિયો ઋષભદેવની સમાન વયના હતા તેમને રાજન્યો કહેતા છે અને આ ત્રણ સિવાય બાકીનાને સામાન્યક્ષત્રિય કહેતા છે (આવશ્યક)

૩૫ પ્રશાસ્તારો

ધર્મશાસ્ત્રના અધ્યાપકો

૩૬ મલ્લકીઓ

મલ્લી એક વંશનું નામ છે બૌદ્ધસાહિત્યમાં તેને માટે મલ્લ શબ્દ અને કૌટિલ્યના અર્થશાસ્ત્રમાં મલ્લક શબ્દ વપરાયેલો છે કાશીના નવ મલ્લી ગણરાજાઓનો ઉલ્લેખ જૈનસૂત્રોમાં મળે છે (જુઓ સેચનક હાથીવાળું ટિપ્પણ)

૩૭ લેચ્છકીઓ

આ પણ એક વંશનું નામ છે બૌદ્ધસાહિત્યમાં તેને માટે લિચ્છવી શબ્દ અને કૌટિલ્યના અર્થશાસ્ત્રમાં લિચ્છિવીક શબ્દ વપરાયેલો છે

કોશલના નવ લેચ્છકી ગણરાજાઓનો ઉલ્લેખ જૈનસૂત્રોમાં મળે છે (જુઓ સેચનક હાથીવાળું ટિપ્પણ) મજ્ઝિમનિકાયની અટ્ઠકથામાં તેમનું લિચ્છવી નામ પડવાનું કારણ નીચે પ્રમાણે જણાવ્યું છે ‘ તેમના પેટમાં જે જતું તે બધું મણિપાત્રમાં મૂક્યું હોય તેમ આરપાર દેખાતું એવા તેઓ પાર દર્શક-નિચ્છવિ (લિચ્છવી) હતા

નામાધમ્મમહાનો ટીકાકાર લખે છે કે લેચ્છઈ શબ્દનો અર્થ કોઈ જગાએ ‘વ્યાપાર-વાણિયા’ કરેલો છે

૩૮ રાજાઓ

માંડલિક રાજાઓ

૩૯ ઈશ્વરો

યુવરાજો એ કેટલાક તેનો અર્થ અણિમા વગેરે સિદ્ધિવાળા પણ કરે છે

૪૦ તલવરો

ગજાએ ખુશી થઈને જેઓને પટ્ટા આપ્યા છે તેવા રાજા જેવા પુરુષો

૪૧ માડંબિકો

જેની આસપાસ વસતી કે ગામ ન હોય તેવા સ્થળને મડબ કહે છે તેમના માલિકો તે મા-બિો આને બદલે માડવિક પાઠ પણ આવે છે તેનો અર્થ મડપના માલિકો કરેલો છે

૪૨ કૌટુંબિકો

અનેક કુટુંબોના આશ્રયદાતા

૪૩ ઇબ્ભો

જેના દ્રવ્યના ઢગલામા મોટો હાથી-ઇભ ઢંકાઈ જાય તે ઇભ્ય

૪૪ શ્રેષ્ઠીઓ

શ્રીદેવતાની મૂર્તિવાળા સુવર્ણપટ્ટને જેઓ માથા ઉપર બાધે છે તે શ્રેષ્ઠીઓ

૪૫ આર્ય

તત્ત્વાર્થભાષ્યમા આર્ય અને મ્લેચ્છ એવા બે મનુષ્યોના ભેદ બતાવવામા આવ્યા છે તેમા આર્યોના છ ભેદ છે (૧) ક્ષેત્રઆર્ય-કર્મભૂમિમા જન્મેલા (૨) જાતિ આર્ય-ઇક્ષ્વાકુ, વિદેહ હરિ અંબષ્ઠ જ્ઞાત કુરુ, બુબુનાલ, ઉગ્ર, ભોગ રાજન્ય વગેરે [પન્નવણાસૂત્રમા અંબષ્ઠ, કલિંદ, વૈદેહ, વેદગ હરિત, ચુચુણા એ છ જાતિઆર્ય ગણાવ્યા છે]

(૩) ક્ષત્રાર્ય-વિશુદ્ધ શર્મા જ મેયા [પ્રજ્ઞાપનામા ગા ૮૫ મોગ ઉમ છત્વાકુ, નાત અને કૌરવ એ ૭ ને કુલાર્ય ગણ્યા કે] (૪) કર્મ આર્ય-યજન-યાજન અધ્યયન અધ્યાપન, પ્રયોગ કૃષિ લિપિ વાણિજ્ય અને યોનિપોષણથી આજીવિકા ચલાવનારા [પન્નવણાસૂત્રમા દોશી (કાપડિયા) સૂતર વેચનારા, કપાસ વેચનારા સુત્તવેયાલિય ભંડવેયાલિય, કુંભાર, પાલખી ઉપાડનારા વગેરે ઉપાડનારા—એ કર્મ આર્યો ગણ્યા છે.] (૫) શિલ્પ આર્ય-વણકર કુંભાર દર્ભ તુણવાય (તૂણનારા?) દેવ (મશક બનાવનાર) વગેરે લોકો જેમની આજીવિકા ઓછા પાપવાળી અને અનિંદ્ય હોય. [પન્નવણામા-તૂણનારા વણનારા પટોળા વણનારા દેયડ (મશક બનાવનાર) વરૂડ (પિછિ-ચટાઈ શિલ્પ કરનારા) છવિયા (સાદડી વગેરે કરનારા) લાકડાની ચાખડીઓ કરનારા મુંજની પાદુકા કરનારા છત્રીઓ બનાવનારા વજ્ઝારા (વાહન બનાવનારા) પુચ્છારા (પૂછડાના વાળનું શિલ્પ કરનારા?) લેપ કરનારા પૂતળાં બનાવનારા (?) કરનારા, શંખનું શિલ્પ કરનારા દાંતનું શિલ્પ કરનારા ભાંડનું શિલ્પ કરનારા, જિહ્મગારા (?) સેલ્લગારા (ભાલા બનાવનારા) કોડીઓનું શિલ્પ કરનારા વગેરે શિલ્પાર્યો ગણ્યા છે] (૬) ભાષા આર્ય—શિષ્ટોના વ્યવહારમાં આવતી ભાષા બોલનારા [પન્નવણાસૂત્રમાં અર્ધમાગધી ભાષા બોલનાર અને તેમાં પણ બ્રાહ્મી લિપિથી લખનારા વગેરે લિપિઓ ભાષાર્યોમાં ગણાવી છે.]

આર્ય-પ્રમાણ, કચ્છ-ભદ્ર ગાંધાર-સિંધ, કચ્છ પુર-કલિંગ, વા કુશી-કાશી મગધ-વિદેહ અંગ-વંગ,

સૌરિક-કુશાવર્ત કાપિલ્ય-પાચાલ, અહિચ્છત્રા-જગલ, દ્વારવતી (દ્વારકા)-સૌરાષ્ટ્ર મિથિલા-વિદેહ, કૌશાંબી-વત્સ, નદીપુર-શાંડિલ્ય, ભદ્દિલપુર-મલય, વૈરાટપુર-વત્સ (મત્સ્ય?) અચ્છાપુરી-વરણ, મૃત્તિકાવતી-દશાર્ણ, શૌક્તિકાવતી-ચેદી, વીતભય-સિંધુસૌવીર, મથુરા-શૂરસેન, પાપા-ભગ, પુરીવર્તા-માસ, શ્રાવસ્તિ-કુણાલ, કોટીવર્ષ-લાટ, શ્વેતાંબિકા-કેકય (અર્ધો) આટલા પ્રદેશને પન્નવણાસૂત્રમા આર્યક્ષેત્ર કહ્યો છે

૮૬ અનાર્ય

શક યવન, કિરાત, શબર બબ્બર, સિંહલ પારસ કૌચ, પુલિંદ, ગધાર, રોમ, ડોબ્ણ પન્હવ દૃશ, વગેરે દેશોના લોકો તેમને મ્લેચ્છ પણ કહેવામાં આવે છે આ વિષે તત્ત્વાર્થભાષ્ય અને પન્નવણાસૂત્રમા વિગતથી લખેલુ છે

ભગવાન મહાવીરને આવ્યા સાભળીને નગરના મહા પ્રમ ના લોકો તેમનુ પ્રવચન સાભળવા જાય છે તેવા અનેક ઉલ્લેખો જૈનસૂત્રોમા મળે છે એજ રીતે કોઈ પરિવ્રાજક આવે છે ત્યારે પણ તે મહા લોકો તેમનુ પ્રવચન સાભળવા જાય છે એવી પણ હકીકત તે સૂત્રોમા મળે છે આ વર્ણન ઉપરથી એટલું તો ચોક્કસ તારવી શકાય તેવુ છે કે પોતાના ગામમા કોઈ મહાપુરુષ આવે ત્યારે લોકો ધર્મનો ભેદ રાખ્યા સિવાય તેમનુ પ્રવચન સાભળવા જતા અને જિજ્ઞાસાથી પ્રશ્નો કરતા તથા યોગ્ય લાગે તો સાભળેલો માર્ગ સ્વીકારતા પણ ખરા. કોઈની પાસેથી કાઈ ધર્મનુ રહસ્ય સાભળવામા શ્રમણ બ્રાહ્મણોનો ભેદ આડો આવતો હોય તેમ દેખાતુ નથી

૪૬ ધર્મ કહો

આ સૂત્રના મૂળમાં લખ્યુ છે કે આ જગાએ 'ધમકથા સમજી લેવી' તે વિષે ટીમાકાર જણાવે છે કે ઔપપાતિકમાં જણાવેલી ધર્મકથા અહી સમજી લેવી પરતુ અહીં ઔપપાતિકને બદલે ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રની ધમકથા મૂકવામાં આવી છે

૪૮ કુત્રિકાપણ

આ શબ્દ કુ+ત્રિક+આપણ એ ત્રણ શબ્દોનો બનેલો છે કુ એટલે પૃથ્વી ત્રિક એટલે ત્રણ એટલે કે મર્ત્ય સ્વર્ગ અને પાતાળ એ ત્રણે લોકની વસ્તુઓ જ્યા મળી શકે તેવી દુકાન (આપણ) વર્તમાનમાં નાનમાં નાની ટાંકણીથી

અને ધારિણીદેવી મેઘકુમારને લઈને ભગવાન મહાવીર પાસે જાય છે અને પોતાના પુત્રને મહાવીરને સોંપે છે સૂત્રમાં જ્યાં જ્યાં દીક્ષાના ઉમેદવારોની હકીકત આવે છે ત્યાં ત્યાં બધે આવું જ વર્ણન હોય છે આ ઉપરથી એવું સ્પષ્ટ માલૂમ પડે છે કે કોઈ પણ ઉમેદવાર માતપિતાની સંમતિ વિના ભાગ્યે જ પ્રવ્રજ્યા લેતો એટલું જ નહિ પરંતુ પ્રવ્રજ્યા આપનારો પણ જ્યારે તેના વાલીઓ તરફથી સ્પષ્ટ શબ્દોમાં સોંપવામાં આવે ત્યારે જ તેનો સ્વીકાર કરતો

૫૦ આચાર ગોચર

આચાર એટલે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર્યનું અનુપાલન. ગોચર એટલે ફૂલને ત્રાસ આપ્યા વિના જેમ ભમરો તેનો રસ લે છે તેમ કોઈને પણ ત્રાસ આપ્યા વિના માત્ર ઉદરનિર્વાહને માટે જ નિર્દોષ ભિક્ષા પ્રાપ્ત કરવાની પદ્ધતિ.

૫૧ યાત્રા

સારી રીતે સંયમનો નિર્વાહ કરવો તે

૫૨ માત્રા

સંયમને માટે જ પરિમિત આહાર લેવો તે

૫૩ વિપુલ પર્વત

રાજગૃહનો એક પહાડ (જુઓ રાજગૃહ)

૪૭ ધર્મ કહેશે

આ સૂત્રના મૂળમાં લખ્યું છે કે આ જમાલિએ 'ધર્મકથા સમજી લેવી' તે વિશે ટીકાકાર જણાવે છે કે ઔપપાતિકમાં કહેલી ધર્મકથા અહીં સમજી લેવી પરંતુ અહીં ઔપપાતિકને બદલે ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રની ધર્મકથા મૂકવામાં આવી છે

૪૮ કુત્રિકાપણ

આ શબ્દ કુ+ત્રિક+આપણ એ ત્રણ શબ્દોનો બનેલો છે કુ એટલે પૃથ્વી ત્રિક એટલે ત્રણ એટલે કે મર્ત્ય સ્વર્ગ અને પાતાળ એ ત્રણે લોકની વસ્તુઓ જ્યાં મળી શકે તેવી દુકાન (આપણ) વનમાં ગામમાં નગરમાં નાની દુકાનથી માંડીને મોટામાં મોટી સુધી તમામ પ્રકારની વસ્તુઓ વેચનારી યુરોપ અમેરિકાની સુપ્રસિદ્ધ દુકાનો જેવી આ દુકાનો હશે તથા ત્યાં બધા દેશોનો માલ મળી શકતો હશે.

૪૯ નિગ્રંથ

મેઘકુમારે ભગવાન મહાવીરને ભગવાનને કહ્યું કે હું આપની પાસે પ્રવ્રજ્યા લેવા માટે મારા માતપિતાની અનુમતિ લઈ આવું ભગવાને તેને જેમ સુખ થાય તેમ કરવું કહ્યું પછી મેઘકુમાર અને તેના માતાપિતા વચ્ચે જે વાર્તાલાપ થયો તે અનુવાદમાં આપેલો જ છે છેવટે મેઘકુમારનો દૃઢ નિશ્ચય જોઈ માતપિતા તેને પ્રવ્રજ્યાની અનુમતિ આપે છે મેઘકુમાર પણ માતપિતાનો એટલો બધો આભાર માને છે કે જિંદગી પર્યંત પણ માતપિતાના આમંત્રણથી ઉઠીને અભિવાદન કરતો હતો પછી રાજા શ્રેણિક

અને ધારિણીદેવી મેઘકુમારને લઈને ભગવાન મહાવીર પાસે જાય છે અને પોતાના પુત્રને મહાવીરને સોંપે છે સૂત્રોમાં જ્યાં જ્યાં દીક્ષાના ઉમેદવારોની હકીકત આવે છે ત્યાં ત્યાં બધે આવું જ વર્ણન હોય છે આ ઉપરથી એવું સ્પષ્ટ માલૂમ પડે છે કે કોઈ પણ ઉમેદવાર માતપિતાની સંમતિ વિના ભાગ્યે જ પ્રવ્રજ્યા લેતો એટલું જ નહિ પરંતુ પ્રવ્રજ્યા આપનારા પણ જ્યારે તેના વાલીઓ તરફથી સ્પષ્ટ શબ્દોમાં સોંપવામાં આવે ત્યારે જ તેનો સ્વીકાર કરતો

૫૦ આચાર ગોચર

આચાર એટલે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર્યનું અનુષ્ઠાન. ગોચર એટલે ફૂલને ત્રાસ આપ્યા વિના જેમ ભમરો તેનો રસ લે છે તેમ કોઈને પણ ત્રાસ આપ્યા વિના માત્ર સંયમનિર્વાહને માટે જ નિર્દોષ ભિક્ષા પ્રાપ્ત કરવાની પદ્ધતિ.

૫૧ યાત્રા

સારી રીતે સંયમનો નિર્વાહ કરવો તે

૫૨ માત્રા

સંયમને માટે જ પરિમિત આહાર લેવો તે

૫૩ વિપુલ પર્વત

રાજગૃહનો એક પહાડ (જુઓ રાજગૃહ)

૪૭ ધર્મ કહો

આ સૂત્રના મૂળમાં લખ્યું છે કે આ જગાએ 'ધર્મકથા સમજી લેવી' તે વિષે ટીકાકાર જણાવે છે કે ઔપપાતિકમાં કહેલી ધર્મકથા અહીં સમજી લેવી પરંતુ અહીં ઔપપાતિકને બદલે ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રની ધર્મકથા મૂકવામાં આવી છે

૪૮: કુત્રિકાપણ

આ શબ્દ કુ+ત્રિક+આપણ એ ત્રણ શબ્દોનો બનેલો છે કુ એટલે પૃથ્વી ત્રિક એટલે ત્રણ એટલે કે મર્ત્ય સ્વર્ગ અને પાતાળ એ ત્રણે લોકની વસ્તુઓ જ્યાં મળી શકે તેવી દુકાન (આપણ) વર્તમાનમાં નાનામાં નાની ટાંકણીથી મોટામાં મોટા હાથી સુધીની તમામ પ્રકારની વસ્તુઓ વેચનારી યુરોપ અમેરિકાની સુપ્રસિદ્ધ દુકાનો જેવી આ દુકાનો હશે તથા ત્યાં બધા દેશોનો માલ મળી શકતો હશે

૪૯ શિષ્યભિક્ષા

મેઘકુમારે ભગવાનનો ઉપદેશ સાંભળીને ભગવાનને કહ્યું કે હું આપના અનગારી થવાને માટે મારા માતપિતાની સંમતિ લઈ આવું. ભગવાને તેને જેમ સુખ થાય તેમ કરવાનું કહ્યું પછી મેઘકુમાર અને તેના માતાપિતા વચ્ચે જે સંવાદ થાય છે તે અનુવાદમાં આપેલો જ છે છેવટે મેઘકુમારનો દૃઢ નિશ્ચય જાણી માતપિતા તેને અનગારી થવાની સંમતિ આપે છે મેઘકુમાર પણ માતપિતાનો એટલો બધો ભક્ત છે કે છેવટની ઘડીએ પણ માતપિતાના આગ્રહથી પોતાનો રાજ્યાભિષેક થવા દે છે પછી રાજા શ્રેણિક

૩ ચૌદશ, આઠમ, અમાસ અને પૂનમે

આ ચાર તિથિઓ ઘણા પ્રાચીન સમયથી ધર્મકૃત્યો માટે નિયત થયેલી જણાય છે મનુસ્મૃતિમા લખ્યુ છે કે "અમાસ, આઠમ ચૌદશ અને પૂનમ, એ દિવસોમા બ્રાહ્મણે બ્રહ્મચારી રહેવુ " વળી એ દિવસોમાં તૈલ, માસ અને હજામતનો ત્યાગ કરવાનું વિધાન ટીકાકારે બીજી સ્મૃતિના આધારે બતાવ્યુ છે અ ય મપ્રદાયમા પ્રચાર પામેલી આ પ્રથાને બૌદ્ધોએ પણ સ્વીકારેલી છે અને જૈન ગ્રંથોમાં તો આ તિથિએ વ્રતનિયમ કરવાની પ્રથા અત્યારે પણ વિદ્યમાન છે

૨

ટિપ્પણ

૧ સંઘાડ

ધન્ય શેઠ અને વિજય ચોર બેને એક સાથે હેડમાં (સંઘાત) બાંધ્યા પછીથી આ અધ્યયનનો મુખ્ય મુદ્દો શરૂ થાય છે તેથી તેનું નામ સંઘાડ કર્યું છે

૨ માલુકાકચ્છ

ટીકાકારે આનો અર્થ "એક ઠળિયાવાળા ફળના માલુક નામના ઝાડનું વન' કર્યો છે પન્નવણાસૂત્રમાં એક ઠળિયાવાળા ફળના ઝાડનાં નામ ગણાવતાં માલુકનું નામ આપેલું છે જીવાભિગમનો ચૂર્ણિકાર આને ચીભડીનું વન કહે છે સુત્તનિપાતમાં એક પ્રસંગની બહુ ફેલાવાની વેલ માટે માલુવા શબ્દ વપરાયેલો છે

તેને મૃતગગા કહે છે' પણ મૃતગગામાથી મયગ શબ્દ નિપજાવવાની પદ્ધતિ સમજાતી નથી શબ્દ ઉપરથી સીધો વિચાર કરીએ તો મતગ શબ્દ સહેલાઈથી નીપજી શકે છે

સંભવિત છે કે મતગ નામે કોઈ ઋષિ ત્યા રહેતા હોય અને તે ઉપરથી તે ધરાનું નામ મતગતીરદ્રહ પણ હોય.

આવશ્યકચૂર્ણિમા મૃતગગા વિષે નીચે પ્રમાણે હકીકત નોંધેલી છે 'જ્યા સમુદ્રમા ગગા મળે છે ત્યા વર્ષે વર્ષે એનો માગ બદલાયા કરે છે ગગાનું જે મુખ ઘણ જૂનુ થઈ ગયુ હોય છે તેને મૃતગગા કહેવામા આવે છે'

૪ વિગઈઓ

દૂધ દહી માખણ ઘી તેલ ગોળ, મધ, મદ્ય અને માસ આ નવ પદાર્થ વિકારજનક હોવાથી તેમને વિકૃતિ કહેવામા આવે છે

૫

ટિપ્પણ

૧ મેલગ

આ અધ્યયનમા સેનગ રાજર્ષિની વાત છે માટે તેનું નામ મેલગ પડ્યુ છે

૨ દ્વારિકા

દ્વારિકા સૌરાષ્ટ્રનું મુખ્ય શહેર હતું એમ પન્નવણા-

સૂત્રમા કહેલુ છે આ દ્વારિકા અત્યારે સમુદ્રકાંઠે જે દ્વારિકા છે તે નથી, પણ ગિરનાર (રૈવતક) પાસેની દ્વારિકા છે મહાભારતમા લખ્યા પ્રમાણે જરાસંઘના ભયથી કૃષ્ણે મથુરા છોડ્યુ અને રૈવતક પર્વત પાસેની કુશસ્થલીને સ્થાને અદ્ભુત સ્થાળી દ્વારિકા વસાવી આવો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ સભાપર્વના ૧૪ મા અધ્યાયમા છે આ સૂત્રમા પણ રૈવતકને દ્વારિકાની બહાર ઉત્તરપૂર્વની દિશામા આવેલો વર્ણવેલો છે એટલે અહી મહાભારતમા વર્ણવાયેલી દ્વારિકા સમજવાની છે વર્તમાન દ્વારિકા ક્યારે વસી તે વિશેની હકીકત માટે જુઓ પુરાતત્ત્વ પુ ૧ પા ૧૦૬

૩ રૈવતક [-ગિરનાર]

દ્વારિકા પાસનું આ તીર્થ ઘણુ જૂનું છે એનો તીર્થ તરીકેનો ઉલ્લેખ મહાભારતના સમયથી ચાલ્યો આવે છે ત્યાના અશોકના શિલાલેખને લીધે તે મૌર્યસમયમા વધારે પ્રસિદ્ધ હશે જૈનોના ૨૩ મા તીર્થકર અરિષ્ટનેમિ ત્યા જ નિર્વાણ પામ્યાનો ઉલ્લેખ આ સૂત્રમા જ છે આનું બીજુ નામ ઉજ્જયન્ત પણ મહાભારતમા પ્રસિદ્ધ છે જૈન ગ્રથોમા તે રૈવતક ઉજ્જયન્ત ઉજ્જન્ત ગિરિણાલ અને ગિરિનાર વગેરે નામોથી પ્રસિદ્ધ છે

૪ વાસુદેવ પાસે આવી

આ ઉલ્લેખ ઉપરથી માલમ પડે છે કે સ્ત્રીઓ વગર સકોચે રાજાઓ પાસે પહોચી જતી અને વગર પડદે કોઈ જાતનો અંતર સમજ્યા વિના તેમની સાથે વાત કરી શકતી

૫. શ્રમણોપાસકની મર્યાદા

શ્રમણોપાસકના ૧૨ વ્રતો હોય છે આ વિષેનું વિગતવાર વર્ણન ઉપાસક દશાંગસૂત્રમાંથી સમજી લેવું

૬ પટિતત્ર

પટિતત્ર નામના શાસ્ત્રનો પરિચય પુરાતત્ત્વ પુ ૫, પા ૮૬ મા જોઈ લેવો

૭ શેઠ સુદર્શન

શુકપરિવ્રાજકનો અનુયાયી થયા પછી પણ સુદર્શન થાવચ્ચાપુત્ર પાસે પ્રવચન સાંભળવા જાય છે એથી એમ જણાય છે કે અન્ય સંપ્રદાયવાળો મનુષ્ય અન્યસંપ્રદાય વાળા આચાર્ય પાસે જતાં ને તેમનું પ્રવચન સાંભળતાં જરા પણ અચકાતો નહિ. આવી જ હકીકત આ સૂત્રમાં વારંવાર આવે છે તે ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે વળી થાવચ્ચાપુત્રનો શિષ્યત્વ સ્વીકાર્યા પછી પણ જ્યારે શુક તેને તેડી જઈને બોલાવે છે ત્યારે તે, શુક સાથે કેવા સદ્ભાવ અને વિનય સાથે બોલે છે તે પણ ધ્યાનમાં લેવા જેવું છે આ ઉપરથી જૂના જમાનામાં સાંપ્રદાયિક વિરોધ કેટલો ઓછો હતો તે સ્પષ્ટ જણાઈ આવશે

૮ પાંચમહાવ્રતો

૨૪ તીર્થંકરોમાંના પહેલા અને છેલ્લાના શાસનમાં પાંચમહાવ્રતોવાળો ધર્મ હોય છે અને વચલા ૨૨ ના શાસનમાં ચાર મહાવ્રતવાળો ધર્મ હોય એવું આગમોમાં અને ગ્રંથોમાં અનેક જગાએ સ્પષ્ટપણે લખેલું છે એમ છતાં ૨૨ મા અરિષ્ટનેમિ તીર્થંકરના શાસનમાં, તેમની જ પાસે

પ્રવ્રજ્યા લેનારા આ થાવચ્ચાપુત્રે અહીં જે પાંચમહાવ્રતવાળો ધર્મ કહ્યો છે તેનું કારણ સમજી શકાતું નથી અમે આ અનુવાદમા આગમોદયસમિતિએ અને જૈનધર્મપ્રસારકસભાએ છપાવેલા નાયાધમ્મકહાનો ઉપયોગ કરેલો છે તે બનેમા મૂળ પાઠ સ્પષ્ટપણે પાંચમહાવ્રતોને બતાવે તેવો જ છે

૯ પ્રતિમા

એ એક પ્રકારનુ તપ છે તેમા ખાનપાનના પરિમાણનો અને અમુક અમુક પ્રકારના આસનો રાખવાનો ખાસ નિયમ હોય છે કયી પ્રતિમા કેટલા દિવસ રાખવી તેનુ કાળનુ પરિમાણ પણ ચોક્કસ નિયત કરેલુ હોય છે આ વિષેની વિગતવાર માહિતી રાયચદ્ર જિનાગમસગ્રહના ભગવતી સૂત્રના બીજા શતકના ૨૫૬ પાન ઉપરથી જાણી લેવી ત્યા એ પ્રતિમાઓનો કોઠો પણ આપવામા આવેલો છે

૬

ટિપ્પણ

૧ તુંબ

આ અધ્યયનમા તુંબડાનો દાખલો આપીને જીવનું ભારેપણુ અને હલકાપણુ સમજાવ્યુ છે તેથી તેનુ નામ તુંબ પાડ્યુ છે

૭

ટિપ્પણ

૧ રોહિણી

આ અધ્યયનમાં રોહિણી નામની એક શ્રેષ્ઠીપુત્રવધૂની કથા ઉપરથી ઉપનય બતાવ્યો છે માટે તેનું નામ રોહિણી પણ છે

૨ ફેંકી દીધા

આમ દાણા ફેંકી દેનારી શેઠની પુત્રવધૂનું નામ ઉજ્ઝિકા છે તેના નામનો અર્થ પણ ફેંકી દેનારી' જ છે

૩ ખાઈ ગઈ

આમ દાણા ખાઈ જનારી શેઠની પુત્રવધૂનું નામ પણ ભોગવતી છે તેના નામનો અર્થ 'ભોગવનારી–ભોગ કરનારી–ખાનારી જ થાય છે

૪ સાચવી રાખ્યા

આમ દાણા સાચવી રાખનારી શેઠની પુત્રવધૂનું નામ પણ રક્ષિકા છે તેના નામનો અર્થ "રક્ષણ કરનારી-સાચવનારી" જ થાય છે

૫ રોહિણી

આ નામનો અર્થ "ઉગાડનારી-વધારનારી" છે

૬ કુડવ

બે ખોબાની એક સેતિકા, ચાર સેતિકાનો એક કુડવ અને ચાર કુડવનો એક પ્રસ્થ એ પ્રમાણનું વર્ણન ધાન્યમાનપ્રમાણના અધિકારમાં અનુયોગદ્વારસૂત્રમાં કરેલું છે લઘુકમા-સ્વરિતમાં પ્રસ્થને ચાર શેર જેટલો જણાવેલો છે

૭ સાતમા અધ્યયનમાં

એક જર્મન પુસ્તકમાં "બુદ્ધ અને મહાવીર" નામના અનુવાદમાં આ સાતમા અધ્યયનમાં જે કથા આવેલી છે તેને મળતી કથા બાઈબલના નવા કરારમાં મેથ્યુની અને લ્યૂકની સુવાર્તામાં આવે છે એમ જણાવ્યું છે બાઈબલની એ કથાને લઈને એ પુસ્તકમાં ભારત અને ક્રિશ્ચન સમાનતાઓ બતાવેલી છે

૮

ટિપ્પણ

૧ મલ્લિ

આ અધ્યયનમા મલ્લિના જીવનની હકીકત આવે છે માટે તેનું નામ મલ્લિ પડ્યુ છે

૨ મિથિલા

તીર્થકલ્પમા મિથિલાનું વર્ણન કરતા તેનું બીજુ પ્રસિદ્ધ નામ જિનપ્રભસૂરિએ જગઈ જણાવેલુ છે અત્યારે સીતામઢી-થી પશ્ચિમમા આશરે સાત માઈલ ઉપર જગદીશપુર નામે એક ગામ છે તે જિનપ્રભસૂરિના સમયમાં મિથિના નામે પ્રસિદ્ધ હશે એથી એને મિથિલાના બીજા પ્રસિદ્ધ નામ તરીકે તેમણે જણાવેલુ છે અત્યારના સમયના જૈનયાત્રીઓ સીતામઢીને મિથિલા તરીકે ઓળખાવે છે અને તેને પટણાથી ઉત્તરે ૫૦ ગાઉ ઉપર આવેલું બતાવે છે જૈનયાત્રીઓના લખ્યા પ્રમાણે સીતામઢીથી ૧૪ કોશ ઉપર જનકપુરી નામે ગામ છે

આ જનકપુર અત્યારે પણ દરભંગાથી પશ્ચિમોત્તર આવેલા જનકપુરરોડ સ્ટેશનથી પૂર્વોત્તર ૨૪ માઈલ ઉપર છે અને સીતામઢીથી પૂર્વોત્તર તે લગભગ ત્રીશ માઈલ ઉપર છે

કેટલાક લોકો આ જનકપુરને જ મિથિલા કહે છે

ઉપર જણાવેલા યાત્રીઓ સીતામઢીને મિથિલા માનવાનુ કારણ જણાવતા લખે છે કે –

મહિલા નામે પરગનો, ચિ કહીઇ દફતર માહિ
પણ મહિલા ઇણિ નામનો ચિ ગામ વસે કોઈ નાહિ.

એટલે કે રાજ્યના દફતરમા મહિલા નામનુ પરગણુ છે પણ એ નામનું કોઈ ગામ વસતું નથી જિનવરના પગના સીતામઢીમા જ છે માટે સીતામઢીને જ તે લોકોએ મહિલા–મિથિલા તરીકે ઓળખાવ્યુ છે

૩ સુબુદ્ધિ પાસેથી

કોશલના પડિબુદ્ધિએ નાગયજ્ઞ માટે નાગઘરમા ચઢાવવામા એક મોટો શ્રીદામગંડ (લટકતી માળાઓનો દડાકાર સમૂહ) મુકાવેલો તેને તેનો મંત્રી સુબુદ્ધિ નીરખી નીરખીને જોતો હતો તે વખતે રાજાએ તેને પૂછ્યુ કે "હે દેવાનુપ્રિય! તું અનેક ગામ નગર તથા દેશદેશાતરમા ફર્યો છે તો તે ક્યાંય આવો શ્રીદામગંડ જોયો છે?" સુબુદ્ધિએ કહ્યુ કે જ્યારે હું તમારો દૂત થઈને મિથિલા રાજધાનીમાં ગયેલો ત્યારે ત્યા કુંભગરાજાની રાણી પદ્માવતીએ પોતાની પુત્રી મલ્લિની વરસગાંઠને દિવસે જે જાતનો શ્રીદામગંડ કરાવેલો તેની પાસે આ તમારો શ્રીદામગંડ કાઈ વિસાતમા નથી આ રીતે તેણે મલ્લિનુ નામ સાભળ્યુ હતુ

૪ ચંપાના વહાણવટીઓ પાસેથી

ચંપા નગરીમાં રહેનારા અરહન્નક વગેરે વહાણવટીઓ એકવાર મિથિલામાં જઈ પહોંચ્યા. ત્યાં તેમણે રાજાને ભેટણું આપતાં જતાં તેની પુત્રી મલ્લિને જોઈ. ત્યાંથી પાછા ફરીને જ્યારે તેઓ ચંપામાં આવ્યા ત્યારે ત્યાં પોતાના રાજાને ભેટણું દેવા ગયા. ત્યાં તેણે પૂછ્યું કે તમે આટલોઆટલો પ્રવાસ કરો છો તો તમે કોઈ આશ્ચર્ય ઉપજે એવી વસ્તુ જોઈ? તેના ઉત્તરમાં તેમણે ચંપાના રાજા પાસે મલ્લિનું વર્ણન કર્યું.

૫ સોનીઓ પાસેથી

એકવાર મલ્લિના કુંડળનો સાંધો તૂટી જતાં રાજા કુંભે મિથિલાના સોનીઓને બોલાવીને તેને સમો કરી આપવાનું કહ્યું. પણ તે સાંધો તેઓ સમો નહિ કરી શક્યા તેથી રાજાએ ગુસ્સે થઈને તેઓને હદપાર કર્યા. તેથી તેઓ પોતાનો ઉચાળો લઈને કાશી દેશની વાણારસીમાં ગયા અને ત્યાંના શંખ રાજાને પોતાની હદપારીનું કારણ નિવેદન કરતાં મલ્લિકુંવરીનું તેની પાસે વર્ણન કર્યું.

૬ વર્ષધર પાસેથી

એકવાર રુપ્પી રાજાએ પોતાની પુત્રીના ચાતુર્માસિક સ્નાનનો ઉત્સવ કર્યો. તે વિશે તેણે પોતાના વર્ષધરને પૂછ્યું કે તું સારો દૂત થઈને ઘણી જગાએ જાય છે. તે ક્યાંય આવો સ્નાનનો ઉત્સવ જોયેલો છે? તેના ઉત્તરમાં તેણે મિથિલામાં જોયેલો મલ્લિના સ્નાનનો ઉત્સવ વર્ણવતાં રાજા પાસે મલ્લિનું આબેહૂબ વર્ણન કર્યું.

૭ ચિતારાના ચિત્ર ઉપરથી

કુંભરાજાના પુત્ર મલ્લદિને ચિતારાઓએ પોતાને માટે એક ચિત્રસભા તૈયાર કરી આપવાનું કહ્યું તેઓમાં એક ચિત્રકાર એક અંશ ઉપરથી આખી વસ્તુનું આબેહૂબ ચિત્ર દોરી શકે તેવી શક્તિવાળો હતો તેણે પડદામાં રહેલી મલ્લિનો કોઈ રીતે અંગૂઠો જોઈ લીધો તે ઉપરથી તેણે તે ચિત્રસભામાં મલ્લિનું આખું રૂપ આબેહૂબ ચીતરી દીધું એક વાર તે રાજકુમાર પોતાની અબધાત્રી સાથે એ સભામાં ચિત્રો જોવા આવ્યો ચિત્રો જોતા જોતા સામે મલ્લિ ઊભી છે એમ માનીને પાછો હઠયો અબધાત્રીએ તેનું કારણ પૂછતા તેણે જણાવ્યું કે "હે મા ! મારી મોટી બેન, જે મારી ગુરુદેવ જેવી છે તેણે મારી ચિત્રસભામાં શા માટે આવવું જોઈએ ?" માતાએ ખુલાસો કર્યો કે "બેટા ! એ મલ્લિ નથી મલ્લિનું ચિત્ર છે" એ સાંભળીને ગુસ્સે થયેલા તેણે ચિતારાઓને બોલાવ્યા અને મલ્લિનું ચિત્ર દોરનાર ચિતારાને જાનથી મારવાનો હુકમ કર્યો ચિતારાઓએ વિનતિ કરી કે એ ચિતારાએ મલ્લિને જોઈ નથી પણ તેની પાસે એવી શક્તિ છે કે તે એકાદ અવયવ જોઈને પણ આખું ચિત્ર આબેહૂબ દોરી શકે છે તેથી તેણે મલ્લિનો માત્ર અંગૂઠો જોઈને આ ચિત્ર દોર્યું છે એટલે તેમાં આ ચિતારા ઉપર કે મલ્લિ ઉપર શંકા લાવવાની જરૂર નથી એટલે તેને મારવાનો હુકમ કરવાને બદલે બીજો કોઈ હુકમ કરો આ સાંભળીને મલ્લદિન્ને તે ચિતારાના પીંછી વગેરે સાધનો ભગાવી નાખીને તેને દેશપાર કર્યો દેશપાર થયેલો તે પોતાનો સામાન લઈને કુરુજનપદના હસ્તિનાપુરમાં આવ્યો ત્યાં તેના

રાજાને મનામે જતા પોતાની હ પારીનું કારણ તેને જણાવ્યું અને તેમ કરતાં તેણે સાથે આણેનું મલ્લિનું ચિત્રપટ પણ તેની સામે રજૂ કર્યું તથા કહ્યું કે આ ચિત્ર તો મલ્લિના અમનરૂપ પામે કાઈ જ નથી

૮ તાપસી પાસેથી

એક વાર ચોખ્ખા તાપસી ફરતી ફરતી મિથિલામા આવી મલ્લિ અને તેની વચ્ચે તાપસીના શૌચમૂલક ધર્મ વિષે ચચા થઈ તાપસી નિરુત્તર થઈ ગઈ તેથી તેને મલ્લિ ઉપર રીસ ચડી તેણે ધાયુ કે મલ્લિને કઈક આફતમા નાખુ તેથી ત્યાથી નીકળીને તે પચાલના કપિનપુરમાં જિતશત્રુ પાસે આવી તેને જિતશત્રુએ પૂછ્યુ કે તમે ઘણી જગાએ ફરો છો તો મારા જેવુ અત પુર તમે ક્યાય જોયુ છે? તાપસીએ તેના અત પુરને ટક્કર મારે તેવી મલ્લિનુ વર્ણન તેની આગળ કર્યું

૯ મધ્યદેશ

મનુસ્મૃતિમા આ ભાગની સીમા આ પ્રમાણે બતાવી છે ‘ઉત્તરે હિમાલય દક્ષિણે વિધ્યાચળ પશ્ચિમે કુરુક્ષેત્ર અને પૂર્વે પ્રયાગ”

૧૦ સમેત

વતમાનમા આ પવત હજારીબાગ જીલ્લામા આવેલો છે અને તેનું બીજું નામ પાર્શ્વનાથ પહાડ છે

૯

ટિપ્પણ

૧ માયંદી

આ અધ્યયનમા માયંદી (માકંદી) ગૃહપતિના બે છોકરાઓની હકીકત આવે છે માટે તેનું નામ માયંદી પડ્યુ છે

૨ કાકંદી

કાકંદી વિષે અત્યારના સમયના જૈનયાત્રીઓના જુદા જુદા મતો છે કોઈ કહે છે કે બિહારથી પૂર્વમા તે ૨૫ ગાઉ ઉપર છે કોઈનો મત છે કે ક્ષત્રિયકુંડથી તે પાચ કોશ ઉપર આવેલી છે અને એક યાત્રી તો બે કાકંદી હોવાનુ લખે છે જેમાની એકને તે ક્ષત્રિયકુંડથી પાચ કોશ હોવાનુ જણાવે છે અને બીજીને ગોરખપુરથી પૂર્વમાં ૨૫ કોશ બતાવે છે આજકાલ ક્ષત્રિયકુંડથી દશ બાર માઈલ ઉત્તરપૂર્વમા કાકંદી હોવાનુ માનવામા આવે છે યાત્રાદર્પણમા લખેલુ છે કે ગોરખપુરની પાસે જે કાકંદી છે તેને તીર્થ તરીકે સમજવી તેમા આનુ વર્તમાન નામ ખુખુદા બતાવવામા આવ્યુ છે તે નોનવાર સ્ટેશનથી (ગોરખપુર લાઈન) સોળ માઈલ ઉપર છે

રાજાને સભામે જના પોતાની હદપારીનુ કારણુ તેને જણાવ્યુ અને તેમ કરતા તેણે સાથે આણેલુ મલ્લિનું ચિત્રપટ પણ તેની સામે રજૂ કર્યું તથા કહ્યુ કે આ ચિત્ર તો મલ્લિના અમનરૂપ પાસે કાઈ જ નથી

૮ તાપસી પાસેથી

એક વાર ચોખ્ખા તાપસી ફરતી ફરતી મિથિલામા આવી મલ્લિ અને તેની વચ્ચે તાપસીના શૌચમૂલક ધર્મ વિષે ચર્ચા થઈ તાપસી નિરુત્તર થઈ ગઈ તેથી તેને મલ્લિ ઉપર રીસ ચડી તેણે ધાર્યુ કે મલ્લિને કઈક આફતમા નાખુ તેથી ત્યાથી નીકળીને તે પચાલના કપિલપુરમા જિતશત્રુ પાસે આવી તેને જિતશત્રુએ પૂછ્યુ કે તમે ઘણી જગાએ ફરો છો તો મારા જેવુ અત પુર તમે ક્યાય જોયુ છે? તાપસીએ તેના અત પુરને ટક્કર મારે તેવી મલ્લિનું વર્ણન તેની આગળ કર્યું

૯ મધ્યદેશ

મનુસ્મૃતિમા આ ભાગની સીમા આ પ્રમાણે બતાવી છે "ઉત્તરે હિમાલય દક્ષિણે વિધ્યાચળ પશ્ચિમે કુરુક્ષેત્ર અને પૂર્વે પ્રયાગ"

૧૦ સમેત

વર્તમાનમા આ પર્વત હજારીબાગ જીલ્લામા આવેલો છે અને તેનું બીજુ નામ પાર્શ્વનાથ પહાડ છે

૯

ટિપ્પણ

૧ માયંદી

આ અધ્યયનમાં માયંદી (માકંદી) ગૃહપતિના બે છોકરાઓની હકીકત આવે છે માટે તેનું નામ માયંદી પડ્યું છે

૨ કાકંદી

કાકંદી વિષે અત્યારના સમયના જૈનયાત્રીઓના જુદા જુદા મતો છે કોઈ કહે છે કે બિહારથી પૂર્વમાં તે ૨૫ ગાઉ ઉપર છે કોઈનો મત છે કે ક્ષત્રિયકુંડથી તે પાંચ કોશ ઉપર આવેલી છે અને એક યાત્રી તો બે કાકંદી હોવાનું લખે છે જેમાંની એકને તે ક્ષત્રિયકુંડથી પાંચ કોશ હોવાનું જણાવે છે અને બીજીને ગોરખપુરથી પૂર્વમાં ૨૫ કોશ બતાવે છે આજકાલ ક્ષત્રિયકુંડથી દશ બાર માઈલ ઉત્તરપૂર્વમાં કાકંદી હોવાનું માનવામાં આવે છે યાત્રાદર્પણમાં લખેલું છે કે ગોરખપુરની પાસે જે કાકંદી છે તેને તીર્થ તરીકે સમજવી તેમાં આનું વર્તમાન નામ ખુખદા બતાવવામાં આવ્યું છે તે નોનવાર સ્ટેશનથી (ગોરખપુર લાઈન) [illegible] માઈલ ઉપર છે

૧૦

ટિપ્પણ

૧ ચંદિમા

આ અધ્યયનમા ચંદ્રનુ દૃષ્ટાન્ત આપીને શ્રમણના ગુણોની વૃદ્ધિ હાનિ બતાવ્યા છે માટે તેનુ નામ ચંદિમા પડ્યુ છે

૧૧

ટિપ્પણ

૧ દાવદ્દવ

આ અધ્યયનમા દાવદ્દવ નામના વૃક્ષનો દાખલો આપીને આરાધક વિરાધકનુ સ્વરૂપ બતાવવામાં આવ્યુ છે માટે તેનુ નામ દાવદ્દવ પડ્યુ છે

૧૨

ટિપ્પણ

૧ ઉદગ-ણાય

આ અધ્યયનમા ઉદક–પાણીનો દાખનો આપીને વસ્તુનુ સ્વરૂપ સમજવાની પદ્ધતિ સમજાવી છે માટે તેનુ નામ ઉદગ-ણાય પડ્યુ છે

૨ ચાતુર્યામધર્મ

ચારમહાવ્રતો પાર્શ્વનાથના સમયમા ચાતુર્યામધર્મ હતો તે આ પ્રમાણે છે – સર્વ પ્રકારની હિંસાનો ત્યાગ, સર્વ પ્રકારના અસત્યનો ત્યાગ, સર્વ પ્રકારના ચૌર્યનો ત્યાગ અને સર્વપ્રકારના પરિગ્રહનો ત્યાગ અહીં પરિગ્રહના ત્યાગમા સ્ત્રીનો ત્યાગ (બ્રહ્મચર્ય) આવી જ જાય છે પણ જડ અને વક્ર શ્રમણો આ જાતનો અતર્ભાવ સ્પષ્ટ રીતે સમજી શકે તેમ ન હોવાથી ભગવાન મહાવીરે પચયામનો ઉપદેશ કરીને બ્રહ્મચર્યનુ ખાસ સ્પષ્ટ શબ્દોમા વિધાન કર્યું

૧૩

ટિપ્પણ

૧ મંડૂક

આ અધ્યયનમાં નંદ મણિયારના મંડૂક (દેડકા)ના જન્મની વાત આવે છે માટે તેનું નામ મંડૂક પડ્યું છે.

૨ સોળરોગો

આચારાંગના છઠ્ઠા અધ્યયનમાં—કંઠમાળ, કોઢ, ક્ષય, અપસ્માર અક્ષીરોગ, જડતા હીનાંગપણું કૂબડાપણું, ઉદરરોગ મૂંગાપણું શરીરનું સણી જવું ભસ્મકરોગ કંપવા, પીઠ વાંકી વળી જવી શ્લીપદ અને મધુમેહ—આ પ્રમાણે સોળ રોગો ગણાવ્યા છે અને જ્ઞાતામાં કરેલી રોગોની ગણના કરતાં આચારાંગની ગણના વધારે વાજબી લાગે છે કારણ કે જ્ઞાતાની ગણનામાં કેટલાક રોગો એના એ ફરી આવે છે

૩ અનુવાસના

ચર્મયંત્રના પ્રયોગદ્વારા અપાન વડે જઠરમાં કોઈ પ્રકારના તેલનો પ્રવેશ કરાવવો 'એનીમા' લેવો તે

૪ નિરૂહ

એક પ્રકારની અનુવાસના

૫ શિરાવેધ

નાડીઓમાથી, નાડીઓ ભેદીને રુધિર કાઢવુ તે

૬ તક્ષણા

અસ્ત્રા વગેરેથી ચામડી પાતળી કરવી

૭ પ્રક્ષણા

ચામડી જરા જરા ઓછી

૮ શિરોવેષ્ટના

માથા ઉપર કંઈ બાંધી ઉપચાર કરવો તે

૯ તર્પણા

અમુક પ્રકારના ચીકણા દ્રવ્યો મસળીને શરીરની વૃદ્ધિ કરવી તે

૧૦ પુટપાકો

કોઢિયાનુ શરીર કણકથી ખરડીને તેને બાફવુ અથવા કોઈ પાક ખવરાવવો તે

૧૧ ટ્ટિ૦

જ્યાં જ્યાં મનુષ્ય કે પશુની દેવ થયાની હકીકત આવે છે ત્યાં દેવયોનિમાં પણ તેનો મનુષ્ય કે પશુયોનિના નામથી અવતાર થયાનો ઉલ્લેખ આવે છે તે અવતાર પ્રથમગોએ જ ચલાવેલો છે કે દેવયોનિમા તેવા નામોની પ્રથા જ છે તે કાંઈ સ્પષ્ટ કહી શકાતું નથી.

૧૪

ટિપ્પણ

૧ તેયલિ

આ અધ્યયનમા તેયનિપુત્રની વાત વર્ણવેલી છે માટે તેનુ નામ તેયલિ પડ્યુ છે આવશ્યકચૂર્ણિની અંદર પ્રત્યાખ્યાનને સમજાવતા આ અધ્યયનમા વર્ણવેલી બધી હકીકત આ જ રીતે મૂકેલી છે

૧૫

ટિપ્પણ

૧ નદીફલ

આ અધ્યયનમા નદીફળનો દાખલો આપીને હકીકત કહેવામા આવેલી છે માટે તેનુ નામ નદીફલ પડ્યુ છે

૨ અહિચ્છત્રા

એક અગારમા સૈકાના જૈનયાત્રીએ અહિચ્છત્રા આગ્રાથી ઈશાનખૂણામા કુરુજંગલના પ્રદેશમા હોવાનુ જણાવ્યુ છે બીજા જૈનયાત્રીએ અહિચ્છત્રાને પાર્શ્વનાથનું તીર્થ કહ્યુ છે

અને તે મેવાત દેશમા જોવાનું જણાયું છે જિનપ્રભસૂરિએ પોતાના તીર્થકલ્પમા અહિચ્છત્રાની ઉત્પત્તિ આ પ્રમાણે બતાવી છે 'જમ્બુદ્વીપના ભારતવર્ષમાં, મધ્યમખંડમા, કુરુજગન દેશમાં શંખાવતી નામે નગરી હતી ત્યા પાર્શ્વનાથસ્વામી ફરતા ફરતા આવ્યા અને ધ્યાનમા ગયા પૂર્વના વૈરી કમઠે તેમને પાણીનો ઉપસર્ગ કર્યો એટલે કે એવી બધી વૃષ્ટિ કરી કે ભગવાન કંઠ સુધી પાણીમા ડૂબી ગયા પછી ભગવાનના ભક્ત ધરણીન્દ્ર નાગરાજે પોતાની પટરાણીઓ સાથે ત્યા આવીને હજારો ફણાવાળુ છત્ર ભગવાનને માથે ધર્યુ અને કમઠે કરેલા ઉપસર્ગનુ નિવારણ કર્યુ ત્યારથી તે શંખાવતીનુ નામ અહિચ્છત્રા પડ્યુ' જિનપ્રભસૂરિ કહે છે કે અત્યારે ત્યા એક ઈંટનો કિલ્લો દેખાય છે અને પાણીના સાત કુંડો છે ને પુરીની બહાર અને અંદર મવાલાખ મીઠા પાણીના કૂવાઓ અને વીથિકાઓ છે હરિ, હર, હિરણ્યગર્ભ અને ચંડિકાના ભવનો ને બ્રહ્મકુંડો વગેરે લૌકિક તીર્થો પણ ત્યા છે" આજકાલ બરેલી જીલ્લામા એઓનલા નામનુ ગામ છે ત્યાથી આઠ માઈલ ઉત્તરે રામનગર છે ત્યાથી દક્ષિણમા ત્રા માઈલના ઘેરાવામા કેટલાક ખડેરો છે તે ખંડેરવાળી જગાને આજકાલ અહિચ્છત્રા કહેવામા આવે છે અત્યાર સુધીમા જૈનોના બે પ્રાચીન સ્તૂપો જડી આવ્યા છે તેમાનો એક મથુરાનો અને બીજો અહિચ્છત્રાનો છે મહાભારતમા પણ અહિચ્છત્રાપુરીનો નિર્દેશ છે

હ્યુએનત્સિંગ કહે છે કે અહિચ્છત્રામા એક નાગહૃદ હતો અને બુદ્ધે ત્યાંરહી સાત દિવસ સુધી ત્યા પોતાના ધર્મનો

ઉપદેશ કર્યો હતો હ્યુએનત્સિંગ પોતાના વર્ણનમાં લખે છે કે ત્યાં બાર મઠ હતા અને તેમાં હજારો સન્યાસીઓ રહેતા હતા વળી તે ઉપરાંત ત્યાં બ્રાહ્મણોનાં ૯ (?) દેવાલયો હતા અને ૩૪૦ બ્રાહ્મણો મહાદેવની પૂજા કરતા હતા તેની ચારે બાર એક કિલ્લો હતો અને તેનો ઘેરાવો ત્રણ કોશ હતો

હેમચંદ્ર એ અહિચ્છત્ર દેશનો ઉલ્લેખ કરે છે અને તેનું બીજું નામ પ્રત્યગ્રથ જણાવે છે

૩ ચરક

એક પ્રકારના ત્રિદંડીઓ, જેઓ યૂથબંધ રહે છે અથવા કછોટો પહેરીને રહેનારા એક પ્રકારના તાપસો

૪ ચીરિક

શેરીમાં પડેલાં કપડાં પહેરનારા એક જાતના સંન્યાસીઓ

૫ ચર્મખંડિક

ચામડાં પહેરનારો એક જાતનો સંન્યાસી અથવા માત્ર ચામડાને ઉપકરણ તરીકે રાખનારો

૬ ભિચ્છુડ

ભિક્ષાથી જીવનારો કોઈ પણ ભિક્ષુક અથવા બૌદ્ધસાધુ

૭ પંડુરંગ

પંડુરંગ-એટલે શિવનો ભક્ત દક્ષિણમાં શિવ પાંડુરંગ તરીકે પ્રસિદ્ધ છે

૮ ગૌતમ

કેળવેલો બળદ સાથે રાખી તેની પાસે પગે પગલવાનાદિ વગેરે ખેલો કરાવીને ભિક્ષા માગનારો ભિક્ષુક

૯ ગોવ્રતી

ગાયનુ વ્રત કરનાર એટલે કે તે બેસે ત્યારે બેસે, તે ખાય ત્યારે ખાય-એવુ વ્રત કરનાર ગૌતમ, ગોવ્રતી વગેરેનુ વર્ણન ઔપપાતિકસૂત્રના મૂળમા તેમજ તેની ટીકામા પણ આવે છે

૧૦ ગૃહિધર્મી

ગૃહસ્થધર્મને જ શ્રેષ્ઠ માનનારા અને તે પ્રમાણે વર્તનારા લોકો

૧૧ ધર્મચિંતક

ધર્મશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરનાર.

૧૨ અવિરુદ્ધ

વિનયવાદી-પ્રાણીમાત્રનો વિનય કરનાર તપસ્વી

૧૩ વિરુદ્ધ

અક્રિયાવાદી-પરલો ને નહિ સ્વીકારનાર બધા વાદીઓ-થી વિરુદ્ધ વાદી

૧૪ વૃદ્ધ

ઘડપણમા સંન્યાસી થયેલો

૧૫ શ્રાવક

ધર્મશાસ્ત્ર સાંભળનાર બ્રાહ્મણ

૧૬ રક્તપટ

પરિવ્રાજક

૧૭ આની શકે છે

ધન્ય સાર્થવાહે પ્રયાણ કરતી વખતે દરેક ધર્મના અનુયાયીઓને સાથે લઈ જવાની અને સાચવવાની ઘોષણા કરાવી છે એવા આ વર્ણન ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે દરેક ધર્મવાળાને સાચવવા અને સહાય આપવી તે એ જમાનામા ગૃહસ્થનુ મુખ્ય કર્તવ્ય ગણાતું ધન્ય સાર્થવાહને સૂત્રમાં જિનાનુયાયી તરીકે વર્ણવેલ છે એથી બધા ધર્મોવાળા સાથે તેનો કેટલો સમભાવ હશે તે સારી રીતે જણાઈ આવે છે

૧૮

ટિપ્પણ

૧ અવરકંકા

આ અધ્યયનમાં અવરકંકાનો રાજા પદ્મનાભ દ્રૌપદીને લઈ ગયો એ વાત આવતી હોવાથી તેનું નામ અવરકંકા પડ્યું છે આ સૂત્રમાં તેનું નામ અમરકંકા અને અપરકંકા પણ લખેલું છે

૨ એટલા બધા સમૃદ્ધ હતા

સુત્તનિપાતના બ્રાહ્મણધમ્મિકસુત્તમાં લખ્યું છે કે જૂના કાળના બ્રાહ્મણો તપસ્વી સંયમી અને કામભોગરહિત હતા તે લોકો પાસે પશુ ન હતાં, હિરણ્ય ન હતું, ધન ન હતું ધનમાં સ્વાધ્યાય અને નિધિમાં બ્રહ્મચર્ય હતાં તેમના આ જાતના તપ, ત્યાગ અને સંયમને લીધે મોટા મોટા સંપન્ન રાજાઓ પણ તેમને નમતા અને એવા હોવાથી જ બ્રાહ્મણો

અવધ્ય કહેવાના તેઓ ૪૮ વર્ષ બ્રહ્મચારી રહેતા પણ પાછળથી આ વસ્તુનો વિપર્યાસ થઈ ગયો એટલે તે બ્રાહ્મણો પરિગ્રહી, ભોગી અને યાચક થઈ ગયા બ્રાહ્મણોની પ્રાચીનકાલિક પ્રતિષ્ઠાને લીધે તેમને દાનો મળવા લાગ્યા અને તેથી જ તેઓ આ દશાને પહોચી ગયા આ સૂત્રમા બ્રાહ્મણોની જે મહદ્દિનુ વર્ણન કયુ છે તે બ્રાહ્મણત્વના અસ્તમાગનુ છે એમ સુત્તનિપાતના વર્ણન ઉપરથી સમજાય છે

૩ ઉચ્ચ, નીચ અને મધ્ય કુળ

જૈનભિક્ષુઓ બધાં કુળોમા ભિક્ષા લેવા ફરતા તેમની દૃષ્ટિ અમુકની ભિક્ષા ખપે અને અમુકની ન ખપે એવી ન હતી તેઓ માત્ર ભિક્ષાની શુદ્ધિ અને નિર્દોષતા જ જોતા. અત્યારે જે આથી વિપરીત જાતની ભાવના દેખાય છે તે પહેલા ન જ હતી આના બીજા ઘણા પુરાવા સૂત્રમા મળે છે

૪ પરઠવી દે

જૈનભિક્ષુઓ કાળજીથી ખાનપાન વસ્ત્ર વગેરેની ભિક્ષા લીધા છતા કોઈ અયુક્ત વસ્તુ તેમા આવી જાય તો તેને પરઠવી દે છે આ પદ્ધતિનું નામ પારિષ્ઠાપનિક સમિતિ છે જે વસ્તુ પરઠવવાની હોય તેને બહાર પરઠવતા કોઈ પણ પ્રાણીને ઈજા ન થાય તેવી ખાસ કાળજી તેમા રાખવાની હોય છે અહીં જે શાક પરઠવવાની હકીકત આવે છે તેમા આ કાળજી બરાબર રખાયેલી છે શાકને જમીન ઉપર મૂકી દેતાં કીડીઓના મૃત્યુનો સભવ હોવાથી મુનિ પોતે ખાઈને મૃત્યુ વહોરી લે છે પારિષ્ઠાપનિકાની રીત પ્રમાણે આ ઠીક છે પણ એમા થોડુ સુધારવા જેવુ એ છે કે પરઠવવાની કોઈ પણ

વસ્તુને કે મળમૂત્રને પણ જમીન ઉપર કે કવાને અને ડવ મથી થોડુ ખોદી, નટી ઉપર જમીન પાથરી અંધુ સરખુ કરવામાં આવે તો ત્યાના સૂક્ષ્મ પ્રાણીઓ સુરક્ષિત તો રહે જ ઉપરાત ત્યા આરાજા કરનારાઓને ત્રાસ ન થાય અને વધારે સ્વચ્છતા તથા આરોગ્ય જળવાય

જૈનશાસ્ત્રમા સ્પષ્ટ શબ્દોમા લખ્યુ છે કે શૌચ, લઘુશકા કે મોઢાનો અને નાકનો મળ કોઈ પણ પ્રાણીને જરા પણ ત્રાસ ન થાય એવી જ રીતે પરઠવવા

૫: કાપિલ્ય

આને કપિના પણ કહે છે ત્યા તેરમા તીર્થંકર વિમલનાથનો જન્મ, રાજ્યાભિષેક અને દીક્ષા વગેરે પ્રસગો બન્યા હતા જિનપ્રભસૂરિ કપિલપુરના કલ્પમા લખે છે કે જબુદ્વીપમા, દક્ષિણ ભરતખડમાં, પૂર્વદિશામા પાચાલ નામના દેશમા કપિલ નામે નગર ગગાને કિનારે આવેલુ છે સત્તરમા સૈકાના જૈનયાત્રીઓ કપિલાની યાત્રા કરતા લખે છે કે—

ઝ કો અયોધ્યાથી પશ્ચિમ દિશે ઝ કો કપિલપુર કહ્યુ, ઇ કો વિમલજન્મભૂમિ જાણજો, ઝ કો પિટિયારી વદિ [illegible]

આમાં કપિલપુર નગરી અયોધ્યાની પશ્ચિમ દિશામા દેખાનું જણાવ્યુ છે ફરુખાબાદ જિલ્લામાં આવેલ [illegible] -થી ઉત્તરપશ્ચિમમા ૭ માઈલ ઉપર કપિલ [illegible] છે ઉપરની કવિતામા જે પિટિયારી (પટ્યાલી) નો ઉલ્લેખ છે તે કપિલાથી ઉત્તરપશ્ચિમ ૧૮-૧૯ [illegible] પટિયાલી ગામ છે બધા જૈનયાત્રીઓએ [illegible]

મંદિર હોવાનું જણાયું છે મહાભારતમાં જગાને કહી આવેલી માકંદીની પાસે દ્રુપદનું આ નગર હોવાનું જણાયું છે

૬ દ્રુપદ

મહાભારતમાં દ્રૌપદીના પિતા તરીકે દ્રુપદનું નામ જાણીતું છે પણ તેની સ્ત્રીનું નામ કૌમતી અથવા સૌત્રામણી છે મહાભારતમાં લખ્યા પ્રમાણે દ્રૌપદી અને ધૃષ્ટદ્યુમ્ન યજ્ઞવેદિમાંથી મળ્યાં હતાં દ્રૌપદીના પૂર્વજીવન તરીકે સુકુમારિકાની જે વાત કહેવામાં આવી છે તેને કાંઈક મળતી વાત મહાભારતમાં નીચે પ્રમાણે આમ કહ્યું છે –

કોઈ એક ઋષિને રૂપવાળી અને સર્વ ગુણયુક્ત એવી એક કન્યા હતી પણ તે પૂર્વકર્મથી દુર્ભગા (અભાગણી) થયેલી હતી તેથી તેને કોઈ પતિ મળતો ન હતો પતિ મેળવવા માટે તેણે ઉગ્ર તપ કરીને શંકરને તુષ્ટ કર્યા તેણે શંકરને પતિ આપો પતિ આપો એમ પાંચ વાર કહ્યું તેથી શંકરે તેને પાંચ પતિવાળી થવાનું વરદાન આપ્યું અને કહ્યું કે તું દ્રુપદને ઘેર દિવ્ય રૂપવાળી કન્યા થઈને અવતરીશ.

આ વાતને બીજી રીતે પણ આમ નીચે પ્રમાણે કહી છે –

ઇન્દ્રસેના નામની મૌદ્‌ગલ્ય નામના વૃદ્ધ ઋષિની સ્ત્રી હતી. તેના પતિ [illegible] હતો ઋષિએ અને કહ્યું કે તને કેવી રીતે પ્રસન્ન કરું? ઇન્દ્રસેનાએ કહ્યું કે તમે પાંચ રૂપોવાળા થઈને મારી સાથે ક્રીડા કરો આવી રીતે પાંચ રૂપવાળા પતિ સાથે ક્રીડા કરતી તેને વિરક્ત થયેલા ઋષિએ છોડી દીધી. તેણે

ઋષિ પાસે આજીજી કરી કે હે ભગવન્ ! હું હજુ કામની આકાંક્ષાવાળી છુ માટે તમે મને ન છોડો તો સારુ ઋષિએ કહ્યું તુ મને તપમાં વિઘ્ન કરતી આવી અવક્તવ્ય વાત કહે છે માટે મારી વાત સાભળ તું મનુષ્ય લોકમા પાચાળરાજા દ્રુપદની રાજપુત્રી થઈશ અને તને પાચ પતિ થશે આવી રીતે શાપ પામેલી અને ભોગથી અતૃપ્ત ઇંદ્રસેનાએ તીવ્રતપથી શકરની આરાધના કરી શકરે વર ન આપ્યુ કે તું વરાંગના થઈશ અને તે પાચવાર પતિની માગણી કરી હોવાથી તને પાચ પતિ થશે ઇંદ્રસેનાએ કહ્યુ ' સ્ત્રીઓને એક જ પતિ હોય અને પુરુષને ઘણી સ્ત્રીઓ હોય એવો ધર્મ ઘણા સમયથી ચાલ્યો આવે છે અને ઘણાએ આચર્યો પણ છે તો હુ આવુ ધર્મથી વિરુદ્ધ બહુપતિપણુ સ્વીકારવા નથી ઇચ્છતી. શકરે જવાબ આપ્યો કે તેથી કરીને તને અધર્મ નહિ પ્રાપ્ત થાય કારણ કે દરેક નજન્મ વખતે તુ નવુ નવુ કૌમાર પ્રાપ્ત કરી શકીશ આ મહાભારતની કથા અને જૈનકથામા સામ્ય એટલુ જ છે ' પૂર્વજન્મની ભોગની આકાક્ષાને લીધે દ્રૌપદીની આવી સ્થિતિ થઈ છે

૭ રાજાઓ

સ્વયવરમા આવેલા આ રાજાઓમાના કેટલાકના નામો મહાભારતમાં આદિપર્વના ૨૦૧ મા અધ્યાયમા મળે છે

૮ આદર ન કર્યો

જૈનધર્મ વિનયમૂલક છે એમ શાસ્ત્રકારો વારવાર કહે છે અવિનય કરવાની બુદ્ધિથી કોઈનો અવિનય કરવો એ તો સર્વથા જૈનધર્મમા નિષિદ્ધ જ છે ભગવતીના બીજા શતકમા

ભગવાનના પટ્ટશિષ્ય ઇંદ્રભૂતિ ગૌતમ સ્કંદ તાપસ ભગવાન પાસે આવે છે એમ જાણીને તરત ઊભા થઈ તેને લેવા સામે જાય છે અને તેનું સ્વાગત પૂછે છે એ જ રીતે અહીં કૃષ્ણ, પાંડવો અને કુંતિ વગેરે નારદનો યોગ્ય વિનય કરે છે માત્ર દ્રૌપદી નથી કરતી એ તેની સાંપ્રદાયિક સંકુચિતતા જ બતાવી આપે છે એવો અવિનય કરવાથી ધર્મની રક્ષાને બદલે કેવો અધર્મ પેદા થયો એ સૂત્રકારે સ્પષ્ટ બતાવ્યું છે

૯ ત્રણ દિવસના

સૂત્રમાં જ્યાં જ્યાં કોઈ દેવને બોલાવવાની હકીકત આવે છે ત્યાં બધે બોલાવનાર પૌષધશાળામાં કે એકાંત સ્થાનમાં જઈને ત્રણ દિવસના ઉપવાસ સાથે દેવને આવવાનો સંકલ્પ સેવે છે અને પછી તે દેવ આવે છે એવી હકીકત આવે છે જ્યારે રામચંદ્ર લંકા ઉપર ચડ્યા ત્યારે વચ્ચે દરિયો આડે આવતો હોવાથી તેની સહાય લેવા માટે દરિયાને કાંઠે દાભ પાથરીને ત્રણ દિવસ રહ્યાનો ઉલ્લેખ રામાયણમાં પણ આવે છે દેવને બોલાવવાનો આ વિધિ રામાયણ અને જૈનસૂત્રમાં લગભગ મળતો આવે એવો વર્ણવાયો છે રામાયણમાં લખ્યું છે—

ततः सागरवेलायां दर्भानास्तीर्य राघवः ।
अञ्जलिं प्राङ्मुखः कृत्वा प्रतिशिश्ये महोदधेः ॥
स त्रिरात्रोषितस्तत्र नयज्ञो धर्मवत्सलः ।
उपासत तदा रामः सागरं सरितां पतिम् ॥

૧૦ નરસિંહરૂપ

સૂત્રમાં બતાવ્યા પ્રમાણે કૃષ્ણે નરસિંહરૂપ ધરીને પદ્મનાભની અવરકંકા નગરીને ધ્રુજાવી દીધી ત્યારે વૈદિક પરંપરામાં

નરસિંહરૂપદ્વારા પ્રહ્લાદના પિતા હિરણ્યકશિપુને વિષ્ણુએ મારી નાખ્યાનો ઉલ્લેખ છે

૧૧ જોઈ પણ શકતા નથી

સૂત્રમા મુનિ સુવ્રત અર્હત કપિલ વાસુદેવને કહે છે કે બે ચક્રવર્તીઓ, બે બળદેવો અને બે વાસુદેવો એકબીજાને જોઈ શકતા નથી આ કથનમા એમ માની શકીએ કે આ લોકો રાજ્યલુબ્ધ હોવાથી ભેગા થઈને લડે એવો સંભવ હોવાથી તે બે એકબીજાને જોઈ ન શકે તેવુ વિધાન કરવામા આવ્યુ હોય, પણ બે અર્હતો જેઓ જ્ઞાની અને અકષાયી છે તેઓ બે એકબીજાને શા માટે ન જોઈ શકે? આ વિધાનનુ કારણ કાંઈ સમજી શકાતુ નથી

૧૨ પાંડુમથુરા

જૂના વખતમા મદુરામા પાણ્ડ્ય વંશના રાજાઓનુ રાજ્ય હતુ એથી એમ માનવુ પડે છે કે અહીં જણાવેલી પાંડુમથુરા તે હાલની મદુરા જ હોય. આ સૂત્રમા લખ્યા પ્રમાણે કૃષ્ણે પાંડવોને દક્ષિણ સમુદ્રને કાંઠે જવાનુ કહ્યુ છે એથી પણ પાંડુમથુરાને મદુરા માનવાનુ વધુ કારણ મળે છે

૧૩ દ્રૌપદીની અનુમતિ લઈને

દીક્ષા લેનારાઓની જે હકીકતો સૂત્રોમા આવે છે તેમા અનુમતિનો ઉલ્લેખ તો મળે આવે જ છે એમ અમે આગળ લખી ગયા છીએ આ અધ્યયનમા પાંડવોએ દીક્ષા લીધી તે વખતે તેઓએ દ્રૌપદીની અનુમતિ લીધી છે એમ સ્પષ્ટ જણાવ્યુ છે એટલે માતાપિતાની અનુમતિ લેવા ઉપરાંત

શ્રીની અને પુરાની અનુમતિ લેવાના ઉલ્લેખો સૂત્રમા સ્પષ્ટ આવે છે

૧૮ હથ્થકપ્પ

આ ગામ શત્રુંજયની આસપાસ હોવુ જોઈએ એમ પાડવોના પ્રવાસ ઉપરથી લાગે છે મૂળમા લખ્યુ છે કે પાડવો પાડુમથુરાથી નીકળીને બહાર વિહાર કરવા લાગ્યા ત્યા તેમણે માભળ્યુ કે સૌરાષ્ટ્રમા અરિષ્ટનેમિ અર્હત છે તેમના દર્શનની ઇચ્છાથી તેઓ વિહાર કરતા કરતા હથ્થકપ્પમા આવ્યા ત્યા તેમણે સાભળ્યુ કે અરિષ્ટનેમિ તો ઉજ્જયત પર્વતમા નિર્વાણ પામ્યા એટલે પાડવો હથ્થકપ્પથી નીકળીને શત્રુજય તરફ ગયા અત્યારે કાઠિયાવાડમા તળાજાની નજીકમાં હાથપ નામનુ ગામ છે તે શત્રુંજયથી બહુ દૂર ન ગણાય. આ હાથપ તે હથ્થકપ્પ હોવાનુ વધારે સભવ એમ છે કારણ કે હથ્થકપ્પ અને હાથપ બનેમાં ભાષાના વિકાસની દૃષ્ટિએ ઘણ સભ્યાપણું છે વળી ગુપ્તવશીય પ્રથમ ધ્રુવસેનના વલભીના તામ્રપત્રમા (ઈ સ ૫૮૮) હસ્તવપ્ર ગામનો ઉલ્લેખ આવે છે એ શિલાલેખના અનુવાદમા એ હસ્તવપ્રને હાલનુ હાથપ ગણવામા આવ્યુ છે (ઇંડિયન એન્ટિક્વેરી વો ૬ પા ૯) હથ્થકપ્પ ને હસ્તવપ્ર બને શબ્દોમાથી હાથપ નીકળી શકે છે માટે આ કલ્પના પણ ખોટી હોય તેમ લાગતું નથી સભવ છે કે એ સમયે હાથપ કહેવાતો પણ હોય.

કેટલીક જગાએ આને માટે હસ્તિકલ્પ શબ્દ પણ વપરાયેલો જોવામા આવે છે ૧૭ મા સૈકાના ગદ્યપાડવ ચરિત્રમા દેવવિજયજીએ હસ્તિકલ્પથી રૈવતક બાર યોજન

હોવાનું લખેલું છે તેથી પણ એ ઉપર જણાવેલું હાથપ હોય એ વધારે બંધબેસતું છે

૧૫ ઉજ્જયંત શૈલ

જુઓ રૈવત- ઉપરનું ટિપ્પણ (પા ૨૬૬)

૧૬ શત્રુંજય પર્વત ઉપર

પાંડવો પોતાના અંત સમયે હેમાદ્રિ તરફ ગયા છે એમ મહાભારતમા લખેલું છે આ કથામા પાંડવો સૌરાષ્ટ્રના શત્રુંજય ઉપર આવ્યા એવો ઉલ્લેખ છે મહાભારતના અને જૈનકથાના જુદા જુદા કથનથી પાંડવોએ પોતાનું છેલ્લું જીવન ક્યા વિતાવ્યું અને તેઓ ધર્મ પાળતા હતા તે વિષે રાજા કુમારપાળની સભામા વાદવિવાદ થયો તેનો ઉત્તર આપતાં આચાર્ય હેમચંદ્રે એક આગમવાણીનો પુરાવો આપતાં કહ્યું છે કે સેંકડો ભીષ્મો થયા છે, સેંકડો પાંડવો થયા છે, હજારો દ્રોણાચાર્ય થયા છે અને કર્ણની તો સંખ્યા જ નથી આમ કહીને હેમાચાર્યે કુમારપાળને કહ્યું કે આમાના કોઈ જૈનપાંડવો શત્રુંજય આવ્યા હશે અને બીજા કોઈ પાંડવો હિમાલય ઉપર પણ ગયા હશે એમ પ્રભાવક ચરિત્રમા હેમાચાર્યના પ્રબંધમા લખેલું છે દ્રૌપદીનું આખ્યાન મહાભારતમા આવે છે અને જૈન પાંડવચરિત્રમા પણ તેને મૂકેલું છે આમાથી કયું મૂળ અને કયું મૂળ ઉપરથી આવેલું તે કહેવું કઠણ છે પણ એમ લાગે છે કે ઘણીવાર પ્રસિદ્ધ થયેલી વ્યક્તિઓને દરેક વર્ગવાળા પોતપોતાના ધર્મની વ્યક્તિ તરીકે ગણાવવા પ્રયત્ન કરે છે જુઓ વેદવિરોધી હોવા છતા તેમની એવી બધી પ્રસિદ્ધિ થયેલી કે વૈદિક પરંપરાને તેમને

ટિપ્પણ

અવતાર તરીકે લેવા જ પડ્યા તેવી જ રીતે કૃષ્ણને પણ જૈનોએ ભવિષ્યના તીર્થંકર તરીકે વર્ણવેલા છે એવી જ બીજી વ્યક્તિઓ જેવી કે રાવણ રામ વગેરેને બૌદ્ધ સંપ્રદાયમાં બૌદ્ધ અને જૈનસંપ્રદાયમાં જૈન તરીકે બતાવેલી છે તેવી રીતે આ દ્રૌપદીની કથા પણ ઘડાયેલી હોય તેવુ અનુમાન કરીએ તો ખોટું લાગતુ નથી

૧૭

ટિપ્પણ

૧ આઇન્ન

આજાનેય–આજાનિય–આજઞ્ઞ–એક જાતનો ઉત્તમ ઘોડો. આ અધ્યયનમા ઘોડાના ઉદાહરણથી કથા કહેલી છે માટે તેનું નામ આઇન્ન પડ્યુ છે

સંસ્કૃત કોશોમા 'કુલીન ઘોડો' એ અર્થમા આજાનેય શબ્દ વપરાયેલો છે બૌદ્ધસાહિત્યમા તે માટે આજાનિય અને તેનું વિકૃત રૂપ આજઞ્ઞ વપરાયેલા જોવામા આવે છે

આ સૂત્રમાં વપરાયેલુ આઇન્ન રૂપ એ આજઞ્ઞનું જ રૂપાતર છે નિર્યુક્તિમા પણ 'ઉત્તમઘોડો એ અર્થમા આઇન્ન શબ્દ વપરાયેલો છે ત્યા તેના વ્યાખ્યાકારોએ અને પ્રસ્તુત ટીકાકાર અભયદેવે તે શબ્દને સંસ્કૃત 'આકીર્ણ' માથી ઊપજેલો બતાવેલો છે પરતુ અર્થના સંબધ જોતા તેને 'આકીર્ણ'

જ્યાં જલમાર્ગે હોય અને વહાણો દ્વારા જ માલ આવતો હોય તે જલપત્તન અને જ્યાં સ્થલમાર્ગે હોય તે સ્થલપત્તન અર્થાત્ દેશાંતરથી આવતા કરિયાણાના વેચાણનું મથક તેને પત્તન કહેવામાં આવે છે એનું બીજું નામ રત્નભૂમિ પણ કેટલાક કહે છે પન્નવણાની ટીકામાં પટ્ટન અને પત્તન એવા બે શબ્દોનું વિવરણ મળે છે જ્યાં માત્ર હોડીઓથી જ જવાતું હોય તેને પટ્ટન કહ્યું છે અને જ્યાં ગાડા, ઘોડા અને હોડીથી પણ જઈ શકાય તેનું નામ પત્તન કહ્યું છે પત્તનના ઉદાહરણ તરીકે ભૃગુકચ્છ-ભરૂચ જણાવેલું છે

૪ મત્સ્યંડિકા, પુષ્પોત્તર, પદ્મોત્તર

ટીકાકારે આ નામોને એક પ્રકારની સાકર જણાવેલી છે પન્નવણાની ટીકામાં મત્તગમા પદમાં લેશ્યાના સ્વાદ બતાવતા આ શબ્દોનો ઉલ્લેખ કરેલો છે તેમાં શર્કરા અને મત્સ્યંડીનું વિવરણ આપતાં જણાવ્યું છે કે – શર્કરા કાશાદિ પ્રભવા અને મત્સ્યણ્ડી खण्डशर्करा એટલે કે એક પ્રકારના કાશ વગેરે ઘાસથી થનારી તે શર્કરા અને સાકર તથા ખાંડ ભેગી મળીને થયેલી તે મત્સ્યંડી

અમરકોશમાં જેમાંથી ખાંડ થાય છે તે—એવા અર્થમાં મત્સ્યંડી શબ્દ વાપર્યો છે

હેમચંદ્રે શેરડીના રસના કાંગા અર્થમાં ગોળ શબ્દ વાપર્યો છે, શર્કરા શબ્દ સ્ફટિક જેવા જામેલા મીઠા પદાર્થ માટે વાપર્યો છે ખાંડને તેમણે મધુધૂલિ એટલે કે મધના રજકણો જેવી મીઠી કહેલી છે અને મત્સ્યંડી શબ્દને તેમણે ખાંડના [illegible] અર્થમાં લીધેલો છે આ રીતે તેમણે

શબ્દો ખાંડ અને મત્સ્યંડી એ જાતોની બનાવટ જુદી જુદી સમજાતી છે

કોશની ટીકામાં હેમચંદ્ર ધન્વંતરિ તથા વાગ્ભટનું પ્રમાણ આપીને મત્સ્યંડીના પર્યાય તરીકે મત્સ્યંડિકા મત્સ્યંડિકા અને મીનાંડી એવા નવા શબ્દો આપે છે

કૌટિલ્ય પણ ખાંડ અને સાકરની સાથે મત્સ્યંડિકા શબ્દનો ઉપયોગ કરે છે

વૈદ્યકશબ્દસિંધુમાં મત્સ્યંડી ઉપરાંત સાકર અર્થમાં પુષ્પોદ્ભવા શબ્દનો ઉલ્લેખ છે તેનો અર્થ કરતાં પુષ્પશર્કરા શબ્દ મૂકેલો છે જેને અત્યારે ફુલસાકર કહેવામાં આવે છે તે કદાચ આ હોય. અથવા ફૂલોમાંથી બનતી સાકર એવો અર્થ પણ તેમાંથી નીકળી શકે છે સૂત્રમાં આવેલો પુષ્પોત્તર અને આ પુષ્પોદ્ભવા એ બંને કદાચ એક હોઈ શકે

સાકર અર્થમાં વપરાયેલો પદ્મોત્તર શબ્દ માત્ર અહીં જ મળ્યો છે શબ્દ ઉપરથી એમ માલૂમ પડે છે કે કમળ જેવી સુગંધવાળી અથવા કમળમાંથી બનતી સાકર એવો તેનો અર્થ હોય

૧૮

ટિપ્પણ

૧ સુસુમા

આ અધ્યયનમા સુસુમા નામની ધન્ય સાર્થવાહની પુત્રીનુ ઉદાહરણ આપીને આહારનું પ્રયોજન સમજાવવામા આવેલું છે માટે તેનું નામ સુસુમા પડ્યુ છે

૨ માટે જ કરે

ત્યાગી પુરુષો ભોજનનો માત્ર શરીરના નિર્વાહની દૃષ્ટિએ જ લે છે શરીરનાં રૂપ, રંગ બળ કે વિષય વધે તે અર્થે તેઓ કદી ભોજનને સ્પર્શતા પણ નથી આ વસ્તુ ઉપરના અધ્યયનમા સચોટ રીતે વર્ણવેલી છે એ વસ્તુને સ્પષ્ટ કરવા બુદ્ધભગવાને મઝ્ઝિમનિકાયમા એક આ કથા આપેલી છે –

"હે ભિક્ષુઓ ! બે ધણીધણિયાણી પૂરતુ ભાતુ લઈને

એક ભયંકર જંગલમાં થઈને પસાર થવા લાગ્યાં. તેમની સાથે તેમનો એકનો એક પ્રિય પુત્ર પણ હતો. જતાં જતાં તેમનું ભાતું ખૂટી ગયું અને હજુ અટવી ઘણીખરી બાકી જ હતી. તેમણે વિચાર કર્યો કે આપણું ભાતું તો ખૂટી ગયું અને હજુ જંગલ પાર કરવું તો બાકી છે હવે કેમ કરીને આપણે આ જંગલ પાર કરી શકીશું? વિચાર કરતાં તેમને સૂઝ્યું કે આ પ્રિય પુત્રનું માંસ ખાઈને આપણે આ અટવી પાર કરી જઈએ. તેઓએ વિલાપ કરતાં કરતાં પુત્રનું માંસ ખાધું અને તેમ કરીને અટવી પાર કરી ગયા.

'હે ભિક્ષુઓ! તેઓએ જે આ પુત્રનું માંસ ખાધું તે શું ગમ્મત માટે ખાધું, મદ માટે ખાધું, મંડન માટે ખાધું કે વિભૂષા માટે ખાધું?'

ભિક્ષુઓએ કહ્યું, તેઓએ તે માટે ખાધું નથી. તેઓએ તો માત્ર અટવી પાર કરવા માટે જ તે આહાર કરેલો.'

'હે ભિક્ષુઓ! તમને હું કહું છું કે તમારે પણ ભોજન એ દૃષ્ટિથી લેવું. જેઓ એ રીતે જ ભોજન લે છે તેઓ જ કામગુણના રાગના સ્વરૂપને સમજી શકે છે અને જેઓ કામગુણો અને રાગનું સ્વરૂપ બરાબર સમજે છે તેવા આર્યશ્રાવકો કોઈ જાતના પાપમાં ન પડતા નિર્વાણ પામે છે

વિશુદ્ધિમગ્ગમાં કહ્યું છે –

જેમ ગાડાને ચલાવવા માટે ધરી ઊંજવી પડે છે અને ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે અટવી પાર કરવા પુત્રમાંસ લેવું પડે છે તે રીતે અમૂર્છિત ભિક્ષુએ શરીરના નિર્વાહ માટે પરિમિત આહાર લેવો.'

આ જ વસ્તુને શિક્ષાસમુચ્ચયમા આ પ્રમાણે કહેલી છે –

भैषज्यमिव आहार भुञ्जम सापम पुन ।
मात्रयाऽप्रतिकूल च यागी पिण्ड समाचरेत् ॥

સ્મૃતિચન્દ્રિકામાં "મનુએ કહ્યુ છે" એમ કહીને લખ્યુ છે કે "જોઈએ તે કરતા જરા પણ ભિક્ષા વધારે ન લેવી જો કોઈ તે પ્રમાણે કરે તો તેને ચોરીનો દોષ લાગે છે"

આ અધ્યયનમા જણાવેલી વસ્તુ જ અગાઉ અધ્યયનમા બીજી રીતે જણાવેલી છે

૧૯

ટિપ્પણ

૧ પુંડરીક-અધ્યયન

આ અધ્યયનમાં કમળીના જેવા પુંડરીકની વાત આવે છે માટે તેનું નામ પુંડરીક-અધ્યયન પડ્યું છે

૨ જંબુદ્વીપ

મહાભારતના સભા પર્વમાં અર્જુનના દિગ્વિજય વર્ણનમાં જણાવ્યું છે કે 'મેરુની દક્ષિણે પડખે જંબુ નામનું નિત્ય પુષ્પ અને ફળવાળું તથા સિદ્ધો અને ચારણોથી [illegible] એક વૃક્ષ છે તેની શાખા હે રાજન્! સ્વર્ગ સુધી [illegible] તે જંબુવૃક્ષ ઉપરથી જંબુદ્વીપનું નામ પડ્યું [illegible] અર્જુને જોયું'

જંબુદ્વીપપ્રજ્ઞપ્તિમાં જણાવ્યું છે કે 'જં

પાસ તે તે ભાગોમા ઘણા જબુના ઝાડો, જબુના વનો અને નિત્ય પુષ્પવાળા, ફુલવાળા તથા અતિ શોભા ધરાવતા વનખડો છે માટે હે ગૌતમ! આ દ્વીપનું નામ જબુદ્વીપ પડયુ છે "

૩ નીલવત પર્વત

અર્જુનના દિગ્વિજયના પ્રકરણમા, મહાભારતમા જણાવ્યુ છે કે અર્જુને માલ્યવત પર્વતને વટીને સ્વર્ગ જેવા પવિત્ર ભદ્રાશ્વ ક્ષેત્રમા પ્રવેશ કર્યો ત્યાના લોકોને જીતીને પછી તે નીલગિરિ નામના પર્વત તરફ ગયો ત્યા પણ વિજય મેળવીને તથા તે પર્વતને વટાવીને રમ્યક વર્ષ (ક્ષેત્ર) મા ગયો આ રીતે રમ્ય અને ભદ્રાશ્વની વચ્ચે નીલગિરિ હોવાનો મહાભારતમા ઉલ્લેખ છે

જબુદ્વીપપ્રજ્ઞપ્તિમા નીલવત વર્ષધર પર્વતનુ સ્થાન બતાવતા જણાવ્યુ છે કે મહાવિદેહવર્ષની ઉત્તરે અને રમ્યક વર્ષની દક્ષિણે પૂર્વ લવણસમુદ્રની પશ્ચિમે અને પશ્ચિમ લવણ-સમુદ્રની પૂર્વે જબુદ્વીપમા નીલવત નામનો વર્ષધર પર્વત છે

૪ ગાદીએ બેસાડ્યો

મનુષ્યમાત્રના મનમા હમેશા એક સરખા રહેવા એ ઘણું કઠણ કામ છે વૈરાગ્યથી મનુષ્ય ત્યાગ કરીને પ્રવ-જ્યા લે છે પણ ઊડે ઊડે તેના મનમા રહેલા ભોગના સસ્કારને તે શોધીને દૂર કરી શકતો નથી તેથી કેટલીકવાર ફરીથી તે ભોગથી થવાની વાત રાખે છે આ અધ્યયનમા આવા જ એક રાજપુત્રની કથા આવેલી છે રાજપુત્ર કડરીકે પ્રવ્રજ્યા લીધેલી હતી પણ તેનામા ભોગના સસ્કારો જામ્યા

તેને પરિણામે તે મોટા ભાઈની રાજધાનીમાં આવીને રહેવા લાગ્યો. મોટા ભાઈએ તેનું મન કળ્યું પણ તેનો સંયમ સચવાય તે માટે એક બે વાર પોતે મુક્તિત છે અને કંડરીક મહાત્યાગી છે એવું તેને કહેતું. તેને પરિણામે તે દાક્ષિણ્યને લીધે ફરી વાર સંયમમાં આવ્યો પણ હવે જ્યારે તે ભોગના સંસ્કારના બળાણથી ખૂબ વ્યાકુળ થયો ત્યારે તેણે દાક્ષિણ્ય મૂકીને પોતાના ભાઈને સ્પષ્ટ કહ્યું કે હું ભોગાર્થી છું આથી મોટાભાઈએ તેને ગાદી આપી અને પોતે સંયમ લીધો. આમાં કહેવાનું એટલું જ છે કે સંયમી થયા પછી કોઈ ભોગાર્થી થવાના પ્રસંગમાં આવી જાય તો તેના તરફ ઘૃણા ન કરતા આમાં જે સહૃદયતા બતાવવામાં આવી છે તેવી જો બતાવવામાં આવે તો ઓછેવત્તે અંશે જરૂર સંયમનું રક્ષણ થઈ શકે છે નહીં ઘણા જ બતાવવામાં આવે તો પરસ્પર દ્વેષ અને અવિનય વધારે ફેલાય છે

આ વિષે હરિભદ્રસૂરિએ જણાવ્યું છે કે એવે પ્રસંગે કાં તો સંયમને વધારે સ્થિર કરાય એવી પ્રવૃત્તિ કરવી અથવા મધ્યસ્થ ભાવ રાખવો પણ અરુચિ કે ઘૃણા ઉત્પન્ન ન જ થવા દેવી

૧

ટિપ્પણ

૧ ચેલ્લણા

ચેલ્લણા, મહાવીરસ્વામીના મામા અને વૈશાલિના રાજા ચેટકની પુત્રી થાય. તેઓ કુલ સાત બહેનો હતી. ચેલ્લણાને મેળવવા માટે શ્રેણિકને મોટો ભોગ આપવો પડેલો અને તે માંડમાંડ જીવતો પોતાને ઘેર પાછો પહોંચેલો. તે વિષેની વિગતવાર હકીકત આચાર્ય હેમચંદ્રે મહાવીરચરિતમાં વર્ણવેલી છે.

૨ શ્રાવસ્તી

૧૮ મા સૈકાના જૈનયાત્રીઓ જણાવે છે કે હમણા જે કોના ગામ છે તેને શ્રાવસ્તી કહેવામાં આવે છે. તેઓ તેની આસપાસ જંગલો હોવાનું જણાવે છે. એ જંગલને [illegible] શની સીમા હોવાનું તેમણે લખ્યું છે. એક યાત્રી દરિયાબાદથી ૩૦ કોશ શ્રાવસ્તી છે એમ લખે છે. આજે અયોધ્યાથી

૩ ઇન્દ્રો

આને માટે સંપાદક જિનાગમમંમહમાંના ભગવતી-સૂત્રનું શતક ૪ ઉદ્દેશક ૧-૮ (ભાગ ૨ પા ૧૩૦) દેવેન્દ્ર ઉપરનું ટિપ્પણ જોવું

૪ વાનવ્યંતર

તત્ત્વાર્થભાષ્યમાં લખ્યા પ્રમાણે વ્યંતર શબ્દનો અર્થ આ પ્રમાણે છે-જેઓ પહાડના આંતરાઓમાં ગુફાઓના આંતરાઓમાં અને વનના વિવરો વગેરેમાં રહે છે તે વ્યંતરો કહેવાય છે

૧

ટિપ્પણ

૧ ચેલ્લણા

ચેલ્લણા, મહાવીરસ્વામીના મામા અને વૈશાલિના રાજા ચેટકની પુત્રી થાય તેઓ કુલ સાત બહેનો હતી ચેલ્લણાને મેળવવા માટે શ્રેણિકને મોટો ભોગ આપવો પડેલો અને તે માંડમાંડ જીવતો પોતાને ઘેર પાછો પહોંચેલો તે વિષેની વિગતવાર હકીકત આચાર્ય હેમચંદ્રે મહાવીરચરિતમાં વર્ણવી છે

૨ શ્રાવસ્તી

૧૮ મા સૈકાના જૈનયાત્રીઓ જણાવે છે કે હમણાં જે કોના ગામ છે તેને શ્રાવસ્તી કહેવામાં આવે છે તેઓ તેની આસપાસ જંગલો હોવાનું જણાવે છે એ જંગલને ... દેશની સીમા હોવાનું તેમણે લખ્યું છે એક યાત્રી ગિયાબા-નથી ૩૦ કોશ શ્રાવસ્તી છે એમ લખે છે આજે અયોધ્યાથી

ઉત્તરમાં બલરામપુર સ્ટેશનથી ૧૨ માઈલ ઉપર ઓના ગામ છે તેને અડી ગોના કહ્યું છે તેનાથી પાંચ માઈલ સહેત-મહેતનો કિલ્લો છે અને વર્તમાનમાં આવસ્તી ગણવામાં આવે છે જિનપ્રભસૂરિએ પોતાના તીર્થકલ્પમાં લખ્યું છે કે શ્રાવસ્તીનું વર્તમાન સમયમાં મહેઠી નામ પ્રસિદ્ધ છે આ મહેઠી અને સહેતમહેત એ નામમાં ઝાઝો ફેરફાર નથી સહેતમહેતનાં ખંડેરો ગોંડા જિલ્લામાં છે અને કેટલાક બેરાઈચ જિલ્લામાં આવેલી રાપ્તી નદીને દક્ષિણકાંઠે છે કનિંગ હામે પણ આ સહેતમહેતને જ શ્રાવસ્તી ગણેલું છે

૩: અરક્ખુરી

આવશ્યકચૂર્ણિની કથાઓમાં આનું બીજું નામ પ્રત્યંત-નગર બતાવેલું છે અને તેના રાજા જિનચધ્વજને એક માંડલિક ગણેલો છે

૪ કંપિલપુર

જુઓ કાંપિલ્ય ઉપરનું ટિપ્પણ (અધ્યયન ૧૧, ટિપ્પણ ૫)

૫ સાકેતપુરી

આ સાકેત તે જ છે કે જે કોશલની રાજધાની છે અને જેને અયોધ્યા કહેવામાં આવે છે આચાર્ય હેમચંદ્ર સાકેત, કોસલા અને અયોધ્યા એવાં તેનાં ત્રણ નામો જણાવે છે

૬: કૌશાંબી

જિનપ્રભસૂરિએ યમુનાને કાંઠે આવેલી કૌશાંબીનું વર્ણન કર્યું છે અત્યારે જમુના નદીને કાંઠે કોસમઇનામ અને કોસમ ખિરાજ એ બે ગામ આવેલાં છે તેમને જ કૌશાંબી કહેવામાં

આવે છે ફાહ્યાન પણ આ જ સ્થળે કૌશાંબી કહે છે અગારમા સૈકાના જૈનયાત્રીઓ આને મઉગામ કોશાંબી તરીકે વર્ણવે છે મઉગામ અને કૌશાંબી વચ્ચે માત્ર નવ કોશનું અંતર હોવાથી કવિઓએ તેને મઉગામ-કૌશાંબી તરીકે લખેલું જણાય છે હાલ મઉ નામે અનેક ગામો પ્રસિદ્ધ છે પણ આ મઉ તે હાલનું માનક-મઉ સમજવાનું છે કવિઓએ મઉને શાહજાદપુરથી દક્ષિણે ૮ માઈલ બતાવેલું છે તે આ સાલમ-મઉ જ સંભવે છે હેમચંદ્રે મહાવીરચરિતમાં લખેલું છે કે ઉજ્જૈનથી કૌશાંબી સો યોજન દૂર છે તે અંતર જોતાં આજનું કોસમ એ જ કૌશાંબી લાગે છે કારણ કે ઉજ્જૈન અને કોસમ વચ્ચે અત્યારે પણ ચારસો માઈલનું અંતર માલમ પડે છે આ કોસમ અલ્હાબાદથી ૨૦ ગાઉ છે અને જૈન યાત્રીઓએ પણ કૌશાંબીનું અંતર અલ્હાબાદથી ૨૦ ગાઉ બતાવેલું છે

ઉત્તરાસંગ ખેસ
ઉદકસભારણીય (દ્રવ્ય) પાણીને સુગંધી કરનાર (દ્રવ્ય)
ઉદ્દગણાય જુઓ ટિ પા ૨૨૯
ઉપકરણ સાધનસામગ્રી
ઉપયોગ (પા ૫૭ ની ૨૪) ચેતન્ય
ઉપસ્થાનશાળા બેઠક
ઉપાશ્રય અપાસરો
ઊંભીર વીરણનું મૂળ, વાળો
એટલા બધા સમૃદ્ધ હતા જુઓ ટિ પા ૨૩૭
કરણ જ્યોતિષશાસ્ત્ર પ્રમાણેના દિવસના ૧૧ ભાગોમા-નો એક
કર્ણધાર સુકાની
કષાય ક્રોધ, માન, માયા, લોભ એ ચારમાંનો કોઈ એક
કંચુકી અંતઃપુરનું બહારનું કામકાજ કરનાર
કંપિલપુર જુઓ ટિ પા ૨૬૦
કાકંદી જુઓ ટિ પા ૨૩૭
કાશ્યપ હજામ
કાળધર્મ મરણ
કાંપિલ્ય જુઓ ટિ પા ૨૩૮
કુક્ષિધાર વહાણના પડખા સંભાળનાર ખલાસી
કુરુ જુઓ ટિ પા ૨૨૧

અડ ટિ પા ૨૧૨
અતપ્રાત લૂખોસૂકો, વધ્યોઘટ્યો
અંતેવાસી અંતે-પાસે રહેનાર શિષ્ય
આકીર્ન્ન જુઓ ટિ પા ૨૪૭
આચારગોચર જુઓ ટિ પા ૨૦૯
આતાપના તાપ લેવો તે સૂર્યની સામે ઊભા રહેવાનું તપ
આદર ન કર્યો જુઓ ટિ પા ૨૪૧
આનુપૂર્વીએ અનુક્રમે
આર્ય જુઓ ટિ પા ૨૦૫
આલંકારિક પુરુષો હજામો
આલંકારિક સભા હજામતખાનું 'હેરકટિંગ સલૂન'
આવી શકે છે જુઓ ટિ પા ૨૩૫
આશુપ્રજ્ઞ શીઘ્રબુદ્ધિવાળો
ઇજ્જ્યો જુઓ ટિ પા ૨૦૫
ઇંગિત ઇશારો
ઇદ્ધી જુઓ ટિ પા ૨૫૮
ઈશ્વરો જુઓ ટિ પા ૨૦૪
ઈષિતપુરોવાત થોડો ભેજવાળો વાયુ (૨) પૂર્વ દિશાનો વાયુ
ઉક્ખિત્ત-ણાય જુઓ ટિ પા ૧૮૨
ઉગ્રો જુઓ ટિ પા ૨૦૩ મનુસ્મૃતિ (અ ૧૦ શ્લો ૧૩) પ્રમાણે ક્ષત્રિય પુરુષ અને શૂદ્ર સ્ત્રીથી ઉત્પન્ન થએલી જાતિ.
ઉચ્ચ નીચ અને મધ્યકુળ જુઓ ટિ પા ૨૩૮
ઉજમાળ ઉદ્યમવંત
ઉજ્જયંત શૈલ જુઓ ટિ પા ૨૪૫

ઉત્તરાસગ એસ
ઉત્કસભારણીય (દ્રવ્ય) પાણીને સુગધી કરનાર
(દ્રવ)
ઉદગણાય જુઓ ટિ ના ૨૨૯
ઉપકરણ સાધનસામગ્રી
ઉપયોગ (પા ૫૭ લી ૨૪) ચત ૫
ઉપસ્થાનશાળા બેઠક
ઉપાશ્રય અપાસરો
ઊષીર વીરણનું મૂળ, વાળો
એગલા બધા સમૃદ્ધ હતા જુઓ ટિ પા ૨૩૭
કલ્લ જ્યોતિશાસ્ત્ર પ્રમાણેના દિવસના ૧૧ ભાગોમા
નો એક
કર્ણધાર સુકાની
કષાય ક્રોધ, માન, માયા, લોભ એ ચારમાંનો કોઈ એક
કચુકી અંત પુરનું બહારનું કામકાજ કરનાર
કપિલપુર જુઓ ટિ પા ૨૬૦
કાકદી જુઓ ટિ પા ૨૨૭
કાશ્યપ હજામ
કાળધર્મ મરણ
કાપિલ્ય જુઓ ટિ પા ૨૩૮
કુક્ષિધાર વહાણનાં પડખા સભાળનાર ખલાસી
કુડવ જુઓ ટિ પા ૨૨૧
કુનિમ્પણ જુઓ ટિ પા ૨૦૮
કુરૂમ જુઓ ટિ પા ૨૧૩

કેસરી પૂજણી
કોણિક જુઓ ટિ પા ૧૭૬
કોયવય રૂથી ભરેલા કપડા
કોવિદ નિપુણ
કૌટુમ્બિક પુરુષો જુઓ ટિ પા ૧૮૫
કૌટુમ્બિકો જુઓ ટિ પા ૨૦૫
કૌશામ્બી જુઓ ટિ પા ૨૬૦
ક્રીડાપિકા રમાડનાર ધાત્રી
ક્ષાંત ક્ષમાયુક્ત
ખાંડ ગાંડ જુઓ ટિ પા ૨૨૦
ખાદિમ મુખવાસ
ગણનાયકો જુઓ ટિ પા ૧૯૦
ગણેત્રિકા રુદ્રાક્ષની માળા
ગર્ભિજ્જલ્લક વહાણના મધ્ય ભાગમા કામ કરનાર
ગર્ભની રક્ષાને અર્થે જુઓ ટિ પા ૧૮૯
ગંભીર પોતવાહન પટ્ટન જુઓ ટિ પા ૨૪૮
ગાદીએ બેસાડ્યો જુઓ ટિ પા ૨૫૫
ગાન્ધર્વપ્રિય સંગીતપ્રિય
ગુણશિલ ચૈત્ય જુઓ ટિ પા ૨૦૨
ગૃહપતિ ઘરધણી ગૃહસ્થ ગાથાપતિ
ગૃહિધર્મી જુઓ ટિ પા ૨૦૫
ગોપુર કિલ્લાનો દરવાજો
ગોત્રની જુઓ ટિ પા ૨૩૫
ગોશીર્ષ ચંદન ગોરોચન
ગૌતમ જુઓ ટિ પા ૨૩૪

ચત્વર ચાચર, ચોક
ચમર જુઓ ટિ પા ૨૫૭
ચરક જુઓ ટિ પા ૨૩૪
ચરણકરણ ક્રિયાકાંડ
ચર્મખંડિક જુઓ ટિ પા ૨૩૪
ચંક્રમણ બાળકને પ્રથમવાર ચલાવવાનો સંસ્કાર
ચંદ્રિમા જુઓ ટિ પા ૨૨૮
ચંપા જુઓ ટિ પા ૧૭૫
ચંપાના વ્હાણવટીઓ પાસેથી જુઓ ટિ પા ૨૨૪
ચાતુર્યામ ચાર મહાવ્રતો (અહિંસા સત્ય, અસ્તેય, અપરિગ્રહ)
ચાતુર્યામધર્મ જુઓ ટિ પા ૨૨૯
ચિતાનાના ચિહ્ન ઉપરથી જુઓ ટિ પા ૨૨૫
ચીરિક ટિ પા ૨૩૪
ચુલ્ન નાની
ચેલ્લણા જુઓ ટિ પા ૨૫૯
ચોરપલ્લી ચોરનું ગામ
ચોલાપનયન વાળ ઉતરાવવાનો સંસ્કાર
ચૌદશ, આઠમ, અમાસ અને પૂનમે જુઓ ટિ પા ૨૧૧
છન્નાલિક હાથ ટેકવવા માટે સંન્યાસીઓ રાખતા ત્રિકાણુ જેવું સાધન રાખે છે તે
જનપદ દેશ
જનપદવિહાર દેશ દેશમાં ભ્રમણ

જનનિકા જુઓ ટિ પા ૧૮૬
જબુ જુઓ ટિ પા. ૧૭૮
જબુદ્વીપ જુઓ ટિ પા ૨૫૪
જાતકર્મ જન્મતી વખતે કરાતો સંસ્કાર
જાનુ ઢીંચણ
(હે) જાયા! હે પુત્ર!
જીવ (પા ૨૭ લી ૮) પચેન્દ્રિયવાળો જીવ
જોઈ પણ શકતા નથી જુઓ ટિ પા ૨૪૩
તક્ષણો જુઓ ટિ પા ૨૩૧
તર્પણો જુઓ ટિ પા. ૨૩૧
તલભૂમિ ભોયતળિયુ
તલવરો જુઓ ટિ પા ૨૦૫
તાપસી પાસેથી જુઓ ટિ પા ૨૨૧
તિક્ત કડવુ
તીર્થાભિષેક તીર્થમા જઈને સ્નાન કરવુ તે
તીર્થિકો સંપ્રદાયવાળાઓ
તુબ જુઓ ટિ પા ૨૧૯
તેયલિ જુઓ ટિ પા ૨૩૨
તૈલમર્દક તેલ ચોળનાર
ત્રણ દિવસના જુઓ ટિ પા ૨૪૭
દર્દુર જુઓ ટિ પા ૨૩૧
દાનદત્ત જુઓ ટિ પા ૨૨૮
દાત ઇંદ્રિયોનું દમન કરનાર
દુર્દાંત ગાયો ન જાય તેવો

દેવાનુપ્રિય વહાલાને વલ્લભ
દેહદ જુઓ ટિ પા ૧૮૭
દ્રમક ભિખારી
દ્રવ્ય (પા ૫૭ લી ૨૧) મૂળ પદાર્થ
દ્રુપદ જુઓ ટિ. પા ૨૪૦
દ્રૌપદીની અનુમતિ લઈને જુઓ ટિ પા ૨૪૩
દ્વારિકા જુઓ ટિ પા ૨૧૫
ધર્મ કહ્યો જુઓ ટિ પા ૨૦૮
ધર્મચિંતક જુઓ ટિ પા ૨૩૫
ધારિણીનુ સ્વપ્ન, જુઓ ટિ પા ૧૮૫
નગરગોપ્તૃકો નગરના રક્ષકો
નરસિંહરૂપ જુઓ ટિ પા ૨૪૨
નવતર જીન
નદીફલ જુઓ ટિ પા ૨૩૨
નાયાધમ્મકહા જુઓ ટિ પા ૧૭૯
નિરૂહ જુઓ ટિ પા ૨૩૧
નિષ્ક્રમણ સંસારના ભોગવિલાસ છોડીને ચાલી નીકળવુ તે
નીલવંત પર્વત જુઓ ટિ પા ૨૫૫
પરઠવી દે જુઓ ટિ પા ૨૩૮
પર્યાય પરિણામ, ફેરફાર
પર્યુપાસનીય સેવા કરવા યોગ્ય
પવિત્રી તાંબાની વીંટી
પશ્ચાત્-વાત પશ્ચિમનો વાયુ

પચ્ચમુષ્ટિલોચ ક્રમેક્રમે પાચ મુઠી ભરીને વાળ ઉખેડી નાખવા તે
પડુરગ જુઓ ટિ પા ૨૩૪
પાન્દારિક વ્યભિચારી
પાચ મહાનતો જુઓ ટિ પા ૨૧૭
પાડુમથુરા જુઓ ટિ પા ૨૪૩
પીઠ સૂતાનુ પાટિયુ
પુષ્પાકો જુઓ ટિ પા ૨૦૧
પુ ડરિયણાય જુઓ ટિ પા ૨૫૪
પુદ્ગલ જડ દ્રવના પરમાણુ
પુસ્ત જેના રમકડા અને તે તેવા મસાલા
પૂર્ણભદ્રચૈત્ય જુઓ ટિ પા ૧૭૮
પૂર્વ પ્રાચીન શાસ્ત્ર (જૈન) તે ચૌદ છે ઉત્પાદ, અગ્રાયણીય, વીર્યપ્રવાદ, અસ્તિનાસ્તિપ્રવાદ, જ્ઞાનપ્રવાદ, સત્યપ્રવાદ, આત્મપ્રવાદ, કર્મપ્રવાદ, પ્રત્યાખ્યાન પ્રવાદ, વિદ્યાપ્રવાદ, પ્રાણાવાય, ક્રિયાવિશાલ, લોકબિન્દુસાર
પૌષધશાળા પૌષધવ્રત કરવાનુ અલગ સ્થાન
પ્રક્રિયા સાપ્રદાયિક સિદ્ધાત
પ્રક્ષણો જુઓ ટિ પા ૨૩૧
પ્રણીત રસકસવાળુ, વિકારજનક (ખાનપાન)
પ્રતિક્રમણ પાપનુ પ્રાયશ્ચિત્ત
પ્રતિબધ થોભી જવુ અટકી જવુ તે
પ્રતિમા (અગિયાર) દર્શન વ્રત, સામાયિક પૌષધ પ્રતિમા (ધ્યાન), અબ્રહ્મત્યાગ (બ્રહ્મચર્ય)

સજીવાહારવર્જને, સ્વય આરભ કરવાનો ત્યાગ, બીજા દ્વારા આરભ કરાવવાનો ત્યાગ, પોતાને માટે બનેલા આહારનો ત્યાગ અને સાધુ જેવો આચાર આ જાતના ૧૧ તપમાનું દરેક (જુઓ ટિ પા ૨૧૮)

પ્રત્યાખ્યાન (દશ) (૧) અનાગત (જે સમયે જે તપ કરવુ ઉચિત હોય તે સમયે કોઈ કારણથી તે તપ ન કરી શકાય તેમ હોય તો તે સમય પહેલા તપ કરી લેવુ તે) (૨) અતીત (તેજ પ્રમાણે તે સમય વીત્યા પછી તપ કરી લેવુ તે) (૩) કોટી સહિત (કોઈ એક પ્રકારના તપનુ સળગ આચરણ) (૪) નિયન્ત્રિત (ધારેલુ તપ અતરાય છતા નિયત સમયે અવશ્ય કરવુ તે) (૫) સાગાર (કોઈ પ્રકારની છૂટ રાખી શકાય તેવુ તપ (૬) અનાગાર (કોઈ પ્રકારની છૂટ ન રાખી શકાય તેવુ તપ) (૭) પરિમાણ (પરિમાણ નક્કી કરીને ખાનપાન વગેરે લેવાનુ તપ) (૮) નિરવશેષ તપ (ખાનપાન વગેરેનો સર્વરીતે ત્યાગ) (૯) સાંકેતિક તપ (કઈ પણ સંકેત સાથે કરવાનું તપ) (૧૦) અદ્ધા (સમયનુ માપ નક્કી કરી કરાતુ તપ)–આ આ સ તપમાનું દરેક

પ્રપાત ધોધ

પ્રયોગ સાધે જુઓ ટિ પા, ૨૦૧

પ્રરૂપણા સમજાવવું તે
પ્રશાસ્તારો જુઓ ટિ પા. ૨૦૪
પ્રસન્ના સુરા ૯૩
પ્રાણ (પા ૨૭ લી ૩) બે ઇંદ્રિય, ત્રણ ઇંદ્રિય અને ચાર ઇંદ્રિયવાળા જીવ
પ્રાસુક પ્રાણ વિનાનું
પ્લુતગતિથી કૂદતો કૂદતો
ફલક પીઠ પાછળ ઓશિંગણ તરીકે રાખવાનું પાટિયું
ફેકી દીધા જુઓ ટિ પા ૨૨૦
બહુશ્રુત બહુ શાસ્ત્ર જાણનાર
બોતેર કળાઓ જુઓ ટિ પા ૧૯૩
ભદ્રાસન એક જાતનું બેસવાનું આસન
ભાવિત ભાવનાયુક્ત
ભાવિતાત્મા ઊંચી ભાવનાવાળો
ભિસ્કુંડ જુઓ ટિ પા ૨૩૪
ભૂત (પા ૨૭ લી ૩) વૃક્ષો
ભોગો જુઓ ટિ પા ૨૦૩
ભોજનપિટક ખાણ ભરવાનો ડબો ' ટિફિન બોક્સ "
મગધ જુઓ ટિ પા ૧૮૪
મચ્છડિકા, પુષ્પોત્તર, પદ્મોત્તર જુઓ ટિ પા ૨૪૯
મજ્જનઘર નાહવાનું સ્થાન
મધ્યદેશ જુઓ ટિ પા ૨૨૬
મનોજ્ઞ સુંદર
મયગતીર જુઓ ટિ પા ૨૧૩

મયૂરપોષક જુઓ ટિ પા ૨૧૨
મણુકીઓ જુઓ ટિ પા ૨૦૪
મલ્લિ જુઓ ટિ પા ૨૭૨
મહત્તર અંત પુરની રક્ષાની ચિંતા કરનાર
મહાયામ (પાચ) અહિંસા સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહ—એ મહાવ્રત
મહાવિદેહવાસ વિદેહાવસ્થા (૨) મહાવિદેહ નામના ક્ષેત્રમા વાસ
મહાવીર જુઓ ટિ પા ૧૭૭
મંડુક જુઓ ટિ પા ૨૩૦
માટે જ કરે જુઓ ટિ પા ૨૫૧
માડબિકો જુઓ ટિ પા ૨૦૫
માત્રા જુઓ ટિ પા ૨૦૯
માધુકરી ફૂલને ત્રાસ આપ્યા વિના જેમ ભમરો તેનો રસ લે છે તેમ કોઈને ત્રાસ ન થાય તેવી રીતે ભિક્ષા લેવાની પદ્ધતિ
માયદી જુઓ ટિ પા ૨૯૭
માલુકાકચ્છ જુઓ ટિ પા ૨૧૦
મુખશોધનિકા મો ધોવા માટે દાતણ સાથેની પાણીની ઝારી
મૂર્છના આસક્તિ
મિથિલા જુઓ ટિ પા ૨૨૨
યક્ષાયતન યક્ષનું રહેવાનુ સ્થાન
યષ્ટિ લાકડી

પ્રરૂપણા સમજાવવું તે
પ્રશાસ્તારો જુઓ ટિ પા. ૨૦૪
પ્રગલ્ભા સુરા, દારૂ
પ્રાણ (પા ૨૭ લી ૩) બે ઇંદ્રિય, ત્રણ ઇંદ્રિય અને ચાર ઇંદ્રિયવાળા જીવ

પ્રાસુક પ્રાણ વિનાનું
પ્લુતગતિથી કૂદતો કૂદતો
ફલક પીઠ પાછળ ઓઠિંગણ તરીકે રાખવાનું પાટિયું
ફેંકી દીધા જુઓ ટિ પા ૨૨૦
બહુશ્રુત બહુ શાસ્ત્ર જાણનાર
બોંતેર કળાઓ જુઓ ટિ પા ૧૯૩
ભદ્રાસન એક જાતનું બેસવાનું આસન
ભાવિત ભાવનાયુક્ત
ભાવિતાત્મા ઊંચી ભાવનાવાળો
ભિન્નમુંડ જુઓ ટિ પા ૨૩૪
ભૂત (પા ૨૭ લી ૩) વૃક્ષો
ભોગો જુઓ ટિ પા ૨૦૩
ભોજનપિટક ખાણું ભરવાનો ડબો "ટિફિન બોક્સ"
મગધ જુઓ ટિ પા ૧૮૪
મચ્છંડિકા, પુષ્પોત્તર, પદ્મોત્તર જુઓ ટિ પા ૨૪૯
મજ્જનઘર નાહવાનું સ્થાન
મયદેશ જુઓ ટિ પા ૨૨૧
મનોજ્ઞ સુંદર
મયગતીર જુઓ ટિ પા ૨૧૩

વારાણસી જુઓ ટિ પા ૨૧૩
વાસુદેન પાસે આવી જુઓ ટિ પા ૨૧૬
વાસ્તુશાસ્ત્રી ઘર વગેરે બાંધવાની વિદ્યાના જાણકાર
વિગઇઓ જુઓ ટિ પા. ૨૧૪
વિદ્યાસિદ્ધ ચમત્કારિક વિદ્યામા નિપુણ
વિપુલપર્વત જુઓ ટિ પા ૨૦૯
વિમાન (પા ૯૬ લી ૧૫) દેવનુ નિવાસસ્થાન
વિરુદ્ધ જુઓ ટિ પા ૨૩૫
વિરેચન જુલાબ
વિહરવુ પ્રવાસ કરવો, ફરવુ
વૃદ્ધ જુઓ ટિ પા ૨૩૫
વેલાકુળ કિનારો
વૈક્રિયસમુદ્ઘાત જુઓ ટિ પા ૧૮૭
વૈનયિક આચારને લગતુ
વૈભારપર્વત જુઓ ટિ પા. ૧૮૭
વૈશ્રમણ કુબેર
શત્રુજય પર્વત ઉપર જુઓ ટિ પા. ૨૪૫
શાશ્વતવાદી આત્મા નિત્ય છે એમ માનનાર
શિક્ષાવ્રત (સાત)દિગ્વ્રત,ઉપભોગપરિભોગપરિમાણ,અનર્થ-
દંડત્યાગ, સામાયિક દેશાવકાશિક,પૌષધોપવાસ
અતિથિસંવિભાગ–એ સાત વ્રતમાંનું દરેક
શિરાવેધ જુઓ ટિ પા ૨૩૧
શિરોવેષ્ટનો જુઓ ટિ પા ૨૩૧
શિષ્યભિક્ષા જુઓ ટિ પા ૨૦૮

યાગો જુઓ ટિ પા ૧૯૦
યાત્રા જુઓ ટિ. પા ૨૦૬
યાનશાલા તબેલો
યાપનીય સુખરૂપ સમય વિતાવવો તે
રક્તપટ જુઓ ટિ પા ૨૩૫
રજોહરણ જેમના ઊભવાની જગાએ સૂક્ષ્મ જીવજંતુઓ
   મરે તે રીતે દૂર કરવાનું જૈન મુનિનું ઊનનું
   કે પીંછાનું એક ઝાડુ જેવું સાધન
રાજગૃહ જુઓ ટિ. પા ૧૮૨
રાજન્યો જુઓ ટિ પા ૨૦૩
રાજાઓ જુઓ ટિ પા ૨૦૪ (૨) જુઓ ટિ પા.
૨૪૧
રૈનતક જુઓ ટિ પા ૨૧૬
રોહિણી જુઓ ટિ પા ૨૨૦
   (૨) જુઓ ટિ પા ૨૨૧
લેખિકાદાસી લખનારી દાસી
લેચ્છકીઓ જુઓ ટિ પા ૨૦૪
લોમહસ્તક રૂવાની બનેલી પીછી
વગેરે દેશો જુઓ ટિ પા ૧૯૦
વમન ઊલટી
વર્ષધર અંતઃપુરના નપુંસક કરેના રક્ષક
વર્ષધર પાસેથી જુઓ ટિ પા ૨૨૪
વલય વહાણમાં ગમમાં આવતી વળી
વાનવ્યંતર જુઓ ટિ પા ૨૫૮

વારાણસી જુઓ ટિ પા ૨૧૩
વાસુદેવ પાસે આવી જુઓ ટિ પા ૨૧૬
વાસ્તુશાસ્ત્રી ઘર વગેરે બાંધવાની વિદ્યાનો જાણનાર
વિગઇઓ જુઓ ટિ પા ૨૧૪
વિદ્યાસિદ્ધ ચમત્કારિક વિદ્યામાં નિપુણ
વિપુલપર્વત જુઓ ટિ પા ૨૦૯
વિમાન (પા ૯૬ લી ૧૫) દેવનું નિવાસસ્થાન
વિરુદ્ધ જુઓ ટિ પા ૨૩૫
વિરેચન જુલાબ
વિહરવું પ્રવાસ કરવો, ફરવું
વૃદ્ધ જુઓ ટિ પા ૨૩૫
વેલાકુળ કિનારો
વૈક્રિયસમુદ્‌ઘાત જુઓ ટિ પા ૧૮૭
વૈનયિક આચારને લગતું
વૈભારપર્વત જુઓ ટિ પા ૧૮૭
વૈશ્રમણ કુબેર
શત્રુંજય પર્વત ઉપર જુઓ ટિ પા. ૨૪૫
શાશ્વતવાદી આત્મા નિત્ય છે એમ માનનાર
શિક્ષાવ્રત (સાત)દિગ્વ્રત,ઉપભોગપરિભોગપરિમાણ,અનર્થ-
દંડત્યાગ સામાયિક દેશાવકાશિક,પૌષધોપવાસ,
અતિથિસંવિભાગ–એ સાત વ્રતમાંનું દરેક
શિરાવેધ જુઓ ટિ પા ૨૩૧
શિરોવેષ્ટના જુઓ ટિ પા ૨૦૧
શિષ્યભિક્ષા જુઓ ટિ પા ૨૦૮

શુલ્ક કયા કે વસ્તી લેવાની કિંમત
શૂ યમનસ્ક ઉદ્યમ
શેઠ નુ દર્શન જુઓ ટિ પા ૨૧૭
શ્રમ ણ આ માના કલ્યાણ માટે પરિશ્રમ કરનારો સાધુ
શ્રમણોપાસ- શ્રાવક
શ્રમણોપાસક ની મર્યાદા જુઓ ટિ પા ૨૧૭
શ્રાવક જૈનધર્મનો ઉપાસક (જુઓ ટિ પા. ૨૦૫)
શ્રાવસ્તી જુઓ ટિ પા ૨૫૯
શ્રીગૃહ રાજમહ ેર ખજાનો
શ્રુતસ્કંધ (શાસ્ત્રો) વિ ભે
શ્રેણિક જુઓ ટિ પા ૧૮૪
શ્રેષ્ઠીઓ જુઓ ટિ પા ૨૦૫
શ્વધા પ્રતિમા
ષષ્ઠિતન્ત્ર જુઓ ટિ પા ૨૧૭
સત્ત્વ (જુ પા ૨૧૭ ની ૩) પૃથ્વી પાણી વાયુ
અને અગ્નિરૂપ જીવો
સઘાટક જોડ યુગલ
સઘાડ જુઓ ટિ પા ૨૧૦
સથાગે પધારી
સન્ધિચ્છેદ ક ખાતર પાડનાર
સન્ધિમૂળ ચોર ખાતર પાડવા કોચેતુ પાકુ
સમેત જુઓ ટિ પા ૨૨૬
સમ્ભારી જુઓ ટિ પા ૧૮૧
સાકેતપુરી જુઓ ટિ પા ૨૬૦

સાચવી રાખ્યા જુઓ ટિ પા ૨૭૧
સાતમા અધ્યયનમા જુઓ ટિ પા ૨૨૧
સાર્થ વેપારી કાફલો
સાર્થવાહ વેપારી કાફલાનો નાયક
સીધુ આસવ
સુધર્મા જુઓ ટિ પા ૧૭૮
સુબુદ્ધિ પાસેથી જુઓ ટિ પા ૨૨૩
સુસુમા જુઓ ટિ પા ૨૫૧
સેચનક હાથી જુઓ ટિ પા ૧૮૮
સેજ પથારી
સેલગ જુઓ ટિ પા ૨૧૫
સોનીઓ પાસેથી જુઓ ટિ પા ૨૨૪
સોળરોગો જુઓ ટિ પા ૨૩૦
સૌધર્મકલ્પ એ નામનું એક સ્વર્ગ
સ્કન્દ કાર્તિકેય
સ્થવિર સંયમમા સ્થિરતાવાળા વૃદ્ધ સાધુ
સ્વપ્નપાઠક સ્વપ્નોનુ ફળ કહેનાર
સ્વપ્નશાસ્ત્ર જુઓ ટિ પા ૧૮૭
સ્વાદિમ એટલે મેવો વગેરે સ્વાદિષ્ટ વસ્તુઓ
હસ્તિશીર્ષ જુઓ ટિ પા ૨૪૮
હસ્તિકલ્પ જુઓ ટિ પા ૨૪૪
હંસલક્ષણ હંસની ભાતવાળુ કે હંસ જેવુ ધોળુ વસ્ત્ર
હ્રીબેર સુગંધી વાળો

શુદ્ધિપત્ર

પા	પી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૯	૧૦	શાશ્વતવાદી કહે છે કે ૯૦ (ને બદલે)	"પહેલા નહિ સધાયુ તો પછી સધાશે" એવી શાશ્વતવાદી કલ્પના કરે છે પણ જ્યારે આયુષ્ય શિથિલ થઈ જાય છે, શરીર તૂટવા માંડે છે અને મોત નજીક આવે છે ત્યારે તે ખિન્ન થાય છે
૪૭	૯	ખુણામા	ખૂણામા
૫૫	૧૧	શૌચમૂલક[૧૨]	શૌચમૂલક
૬૦	૬	ઔપવ[૧૨]	ઔપન
૧૨૫	૨૧	વ ીવાળા	વડીવાળા
૧૭૧	૧૬	સાકેતપુરની	સાકેતપુરની[૫]
૨૩૪	૨૧	દક્ષિણમા શિવ	દક્ષિણમાં વિદેહમાં
૨૬૧	મથાળુ	અધ્યયન–૨૦	અધ્યયન–૧
૨૭૧	૨૨	આ આ દસ	આ દસ